

KİTABI-DƏDƏ QORQUD

Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər

“ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”
BAKİ-2004

“Kitabi-Dədə Qorqud Ensiklopediyası” (II cilddə, I cild, Bakı, XXI-Yeni Nəşrlər Evi, 2000) kitabı əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Tərtib edəni:

Samət Əlizadə

*filologiya elmləri doktoru,
professor, əməkdar elm xadimi*

Nəşrə hazırlayani
və redaktoru:

Tofiq Hacıyev

*AMEA-nın müxbir üzvü, Türk
Dil Qurumunun həqiqi üzvü,
filologiya elmləri doktoru,
professor, əməkdar elm xadimi*

894.36 - dc 21

AZE

Kitabi-Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004, 376 səh.

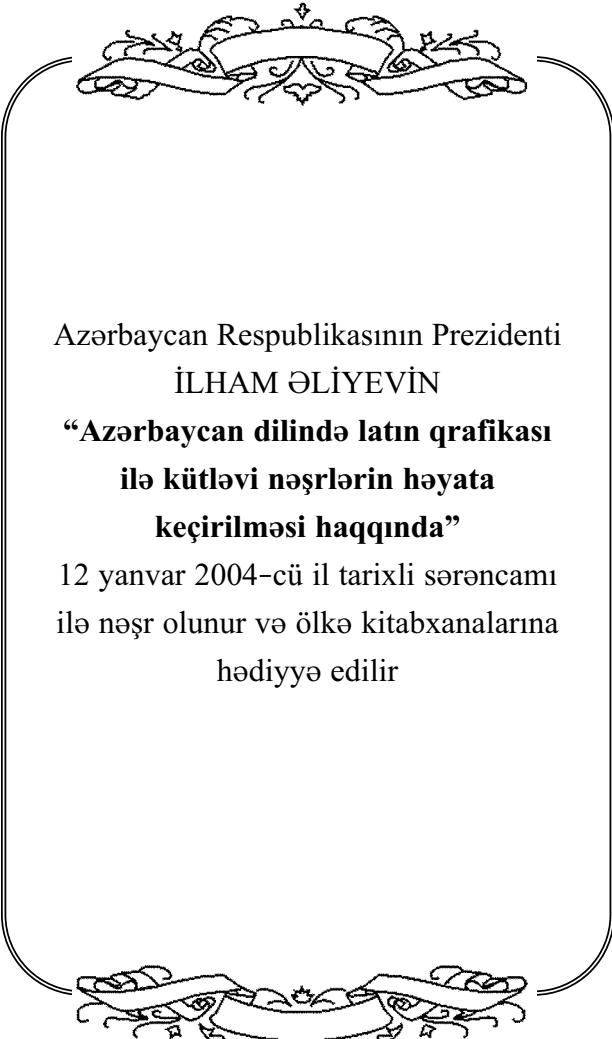
Qədim söz sənətimizi şöhrətləndirən böyük insanpərvərlik duyğuları, mənəvi ucalığa, qəhrəmanlıq və mərdliyə çağırıran fikirlər, yüksək bəşəri ideyalar öz başlanğıcını tükənməz Dədə Qorqud nəhrindən götürür.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dilimizin, ədəbiyyatımızın, dastan yaradıcılığımızın, ümumiyyətlə mədəniyyətimizin tarixini öyrənməkdə böyük əhəmiyyətə malikdir.

Bu nəşrdə Dədə Qorqud iki variantda – orijinala tam uyğun və müasir-ləşdirilmiş şəkildə verilir.

ISBN 9952-416-08-2

© “ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”, 2004

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
**“Azərbaycan dilində latin qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**
12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

“DƏDƏ QORQUD KİTABI” İLK YAZILI YADDAŞIMIZDIR

Ümumi bəşəri keyfiyyətləri ilə bərabər, dünyanın məşhur dastanlarının hər birini səciyyələndirən fərdi əlamətləri də olur. Məsələn, türk dastanlarından qırğızların “Manas”ı yüksək bədii dəyəri ilə yanaşı, həm də həcmində görə xüsusi seçilir. İran dastanı “Şahnamə” 60 min beytdir (120 min misra). “Manas” 250 min misradır. Deməli, o, “Şahnamə”dən “2 dəfə + 10 min misra” çoxdur. V.M.Jirmunskinin hesabına görə, “Manas” dünyanın adlı-sanlı dastanı “İliada”dan 16 dəfə böyükdür (“Тюркский героический эпос”, M., 1974, c.5). Oğuz bahadırlarının qəhrəmanlıq anketini nəzərə alsaq, əlimizdə olmayan Dədə Qorqud boyları “Kitab”dakindan qat-qat artıq olur. Məsələn, İlək Qoca oğlu Alp Ərənin 57 qalanın aşarını alması (bu, 57 səfər – boy deməkdir), 37 bəy qızını qaçırması (bu, 37 səfər – boy deməkdir) söylənir (94 boy). “Kitab”dakı Bamsı Beyroyn adına ayrıca “Alpamış” dastanı var ki, məlum Dədə Qorqud boylarından bir neçə dəfə həcmlidir. Və beləliklə, “94 boy + “Alpamış” + başqa Oğuz igitlərinin boyları” şəklində cəmləşdirsək, Dədə Qorqud Oğuznaməsi “Manas”dan iki dəfə böyük olar. Bu, mülahizədir, gəlişi gözəl iddiadır, ancaq bunun elmi fikir kimi qorqudşunaslıqda tərəfdarları var (Bax: T.Hacıyev. “Dədə Qorqud kitabı” Oğuz tarixinin yazılı dörsliyi kimi, yaxud dastanımızın həcmi haqqında. “Dədə Qorqud” toplusu, 2001, №1, s.9-24). Əlbəttə, qəhrəmanlıq dastanları millətin tarixi yaddaşıdır – o cümlədən “Dədə Qorqud kitabı”. Ancaq türk dastançılığında yeganə “Dədə Qorqud kitabı”dır ki, oğuzların, birinci növbədə, Azərbaycan türklərinin yazılı yaddaşıdır. Şifahi yaddaş əsrə görə, söyləyicidən söyləyiciyə improvisasiya olunur. Deməli: dəyişir, böyüyür, ən pisi də, subyektiv müdaxilələr olur. Məsələn, Qırğızistan Rusiya imperiyasına girdən sonra manasçı “Manas”a “ruslarla dostluq” bəhsini əlavə etdi. Beləliklə, “Dədə Qorqud kitabı” yazılı yaddaşımızdır və heç bir dəyişikliyə uğramadan yaddaşımıza necə daxil olubsa, elə də qalib.

Dədə Qorqud və onun adı ilə bağlı olan kitab – “Dədə Qorqud kitabı” düşünəcə tariximizdə əfsanəvi bir anlayışa dönbü. “Dədə Qorqud kitabı” Ana kitabımız adlandırılabilir, bütün türk bədii ədəbiyyatının ağırlığından da ağır gələn bir əsər sayılıb, türkün tarixində Mete, Atilla, Əmir Teymur, Osmanlı imperatorluqları, Orxon-Yenisey əbədi daş (bəngü taş) kitabələri, M.Qaşqarlıının “Divanü lügət-it türk”ü ilə bir sıradə yeddi möcüzədən biri

kimi qiymətləndirilib. Bu “Kitab” bugünkü dünya mədəniyyətinə “Kül tiqin” və “Bilqə kağan” dastan-dilogiyaları ilə yanaşı yazılı şəkildə çatan türk eposudur. “Dədə Qorqud kitabı” gövdəsində müxtəlif meyvə calaqları yetirən nəhəng ağaca bənzəyir – mükəmməl sinkretik tarix sənədidir: salnamədir (oğuzun tarixidir) və bədii əsərdir, şifahi yaradıcılıq nümunəsidir və yazılı ədəbiyyatdır.

Bütün bu təyinatlarla yanaşı, ona bir təşbeh də yaraşır: “Dədə Qorqud kitabı” dilimizə bənzəyir. O da ana türkçemiz kimi qədim və müasirdir, mükəmməl və yetkindir, gözəl və şairanədir. Dilimiz qədər heç neyi sevmirik, ona görə “Dədə Qorqud kitabı”nı da bütün həmcinslərindən – dastanlarımızdan və başqa bədii sənət abidələrimizdən çox sevirik. Və maraqlıdır ki, bütün kompozisiya kamilliyi, obrazlarının orijinallığı, hadisələrinin dramatikliyi ilə yanaşı, “Kitab”ımızın ən böyük ucalığı onun dilindədir – dilinin ifadə gücündə, zənginliyində, şairanəliyində və ən əsası müdrikliyindədir. Məlumdur ki, müqəddəs kitabların ən böyük sırrı onların dilinin təsir gücündədir. Məsələn, “Quran”ın tərcüməsində onun məzmununa vaqif olmaq olur, ancaq orijinal-dəki təlqin, nüfuzedicilik görünmür. Bizim müqəddəs “Dədə Qorqud kitabı”mız da, birinci növbədə, dilinin gözəlliyi ilə insanı heyran qoyur. Səsindən, sözündən başlamış cümlə təşkilinə qədər bu dil harmoniya nümunəsidir. Onun dili ilə bu təsəvvürü alıraq ki, min üç yüz il əvvəlki dilimiz bugünküənən çox yaxınmış – lügəti və qrammatikası ilə:

*Dilin üçün ölüyim, gəlincigim!
Yolına qurban olayım, gəlincigim!*

Həmin dil öz obraz gözəlliyi ilə bu şeiri düzüb-qoşan ozanın ustalığına borcludursa, həmin ozan da xalq dilimizin istedadına, o vaxtkı kamilliyinə minnətdardır:

*Qar üzərinə qan dammış kimi
Al yanaqlım...
Qurulu yaya bənzər
Çatma qaşlım.
Qoşa badam sığmayan
Dar ağızlım.*

Bu dil o gücdə olmasa, Allahın sifətini göstərən əlamətləri (İxlas surəsi əsas götürür) Qurandan bu dolğunluqda, bu aydınlıqda və bu sadəlikdə tərcümə edə, özünə çevirə bilməzdi:

<i>Yucalardan yucasan,</i>	<i>Sənин boyun-qəddin yoq!</i>
<i>Kimsə bilməz necəsən,</i>	<i>Ya cisimlə cəddin yoq!</i>
<i>Görkli Tanrı!</i>	<i>Urdüğün ultmayan</i>
<i>Sən atadan olmadın,</i>	<i>Ulu Tanrı!</i>
<i>Anadan doğulmadın.</i>	<i>Basdığın bəlirtməyən</i>
<i>Kimsə rızqın yemədin,</i>	<i>Bəlli Tanrı!</i>
<i>Kimsəyə güc etmədin,</i>	<i>Götürdüyüün Gögə yetirən</i>
<i>Qamu yerdə əhədsən,</i>	<i>Görkli Tanrı!</i>
<i>Allahu səmədsən.</i>	<i>Qaqdığın qəhr edən</i>
<i>Adəmə sən tac urduń,</i>	<i>Qəhhər Tanrı!</i>
<i>Şeytana lənət qıldın.</i>	<i>Bırılıyinə sıǵındım,</i>
<i>Ulılığına həddin,</i>	<i>Çələbim, qadir Tanrı.</i>

“Kitab”ımız elə etibarlı salnamədir ki, çox tarixçilər Oğuzun tarixi haqqında məlumat verərən ona döñə-dönə müraciət etmişlər. Görkəmli qorquşunas M.Ergin mötəbər şəkildə inandırır ki, Rəşidəddin, Osman Bayburdu, Əli Yaziçıoğlu, Əbülfəzzi Xivəli və başqa görkəmli oğuzşunas tarixçilər “Dədə Qorqud kitabı”na tarixi mənbə kimi baxmışlar. Adətən qəhrəmanlıq dastanlarını tarixin şifahi dərsliyi sayırlar. Dədə Qorqudun hadisələri bizə oğuznamə halında, yəni yazılı şəkildə gəlib yetdiyi üçün mən onu Oğuz tarixinin yazılı dərsliyi kimi təqdim etmişəm (“Dədə Qorqud”, 2001, №1).

Dədiyimiz kimi, “Dədə Qorqud kitabı” Oğuzun tarixidir, dövlətçiliyidir, Azərbaycanın tarixi coğrafiyasıdır. Hər elm adamı bu “Kitab”da öz axtardığı-nı tapa bilər, ancaq, əlbəttə, əlimizdə olan “Dədə Qorqud kitabı”, birinci növbədə, ədəbi-bədii əsərdir (Dədə Qorqud: dilimiz, düşüncəmiz, 1999, s.115).

“Kitab”da hər boyun öz qəhrəmanı var, bununla belə, bu boyalar bir bütöv bədii abidənin, bütün bir kitab-dastanın tərkibidir, indiki təbirilə, bir əsərin fəsilləridir. Boyların hamısında iştirak edən, daha doğrusu, adı çəkilən, adı keçən Qorquddur ki, görünür, məhz buna görə də yazıya alan tərəfindən “Kitab” onunla adlandırılmışdır. Ancaq Qorqud bu əsərin qəhrəmanı deyil, heç əslində ona obraz da demək olmaz. O, bir rəmzdir – türkün ağsaqqala, müdrik söz sahibinə hörmətinin rəmzidir. Boyların hamısı üçün ümumi qəhrəman surəti Böyük Oğuz Elidir. Oğuz qəhrəmanlarının həm parçalanaraq üz-üzə gəldiyi, həm də ümumi qayə yolunda birləşərək bir bütöv kimi iştirak etdiyi on ikinci boy dastanın bütövlüyüünü, boy-boy cəmlənə-cəmlənə gələn Oğuzun dövlətçilik taleyinin bölmənləzliyini əyanıləşdirir – Böyük Oğuz Eli (dövləti) bir obraz – qəhrəman kimi qalib gəlir.

Deyildiyi kimi, bu əsər həm dastandır, həm də kitab. Əsərin süjetində və quruluşunda, obrazlarının psixoloji təkamülündə, dilinin bədii ifadə tərzində şifahi və yazılı ədəbiyyatın əlamətləri birləşir. Dəli Domrul və Təpəgözə

bağlı boyalar mifoloji təfərrüat üstündə durur, hadisələr bəşərüstü həkimiyətə idarə olunur – bu, xalis dastan tipologiyasıdır. Bamsı Beyrək boyunda isə yazılı ədəbiyyat boyaları ön plana keçir. Bamsının ən çıxılmaz məqamında, hətta qeyri-adi çətinlik anında düyünün açılmasında bir inandırıcılıq var, realist, ağılabatan bir mümkünlük baş verir.

Bədii əsər obrazları ilə tanınar. "Kitab"ımız ədəbiyyata kamil bədii obrazlar, klassik müsbət və klassik mənfi tiplər verib. Qazan xan, Bamsı Beyrək bəşəri müsbət insan surətləridir. Aruz Qoca dünya ədəbiyyatında yaqoçuluğu (müsəbətlik pərdəsi altında hiyətərliyi) Şekspirin Yaqosundan min il əvvəl başlayıb. Burla xatun, Dirsə xanın xanımı, Baniçiçək dünya ədəbiyyatının nadir qadın təsvirlərindəndir. "Kitab"ın obrazları nəinki səviyyəcə uyğun göldikləri dünya ədəbiyyatının bədiilik etalonu sayılan personajları sırasına daxil olmayıblar, hətta heç Azərbaycan ədəbiyyatının özündə, məsələn, Qazan xan Koroğlu kimi, Burla xatun Nigar qədər təhlil edilməyiblər. Fövqəladə gücü ilə də, yeyib-içmə həcmində görə də Qazanı Koroğlu obrazı ilə müqayisə etmək olar. Qazan da Koroğlu kimi qılınc və saz (qopuz) qəhrəmanıdır. Koroğlu Qıratının, Qazan xan Qonur atının üstündə yenilməzdür. Qazan da düşmənə qarşı həm amansızdır, həm də səmimidir. Türkün həmişə sülhə – barışa meyilli olması Qazanın simasında bir daha aydın görünür. Səmimiliyinə və sülhsevərliyinə görə Qazan xan düşmənlə danışığa girir ki, qoca anasını geri alsin, ancaq aldanmir. Çünkü Qazanın xarakterində dövlətçilik düşüncəsi qəhrəmanlıq – bahadırlıq keyfiyyəti ilə qoşa yaşayır. Koroğlu sadələvhədir, onu Keçəl Həmzə də aldadır. Qazanda bir insanda nə qədər müsbət keyfiyyətlər mümkündürsə, var; bir döyüşü, sərkərdə üçün nə lazımdırsa, var; bir dövlət başçısı nələri bilməlidirsə, bilir, eyni zamanda o, valideyndir – oğul atasıdır, ailə başçısıdır – təkarvadlıdır. İran şahları kimi hərəmxana sahibi deyil, ona görə də qadını onun namusu yolunda oğlunun ölümündən keçməyə hazırlır.

Bütün bunlarla yanaşı, əlbəttə, dastan-kitabın ən kamil bədii obrazı Bamsı Beyrəkdir. Beyrək bütün Oğuz ığidləri kimi, təbii ki, birinci növbədə, məhz qəhrəmandır. Ancaq görünür, qol gücü ilə yanaşı, o həm də xüsusi ağıllı-düşüncə sahibidir ki, Qazan xanın inağı (ən yaxın, ən inanılmış adəmi) sayılır. Dastanın bədii hadisələrlə, təsvirlərlə, emosiyalarla ən zəngin boyalar üçüncü və on ikinci boylardır ki, hər ikisinin qəhrəmanı məhz Beyrəkdir. O, boy-buxunca, sifətcə də gözəldir. O qədər gözəldir ki, bədnəzərdən qorunmaq üçün niqab gəzdirir. Gözəlliyyində aldığı zövqün xatırınə kafər qızı onun əsirlikdən qaçmasını təşkil edir. On altı il kafər qızının cazibəsində yaşayan Beyrək Şeyx Sənan ola bilərdi, ancaq Məcnun olaraq qalır. Nizami, Füzuli Məcnunu əslində qılıncından əl çəkmiş Beyrəkdir. Dastanda Beyrok ən incə cizgilərlə sifətlənmiş insan təcəssümüdür. O ən lirik ığid-qəhrəmandır. O, qəhrəmanlıq dastanından çox məhəbbət dastanının qəhrəmanına bənzəyir.

Qalın Oğuz elinin fiziki və estetik tərbiyə məktəbinin üslubu Oğuz qəhrəmanlarının hamısında görünür: Qazan xan ölçüyə gəlməz güc sahibidir, həm də qopuz çalır, şeir deyir; Əgrək və Səgrək qardaşları düşmən ordusunun öündə duran ərlərdir, ancaq qopuz melodiyası üstündə həzin sözləri ilə, niskil süzülən söhbətləri ilə insana – oxuyana, dinləyənə bədii mühit ovqatı təlqin edirlər və s.

“Dədə Qorqud kitabı”nın ulu adı, böyük şöhrəti qədər də mübahisələri, problemləri var.

Diqqəti çəkən problemlərdən biri budur ki, Azərbaycanınki sayılan bu dastan xalqın içində yoxdur, şənliklərdə, toy-mağarlarda, dastan auditoriya-larında iştirak etmir. “Bəs bu, haradan bizim oldu?” sualının cavabını tap-maqda qırğızların “Manas” dastanı yardımçıımız olur. Belədir ki, qırğız bahadırları Manas, oğlu Semetey, nəvəsi Seytekin ana vətəni qoruyarkən göstərdikləri qəhrəmanlıqların tərənnümü olan “Manas” dastanını hər aşiq-akım ifa edə bilmir. Onun məxsusi ifaçıları var ki, bunlara manasçılar deyirlər. Manasçılıq nəsildə irsən keçir – müəyyən zaman kəsiyində manasçı ailəsində bu peşə bir və ya iki nəfərin şəxsində üzə çıxa bilir. 1989-cu ildə Bişkəkdəki türkoloji qurultayda bildik ki, Qırğızistanda cəmi üç manasçı qalıb. Onlardan ikisini məclisə gətirmişdilər. Dedilər ki, üçüncüyü yorğan-döşək xəstəsidir, bugün-sabahlıqdır. Deməli, manasçı nəslə kəsili bilər (o, başqa məsələdir ki, birdən bu iki nəslin hərəsindən ikisi, onun da hərəsindən ikisi çıxar və manasçının sayı artar. Bununla belə zamanın birində nəslin bitib-qurtarması bir məntiq olaraq qalır). Bu faktı bildikdən sonra mən belə qənaətə gəldim ki, vaxtilə bizdə də qorquduq ozanlar olublar. Dədə Qorqud haqqında ilk məlumatları verən tarixçilər bu dastanın hər aşiq tərəfindən ifa edilə bilmədiyini söyləyirlər: “Bu masalları (nağılları – T.H.) oğuzlar içində ağılli, elmlı kimsələr əzberlər və qopuzlarını çalaraq söylərlər” (Bax: M.Ergin. Dede Korkut kitabı, 1 c., Ankara, 1994, s.36). Deməli, Dədə Qorqud dastanının da xüsusi ifaçıları – qorquduclar olmuşlar. Və görünür, bir zamanlar onların nəсли kəsildiyi üçün dastanımız xalq arasında söylənməkdən dayanmışdır. Onu elə belə, məsələn, “Koroğlu” dastanı kimi, yəni hadisələrin məzmununu nəsrələ danişib, arada şeirləri əzbər demək şəklində ifa etmək olmaz. Bu dastan başdan-başa şeirdir. Deməli, onu əzbərləmək üçün yüz minlərle beytləri bir nəfəsə əzbər söyləyən xüsusi manasçı yaddaşı gərəkdir. O biri dastanlarda şeiri oxumayıb, onu ancaq nəsrələ danişsan, məzmunu xələl golməz. Çünkü məzmun nəsrələ verilir, şeir parçaları emosional ricətlərdir, onları atmaqla süjetdə çatışmazlıq yaranır. Ancaq Qorqud eposunda bir cümləni də buraxmaq olmaz. Çünkü hər cümlə şeir misrasıdır və o cümlə-misra ifadan çıxsa, süjetin söylənməsində qırıqlıq yaranacaqdır. Burada soylama adı ilə verilən şeir parçalarında da süjet danişılır. Dastanın qalan hissələri də soylamalar kimi nəzmdir, şeirdir və eyni zamanda soylamalar da qalan hissələr kimi məzmun – süjetin nəqlinə xidmət edir. Həm də Qorqud şeiri bugünkü şeirimiz

kimi heca vəznində, müəyyən düzümdə misralardan və qafiyələrdən ibarət deyil. Təbii ki, bu tip şeiri əzbərləməyin öz çətinlikləri var. Demək, bu quruluş da şeirlə yazılmış dastanı əzbərləyən, əvvəlindən axırına qədər bir sözü də dəyişmədən, unutmadan söyləyən, tarixçinin dediyi kimi, xüsusi “ağlılı, elmlı kimsələr”, fövqəladə yaddaşlı ozanlar olmuşlar. Həmin ozanlar qorqudqı adlanmışlar və bir zaman onların nəslə kəsilib. Bu səbəbə görə də bizim olan dastanın el içində şifahi ifası dayanmış və bu nadir sənət abidəsini itirməmək üçün müdrik ulu babalarımız onu sonuncu qorqudqı ozanın dilindən yazıya almışlar.

“Dədə Qorqud kitabı” öyrənildikcə, sözün geniş mənasında, türk tarixinin ayrı-ayrı tutqun səhifələri üzərinə işıq düşür. Türkün yaratdığı dünyəvi təsərrüfatlara, qurduğu saysız-hesabsız şəhərlərə, xariqə sayılan dövlətçilik tarixinə göz yumaraq bəzən onu, sadəcə, köçəri etnos kimi səciyyələndirənlər olublar. Bu iddiada söykənəcəklərdən biri bu olub ki, türklər çadırda yaşayıblar. “Dədə Qorqud kitabı”nda **çadır** sözü hansı məqamlarda işlənir: “Qazan gög-alə cəmənə **çadır** dikdirdi. Yeddi gün, yeddi gecə toy-dügün edüb, yemə-içmə oldu”; “Təkur çərisin dəyişirüb meydana gəldi. **Çadır** dikdirdi”; “Xanlar xanı xan Bayındır... bir yerə ağa otağ, bir yerə qızıl otağ, bir yerə qara otağ qurdurmuşdı”. Göründüyü kimi, bu çadırlar müəyyən məqsədlər üçün qurulur, bir mərasimə xidmət edir. Və müvəqqətiidir, mərasim qurtaran kimi bu qurğunun ömrü qurtarır. Ancaq bu çadırlar çox mükəmməl quruluşa malik olurmuş, otaq rahatlığı ilə tikilirmiş. Hətta **çadır-otaq** söz-forması işlənir. Hətta “otaq qurdurdu” və “çadır tikdirdi” ifadələri söylənir. Deməli, burada “otaq” sözü şərtidir, sadəcə, çadırın mükəmməlliyinə işarə olunurmuş. Beləliklə, xüsusi mərasimləri keçirmək üçün türk öz daimi yaşayış evlərindən kənardı, müəyyən olunmuş sahələrdə əski olimpiya qurğularının tipində qurğular qururmuş. Bunlar, həqiqətən, çadırlar idi. Ancaq türkün ömürlük, gecə-gündüz yaşayış yerləri deyildi. Həc olmasa, buna da diqqət edək ki, Təkur da çadır tikdirir və bu da müvəqqətiidir – bunu döyüş səhnəsini seyr etmək üçün tamaşa yeri, müasir mənada, yüksək rütbəli komandirlərin durub baxdığı hərbi istehkam kimi qururlar. Başqa bir çadira diqqət yetirək: “Oğuz zamanında bir yigit evlənsə, ox atardı. Oxi nə yerdə düşsə, anda gərdək dikərdi. Beyrok xan dəxi oxın atdı, dibinə gərdəgin dikdi”. Bu da çadırıdır, gərdək kimi istifadə olunmaq üçün qurulur – tikilir. Təbii ki, bu çadır-gərdək toy mərasiminin öz etnik ayınlarınə görə üç gündən qırx güne qədər yaşayış yeri kimi istifadə olunur. Göründüyü kimi, bütün bunlar qaraçı çadırları deyil. Bunlar bugünkü yas və toy çadırları da deyil, bugünkü olimpiya tikintilərinin, qurğularının analoqudur. Bu, dövrün mərasim mədəniyyətini nümayiş etdirən tarixi faktlardandır.

At türkün dostudur, silahdaşıdır. Bunu da türkün ayağına köçərilik göstəricisi kimi yazırlar. Doğrudan da, türk ancaq atın üstündə özünü türk sayı,

özünü rahat bilir. Dastanda belə bir səhnə var: “Uruzun qırq yigidi atdan endi. Ala qalqan bağını qısa düğdilər. Qılıç sıyırıldı. Uruzun üzərinə çox sa-vaşdır. Yayanın umudu olmaz”. Bəli, yayanın – piyadanın ümidi yoxdur və Uruzun qırq yigidi möğlub olur. Çünkü türk piyada vuruşa bilmir. Ancaq bu, niyə türk üçün eyib sayılsın? Bu döyüşlər böyük dövlətlərin ordularının üz-üzə durmasıdır. Türk ordu olaraq “qırmaqla, məhv etməklə yox, sənətkarlıqla, hərb mədəniyyəti ilə ölkələri ram edib. Atla davramış mədəniyyətinin us-tadi türkdür. Türk cilovun, ram etməyin ustalığını atın üstündə köşf etdi – sonra asanlıqla ölkələri cilovladı. Eynən sevgili atındakı kimi, cilovdan idarə vasitəsi, yönəltmə aləti kimi istifadə etdi – əzab vermək, incitmək üçün yox” (bizim: “Qıpçaq çölü haqqında elmi ballada”. Murad Adcının “Qıpçaq çölü-nün yovşanı” kitabına son söz – Bakı, 1997, s.192). Türk ata minəndə Mete, Atilla, Ər Tonqa, Əmir Teymur, atdan düşəndə Fərabi, Əhməd Yəsəvi, İbn Sina, Nəsimi olur.

“Dədə Qorqud kitabı” ilə bağlı mübahisələrdən biri boyalarının sayı məsələsidir. Qorqudünaslıqdə belə bir qəti qənaət var ki, bu gün bize məlum olan on iki boy mövcud olmuşlardan ancaq bir qismidir. Bu mülahizəni, birlinci növbədə, “Kitab”ın öz qəhrəmanlarını təqdim etmə üslubu diktə edir. Məsələn, 2-ci boyun sonunda döyüşə çıxan oğuz bahadırlarından Bamsı Beyrək bu şəkildə tanıdır: “Parasarın Bayburt hasarından pirlayıb uçan, ap-alaca gərdəgünə qarşı gələn, yeddi qızın umudu, Qalın Oğuz imrəncisi, Qa-zan bəğin inağı, Boz ayğırlı Beyrək çapar yetdi”. “Kitab”da “Qam Börənin oğlu Bamsı Beyrək boyını bəyan edər, xanım hey” hekayətində boyun qəhrəmanı Boz ayğırlı Bamsı Beyrək göstərilən həmin əlamətlərlə görünür: yəni Bamsı Beyrək Boz ayğırlı bahadırı, onun yeddi bacısı – qız qardaşı var, toy gecəsi yağı onu gərdəyindən götürür, o, Parasarın Bayburt hasarında (qalasında) 15 il əsir qalır və oradan xilas olub, başqasına ərə köçürülən gəlininə qovuşur. Deməli, başqa Oğuz sərkərdələrinin də qəhrəmanlıq təyinatını bu tipdə qəbul etməliyik. Həmin bahadırlar sırasında Dəli Dondar belə təqdim olunur: “Dəmir qapu Dərvənddəki dəmür qapayı dəpüb alan, altmış tutam ala göndərinün ucunda ər böyürdən Qıyan Səlcük oğlu Dəli Dondar çapar yetdi”. Başqa qəhrəmanlar da bu modelə verilirlər. Göründüyü kimi, bu, eynən Bamsı Beyrəyin təqdim olunduğu üslubdur. Bu üslubu görkəmli qorqudünasların hamısı birmənali şəkildə belə qiymətləndirir ki, həmin qəhrəmanların da təqdimat anketindəki əlamətləri eks etdirən məzmunda boy-hekayətləri olmuşdur. Deməli, boyaların sayı, ən azı, qəhrəmanların sayı qədər təsəvvür edilir. Hətta bir qəhrəman bir neçə yürüşün qəhrəmanı kimi göstərilirsə, deməli, onun adına bir neçə boy olmalı idi.

“Dədə Qorqud kitabı” öyrənilidikcə onu dastan kimi düzüb-qoşan ozanın şəxsiyyəti aydınlaşır. Dastanı ifa edən xüsusi qorqudqulu olduğu kimi, onu düzüb-qoşan ozan da xüsusi sənətkar keyfiyyəti ilə seçilmişdir, o da yaradıcı

qorqudqı ozan olmuşdur. Aydin olur ki, məsələn, “Koroğlu”, ya başqa dastanlarda olan kimi, hər qolu – boyu istənilən bir şəxs (aşıq) deyib-qoşmur. Bu dastan başqa dastanlar kimi müxtəlif əsrlərdə dəyişikliklərə məruz qala bilməz. Əgər Dədə Qorqud boyları ayrı-ayrı əsrlərdə töreyibsə, yenini düzüb-qoşan kəs – bu ozan mütləq Dədə Qorqud məktəbi keçib, qorqudqı dərsi alıb, ilk şeirin texnologiyasına yiylənib. O dərəcədə yiylənib ki, yeni və əski mötnər mozmununa və dil üslubuna görə fərq verməsin – bu, qorqudqı ozan deməkdir. Məhz həmin ozan əlimizdəki on iki boylu “Kitab”ın on birinci boyunu nə vaxtsa dastana anomaliya kimi əlavə edib. Bu qorqudqı ozan dastanın məntiqini nəzərə alıb və bu boyu əlavə qoşub. Məntiq çox sadədir: dastanda oğuz qəhrəmanlarının hər birinin igidliyini göstərən boy var. Bu igidlərdən biri Uruzdur. Uruzun qəhrəmanlıq göstərməsi bəylər bəyi, Oğuzun baş komandanı Qazan xanın arzusudur. Təsəvvür edək ki, bu boy yoxdur. Deməli, Oğuz elinin sərkərdəsi oğlunun igid yetkinliyini görmədən niskillə dünyasını dəyişmişdir. Hətta dastanda belə səhne var: adlı-sanlı Oğuz qəhrəmanlarına baxıb qah-qah gülən, ancaq oğluna baxıb onu ünvansız görən Qazan xan hönkür-hönkür ağlayır. O, oğlunu Oğuz igidlərinin sırasında görmək istəyir. Oğlu da gileyənir ki, atası şərait yaratmayıb, meydən verməyib ki, özünü göstərsin. Sınaq döyüşündə ata oğlunu itirir, Uruz qəhrəmanlıq göstərmək əvəzinə, əsir düşür. Beləliklə, dördüncü boy “Qazan xan oğlu Uruz boyunu bəyan edər, xanım hey” yox, “Qazan bəg oğlu Uruz bəegin tutsaq olduğu boyı bəyan edər, xanım hey” olmalı olur. Halbuki Uruzun Beyrək, Qanturalı, Yegnək, Səgrək, Bəkil oğlu Əmran cərgəsində durması üçün onun adına boy olmalı idi. Hətta Beyrək boyunda yürüsdə atası Qazan xanla və başqa Oğuz igidləri ilə bir sıradə onun adı bahadır kimi çəkilir: “Beyrok, Yegnək, Qazan bəg, Tondar, Qazan oğlu Uruz bəg – bunlar hasara yuriş etdirələr”. On birinci boy həmindir. Əslində bu boyun yaranmasında dəhşətli bir məntiqsizlik var. Əvvələn, ikinci və dördüncü boylarda Uruz hədd-buluğa çatıb, on birinci boyda isə hələ körpədir. İkincisi, bu boyda Qazan xanın on altı il əsir qalması göstərilir. Bu müddətdə Oğuz elinin baş komandanı, dövlətin başçısı kimdir? Boyda Bayındır xan da yoxdur. Ola biləmi ki, Oğuz dövləti on altı il padşahsız yaşasın? Qazanın əsirliyi, olsa-olsa, 4-cü boyda Uruzun əsirliyi kimi ani ola bilərdi. Oğuzun padşahı 16 il əsir qalsa, Oğuz dövləti bu qədər padşahsız yaşaya bilməzdi. Bu dediyimiz məntiq real dövlətçilik, həqiqi tarix baxımından məntiqsizlidir. Halbuki burada həllədici olan ədəbi-bədii məntiqdir. Bədii məntiq Uruz boyunu tələb edir. Burada başqa gerçəklilik də aydınlaşır: dünya qəhrəmanlıq dastançılığının nəzəriyyəsinə görə bu oğuznamə salnamə kimi yaranmalıdır və yəqin ki, elə də yaranıbmış. Ona görə də ilk yaradılış mərhələsində Uruz boyuna ehtiyac olmayıb. Uruz qəhrəman olaraq ya Yegnək kimi atasını, ya da Səgrək kimi qardaşını xilas etməliydi. Uruzun qardaşı yoxdur, atası da dövlətçilik məntiqi

ilə əsir düşə bilməzdi. Çünkü dastan-salnamənin məntiqi ilə dövlət 16 il başıçısız qalmamalıydı. Salnamə əslindən və dövründən uzaqlaşdıqca, bədiilik tarixiliyi özünə tabe etdikcə, bədii məntiq tarixi məntiqə hakim kəsildikcə Uruz boyunun boş yeri daha aydın görünür. Və sonuncu qorqudqo ozan həmin boşluğu tamamlayır. Sadəcə olaraq, “Dədə Qorqud”u “Kitab” halında tərtib edən tarixi şəxsiyyət onu boyaların sırasında düzgün yerləşdirməyib.

Dədə Qorqud süjetindəki hadisələrin tarixi haqqında fikir birliyi yoxdur. Bu tarixin bize tərəf amplitudu XI-XV əsrləri əhatə edir. O tərəfə rəqsı hüdudsuz olaraq eramızdan əvvələ gedir. Mənə görə bu düsturu mövcud mübahisələr üçün ortaq məxrəc saymaq olar: “Dədə Qorqud dünənimizin keçmişidir” (İsmayıllı Hacıyev). Bu düsturun canı odur ki, “Dədə Qorqud kitabı”nda dastanın yaranması haqqında bizə məlum olan tarixdən çox-çox qədimlərin nəbzi vurur. Bayram etdiyi 1300 illik yubileylə dünya bu süjetin tamamlanma tarixi kimi eramızın VII əsərini qəbul etdi. Həmin düstura görə VII əsr dünənimizdir və deməli, “Kitab” ona qədərki tarixi eks etdirir.

“Dədə Qorqud kitabı”nda “dünənimizdən” (VII əsrəndən) daha dərinə gedən bir neçə örnəyə diqqət yetirək:

1. Türkün ailə quruculuğunda belə bir ayin olub: qız ərə getdiyi oğlanı fiziki cəhətdən yoxlarmış, yalnız məğlub olduğuna ərə gedərmiş. M.Baştunun “Şan qızı” bulqar dastanında belə bir səhnə var: Boyan-İmenin oğlu İcik Barisin qızı Samar üçün elçiliyə gəlir. Samar o alp qızı alpdır ki, əfsanəvi güc sahibi alplardan Əjdahanın yalnız qoparıb, Albastının üç dişini salıb, Cinin bir qanadını sindirib, Qubarın iki qabırğasını qırıb. İndi insan oğlu İcik belə bir qızla qarşılaşmalıdır. Qız oğlana elə beləcə də deyir: “Gəl tutasaq, görüm mənə layıqsənmi?”. Böyük çətinliklə İcik qalib gəlib, Samarla evlənir. Bulqarlar islami qəbul etdikdən sonra bu ayində belə bir dəyişiklik olur ki, bəy olacaq şəxsə qızın özü yox, onun kişi qohumlarından biri qarşılaşır. Dastanın sonunda islami qəbul etmiş bulqarların toy mərasimində belə bir epizod öz bədii eksini tapır. Bu adət türkün tarixində matriarxat mərhələsinə gedən bir hadisə olmalıdır. Bu, matriarxatın ata kultuna döyüşə-döyüşə təslim olmasına göstərən tarixi mənzərənin ədəbi-bədii səhnə şəklində eks olunmasıdır. “Dədə Qorqud kitabı”nda Bamsı Beyrəklə Baniçiçeyin qarşılaşması səhnəsi aşkarca həmin adətə işarə edir. Bu səhnədə açıq-açığına Baniçiçək Beyrəyi yoxlayır, məğlub olduqdan sonra onu qəbul edir. “Kitab”da bu qarşılaşma guya bir tesadüfun nəticəsidir. Guya Baniçiçək onun zonasına naməhrəm kişinin daxil olmasını özünə sığışdırır, guya bir ərköyün qız şıaltaqlığını bürüzə verib oğlana qarşı meydan sulayır. Ancaq Baniçiçeyin bu aksiyasında həmin qədim adətə bir işarə var: o bu adamın beşikkörtmə nişanlısı olduğunu bili-bilə, özünü Baniçiçeyin dadısı (dayəsi) kimi təqdim edir və Beyrəyi yoxlanışa çəkir. Təbii ki, bu, “Kitab”da islam redaktəsidir. Deməli, dastanı-

mızdakı bu hadisə islamdan əvvəlki türk evlənmə adətinin özünəməxsus şəkildə inikasıdır.

2. Başqa bir epizod. Dastanımızın əhalisi qımız içir, at əti yeyir. Ancaq tariximizin bizə məlum dövrlərindən bəri heç yerde Azərbaycan türklərinin qımız içməsi, at əti yeməsi faktı qeydə alınmayıb. Qımızda müəyyən alkool dərəcəsi var, insanı dəmləndirir, xoşal edir. Ancaq hesab etmək olmaz ki, bu xüsusiyyətinə görə, islamın qəbulundan sonra Azərbaycan türkləri qımızdan imtina etmişlər. Göründüyü kimi, dastanda qımız içilməsinə qarşı heç bir ya-saq işarəsi yoxdur. Bu gün də o, Türküstan türklərinin süfrəsinin ən koloritli nemətidir. Türküstanlılar onu ramazanda da işlədirlər. Maraqlıdır: qımız şərab qədər xumarlandırır; şərəbin verə biləcəyi fikir azadlığını, hərəkət sərbəstliyini, vaxt xoşallığını, insanın dərdsizlik içində yaşamasını qımız da verir. Ancaq şərəbi yasaq buyurduğu halda, islam qımızı rədd etmir. Çünkü qımız türkün tarixi yaradıcılıqlarından biridir. Türk bu xumarlığı düşüncə ilə yaradıb. Bu xumarlıq məhz sözün poetik mənasında xumarlıqdır – o, günaha çəkmir, cinayət töötəmir, vəhşiləşdirmir, xoşagelməz heç nəyə sövq etmir, yalnız rahatlıq və xoşluq mənbəyidir – onu normadan artıq qəbul etmək heç mümkün də deyil. Bu şərab türkün bəşəriyyətə bəxş etdiyi, türkü türk edən atın yelinində sağılan saf, gözəl Allah neməti olan süddür, onun yaratdığı xumarlıqda o südün ağılığı var. Qımızı bizə islam unutdurmayıb. Qımız içilməsi at ətinin yeyilməsi ilə möqbül sayılmışdır. Folklor materialımız göstərir ki, bizdə vaxtilə at əti yeyilmişdir.

Bir yumoristik qədim xalq şeirində buna işarə var:– Ay adam, kimsən?– Həsən.– Nə Həsən, hansı Həsən?– Gök atı kəsən.– Dəlisən, nəsən?– Səhər görərsən.

Bu misralar ən qədim türk şeirinin əlamətlərini özündə əks etdirir. Burada *adam*, *Həsən*, *səhər* kimi qeyri-türk sözlerinin işlənməsi şeirin qədimliyini, islamdan əvvəlki dövrə aid olmasını şübhə altına almır. Şeir xalq ağızında, şifahi gəldiyindən zaman-zaman onda leksik dəyişmə gedib, deyək ki, arxaik-leşən *kişi*, *danla* sözünün yerinde *adam*, *səhər* işlənməyə başlayıb (məsələn, misraların qeyri-bərabər hecalı olması). Deməli, hadisə də həmin qədimlikdə olmalıdır (Gök at yeyilmək üçün kasılıb). Nə vaxtsa, nə səbəbdənsə (iqlim-dənmi, təsərrüfatdanmı asılı olaraq) bizdə at əti yeyilməməyə başlanır. Təbii ki, qımızın hazırlanmaması, içilməməsi də onunla bağlıdır. “Dədə Qorqud kitabı”nda bu faktı Türküstandan gəlmə də saymaq olar (Alpamış – Bamsı Beyrək əlaqəsini yada salaq). Ancaq bir məsələ var ki, at əti bizdə murdar sayılmır, məkrudur: yeyə də bilərsən, yeməyə də. Bu da, Azərbaycan coğrafiyasında cərəyan edən Dədə Qorqud hadisələri və misal götürdürüyümüz əski xalq şeiri də göstərir ki, bizdə at əti yeyilmiş, qımız içilmişdir. Sadəcə, bunu çox qədim, unudulmuş bir hadisə saymaq daha məntiqlidir. Dədə Qorqud süjetləri həmin qədimliyə gedir.

3. “Dədə Qorqud kitabı”nın şeir texnologiyası lazımlıca öyrənilməyib. “Kitab” müxtəlif dövrlərdə tərtib və nəşr edənlər onun mətnində müxtəlif miqdarda şeir nümunələri vermişlər. Ucdantutma şeir olan dastanın içində ara-sıra şeir görən bu şəxslərdən hərəsi bir-iki nümunə artıq verməklə əsərin boynuna, bir növ, minnət qoymuşlar. Bu barədə çox deyilib, çox yazılıb. İndi Dədə Qorqud şeirinin misra texnikası məsələsinə toxunmaq istəyirəm. Das-tanda şeir nümunələri verənlərin hamısı misraların höcmi ilə bağlı bir möv-qedə durur – hamısında uzun-uzun sətirlər misra teyinatı ilə alt-alta düzülür. Halbuki “Dədə Qorqud kitabı”nda türk şeirinin çox qədim dövrlərinin, hətta başlanğıc mərhələsinin nümunələri görünür. “Kitab”da üçhecalı misralar var. Üstünə düşmən ordusu yeridiyini eşidən Bəkil bir xalq məsəlini düşünür:

*Gög iraq,
Yer qati.*

Bu məsəl “neylim, necə eliyim” məqamında, insan özünü köməksiz hiss etdiyidə, heç nəyə əli yetmədiyi zaman söylənər. Bu gün xalqda çıxılmazlıq vəziyyətində eyni məzmunda, eyni misra ölçüsü ilə belə məsəl-şeir işlənir:

*Yer qar,
Göy boran.*

Bu şeir ölçüsü

*Az getdi,
Uz getdi,
Dərə, təpə
Düz getdi.*

– şeirinin yarandığı dövrün, türkçədə ancaq birhecalı sözlərin mövcud olduğu zamanın məhsuludur, ən qədim türk şeirində qafiyə könüllüdür, işlənər də, işlənməz də, heca qafiyədən vacib faktordur.

Bu mərhələnin daha işlek nümunəsi dördhecalı misralardır. “Kitab” belə misralarla doludur. Bütün nəşrlərdə nəşr nümunəsi kimi verilən bu misralar həmin qəbildəndir:

*Baqsa-görsə,
Bir dərənin içində
Qarğ-a-quzğun
Enər-çıqar,
Qonar-qalqar.
Bədəvi atın
Öncələdi.
Ol tərzə yürüdi.*

Birinci mərhələnin ən uzun misrası beşhecalıdır. Bu həm də ikihecalı söz dövrünün başlanğıc misrasıdır. İkinci mərhələnin son misra həcmi 8-9 hecadır. “Dədə Qorqud kitabı”nda hər iki mərhələnin şeiri birləşir. Maraqlıdır ki, “Kitab”da üçhecalı söz dövrünün şeiri – on bir və ondan yuxarı hecalı misralar yoxdur. Deməli, Dədə Qorqud süjetlərinin yaşı həmin tarixə qədər uzanır, yaxud oradan başlanır.

4. “Kitab”ın dili nə qədər günümüzə səsləşsə də, onda məlum yazılı dil nümunələrimizdə rast gelmədiyimiz xüsusiyyətlər də müşahidə olunur. Məsələn, utanmaq felinin kökü olan *ut-* hissəsi müstəqil söz kimi ancaq burada işlənir: *ut+suz* (həyəsiz, utanmaz). Yaxud *uzun*, *uzaq*, *uzat* (maq) sözlərinin *uz* kökünə yenə bu abidənin dilində rast gəlinir: qara polad *uz* qılıc (“az getdi, *uz* getdi” misralarındaki “uz”la müqayisə edin). “Kitab”ın dilində ən tipik arxaik fakt *l<ş* hadisəsidir. Bu əvəzlənmə Azərbaycan türkcəsi üçün çox qədim olub. Müasir dilimizdə iki sözde qalır: *bələk* – *beşik*, *dəlik* – *deşik* (“bələk” və “beşik” sözlərinin ilkən kökü *bəl*, “dəlik” və “deşik” sözününkü *dəl* morfemidir). “Dədə Qorqud kitabı”nın dilində başlı (yaralı) məqamında *balkır* sözü işlənir. Burada *-kir* şəkilçisi də *-li* şəkilçisinin qədim qarşılığıdır (müasir dilimizdə *donqar* və *dılqır* sözlərində daşlaşdır: *don* “şiş”+*qar*<*kir*; *dıl* “dil”+*qr*<*kir* “dilli, boş-boşuna danışan”). Yegnək boyunda belə bir cümlə gedir: *Altı-başı balkır bir ər gördüm* – “alnı-başı yaralı bir ər gördüm” (etimologiya Vahid Zahidoğlunuñdur). Buradakı t-n uyğunluğu da arxaik faktdır. “Baş” sözünün “yara” mənasında işlənməsi orta əsr oğuzcalarında, məsələn, Azərbaycan və Türkiyə türkçələrində müşahidə olunur: Bağıri *başlı*, gözü yaşlı (Yunus Əmrə). “Kitab”ın dilində, ümumiyyətlə, orta əsr Azərbaycan və Türkiyə oğuzcalarına meyl güclüdür. Hadisələr Azərbaycan coğrafiyasında cəreyan etdiyi üçün, görünür, qədim dastanın dilinin Azərbaycan türkcəsinə uyğunlaşdırılması ciddi məqsəd kimi izlənmişdir. Hesab etmək olar ki, “alnı-başı” ifadəsi ilə yanaşı bir “baş” (yara) sözünün işlənməsi də üslub baxımından münasib bilinməmiş və onun arxaik sinonimi “balkır” götürülmüşdür. Və həmin arxaizm *alnı* mənasında *altı* arxaizmini də öne çəkmişdir. Hər halda “Kitab”ın dilinin norma sayıldığı tarixi mərhələdə bu arxaizmlər ünsiyyət üçün tam unudulmayıbmış. Təbii ki, bu, dünənimizdən əvvəlki tarixin izidir.

Öyrənilidikcə, tədqiq olunduqca həm “Dədə Qorqud kitabı”nın öz sırları zaman-zaman açılır, həm də dünya dastanşunaslıq mədəniyyəti daha da zənginləşir, dünya dastançılıq nəzəriyyəsi daha da dolğunlaşır.

Bu öyrənilmə işinə Azərbaycan Respublikasının mərhum prezidenti H.Əliyevin 20 aprel 1997-ci il fərmanı xüsusi sürəklilik verdi. Həmin fərmanla keçən möhtəşəm 1300 illik yubileyi milli atmosferimizdə bir Dədə Qorqud havası yaratdı. Ancaq Dədə Qorqud ən çox radio-televiziya ilə

evlərimizə girdi. Hələ Azərbaycanda elə evlər var ki, Dədə Qorqud onların qapılarını açmayıb, onların kitab rəflərində “Dədə Qorqud kitabı” yoxdur. Biz o zaman babalarımızın, türk əcdadımızın əsil övladları olmağa layiq olacaq ki, “Dədə Qorqub kitabı” həm həqiqi, həm də məcazi mənada bütün azərbaycanlı evlərinin sakini olsun, ailə üzvü olsun. Yəni: bu “Kitab” hər evdə olsun, hər ailədə onu oxusunlar və hər ailə öz yetirmələrini onunla tərbiyə etsin. Bu arzu Azərbaycan Respublikası prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycan dilində latin qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” sərəncamı ilə gerçəkləşəcəkdir. Həmin sərəncama görə Dədə Qorqudla bağlı hazırlanmış bu kitab, inanırıq ki, on ildən çox kitab üzü görməyən bütün kitabxanalımızda, evlərimizdə məskunlaşacaqdır.

Tofiq Hacıyev

BISMİLLAH İR-RƏHMAN İR-RƏHİM VƏ BİHİ NƏSTƏİN

D2*   ^{2**}Rəsul əleyhissəlam zamanına yaqın Bayat boyından, Qorqut ata ³ deyərlər***, bir ər qopdı. Oğuzuñ ol kişi tamam bilicisiydi. Nə dersə, ⁴ olurdu. Qayibdən dürlü xəbər söylərdi. Haq Taala anıñ könlünə ⁵ ilham edərdi.

Qorqut ata ayitdi: “Axır zamanda xanlıq gerü – ⁶ Qayıya dəgə, kimsənə əllərindən almaya axır zaman olub qiyamət ⁷ qopınca. Bu dedığı Osman nəslidür, işdə sürilüb gedə-yürir”. ⁸ Və daxı neçə buňa bəñzər söz söylədi.

Qorqut ata Oğuz qövminüñ ⁹ müşkilini həll edərdi. Hər nə iş olsa, Qorqut ataya ¹⁰ danışmayınca işləməzlərdi. Hər nə ki buyursa, qəbul edərlərdi, ¹¹ sözin tutub tamam edərlərdi.

Dədə Qorqut soylamış:

D3   ¹² Allah-Allah diməyincə işlər oñmaz.
Qadir Tañrı verməyincə ər bayımaz.
¹³ Əzəldən yazılmasa, qul başına qəza gəlməz.
Əcəl vədə irməyincə ¹ kimsə ölməz.
Ölən adam dirilməz.
Çıxan can gerü gəlməz.
Bir yigidüñ ² qara dağ yumrısında malı olsa,
yığar-dərər, tələb eylər,
nəsibindən ³ artuğun iyə bilməz.
Ulaşuban sular daşsa, dəñiz dolmaz.
Təkəbbürlük ⁴ eyləyəni Tañrı sevməz.
Köñlin yuca tutan ərdə dövlət olmaz.
⁵ Yad oğulu saqlamaqla oğul olmaz, –
böyüyəndə salur gedər, ⁶ gördüm diməz.

* Bu rəqəm Drezden nüsxəsinin səhifəsini bildirir. – Red.

** Bu rəqəm Drezden nüsxəsinin hər səhifəsindəki sətirləri göstərir. Burada birinci sətir “Bismillah ir-rəhman ir-rəhim və bihi nəstəin”dir. – Red.

*** Ensiklopediyada “derlər” gedib. – Red.

Kül dəpəcik olmaz.
Güyəgü oğul olmaz.
Qara eşək başına uyan ⁷ ursan, qatır olmaz.
Qaravaşa don geyürsəñ, qadın olmaz.
⁸ Yapa-yapa qarlar yağsa, yaza qalmaz.
Yapağlu gögcə çəmən güzə ⁹ qalmaz.
Əski panbuq bez olmaz.
Qarı düşmən dost olmaz.
¹⁰ Qarağucu qıymayınca yol alınmaz.
Qara polad uz qılıcı çalmayınca ¹¹ qırım dönməz.
Ər malına qıymayınca adı çıqmaz.
Qız anadan görmeyince ¹² öögüt almaz.
Oğul atadan görmeyince süfrə çəkməz.
Oğul ¹³ atanıñ yetiridir, iki göziniñ biridir.
Dövlətlü oğul ¹ qopsa, ocağınıñ közidir.
Oğul daxı neyləsün baba ölüb ² mal qalmasa,
Baba malından nə faidə, başda dövlət olmasa...
Dövlət ³siz şərrindən Allah saqlasun, xanım, sizi!
Dədə Qorqut ⁴ bir dəxi soylamış:
Sarp yürirkən Qazılıq ata namərd yigit ⁵ binə bilməz,
binincə, binməsə, yeg!
Çalub-kəsər uz qılıcı müxənnətlər ⁶ çalınca, çalmasa, yeg!
Çala bilən yigidə
oq ilə qılıcdan bir çomaq ⁷ yeg!
Qonuğu gəlməyən qara evlər yıqlısa, yeg!
At yeməyən acı otlar bitincə, ⁸ bitməsə, yeg!
Adam içməz acı sular sızinca, sızmasa, yeg!
⁹ Ata adını yürütməyən xoyrad oğul
ata belindən enincə, enməsə, yeg;
¹⁰ ana rəhminə düşüncə, doğmasa, yeg!
Ata adın yürüdəndə dövlətlü ¹¹ oğul yeg!
Yalan söz bu dünyada olunca, olmasa yeg!
¹² Gerçəkləriñ üç otuz on yaşını doldursa yeg!
On otuz ¹³ on yaşınız dolsun!
Haq sizə yaman gətürməsün!
Dövlətiñiz ¹ payəndə olsun, xanım, hey!

Dədə Qorqut bir daxı soylamış, görəlüm,² xanım, nə soylamış:

Getdikdə yeriň otlaqların keyik bilür.
³ Geňəz yerlər çəmənlərin qulan bilür.
Ayrı/ayru yollar izin dəvə bilür.
⁴ Yedi dərə qoxuların dülkü bilür.
Dünlə karvan köçdüğün turğay⁵ bilür.
Oğul kimdən olduğın ana bilür.
Əriň ağızın yeynisin⁶ at bilür.
Ağır yükler zəhmin qatır bilür.
Nə yerdə sırlıur varsa,⁷ çəkən bilür.
Qafıl başıñ ağrısın beyni bilür.
Qolca qopuz⁸ götürüb,
eldən-elə, bəgdən-bəgə ozan gəzər.
Ər comərdin, ər nakəsin⁹ ozan bilür.
İləyünüzdə çalub-ayıdan ozan olsun.
Azub¹⁰ gələn qəzayı Tañrı səvsun, xanım, hey!

Dədə Qorqut genə¹¹ soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış:

Ağız açaub ögər¹² olsam, üstümüzdə Tañrı görkli,
Tañrı dostı, din sərvəri¹³ Məhəmməd görkli.
Məhəmmədiñ sağ yanında namaz qılan
Əbübekr Siddiq görkli.

D6¹Axır sipara başıdur “əmmə” görkli.
Hecasınlayın düz oqunsa,² yasin görkli.
Qılıc çaldı, din açdı şahi-mərdən Əli³ görkli.
Əliniñ oğulları, – peyğəmbər nəvalələri –
Kərbəla yazısında⁴ yezidilər əlində şəhid oldu
Həsən ilə Hüseyin iki qardaş⁵ bilə görkli.

Yazılıb-düilib gögdən endi
Tañrı elmi Quran⁶ görkli.
Ol Quranı yazdı-düzdi,
üləmalar ögrünincə köydi- 7 biçdi
alimlər sərvəri Osman Üffan oğlu görkli.
Alçaq⁸ yerdə yapılobdur Tañrı evi Məkkə görkli.
Ol Məkkəyə sağ⁹ varsa, əsən gəlsə
sidqi bütün hacı görkli.

Sağış¹⁰ gündündə ayna görkli.
 Ayna günü oquyanda xütbə görkli.
 Qulaq¹¹ urub dirləyəndə ümmət görkli.
 Minarədə bañlayanda fəqih görkli.
¹² Dizin basub oturanda halal görkli.
 Dölümündən ağarsa, baba¹³ görkli.
 Ağ südin doya əmzirsə, ana görkli.
 D7 Yanaşub¹ yola girəndə qara buğur görkli.
 Sevgili qardaş görkli.
 Yañal ala² ev yanında dikilsə, gərdək görkli.
 Uzunca tənəfi görkli. Oğul³ görkli.
 Qamusına bəñzəmədi cümlə aləmləri yaradan
 Allah-Tañrı⁴ görkli.
 Ol ögdögüm yuca Tañrı dost oluban
 mədəd⁵ ırsün, xanım, hey!

Ozan aydır*:

Qarilar dört dürlüdür:
⁶ Birisi solduran sopdur.
 Birisi dolduran topdur**.
 Birisi eviň⁷ dayağıdır,
 Birisi necə söylərsəň, bayağıdır.

Ozan, eviň dayağı⁸ oldur ki, yazidan-yabandan evə bir
 qonuq gəlsə, ər adam evde olmasa,⁹ ol anı yedirər-içirər, ağır-
 lar-əzizlər, göndərər. Ol Ayışə, Fatimə¹⁰ soyıdır, xanım.
 Anuň bəbəkləri yetsün. Ocağına buncılayın övrət¹¹ gəlsün.
 Gəldik, ol kim, solduran sopdur, sabadanca¹² yerindən uru-
 durar, əlin-yüzin yumadan doquz bazlammac ilən¹³ bir küvlək
 D8 yoğurd gəvəzlər, doyunca tıqa-basa yer, əlin bögrinə¹ urar,
 aydır: “Bu evi xarab olası! Ərə varalıdan bərü² daxı qarnım
 doymadı, yüzüm gülmədi; ayağım başmaq, yüzüm³ yaşmaq
 görmədi”, – deyər*. “Nolaydı, bu ölüydi, birinə dəxi⁴ varay-

* Ensiklopediyada “Dədə Qorqut dilindən ozan aydır” getmişdir. – Red.

** Ensiklopediyada 2-ci və 3-cü misraların yeri dəyişik getmiş və “soy” sözü “sop”, “toy” sözü “top” kimi verilmişdir. – Red.

D9

dım, umarımdan yaxşı-uyar olaydı”, – deyər*. Anuñ kibi⁵niñ, xanım, bəbəkləri yetməsün. Ocağıña buncılayın övrət gəlməsün.⁶ Gəldik, ol kim, doldurən topdur, dəpidincə yerindən uru⁷ durdı, əlin-yüzin yumadan obanıñ ol ucından bu ucına,⁸ bu ucından ol ucına çarpışdırıcı, quv quvaladı, diñ⁹ diñlədi, öylədəncə gəzdi; öylədən soñra evinə gəldi,¹⁰ gördü kim, oğrı köpək, yekə dana evini bir-birinə qatmış,¹¹ təvəq komasına, sığır damına dönmüş; qonşularına çağırar ki,¹² Yetər! Zəlihə! Zübeydə! Ürüveydə-can, qız-can! Paşa! Ayna Mələk!¹³ Qutlu Mələk! Öləməgə-yitməgə getməmişdim, yatacq yerim genə bu xarab¹ olasıydı; nolaydı bənim evimə bir ləhzə baqaydıñız! “Qoñsu haqqı –² Tañrı haqqı” deyü söylər. Bunuñ kibiniñ, xanım, bəbəkləri yetməsün.³ Ocağıña bunuñ kibi övrət gəlməsün. Gəldik, ol kim,⁴ necə söylərsən, bayığıdır: ötə yazıdan-yabandan⁵ bir udlu qonuq gəlsə, ər adam evdə olsa, aña disə ki, dur⁶ ətmək gətir, yiyəlim, bu da yisün; disə bişmiş ətməgiñ bəqası olmaz,⁷ yimək gərəkdir, övrət aydar: “Neyləyəyim, bu yiqılacaq evdə un yoq,⁸ ələk yoq, dəvə dəgirməndən gəlmədi” – deyər*. “Nə gəlürsə, bənim sağırlıma⁹ gəlsün”, – deyü əlin götürən urur, yönin añaru, sağırlıın ərinə¹⁰ döndürür. Biñ söylərsəñ, birisini quymaz, əriñ sözünü qulağına¹¹ qoymaz. Ol, Nuh peyğəmbəriñ eşəgi əslidür. Andan dəxi sizi,¹² xanım, Allah saqlasun! Ocağıñiza buncılayın övrət gəlməsün.

---

* Ensiklopediyada: “der”. – Red.

13DİRSE XAN OĞLI BUĞAC XAN BOYINI BƏYAN EDƏR, XANIM, HEY!

D10 Bir gün Qamğan oğlu xan Bayındır yerindən durmışdı. 2
Şami günlüğü yer yüzinə dikdirmişdi. Ala sayvanı gög³ yüzinə
aşanmışdı. Biñ yerdə ipək xalıçası döşənmişdi.

⁴ Xanlar xanı xan Bayındır yıldə bir kərrə toy edib, Oğuz
⁵ bəglərin qonaqlardı. Genə toy edib atdan ayğır, dəvədən⁶
buğra, qoyundan qoç qırdırmışdı. Bir yerə ağ otaq, bir yerə⁷
qızıl otaq, bir yerə qara otaq qurdırmışdı. “Kimiñ ki,⁸ oğlı-qızı
yoq, qara otağa qonduruñ, qara keçə altına⁹ döşəñ, qara qoyun
yaxnısından öñinə gətürүñ, yer isə, yesün,¹⁰ yeməzsə, dursun,
getsün” – demişdi. “Oğlı olani ağ¹¹ otağa, qızı olani qızıl
otağa qonduruñ, oğlı-¹²qızı olmayanı Allah Taala qarğayıbdır,
biz dəxi qarğarız; ¹³ bəllü bilsün!” – demiş idi.

D11 Oğuz bəgləri birin gelüb, yiğnaq¹ olmağa başladı. Məgər
Dirse xan deyərlərdi*, bir bəgüñ, oğlı-² qızı yoq idi.
Soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış:

Salqum-³ salqum dañ yelləri əsdigində,
Saqallu bozac turğay sayra⁴dıqda,
Saqalı uzun tat əri bañladıqda,
Bədəvi atlar issini⁵ görüb oğradıqda
Ağlı-qaralı seçilən çağda,
Köksi gözəl qaya⁶ dağlara gün dəgəndə,

Bəg yigitlər-cilasınlar bir-birinə qoyulan çağda⁷ alar
sabah Dirse xan qalqubanı yerindən uru durub, qırq yigidin⁸
boyuna alıb, Bayındır xanıñ söhbətinə gəlür idi.

Bayındır xanıñ⁹ yigitləri Dirse xanı qarşuladılar. Gətürüb
qara otağa qondurdılar.¹⁰ Qara keçə altına döşədilər. Qara qo-
yun yaxnısından öñinə gətürdilər.¹¹ Bayındır xandan buyruq
böylədir, xanım, dedilər. Dirse xan¹² aydır: “Bayındır xan bə-
nim nə əksüklüğüm gördi? Qılıcumdanmı gördi, ¹³ süfrəm-
dənmi gördi? Bəndən alçaq kişiləri ağı otağa, qızıl¹ otağa

* Ensiklopediyada “derlərdi” getmişdir. – Red.

qondurdu; bənim suçum nə oldu kim, qara otağa qondurdu? –² dedi.

Ayıtdılar: “Xanım, bu gün Bayındır xandan buyruq şöyle³dir kim, oğlı-qızı olmayanı Tañrı Taala qarğayıbdır, biz dəxi⁴ qarğarız, demişdir” – dedilər.

Dırsə xan yerindən uru durdu, ⁵ aydır: “Qalqubanı, yigitolrim, yerüñizdən uru duruñ, bu qərayib baña⁶ ya bəndəndir, ya xatundandır”, – dedi.

Dırsə xan evinə gəldi. ⁷ Çağırib xatununa soylar, görəlim, xanım, nə soylar?

Soylama.

⁸ Aydır:

Bərү gəlgil, başum baxtı, evüm taxtı,
Evdən çıqub yürüyəndə⁹ səlvı boylum!
Topuğında sarmaşanda qara saçlum,
Qurulu¹⁰ yaya bəñzər çatma qaşlum!
Qoşa badam sığmayan dar ağızlum,
Güz¹¹ almasına bəñzər al yanaqlum,
Qavunum, verəgim, döləgüm,
Görürmisin,¹² nələr oldu?!

D13 Qalqubanı xan Bayındır yerindən durmış, bir yerə¹³ ağ otaq, bir yerə qızıl otaq, bir yerə qara otaq dikdirmiş; “¹ Oğulları ağ otağı, qızluyı qızıl otağı, oğlı-qızı² olmayanı qara otağa qonduruñ, qara keçə altına döşəñ, qara qoyun³ yaxnısından öñinə götürüñ, yersə yesin, yeməzsə, dursun⁴ getsün; anuñ kim, oğlı-qızı olmaya, Tañrı Taala anı⁵ qarğayıbdır, biz dəxi qarğarız,” – demiş.

Bən varıcaq gəlübəni qarşuladılar, ⁶ qara otağa qondurdılar, qara keçə altuma döşədilər, qara qoyun⁷ yaxnısından öñümə götürdilər; “Oğlı-qızı olmayanı Tañrı⁸ Taala qarğayıbdır, biz dəxi qarğarız, bəllü bilgil,” – dedilər. Səndənmi⁹dir, bəndənmidir, Tañrı Taala bizə bir yetman* oğul verməz, nədəndir, –¹⁰ dedi, soyladı.

* Ensiklopediyada “batman” getmişdir. – Red.

Soylama.

Aydır:

D14

Xan qızı, yerimdən durayınmı?
¹¹ Yaqañ ilə boğazıñdan tutayınmı?
Qaba öñcəm* altına salayınmı?
Qara polat ¹² uz qılıcum elümə alayınmı?
Öz gövdəndən başunuñ kəsəyinmi?
Can ¹³ tatlusın saña bildirəyinmi?
Alca qanuñ yer yüzinə dökəyinmi?
Xan ¹ kızı, səbəbi nədir, degil maña!
Qatı qəzəb edərəm şimdə saña! – ² dedi.

Dırsə xanı xatuniñ soylamış, görəlim, nə soylamış; ³ aydır:

Hay Dırsə xan, baña qəzəb etmə!
İncinib acı sözlər ⁴ söyləmə! Yeriñdən uru durğıl!
Ala çadırıñ yer yüzinə dikdirgil!
Atdan ayğırl^{**}, dəvədən buğra, qoyundan qoç öldürgil!
⁶ İç Oğuzuñ, Daş Oğuzuñ bəglərin üstüñə yiğnaq etgil!
⁷ Ac görsəñ, doyurğıl, yalıncaq görsəñ, donatğıl!
Borcluyı ⁸ borcından qurtarğıl!
Dəpə kibi et yiğ, göl kibi qımız sağdır!
⁹ Ulı toy elə, hacət dilə!
Ola kim, bir ağızı dualınıñ ¹⁰ alqışıyla
Tañrı bizə bir yetman*** əyal verə, – dedi.

D15

Dırsə ¹¹ xan dişı əhliniñ söziylə ulu toy eylədi, hacət ¹² dilədi. Atdan-ayqır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırdı.
¹³ İç Oğuz, Daş Oğuz bəglərin üstinə yiğnaq etdi. Ac ¹ görsə, doyurdı; yalın görsə, donatdı. Borcluyı borcından ² qurtardı. Dəpə kibi et yiğdi, göl kibi qımız sağdırdı. ³ Əl götürdilər, hacət dilədilər. Bir ağızı dualınıñ alqışıyla ⁴ Allah Taala bir əyal verdi: xatunu hamilə oldu, bir neçə ⁵ müddətdən soñra bir

* Ensiklopediyada “ökcəm” getmişdir. – Red.

** Ensiklopediyada “atdan-ayğırdan” getmişdir. – Red.

*** Ensiklopediyada “batman” getmişdir. – Red.

oğlan doğurdu. Oğlancuğunu dayələrə ⁶ verdi, saqlatdı. At ayağı külük, ozan dili çevik olur. ⁷ İyögülü ulalur, qapurğalı büyür. Oğlan on beş yaşına ⁸ girdi. Oğlanının babası Bayındır xanının ordusına qarışdı.

⁹ Məgər xanım, Bayındır xanının bir buğası vardi, bir dəxi buğrası ¹⁰ vardi. Ol buğa qatı daşa buynuz ursa, un kibi ügidərdi. ¹¹ Bir yazın, bir güzin buğayla buğrayı savasdırarlardı. Bayındır ¹² xan Qalın Oğuz bəgləriylə tamaşaya baqardı, təfərrüc edərdi.

¹³ Məgər, sultanım, genə yazın buğayı saraydan çıqardılar.

D16 Üç kişi sağ ¹ yanından, üç kişi sol yanından dəmür zəncirlə buğayı tutmışlar²di. Gəlüb meydan ortasında qoyu verdilər. Məgər, sultanım, Dirse ³ xanının oğlancığı üç dəxi ordı uşağı meydanda aşuq ⁴ oynarlardı. Buğayı qoyu verdilər, oğlancıqlara “qaç!” dedilər. ⁵ Ol üç oğlan qaçıdı. Dirse xanının oğlancığı qaçmadı, ⁶ ağ meydaniñ ortasında baqdı durdu. Buğa dəxi oğlana ⁷ sürdi gəldi. Dilədi ki, oğlani həlak qilaydı. Oğlan yumruğıyla ⁸ buğanıñ alnına qıya tutub çaldı; buğa götin-götin ⁹ getdi. Buğa oğlana sürdi, gerü gəldi. Oğlan yenə buğanıñ ¹⁰ alnına yumruğıyla qatı urdu. Oğlan bu qatla buğanıñ alnına ¹¹ yumruğunu dayadı, sürdi meydaniñ başına çıqardı.

¹² Buğa ilə oğlan bir həmlə çekişdilər. İki dalusunuñ üstinə

D17 ¹³ buğanıñ köpük durdı. Nə oğlan yeñər, nə buğa yeñər. Oğlan fikr eylədi, ¹ aydır: “Bir dama direkt ururlar, ol dama dayaq olur. Bən ² bunuñ alnına niyə dayaq olurın dururın,” – dedi. Oğlan ³ buğanıñ alnından yumruğın gedərdi, yolindən savuldı. ⁴ Buğa ayaq üstinə duramadı, düşdi; dəpəsinin ⁵ yıqıldı. Oğlan bıçağına əl urdu, buğanıñ başını kəsdi.

⁶ Oğuz bəgləri gəlüb oğlan üstinə yiğnaq oldılar, ⁷ təhsin dedilər. “Dədəm Qorqut gəlsün, bu oğlana ad qosun, ⁸ biləsincə alub babasına varsun, babasından oğlana bəglik ⁹ istəsün, taxt ali versün,” – dedilər.

Çağırıldılar, Dədəm Qorqut ¹⁰ gelür oldu. Oğlanı alıb babasına vardi. Dədəm Qorqut ¹¹ oğlanının babasına soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış – ¹² aydır:

Hey Dirse xan, bəglik vergil bu oğlana
Taxt vergil, ¹³ ərdəmlidir!

D18

Boynı uzun bədəvi at vergil,
Binər olsun¹ hünərlidir!
Ağayıldan tümən qoyun vergil bu oğlana,
Şışlik² olsun, ərdəmlidir!
Qaytabandan qızıl dəvə vergil bu oğlana,
³ Yüklət olsun hünərlidir!
Altun başlu ban ev vergil⁴ bu oğlana,
Kölgə olsun, ərdəmlidir!
Çigin quşlu cübbə⁵ don vergil bu oğlana,
Geyər olsun, hünərlidir!

Bayındır xanıñ⁶ ağ meydanında bu oğlan cəng etmişdür.
Bir buğa öldürmüş⁷ səniñ oğluñ, adı Buğac olsun! Adını bən
verdüm,⁸ yaşıını Allah versün! – dedi. Dirsə xan oğlana bəglik
verdi, taxt verdi. Oğlan taxta çıqdı, babasınıñ¹⁰ qırq yigidin
añmaz oldu. Ol qırq yigit həsəd eylədilər, bir-birinə¹¹ söylə-
dilər: “Gəlüñ, oğlanı babasına quvlayalım, ola kim, öldürə,¹²
genə bizim izzətimiz-hörmətimiz anuñ babası yanında xoş ola,
artıq¹³ ola, – dedilər.

D19

Vardı bu qırq yigidiñ yigirmisi bir yaña,¹ yigirmisi dəxi bir
yaña oldu. Əvvəl yigirmisi vardi, Dirsə xana² bu xəbəri
götürdü. Aydır: “Görürmisin, Dirsə xan, nələr oldu?³ Yarıma-
sun-yarçimasun, səniñ oğluñ kür qopdı, ərcəl qopdı:⁴ qırq yi-
gidin boyına aldı, Qalın Oğuzuñ üstinə yürüş⁵ etdi; nə yerde
gözəl qopdışa, çəküb aldı; ağ saqları⁶ qocanıñ ağızın sögdi, ağ
birçəklü qarınuñ südin dardı.⁷ Aqan duri sulardan xəbər keçə,
arqarı yatan Ala dağdan⁸ təbər aşa, xanlar xanı Bayındırə xə-
bər vara, “Dirsə xanıñ oğlı⁹ böylə bidət işləmiş” deyələr.
Gəzdigüñdən öldüyüñ yeg ola:¹⁰ Bayındır xan səni çağırı, sa-
ña qatı qəzəb eyləyə. Böylə oğul səniñ nəñə gərək, böylə oğul
olmaqdan olmamaq yegdir, öldürsəñə!” –¹² dedilər. Dirsə xan:
“Varıñ, gətürün, öldürəyim!” – dedi.¹³ Böylə digəc, xanim, ol
namərdləriñ yigirmisi dəxi çıqa gəldi¹ və bir quv dəxi gətür-
dilər. Aydır: “Qalqubanı, Dirsə xan, səniñ² oğluñ yerindən uru
durdu, köksi gözəl qaba dağ'a ava³ çıqdı. Sən var ikən av avladı,
quş quşlaşdı; anasınıñ⁴ yanına alub gəldi, al şərabıñ itisindən
aldi içdi;⁵ anasıyla söhbət eylədi, atasına qəsd eylədi. Səniñ⁶

D20

oğluñ kür qopdı, ərcəl qopdı. Arquri yatan Ala⁷ dağdan xəbər keçə, xanlar xanı Bayındırıa xəbər vara; “Dirse⁸ xaniñ oğlı böylə bidət eyləmiş” deyələr, səni çağırdalar,⁹ Bayındır xaniñ qatında sənə qəzəb ola. Böylə oğul nəñə¹⁰ gərək, öldürsənə!” – dedilər.

Dirse xan aydır: “Varıñ gətürün,¹¹ öldürəyim; böylə oğul maña gərəkməz!” – dedi.

D21 Dirse xaniñ¹² nökərləri aydır: “Biz səniñ oğluñ necə gətürəlim? Səniñ¹³ oğluñ bizim sözümüz almaz, bizim sözümüzzlə gəlməz. Qalqubanı yerindən¹ uru durğıl, yigitlərin oxşağıl, boyıñna alğıl, oğluña uğrağıl,² yaniñna alub, ava çıqğıl; quş uçurub, av avlayub, oğluñi³ oxlayub, öldürə görgil! Əgər böylə öldürməzsən bir dürlü⁴ dəxi öldüriməzsən, bəllü bilgil!” – dedilər.

Soylama:

Salqum-salqum⁵ dañ yelləri əsdigində,
Saqallu bozac turğay sayradiqda,
⁶ Bədəvi atlar issin görüb oqradiqda,
Saqalı uzun⁷ tat əri bañladıqda,
Aqlı, qaralı seçilən çağda,
Qalın⁸ Oğuzuñ gəlini-qızı bəzənən çağda,
Köksü gözəl qaba daqlara⁹ gün dəgəndə,
Bəg yigitlər – cıləslnar bir-birinə qoyulan çağda

¹⁰ alar sabah Dirse xan yerindən uru durdi. Oğlancuğun¹¹ yanına alub qırq yigidin boyına saldı, ava çıqdı.

D22 Av¹² avladılar, quş quşladılar. Ol qırq namərdiñ bir qaçı oğlanıñ¹³ yanına gəldi, aydır: “Babañ dedi, keyikləri qovsun gətürsün,¹ bənim öñümdə dəpələsün; oğlumuñ at səgirdişin, qılıc² çalışın, oq atışın görəyim, sevinəyim, qıvanayım-³ güvənəyim, dedi” – dedilər.

Oğlandır, nə bilsün? Keyigi⁴ qovardı gətirürdi, babasınıñ öñində siñirlərdi: “⁵Babam at səgirdişimə baqsun, qıvansun; ox atışına baqsun,⁶ güvənsün; qılıc çalışma baqsun, sevinsin!”

Ol qırq⁷ namərdlər ayırlar: “Dirsə xan, görürmisin oğlanı, yazıda –⁸ yabanda keyiki qovar, səniñ öñüñə getürər. Keyikə atarkən⁹ oqla səni urar öldürər. Oğluñ səni öldürmədin sən¹⁰ oğluñı öldürri görgilə!” dedilər.

D23   Oğlan keyiki qovarkən¹¹ babasınıñ öñindən gəlüb-gedərdi. Dirsə xan¹² Qorqut siñirlı qatı yayın əlinə aldı. Üzəngüyə qalqıb,¹³ qatı çəkdi, uz atdı: oğlanı iki dalusunuñ arasında¹ urub-çıqdı, yıqdı. Uc toqundi, alca qanı şorladı,² qoynı doldı. Bədəvi atınıñ boynın qucaqladı, yerə düşdi.

“Dirsə xan istədi kim, oğlancığınıñ üstinə kövrəlib⁴ düşəydi. Ol qırq namərd qomadı. Atınıñ cilavısın⁵ döndərdi, orduşına gəlür oldu.

Dirse xanıñ xatunu “oğlancığımıñ ilk avıdır” deyü, atdan-ayğırdan,⁷ dəvədən buğra, qoyundan qoç qirdirdi, “Qanlu Oğuz bəglərin⁸ toylayayım,” – dedi. Yumurlanıb yerindən uru durdu, qırq incə⁹ qızı boyına aldı, Dirsə xana qarşu vardı. Qapaq¹⁰ qaldırdı. Dirsə xanıñ yüzine baqdı. Sağ ilən solına¹¹ göz gəzdirdi, oğlancığını görmədi. Kara bağırı sarsıldı,¹² dum yürügi oynadı, qara qiyma gözləri qan-yaş doldı.¹³ Çağırıb Dirsə xana soylar, görəlim, xanim, nə soylar:

D24   Bərəü¹ gəlgil başım baxtı, evim taxtı
Xan babamıñ göygisi,
² Qadın anamıñ sevgisi.
Atam-anam verdigi,
Göz açuban³ gördüğim,
Könül verib sevdigim
A Dirsə xan,
Qalqubani⁴ yerindən uru durduñ.
Yelisi qara Qazılıq atuñ butun⁵ bindiñ.
Köksi gözəl qaba dağa ava çıqdıñ.
İki vardıñ⁶ bir gelirsən; yavrum qanı?
Qara^{*} bulduğum oğul⁷ qanı?
Çıqsun bənim kor gözüm, a Dirsə xan,
yaman səgrər.

* Ensiklopediyada “qaranu dündə” verilmişdir. “Qaranqudünde” gecə vaxtı, qaranlıq bir gecədə övladın dünyaya gəldiyinə işaret ola bilir. Bu sözü məhz övlad anası deyir – Red.

D25

⁸ Kəsilsün oğlan əmən süd damarım
yaman sizlər.
⁹ Saru yılan soqmadın ağača tənim qalqub şışər.
Yalñuzca ¹⁰ oğul görünməz, bağrim yanar.
Quru-quru çaylara suçu saldım.
¹¹ Qara donlu dərvişlərə nəzirlər verdim.
Ac görsəm doyurdum,
¹² yalnızcaq görsəm donatdım.
Dəpə kibi ət yiğdim, göl kibi ¹³ qımız sağırdım.
Dilək ilə bir oğul güclə buldum.
Yalñız ¹ oğul xəbərin, a Dirsə xan, degil maña!
Qarşu yatan Ala dağdan
² bir oğul uçurduñsa, degil maña!
Qamın aqan yügrək ³ sudan
bir oğul aqıtdınsa, degil maña!
Aslan ilə qaplama
⁴ bir oğul yedirdinsə, degil maña!
Qara tonlu, azgün dinlü ⁵ kafirlərə
bir oğul alıldınsa, degil maña!
Xan babamıñ ⁶ qatına bən varayım,
Ağır xəzinə, bol ləşkər alayın,
Azgün ⁷ dinlü kafirə bən varayım.
Paralanub Qazılıq atımdan enməyincə,
⁸ Yenümlə alca qanım silməyincə,
Qol-bud olub yer üstine ⁹ düşməyincə
Yalñuz oğul yollarından dönməyəyim!
Yalñuz oğul ¹⁰ xəbərin, a Dirsə xan, degil maña!
Qara başım qurban olsun ¹¹ bu gün saña! – dedi,

D26

zarılıq eyledi, ağladı. Böylə digəc ¹² Dirsə xan xatunına cavab
vermədi. Ol qırq namərd ¹³ qarşu gəldi, aydır: “Oğluñ sağdır –
əsəndir, avdadır: ¹ bu gün-yarın qanda isə, gəlür; qorqma-qaya-
yırmə, bəg sərxoşdur, ² cavab verəməz” – dedilər.

Dirsə xanıñ xatunu qayıtdı, gerü ³ döndi. Qatlanmadı, qırq
incə qızı boyına aldı, bədəvi ata binüb, ⁴ oğlancuğun istəyü
getdi. Qışda-yazda qarı-buzı ⁵ ərinməyən Qazılıq dağına gəldi
çıqdı. Alçaqdan yuca yerlərə ⁶ çapub çıqdı. Baqsa görsə bir

dərəniñ içine qarğıa-quzğun⁷ enər-çıqar, qonar-qalqar.
Bədəvi atın ökçələdi, ol tərəfə⁸ yürüdi.

D27

Məgər sultanım, oğlan ol arada yıqlımsıdı.⁹ Qarğıa-quzğun qan görüb, oğlanıñ üstinə qonmaq istərdi.¹⁰ Oğlanıñ iki kəlbcügəzi vardı, qarğayı-quzgunu qovardı,¹¹ qondurmazdı. Oğlan anda yıqıldıqda Boz atlu Xızır oğlana¹² hazır oldu, üç qatla yarasın əliylə sığadı: “Saña bu yaradan¹³ qorxma, oğlan, ölüm yoqdur; dağçıçəgi anañ südiylə səniñ¹ yaraña məlhəmdir,” – dedi, qayib oldu.

Oğlanıñ anası² oğlanıñ üstinə çapub çıqa gəldi. Baqsa görse oğlancığı³ alca qana bulaşmış yatur. Çağıruban oğlan-cuğına soylar,⁴ görəlim, xanım, nə soylar:

Aydır:

Qara qıyma gözləriñ uyxu almış, açgil axı,
⁵ Ol ikicə süñucüğün uzun olmuş, yiğşur axı,
Tañrı verən⁶ tatlu canıñ seyranda imiş, endi dəxi,
Üz-gözündə canuñ⁷ varsa, oğul, xəbər maña!
Qara başım qurban olsun, oğul saña!
⁸ Aqar səniñ sularını Qazılıq dağı
Aqar kibi, aqmaz olsun!
Bitər⁹ səniñ otlarıñ, Qazılıq dağı,
Bitər ikən bitməz olsun!
Qaçar səniñ¹⁰ keyikləriñ, Qazılıq dağı,
Qaçar ikən qaçmaz olsun, daşa dönsün!
¹¹ Nə biləyin, oğul arsandanmı oldu,
Yoxsa qaplandanmı oldu?
¹² Nə biləyin oğul, bu qəzalar saña
nerədən gəldi?!

D28

Ol gövdəndə canıñ¹³ varsa, oğul, xəbər maña!
Qara başım qurban olsun, oğul saña!
Ağız-¹ dildən bir qaç kəlmə xəbər maña! – dedi.

Böylə digəc oğlanıñ qulağına² səs toqındı. Başın qaldırdı, yalabıdaq gözin açdı.³ Anasınıñ yüzinə baqdı. Soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış:

⁴ Aydır:

Bərə gəlgil, aq südin əmdigim qadunım ana!
Ağ birçəklü, izzətlü ⁵ canım ana!
“Aqar” ayıda sularına qarğamağıl,
Qazlıq dağınıñ günahı ⁶ yoqdur.
Bitərlidə otlarına qarğamağıl,
Qazlıq dağınıñ suçi ⁷ yoqdur.
Qaçar keyiklərinə qarğamağıl,
Qazlıq dağınıñ günahı yoqdur.
⁸ Arslanla qaplanına qarğamağıl,
Qazlıq dağınıñ suçi yoqdur.
⁹ Qarğar isəñ, babama qarğa,
Bu suç, bu günah babamdanıdır, – dedi.

¹⁰ Oğlan yenə aydır: “Ana, ağlamağıl, maña bu yaradan
ölüm yoqdur, qorxmağıl! ¹¹ Boz atlu Xızır maña gəldi, üç kə-
rrə yaramı sığadı, “Bu yaradan ¹² saña ölüm yoqdur; dağ çı-
çəgi, anañ südi saña mərhəmdir,” – ¹³ dedi.

Böylə digəc qırq incə qız yayıldılar, dağ çıçəgi divşürdilər.

D29 ¹ Oğlanıñ anası əmcəgin bir sıqdı, südi gəlmədi; iki sıqdı, ² südi
gəlmədi; üçüncüdə kəndüyə zərb eylədi, qatı doldı, ³ sıqdı süd-
lə qan qarışığı gəldi. Dağ çıçəgiylə südi ⁴ oğlanıñ yarasıñ ur-
dilar. Oğlanı ata bindirdilər, alubanı ⁵ ordusuna getdilər. Oğlanı
həkimlərə ismarlayub Dirsə xandan ⁶ saqladılar.

At ayağı külük, ozan dili çevik olur. Xanım, ⁷ oğlanıñ qırq
gündə yarası oñaldı, sapasağ oldu. ⁸ Oğlan ata binər, qılıc qu-
şanar oldu, av avlar, quş quşlar ⁹ oldu. Dirsə xaniñ xəbəri yoq,
oğlancığın öldi ¹⁰ bilür.

Ol qırq naməndlər bunı duydılar; “nə eyləyəlim?” – deyü
danışdılar. ^{“11} Dirsə xan əgər oğlancığın görərsə, oturmaz, bi-
zi həb qırar,” – ¹² dedilər. “Gəlün, Dirsə xanı tutalım, ağ əl-
lərin ardına bağlayalım, ¹³ qıl sicim ağ boynına taqalım, alu-
banı kafir ellərinə yönələlim,” deyü ¹ Dirsə xanı tutdilar.

D30 Ağ əllərin ardına bağladılar, qıl sicim boynuna ² taqdılar,
ağ ətindən qan çıqınca dögdilər. Dirsə xan yayan, ³ bunlar
atlu yürüdilər, alubanı qalın kafir ellərinə yönəldilər. Dirsə ⁴
xan tutsaq oldu gedər.

Dırsə xanıñ tutsaq olduğunu⁵ Oğuz bəgləriniñ xəbəri yoq.
Məgər, sultanım, Dırsə xanıñ xatunu⁶ bunı duymış. Oğlançığına qarşu varub soylamış görəlim,⁷ xanım, nə soylamış.
Aydır:

Görürmisin, ay oğul, nələr oldu?!
⁸ Sarp qayalar oynanmadı, yer obrıldı.
Eldə yağı yoq ikən səniñ⁹ babañiñ üstinə yağı gəldi.
Ol qırq namərd-babañiñ yoldaşları¹⁰ babañi tutdılar.
Ağ əllərin ardına bağladılar.
Qıl sicim ağ boynına¹¹ taqdılar.
Kəndülər atlu, babañi yayaq yürütüdilər.
Alubanı qalın kafir¹² əllərinə yönəldilər.
Xanım oğul, qalqubanı yerindən uru durğıl!
¹³ Qırq yigidin boyuna alğıl!

Babañi ol qırq namərddən qurtarğıl.
¹ Yüri, oğul! Babañ saña qıydısa, sən babaña qıymağıl! – dedi.

² Oğlan anasınıñ sözin sımadı. Buğac bəg yerindən uru³ durdı, qara polat uz qılıcın belinə quşandı, ağ tozluca⁴ qatı yayını əlinə aldı, altun cidasın qolina aldı, bədəvi⁵ atını tutdurdu, butun bindi. Qırq yigidin boyına aldı,⁶ babasınıñ ardınca yortub getdi.

Ol namərdər dəxi bir yerdə⁷ qonmuşlardı, al şərabıñ itisindən içərlərdi. Buğac xan⁸ çapub yetdi. Ol qırq namərd dəxi bunı gördilər. Ayıtdılar: “⁹ Gəlün, varalım, şol yigidin tutub gətütəlim, ikisini bir yerdə¹⁰ kafirə yetürəlim!” – dedilər. Dırsə xan aydır: “Qırq yoldaşım,¹¹ aman! Tañırınıñ birliginə yoqdur güman!

Mənim əlümi şeştiñ, qolça¹² qopuzım əlümə veriñ, ol yigi-di döndərəyim. Gərək bəni¹³ öldürün, gərək dirgürün, qoyu veriñ”, – dedi.

D32   Əlini şəşdilər¹ qolça qopuzın əlinə verdilər. Dırsə xan, oğlancığı idügin² bilmədi; qarşu gəldi. Soylar, görəlim, xanım, nə soylar:

Aydır:

³ Boynı uzun bədəvi atlar gedərsə, mənim gedər.
Səniñ də⁴ içində binədiñ varsa, yigit, degil maña,

D33

Savaşmadın, uruşmadın alı verəyim, döngil gerü!
Ağayıldan tümən qoyun gedərsə, ⁶ mənim gedər.
Səniñ də içində şışligiñ varsa, degil maña,
⁷ Savaşmadın, uruşmadın alı verəyim, döngil gerü!
Qaytabandan ⁸ qızıl dəvə gedərsə, mənim gedər.
Səniñ də içində yükletiñ, ⁹ varsa, degil maña.
Savaşmadın, uruşmadın alı verəyim, ¹⁰ döngil gerü!
Altun başlu ban evlər gedərsə, bənim gedər.
¹¹ Səniñ də içində odañ varsa, yigit, degil maña,
Savaşmadın, ¹² uruşmadın alı verəyim, döngil gerü!
Ağ yüzlü, ala gözlü ¹³ gəlinlər gedərsə, bənim gedər.
Səniñ də içində nişanlıñ varsa, ¹ yigit, degil maña,
Savaşmadın, uruşmadın alı verəyim, döngil ² gerü!
Ağ saqallu qocalar gedərsə, mənim gedər.
Səniñ də içində ³ ağ saqallu babañ varsa, yigit, degil maña,
Savaşmadın, uruşmadın ⁴ qurtarayım, döngil gerü!
Mənim üçün gəldüñsə, oğlancığım öldürmişəm,
⁵ Yigit, saña yazığı yoq, döngil gerü! – dedi.

Oğlan burada ⁶ babasına soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış:

Boynı uzun ⁷ bədəvi atlar gedərsə, səniñ gedər
Mənim də içində binədim var,
⁸ qomağım yoq qırq namərdə!
Qaytabanda qızıl dəvə səniñ gedər.
⁹ Mənim də içində yükletim var,
                                qomağım yoq qırq namərdə!
Ağayılda ¹⁰ tümən qoyun səni gedər.
Mənim də içində şışligim var,
                                qomağım yoq ¹¹ qırq namərdə!
Ağ yüzlü, ala gözlü gəlin səniñ gedərsə,
Mənim dəxi ¹² içində nişanlım var,
                                qomağım yoq qırq namərdə!
Altun başlu ¹³ ban evlər səniñ gedərsə,
Mənim də içində odam var,
                                qomağım yoq ¹ qırq namərdə!
Ağ saqallu qocalar səniñ gedərsə,

D34

Mənim dəxi ² içində bir aqlı şaşmış,
biligi yetmiş qoca babam var,
³ qomağım yoq qırq namərdə! – dedi.

Qırq yigidinə dilbənd saldı, ⁴ əl eylədi. Qırq yigit bədəvi
atın oynatdı, oğlanıñ ⁵ üzərinə yiğnaq oldu.

Oğlan qırq yigidin boyına aldı, ⁶ at dəpdi, cəng və savaş
etdi. Kiminüñ boynın urdı, ⁷ kimini tutsaq eylədi. Babasını
qurtardı, qayıtdı, gerü ⁸ döndi.

Dirsə xan burada oğlancuğı sağ idügin ⁹ yenə bildi...

Xanlar xani xan Bayındır oğlana bəglik verdi, taxt verdi. ¹⁰
Dədəm Qorqut boy boyladı, soy soylandı; bu oğuz¹¹naməyi
düzdi-qoşdı, böylə dedi:

Anlar dəxi bu dünyaya ¹² gəldi, keçdi.
Karvan kibi qondı, köçdi.
Anları dəxi ¹³ əcəl aldı, yer gizlədi.
Fani dünya yenə qaldı.
Gəlimlü-gedimlü dünya,
Son ucı ölümlü dünya.

- D35   Qara ölüm gəldində ¹ keçit versün!
Sağlıq ilə sağıncın, dövlətiñ Haq artırsun!
² Ol ögdüğim yuca Tañrı dost olubanı mədəd ırsün!
³ Yum verəyin, xanım:
Yerlü qara dağlarıñ, yıqlımasun!
Kölgəlicə ⁴ qaba ağacının kəsilməsün!
Qamın aqan görkli suyuñ qurımasun!
⁵ Qanadlarıñ ucları qırılmاسun!
Çaparkən ağ-boz atıñ büdrəməsün!
⁶ Çalışanda qara polat uz qılıcıñ gedəlməsün!
Dürtişərkən ⁷ ala göndəriñ ufanmasun!
Ağ birçəklü anañ yeri behişt ⁸ olsun!
Ağ saqallu babañ yeri uçmağ olsun!
Haq ⁹ yandıran çıraqıñ yana dursun!
Qadir Tañrı səni ¹⁰ namərdə möhtac eyləməsün,
xanım, hey!

SALUR QAZANIŇ EVİ YAĞMALANDIĞI ¹¹ BOYI BƏYAN EDƏR

D36 Bir gün Ulaş oğlu, Tulu quşuň ¹² yavrısı, bizə miskin umudi, Amit soyınıň aslanı, ¹³ Qaracuğň qaplanı, qoñur atıň iyəsi, xan Uruzuň ¹ ağası, Bayındır xaniň güyəgisi, Qalın Oğuzuň dövləti, qalmış ² yigit arxası Salur Qazan yerindən durmışdı. Toqsan ³ başlu ban evlərin qara yeriň üzərinə dikdirmişdi. Toqsan ⁴ yerdə ala qalı-ipək döşəmişdi. Seksən yerdə badyalar ⁵ qurılmışdı. Altun ayaq sürəhilər düzilmişdi. Doquz qara ⁶ gözlü, xub yüzlü, saçı ardına örilü, köksi qızıl dügməli, ⁷ əlləri biləgindən qınlı, barmaqları nigarlı məhbub kafir qızları ⁸ Qalın Oğuz bəglərinə sağıraq sürüüb içərlərdi.

D37 İçüb-içüb ⁹ Ulaş oğlu Salur Qazanıň alnına şərabıň itisi çıqdı. ¹⁰ Qaba dizi üzərinə çökdi, ayıtdı: “Ünüm aňlaň bəglər, sözüm diňləň bəglər! Yata-yata yanımız ağrıdı, dura-dura belimiz qurıdı; ¹² yüriyəlim, a bəglər, av avlayalıım, quş quşlayalıım, siğın-keyik yıqalıım, ¹³ qayıdalıım otağımıza düşəlim, yeyəlim-içəlim, xoş keçəlim!” Qiyan Selcük ¹ oğlu Dəlü Dondar aydır: “Bəli, xan Qazan, məsləhətdir”. Qaragünə ² oğlu Qarabudaq aydır: “Ağam Qazan, məsləhətdir”.

Anlar eylə digəc ³ At ağızlu Aruz qoca iki diziniň üstinə çökdi, ⁴ aydır: “Ağam Qazan, sası dirlü Gürcüstan ağızında oturarsan, ⁵ orduň üstinə kimi qorsan?”

D38 Qazan aydır: “Üç yüz yigidlən ⁶ oğlum Uruz mənim evim üstinə dursun!” – dedi. Qoñur atın ⁷ çəkdirdi, butun bindi. Təpəl-qaşqa ayqırına Dondar bindi. ⁸ Gög bədəvisin tutdurdu, Qazan bəgiň qarındaşı Qaragünə ⁹ bindi. Ağ bədəvisin çəkdirdi. Bayındır xaniň yağısıń ¹⁰ basan Şir Şəmsəddin bindi. Barasarıň Bayburd hasarından ¹¹ parlayub uçan Beyrək Boz ayğırına bindi. Qoñur atlu Qazana “keşış” deyən ¹² bəg Yegnək Turi ayğırına bindi. Saya varsam, dükənsə olmaz, ¹³ Qalın Oğuz bəgləri bindi. Ala dağa ala ləşkər ava çıqdı. ¹ Kafiriň casusı cassılađı, vardı kafirlər azğunu ² Şökli Məlikə xəbər verdi. Yedi biň qaftanının ardi yırtıxlı, ³ yarımindan qara saçlı, sası dirlü din düşməni, alaca atlu ⁴ kafir bindi yılğadı, dün bucuğında Qazan bəgiň ordusuna ⁵ gəldi. Altun ban evlərin kafirlər çapdı-

lar. Qaza bəñzər qızı⁶gəlini çığırışdırıldılar. Tövlə-tövlə şahbaz atlarını bindilər. Qatar⁷qatar qızıl dəvələrini yetdilər. Ağır xəzinəsini, bol aqçasını⁸ yağmaladılar. Qırq incə bellü qızla Boyı uzun Burla xatun⁹ yesir getdi. Qazan bəyiñ qarıcıq olmış anası qara dəvə¹⁰ boynunda asılı getdi. Xan Qazaniñ oğlu Uruz bəg¹¹ üç yüz yigidlən əli bağlı, boynı bağlı getdi. İlək qoca¹² oğlu Saru Qalmaş Qazan bəgiñ evi üzərinə şəhid¹³ oldu.

Qazaniñ bu işlərdən xəbəri yoq.

D39 Kafir aydır: “Bəglər,¹ Qazaniñ tövlə-tövlə şahbaz atlarını binmişüz, altın-aqçasını² yağmalamışuz, qırq yigidlən oğlu Uruzi dutsaq etmişüz,³ qatar-qatar dəvələrini yetmişüz, qırq incə bellü qızlan Qazaniñ⁴ halalını tutmuşuz; bu hayatılar biz Qazana etmişüz”, – dedi.

⁵ Kafiriñ biri aydır: “Qazan bəgdə bir hayfimiz qaldı”.

Şöklü Məlik aydır: “⁶ Mərə aznavur, nə hayfimiz qaldı?” Kafir aydır: “Qazaniñ qapulu Dərvənddə⁷ on biñ qoyunu vardır. Şol qoyunları dəxi götürsək, Qazana⁸ ulu heyf edərdik,” – dedi. Şöklü Məlik aydır: “Altı yüz⁹ kafir varsun, qoyunu götürsün!” – dedi.

D40 Altı yüz kafir atlandı,¹⁰ qoyunuñ üzərinə alqarvardı. Gecə yatırkən¹¹ Qaracıq çoban qara qayğulu vaqię görüdə. Vaqiesindən sərmərdi uru durdu.¹² Qıyan gücü, Dəmir gücü – bu iki qardaşı yanına aldı, ağılmış qapusunu bərkitdi. Üç yerdə dəpə kibi daş yığdı, ala¹ qollu sapanın əlinə aldı.

Nagahandan Qaracıq çobanıñ² üzərinə altı yüz kafir qoyıldı.

Kafir aydır:

Qaranqu axşam³ olanda qayğulu çoban,
Qarla yağmur yağında çaqmaqlı çoban,
⁴ Südi-peniri bol qaymaqlı çoban!
Qazan bəgүн dünlüğü⁵ altun ban evlərini
  biz yıqmışuz.

Tövlə-tövlə şahbaz atlarını⁶ biz binmişüz.

Qatar-qatar qızıl dəvəsini biz yetmişüz.

Qarıcıq⁷ anasını biz gətirmışüz.

Ağır xəzinə, bol aqçasını biz yağmalamışuz.

⁸ Qaza bəñzər qızı-gəlini biz yesir etmişüz.
Qırq yigidlən Qazanıñ ⁹ oğlini biz gətürmişüz.
Qırq incə bellü qızla Qazanıñ halalını ¹⁰ biz gətürmişüz.
Bərə çoban, irağından-yaqınından bərə gəlgil!
Baş ¹¹ endirüb bağır başgil!
Biz kafirə salam vergil!
Öldürməyəlim,
¹² Şökli Məlikə səni ilətəlüm,
Saña bəglik alı verəlim!

Çoban aydır:

¹³ İlaqırkı söyləmə, mərə itüm kafir!
İtümlə bir yalaqda yundım içən ¹ azğun kafir!
Altındağı alaca atıñ nə ögərsin,
Ala başlu ² keçimcə gəlməz maña!
Başındağı tuğulgäñi nə ögərsən, ⁶ mərə kafir,
Başındağı ³ börkümcə gəlməz maña!
Altmış tutam göndəriñi nə ögərsin, murdar kafir,
⁴ Qızılçıq dəgənəgimcə gəlməz maña!
Qılıcuñi nə ögərsən, mərə kafir,
Əgri ⁵ başlu çovkanımcə gəlməz maña!
Biləgündə doqsan oquñ nə ögərsən, mərə kafir.
Ala qollu sapanımcə gəlməz maña!
İraqıñdan-yaqınıñdan bərə ⁷ gəlgil!
Yigitləriñ zərbini görgil, andan ötgil!

- dedi. Bitəkəllüf ⁸ kafirlər at dəpdilər, ox səpdilər. Ərənlər əvrəni Qaracuq ⁹ çoban sapanınıñ ayasına daş qodi, atdı. Birin atanda ¹⁰ ikisin-üçün yıldı, ikisini atanda üçin-dördün yıldı.

D42 ¹¹ Kafirləriñ gözinə qorxu düşdi. Qaracıq çoban kafiriñ ¹² üç yüzünü sapan daşıyla yerə bıraqdı. İki qardaşı ¹³ oxa düşdi, şəhid oldu. Çobanıñ daşı dükəndi;¹ qoyun deməz, keçi deməz, sapanıñ ayasına qor atar, kafiri yıqar.

² Kafiriñ gözü qorqdı. Dünya-aləm kafiriñ başına qarañu oldı; ³ aydır: “Yarimasun-yarcimasun bu çoban bizim həpimiz qırar olamı?!” – ⁴ dedilər; daha durmayıb qaçdılar. Çoban şəhid olan qardaşların ⁵ Haqına qodi, kafirlər leşindən bir böyük

dəpə yiğdi, çaqmaq⁶ çaqub od yaqdı; dəxi kəpənəgindən qu-rumsı edüb yarasına⁷ basdı, yoluñ qiyısın alub oturdu, ağladı-sıqladı,⁸ aydır: “Salur Qazan, bəg Qazan! Ölümisin, dirimisin, bu işlərdən⁹ xəbəriñ yoqmıdır?” – dedi.

Məgər, xanım, ol gecə Qalın Oğuzuñ¹⁰ dövləti, Bayındır xanıñ güyəgisi Ulaş oğlı Salur Qazan¹¹ qara qayğulu vaqıə görди. Sərmərdi uru durdu, aydır:¹² “Bilürmisin, qarındaşım Qaragünə, düşümdə nə görindi? Qara qayğulu¹³ vaqıə gör-düm, yumruğumda talbinan şahin bənim quşumı alur gördüm,
D43   ¹ gögdən ildirim ağ-ban evim üzərinə saçır gördüm, düm qara
² pusarıq ordumuñ üzərinə tökilür gördüm, quduz qurtlar³ evi-mi dələr gördüm, qara dəvə əñsəmdən qarvar gördüm, qarğı kibi⁴ qara saçım uzanır gördüm, uzanuban gözümi örtər gör-düm,⁵ biləgimdən on barmağımı qanda gördüm. Necə kim bu düşi gördüm,⁶ şundan bərə aqlım-ussum dərə bilmən. Xanım qardaş, mənim bu düşümi⁷ yorğıl maña!” – dedi.

Qaragünə aydır: “Qara bulut dedigiñ səniñ⁸ dövlətiñdir. Qar ilə yağmur dedigiñ ləşkəriñdir. Saç⁹ qayğudur. Qan qara-dır. Qalanısın yora bilmən, Allah yorsun!” –¹⁰ dedi.

Böylə digəc Qazan aydır: “Mənim avımı bozma, ləşkəri-mi dağıtma.¹¹ Bən bu gün Qonur ata qaqqaram, üç günlik yoli bir gündə aluram,¹² öylə olmadın yurdum üstinə varıram; əgər sağdır-əson¹³dir, axşam olmadın genə bən saña golürəm. Ordum sağ-əsən¹ degil isə, başıñuza çarə ediñ; mən dəxi get-dim,” – dedi². Qoñur atın mahmuzladı, Qazan bəg yola getdi.
D44   ³ Gəli-gəli yurdınıñ üzərinə gəldi. Gördi kim, uçarda quzğun qalmış,⁴ tazi dolaşmış, yurtda qalmış. Qazan bəg burada yurd-lan⁵ xəbərləşmiş, görəlim, xanım, nə xəbərləşmiş:

Qazan aydır:

Qovm-qəbilə mənim⁶ quma yurdum,
Qulanla sığın-keyikə qoñşı yurdum,
Səni yağı⁷ nerədən darımış, gözəl yurdum?!
Ağ-ban evim dikiləndə yurdu⁸ qalmış,
Qarıcıq anam oluranda yeri qalmış,
Oğlum Uruz ox⁹ atanda buta qalmış,
¹⁰ Qara mudbaq dikiləndə ocaq qalmış...

D45

Bu halları gördüğində ¹¹ Qazanıñ qara qıyma gözləri qan-yaş doldı, qan damarları ¹² qaynادı, qara bağrı sarsıldı. Qoñur atını ökçələdi, ¹³ kafir keçdiyi yola düşdi, getdi. Qazanıñ öñinə bir su ¹ geldi.

Qazan aydır: “Su Haq dizarın görmüştür, bən bu su ilə ² xəbərləşəyim,” – dedi. Görəlim, xanım, necə xəbərləşdi:

Qazan aydır:

³ Çağnam-çağnam qayalardan çıqan su,
Ağac gəmiləri oynadan ⁴ su,
Həsənlə Hüseyniñ həsrəti su,
Bağ və bostanıñ ziynəti ⁵ su,
Ayışə ilə Fatiməniñ nigahı su,
Şahbaz atlar gəlüb içdiyi ⁶ su,
Qızıl dəvələr gəlüb keçdiyi su,
Ağ qoyunlar gəlüb ⁷ çevrəsində yatduğu su,
Ordumuñ xəbərin bilürmisin, ⁸ degil maña!
Qara başım qurban olsun, suyum, saña! – dedi.

Su ⁹ qaçan xəbər versə gərək?! Sudan keçdi, bu gəz bir qurda tuş ¹⁰ oldu. “Qurd yüzü mübarəkdir, qurdlan bir xəbərləşəyim,” – dedi.

¹¹ Görəlim, xanım, nə xəbərləşdi:

Qazan aydır:

Qaranqu axşam ¹² olanda günü doğan,
Qar ilə yağmur yağında ər kibi duran,
¹³ Qaraquc atları gördüğində kişişədirən,
Qızıl dəvə gördüğində bozlaşdırın,
¹ Ağca qoyun gördüğində quyruq çırpub qamçılayan,
Arqasını ² urub bərk ağılıñ ardin sökən,
Qarma-bükəc səmüzin ³ alub tutan,
Qanlu quyruq üzüb çap-çap yudan,
Avazı ⁴ qaba köpəklərə ğavğa salan,
Çaqmaqluca çobanları dünlə ⁵ yügürdən,
Ordumuñ xəbərin bilürmisin, degil maña!
Qara başım ⁶ qurban olsun, qurdum, saña! – dedi.

D46

Qurd qaçan xəbər versə ⁷ gərək?! Qurtdan dəxi keçdi, Qaraca çobanıñ qara köpəgi Qazana ⁸ qarşılıq gəldi. Qazan qara köpəkləm xəbərləşdi; görəlim, xanım, nə ⁹xəbərləşdi. Aydır:

Qaranqu axşam olanda vaf-vaf ürən,
¹⁰ Acı ayran tökiləndə çap-çap içən,
Gecə gələn xırsızları ¹¹ qorqudan,
Qorquduban şamatasiyla ürküdən,
Ordumuñ xəbərin ¹² bilürmisin, degil baña!
Qara başım sağlığında eyilüklər edəm, ¹³ köpək, saña!

D47 dedi. Köpək qaçan xəbər versə gərək? Köpək Qazanıñ ¹ atınıñ ayağına çap-çap düşər, siñ-siñ siñlər. Qazan ² bir tumar ilə köpəgi urdı. Köpək çəkildi, gəldüğü ³ yola getdi. Qazan köpəgi qovlayı, Qaraca çobanıñ üzərinə ⁴ gəldi. Çobanı gördüğində xəbərləşdi, görəlim, xanım, nə ⁵ xəbərləşdi:

Qazan aydır:

Qaranqu axşam olanda qayğulu çoban!
⁶ Qarla yağmur yağanda çaqmaqlı çoban!
Ünüm aňla, sözüm diňlə:
⁷ Ağ-ban evim şundan keçmiş gördüñmi, degil maňa
Qara başım qurban ⁸ olsun, çoban, saña! – dedi.

Çoban aydır:

D48 Ölmüşmiydiñ, yitmişmiydiñ, ⁹ a Qazan!
Qanda gəzərdiñ, nerədəydiñ, a Qazan!
Dün yoq, ötəki ¹⁰ gün eviñ bundan keçdi,
Qarıcıq anañ qara dəvə boynında ¹¹ asılı keçdi.
Qırq incə bellü qızıyla halalıñ, –
Boyu uzun ¹² Burla xatun ağlayuban şundan keçdi.
Qırq yigidlən oğluñ ¹³ Uruz başı açuq, yalın ayaq
kafirləriñ yanınca tutsaq ¹ getdi.
Tavla-tavla şahbaz atlarıñ kafir binmiş,
Qatar-qatar qızıl ² dəvələriñ kafir yetmiş,
Altun-aqça, bol xəzinəni kafir ³ almış!

Çoban böylə digəc Qazan ah etdi, ağlı başından ⁴ getdi, dün-ya-aləm gözinə qaranñu oldı; aydır:

Ağzıñ qurusun,⁵ çoban!
Dilün çürisün, çoban!
Qadir səniñ alniña qada yazsın,⁶ çoban! – dedi.

Qazan bəg böylə digəc çoban aydır:

Nə qağırsan⁷ baña, ağam Qazan,
Yoxsa köksündə yoqmıdır iman?

Altı⁸ yüz kafir dəxi mənim üzərimə gəldi. İki qardaşım şəhid⁹ oldu. Üç yüz kafir öldürdüm, əzəza etdim; səmüz qoyun,¹⁰ arıq toqlı səniñ qapuñdan kafirlərə vermədim. Üç yerdə¹¹ yaralandım, qara başım buñaldı, yalñuz qaldım; suçum bu-mıdır? –¹² dedi.

Çoban aydır:

Qoñur atın vergil maña,
Altmış tutam¹³ göndərүni vergil maña,
Ap-alaca qalqaniñ vergil maña.

D49   ¹ Qara polat uz qılıciñ vergil maña,
Sadığında sekşən oquñ² vergil maña.
Ağ tozluca qati yayıñ vergil maña,
Kafirə mən³ varayın,
Yenidən toğanın öldürøyin,
Yenümlə alnum qanın⁴ bən siləyin,
Ölürsəm, səniñ uğruña bən öleyim,
Allah Taala⁵ qorsa, eviñi bən qurtarayın! – dedi.

Çoban böylə digəc Qazana⁶ qəhər gəldi, aldı yürüyü verdi. Çoban dəxi Qazanıñ⁷ ardından yetdi. Qazan döndi baqdı, “Oğul çoban, qanda⁸ gedərsin?” – dedi.

Çoban aydır: “Ağam Qazan, sən eviñ⁹ almağa gedərsəñ, mən dəxi qarındaşım qanın almağa gedərəm,” – dedi.

¹⁰ Böylə degəc Qazan aydır: “Oğul çoban, qarnım acdır; heç nəsnəñ¹¹ varmıdır yeməgə?” – dedi. Çoban aydır: “Bəli, ağam Qazan, gecədən¹² bir quzı bişürüb dururam. Gəl bu ağaç dibində enəlüm, yiyləlim!” – dedi.

D50   ¹³ Endilər; çoban dağarcığı çıqardı, yedilər. Qazan fikr eylədi, ¹ aydır: “Əgər çobanla varacaq olursam, Qalın Oğuz

bəğləri ² bənim başıma qaqınc qaxarlar; çoban bilə olmasa,
Qazan kafiri alamazdı,” ³ deyərlər”, – dedi.

Qazana qeyrət gəldi. Çobanı bir ağaca sara-⁴sara möhkəm
bağladı; eyləndi, yüriyü verdi. Çobana aydır: ⁵ “Mərə çoban!
Qarnıñ acıqmamışkən, gözün qararmamış ikən bu ⁶ ağaççı qo-
parı gör, yoxsa səni bunda qurtlar-quşlar ⁷ yer,” – dedi.

Qaraca çoban zərb eylədi, qaba ağaççı yeriyələ – ⁸ yurdıyla
qopardı, arqasına aldı, Qazanıñ ardına düşdi.

⁹ Qazan baqdı gördü çoban ağaççı arqasına almış, ¹⁰ gəlür.
Qazan aydır: “Mərə çoban, bu ağaç nə ağaçdır?” Çoban ¹¹ aydır:
“Ağam Qazan, bu ağaç ol ağaçdır kim, sən kafiri basarsan, ¹² qa-
rnıñ acıgar, mən saña bu ağaclaya yemək bişürərin,” – dedi.

D51   ¹³ Qazana bu söz xoş gəldi. Atından endi, çobanıñ əllərin ¹
çözdü, alnında bir öpdi, aydır: “Allah mənim evimi qurtaracaq ²
olursa, səni əmiraxur eyləyəyin,” – dedi. İki bilə yola ³ girdi.

Bu yana Şökli Məlik kafirlərlə şin-şadman yeyüb-⁴içüb
otururdu. Aydır: “Bəglər, bilürmisiz, Qazana necə heyf ⁵
eyləmək gərək? Boyı uzun Burla xatunını gətürüb, sağraq ⁶
sürdurmək gərək!” – dedi.

Boyı uzun Burla xatun buni eşitdi, ⁷ yürüəgiylə canına odlar
düşdi. Qırq incə bellü qızıñ ⁸ içinə girdi; ögüt verdi, aydır:
“Qanqıñuza yapışurlasa, ⁹ “Qazan xatunu qanqıñızdır” deyü,
qırq yerdən avaz verəsiz,” – ¹⁰ dedi.

Şökli Məlikdən adam gəldi, “Qazan bəgiñ xatuni ¹¹
qanqıñuzdur?” – dedi. Qırq yerdən avaz gəldi, qanqısıdır ¹²
bilmədilər. Kafirə xəbər verdilər: “Birinə yapışdıq, qırq yer-
dən ¹³ avaz gəldi; bilmədik, qanqısıdır,” – dedilər.

D52   Kafir aydır: “Mərə, ¹ variñ, Qazanıñ oğlu Uruzı dartiñ,
çəngələ asuñ. Qiyma-²qiyma ağ etindən çəküñ, qara qavurma
bişürüb, qırq bəg qızına ³ ilətüñ; hər kim yedi, ol degil; hər
kim yemədi, oldur. Aluñ gəlүn, ⁴ sağraq sürsün!” – dedi.

Boyı uzun Burla xatun oğlinuñ ⁵ yamacına gəldi; çağırub
oğlinə soylar, görəlim, xanım, nə soylar?

⁶ Aydır:

Oğul, oğul, ay oğul,
Bilürmisin, nələr oldu:

D53

⁷ Söyləşdilər fışıl-fışıl,
Kafiriñ felin duyдум.
Dünlüğü altın ⁸ ban evimiñ qəbzəsi oğul,
Qaza bəñzər qızımıñ-gəlinimiñ ⁹ çicəgi oğul,
Oğul, oğul, ay oğul,
Doquz ay dar ¹⁰ qarnımda götürdüğüm oğul,
On ay deyəndə dünyaya götürdüğim ¹¹ oğul,
Dolması altın beşikdə bələdüğim oğul,

kafırlar tərs danışmışlar:¹²”Qazan oğlu Uruzı həbsdən çıqarınuñ, boğazından orğanla ¹³asuñ, iki dalusından çəngələ sancuñ, qiyma-qıyma ağ ətindən ¹ çəkükün. Qara qavırma edüb, qırq bəg qızına ilətütün; hər kim yedi, ² ol degil; hər kim yemədi, ol Qazan xatunıdır; çəkükün döşəgimizə ³ gətirəlim, sağraq sürdürəlim!” – demişlər. Səniñ ətüñdən, oğul, ⁴ yiyyeyinmi, yoxsa sası dirlü kafiriñ döşəginə girəyinmi? Ağañ ⁵ Qazanıñ namusunu sindirayınmı? Necədəyin, oğul, hey?! – dedi.

D54

⁶ Uruz aydır: “Ağzuñ qurisun, ana! Dilüñ çürisün, ana! ⁷” Ana haqqı-Tañrı haqqı” deñilməsəydi, qalqubanı yerimdən duraydim, ⁸ yaqaña boğazıñdan tutaydım, qaba ökcəm altına salaydım, ağı ⁹ yüzüñi qara yerə dəpəydim, ağızuñ ilə burnuñdan qan şorla¹⁰daydım, can datlusın sañña göstərəydim! Bu nə sözdür? Saqın, ¹¹ qadın ana! Mənim üzərimə gelməyəsin, mənim içün ağlamayasan. ¹² Qo bəni qadın ana, çəngələ ursular, qo ətimdən çəksünlər, ¹³ qara qavurma etsünlər, qırq bəg qızınıñ öñinə ilətsünlər. ¹ Anlar bir yedigində sən iki yegil! Səni kafırlar bilməsünlər-duymasunlar; ² ta kim, sası dirlü kafirüñ döşəginə varmayasan, sağraqın ³ sürməyəsən, atam Qazan namusunu sımayasan. Saqın!” – dedi.

⁴ Oğlan böylə digəc buldur-buldur göziniñ yaşı rəvan ⁵ oldı. Boyı uzun, beli incə Burla xatun boynıyla qulağın ⁶ aldı düşdi; güz alması kibi al yanağın dartdı yırtdı; ⁷ qarğu kibi qara saçını yoldı; “oğul, oğul!” deyübən zarılıq ⁸ qıldı, ağladı.

Uruz aydır:

Qadın ana! Qarşum alub, nə ⁹ bögrərsən?
Nə bozlarsan, nə aqlarsan?

Bağrımla yürəgim nə ¹⁰ dağlarsan?
Keçmiş mənim günimi nə andırarsan?
Hey, ana! Ərəbi ¹¹ atlar olan yerdə
Bir qulunu olmazmı olur?
Qızıl dəvələr ¹² olan yerdə
Bir köşəgi olmazmı olur?
Ağca qoyunlar olan ¹³ yerdə
Bir quzıcığı olmazmı olur?
Sən sağ ol, qadın ¹ ana, babam sağ olsun,
Bir mənim kibi oğul bulınmazmı olur? – ² dedi.

D55

Böylə digəc anasınıñ qərarı qalmadı; yüriyü ³ verdi, qırq incə bellü qızıñ içində girdi.

Kafirlər ⁴ Uruzı alub, qənarə dibinə gətürdilər, Uruz aydır:
⁵ “Mərə kafir, aman! Tañırınıñ birliginə yoqdur güman!
Qoñ məni bu ⁶ ağacla söyləşəyim,” – dedi. Çağırub ağaça soy-lamış, ⁷ görəlim, xanım, nə soylamış:

D56

“Ağac, ağac!! Dersəm saña, ərlənmə ⁸ ağac!
Məkkə ilə Mədinəniñ qapusu ağac!
Musa Kəlimüñ ⁹ əsası ağac!
Böyük-böyük sularını köprisi ağac!
¹⁰ Qara-qara dəñizləriñ gimisi ağac!
Şahi-mərdən Əliniñ ¹¹ Duldüliniñ əyəri ağac!
Zülfiqarıñ qınıyla qəbzəsi ¹² ağac!
Şah Həsənlə Hüseynüñ beşigi ağac!
Əgər ərdir, ¹³ əgər övrətdir, qorxusi ağac!
Başını ala baqar olsam, ¹ başsız ağac!
Dibiñ ala baqar olsam, dibsüz ağac!
Məni saña ² asarlar, götürməgil ağac!
Götürəcək olursañ, yigitligüm səni tutsun, ³ ağac!
Bizim eldə gərək idiñ, ağac!
Qara hindu qullarımı buyuraydım,
⁴ Səni para-para doğrayalardı, ağac!

Andan ayıtdı:

Tavla-tavla ⁵ bağlananda atuma yazix!
Qartaş deyü; saqlayanda yoldaşima yazix!

Yumruğında ⁶ talbinanda şahin quşuma yazix!
Yetər ilə tutanda tazima yazix!
⁷ Bəgligə doymadın özümə yazix!
Yigitliginə usanmadın canıma ⁸ yazix! – dedi,
yumru-yumru ağladı, yaniq cigərcigini dağladı.

⁹ Bu məhəldə, sultanım, Salur Qazanlam Qaraca çoban çapar ¹⁰ yetdi. Çobanının üç yaşar dana dərisindən sapanının ¹¹ ayasıydı; üç keçi tüyindən sapanının qollarıydı. ¹² Bir keçi tüyindən çatlağucuydı. Hər atanda on iki ¹³ batman daş atardı. Atlığı daş yerə düşməzdi.

D57 Yerə dəxi ¹ düşsə, toz kibi savrılırdı, ocaq kibi obrılır idi. Üç ² yıldaq daşı düşdürügi yeriň otı bitməzdi. Semiz qoyun, aruq ³ toqlı bayırda qalsa, qurt gəlib yeməzdi sapanının ⁴ qorquşından. Eylə olsa, sultanım, Qaraca çoban sapan ⁵ çatlatdı. Dünya-aləm kafiriň gözinə qaranñu oldı.

Qazan ⁶ aydır: “Qaracık çoban, anamı kafirdən diləyəyim, at ayağı ⁷ altında qalmasun,” – dedi.

At ayağı külüük, ozan dili ⁸ çevik olur. Qazan kafirə çağırub soylamış, görəlim, xanım, ⁹ nə soylamış:

Aydır:

Mərə Şökli Məlik!
Dünlüğü altın ban ¹⁰ evlərimi gətürüb durursan,
saña kölgə olsun!
Ağır xəzinəm, ¹¹ bol aqçam gətürüb durursan,
saña xərcliq olsun!
Qırq incə ¹² bellü qızla Burla xatunu gətürüb durursan,
saña yesir olsun!
¹³ Qırq yigidlən oğlum Uruzı gətürüb durursan,
quluň ¹ olsun!
Tavla-tavla şahbaz atlarım gətürüb durursan,
² saña binət olsun!
Qatar-qatar dəvələrim gətürüb durursan,
³ saña yüklət olsun!
Qarıcıq anamı gətürüb durursan,
Mərə kafir, ⁴ anamı vergil maňa,
Savaşmadın, uruşmadın qayıdayım – gerü dönəyim,
⁵ gedəyim, bəllü bilgil! – dedi.

D58

Kafir aydır:

- Mərə Qazan!
Dünlüğü⁶ altın ban evini götürmişiz, – bizimdir!
- Qırq incə bellü qızla
⁷ Boyı uzun Burla xatuni götürüb durur, – bizimdir!
- Qırq⁸ yigidlən oğluñ Uruzi götürmiş, – bizimdir!
Tavla⁹tavla şahbaz atların,
qatar-qatar dəvələrin götürmişiz, – bizimdir!
¹⁰ Qarıcıq anañi götürmişiz, – bizimdir!
Saña verməziz, Yayxan¹¹ Keşiş oğlına verəriz,
Yayxan Keşiş oğlından oğlı¹² doğar,
Biz anı saña ǵarım qoruz, – dedilər.

Böyle digəc Qarıcıq¹³ çobanıñ acığı tutdı, dodaqları təpsərdi.

D59

Çoban¹ aydır:

Mərə dini yoq, ağılsız kafir!
Ussı yoq, dərnəksiz kafir!
² Qarşu yatan qarlı qara dağlar
qarıyubdur otı bitməz.
Qanlu³qanlu ırmaqlar
qarıyubdur suyu gəlməz.
Şahbaz-şahbaz⁴ atlar
qarıyubdur qulun verməz.
Qızıl-qızıl dəvələr
qarıyubdur⁵ köşək verməz.
Mərə kafir, Qazanıñ anası
qarıyubdur oğul⁶ verməz.

Dölin almaqdan səfañ varsa, Şökli Məlik, qara⁷ gözlü qızıñ varsa, götür Qazana ver! Mərə kafir, səniñ qızıñdan⁸ oğlu doğsun, siz anı Qazan bəğə qədim qoyasız, – dedi.

⁹ Bu məhəldə Qalın Oğuz bəogləri yetdi. Xanım, görəlim, kimlər yetdi:

¹⁰ Qara Dərə ağızında Qadir verən, qara buğa dərisindən beşiginin yapuğu¹¹ olan, acığı tutanda qara daşı kül eyləyən, bığın əñsə¹²sində yedi yerdə düğən, ərənlər əvrəni Qazan bə-

D60 giň qar¹³daşı Qaragünə çapar yetdi “Çal qılıcıñ, qardaş Qazan,¹ yetdim!” – dedi.

Bunuñ ardinca, görəlim, kimlər yetdi:

Dəmir² qapu Dərvənddəki dəmür qapuyı dəpüb alan, altmış tutam³ ala göndəriniñ ucında ər böğurdən Qıyan Selcik oğlu⁴ Dəli Dondar çapar yetdi: “Çal qılıcıñ, ağam Qazan, yetdim!” – ⁵ dedi.

Bunuñ ardinca, xanım, görəlim, kimlər yetdi: Həmidlən⁶ Mərdin qalasın dəpüb yığan, dəmür yaylı Qıpcaq Məlikə⁷ qan quşdurən, gəlübən Qazanıñ qızın ərliklə alan, Oğuzuñ⁸ aq sa-qallu qocaları görəndə ol yigidi təhsin⁹leyən, al mahmuzı şalvarlı, atı bəhri xotazlı¹⁰ Qaragünə oğlu Qara Budaq çapar yetdi: “Çal qılıcıñ,¹¹ ağam Qazan, yetdim!” – dedi.

D61 Bunuñ ardinca, görəlim, xanım,¹² kimlər yetdi: Dəstursuzca Bayındır xanıñ yağısıñ¹³ basan, altmış biñ kafirə qan quşdurən, ağ-boz atınıñ¹ yelisi üzərində qar durdurən Qəflət qoca oğlu Şir² Şəmsəddin çapar yetdi: “Çal qılıcıñ, ağam Qazan, yetdim!” – dedi.

³ Bunuñ ardinca görəlim, xanım, kimlər yetdi: Parasarıñ Bayburd⁴ hasarından parlayub uçan, apalaca gərdəginə qarşu gələn,⁵ yedi qızıñ umudu, Qalın Oğuz imrəncəsi, Qazan bəgүүн⁶ inağı, Boz ayğırlı Beyrək çapar yetdi: “Çal qılıcıñ, ağam⁷ Qazan, yetdim!” – dedi.

Bunuñ ardinca, xanım, görəlim, kimlər yetdi:⁸ Çaya baqsa çalımlı, çal qaraquş ərdəmlü, qurqurma quşaqlu,⁹ qulağı altın kübəli, Qalın Oğuz bəglərini bir-bir atından yığıçı¹⁰ Qazlıq qoca oğlu bəg Yegnək çapar yetdi: “Çal¹¹ qılıcıñ, ağam Qazan, yetdim!” – dedi.

D62 Bunuñ ardinca görəlim,¹² xanım, kimlər yetdi: Altıñ ögəc dərisindən kürk eyləsə, topuqlarını¹³ örtməyən, altı ögəc dəri-sindən küləh etsə, qulaqlarını örtməyən,¹ qolı-budı xaranca, uzun baldırları incə, Qazan bəgүүн² dayısı At ağızlu Aruz qoca çapar yetdi: “Çal qılıcıñ,³ bəgüm Qazan, yetdim!” – dedi.

Bunuñ ardinca, görəlim, kimlər yetdi:

Varıban Peyğəmbəriñ yüzini görən, gəlübəni Oğuzda səhabəsi olan,⁵ acığı tutanda bıqlarından qan çıqan, Bıgı qanlu Bügdüz Əmən⁶ çapar yetdi: “Çal qılıcıñ, ağam Qazan, yetdim!” – dedi.

Bunuñ ⁷ ardınca, görəlim, kimlər yetdi:

Kafirləri it ardına bıraqıb ⁸ xorlayan, eldən çıqub Ayğır gözlər suyından at yüzdürən, ⁹ əlli yedi qalanıñ kılıdin alan, Ağ Məlik Çeşmə qızına ¹⁰ nikah edən Sofi Sandal Məlike qan quşdurən, qırq cübbə ¹¹ bürinüb otuz yedi qala bəginiñ məhbub qızlarını çalub ¹² bir-bir boynın qucan, yüzində-dodağında öpən İlək ¹³ qoca oğlu Alp Ərən çapar yetdi: “Çal qılıcınıñ, ağam ¹ Qazan, yetdim!” – dedi.

D63

Sayılmışla Oğuz bəgləri tükənsə olmaz. ² Həp yetdilər. Arı sudan abdəst aldılar. Ağ alınların ³ yerə qodılar. İki rükət namaz qıldılar. Adı görklü Məhəmmədə ⁴ salavat götürdilər. Bitəkəllüf kafirət saldılar, qılıc çaldılar. ⁵ Gumbur-gumbur naqaralar dögildi. Burması altun tuc ⁶ borılar çalındı.

Ol gün cıgərində olan ər yigitlər bəlürdü. ⁷ Ol gün müxənnətlər sapa yer gözətdi. Ol gün bir qiyamət ⁸ savaş oldu, meydən dolu baş oldu. Başlar kəsildi ⁹ top kibi. Şahbaz-şahbaz atları yığırdı, nali düşdi. Ala-¹⁰ala göndərlər süsildi. Qara polat uz qılıclar çalındı, ¹¹ yalmanı düşdi. Üç yeləkli qayın oqlar atıldı, dəmrəni ¹² düşdi. Qiyamətiñ bir günü ol gün oldu. Bəg nökərindən, ¹³ nökər bəgindən ayrıldı.

D64

Daş Oğuz bəgləriylə Dəli Dondar ¹ sağdan dəpdi. Cılasun yigitlərlə Qaragünə oğlu Dəli ² Budaq soldan dəpdi. İç Oğuz bəgləriylə Qazan dopa ³ dəpdi, Şökli Məlikə həvala oldu, Şökli Məlikə böyükür⁴dübəni atdan yerə saldı, əgallüçə qara başın alub ⁵ kəsdi, qaxışdırın alca qanın yer yüzinə dökdi. Sağ ⁶ tərəfdə Qara Tükən Məlikə Qiyan Selcük oğlu Dəli Dondar ⁷ qarşılığında gəldi. Sağ yanını qılıcladı, yerə saldı. Sol ⁸ tərəfdə Buğacıq Məlikə Qaragünə oğlu Dəli Budaq qarşılığında ⁹ gəldi. Altı bərli gürz ilə dəpəsinə qatı tuta urdu. ¹⁰ Dünya-aləm gözinə qarañu oldu. At boynın qucaqladı, ¹¹ yerə düşdi.

D65

Qazan bəgүün qardaşı kafiriñ tuğıyla ¹² sancağı qılıcladı, yerə saldı. Dərələrdə, dəpələrdə ¹³ kafirə qırğun girdi, lesinə quzğun üzdi. On ¹ iki biñ kafir qılıcdan keçdi. Beş yüz Oğuz yigitləri ² şəhid oldu. Qaçanını Qazan bəg qomadı, aman deyəni ³ öldürmədi. Qalın Oğuz bəgləri toyum oldu.

Qazan ⁴ bəg ordısını, oğlanını-uşağını, xəzinəsini aldı, gerü ⁵ döndi altun taxtında. Yenə evini dikdi. Qaracıq çobanı ⁶

əmiraxur eylədi. Yedi gün, yedi gecə yimə-içmə oldu. ⁷ Qırq
baş qul, qırq qırnaq oğlu Uruz başına azad ⁸ eylədi. Cılasun qoç
yigitlərə qalaba ölkə verdi; şalvar, ⁹ cübbə, çuqa verdi.

Dədəm Qorqut gəlübən boy boyladı, ¹⁰ soy soyladı. Bu
oğuznaməyi düzdi-qoşdı, böylə ¹¹ dedi:

Qanı dedigim bəg ərənlər?
Dünya mənim deyənlər?
Əcəl aldı, ¹² yer gizlədi,
Fani dünya kimə qaldı?
Gəlimlü-gedimlü dünya
¹³ Axır soñ ucı ölümlü dünya!
Yum verəyim, xanım:
Qarlı ¹ qara dağlaruñ yiqılmasun!
Kölgəlicə qaba ağacıñ kəsilməsün!
² Qamın aqan görklü suyuñ qurimasun!
Qadir Tañrı səni ³ namərdə möhtac etməsün!
Çaparkən ağ-boz atıñ büdrəməsün!
⁴ Çalışanda qara polat uz qlıcıñ gedilməsün!
Dürtüşərkən ⁵ ala göndəriñ avanmasun!
Ağ saqallu babañ yeri uçmaq olsun!
Ağ birçəklü anañ yeri behişt olsun!
Axır-sonı ari ⁷ imandan ayırmasun!
“Amin!” deyənlər dizar görsün!
Ağ ⁸ alnuñda beş kəlmə dua qıldıq, qəbul olsun!
Allah verən ⁹ umuduñ üzülməsün!
Yığışdırısun-durişdursun günahınızı
¹⁰ Adı görklü Məhəmməd Mustafa yüzü suyına
bağışlasun, ¹¹ xanım, hey!..

QAM BÖRƏNİŇ OĞLI BAMSI BEYRƏK BOYINI ¹² BƏYAN EDƏR, XANIM, HEY...

D67 Qam Ğan oğlı xan Bayındır ¹³ yerindən durmuşdı. Qara yeriň üstinə ağ ban evin ¹ dikdirmişdi. Ala sayvan gög yüzinə aşanmışdı. Biň ² yerde ipək xalcası döşenmişdi. İç Oğuz, Daş ³ Oğuz bəgləri Bayındır xaniň söhbətinə dərilmışdı. Bay ⁴börə bəg dəxi Bayındır xaniň söhbətinə gəlmişdi. Bayındır ⁵ xaniň qarşusunda Qaragünə oğlı Qarabudaq bay dayanub dur⁶mışdı. Sağ yanında Qazan oğlı Uruz durmuşdı. ⁷ Sol yanında Qazılıq qoca oğlı bəg Yegnek durmuşdı. ⁸ Baybörə bəg bunları gördügində ah eylədi. Başından ⁹ aqlı getdi. Dəstmalın əlinə aldı, böğürü-bögür ağladı.

... ¹⁰ Böylə edicək Qalın Oğuz arqası, Bayındır xaniň göygisi ¹¹ Salur Qazan qaba diziniň üzərinə çökdi. Qıya tikübən ¹² Baybörə bəgünü yüzinə baqdı, aydır:

D68 “Baybörə bəg, nə ¹³ ağlayub bozlarsan?” Baybörə bəg aydır: “Xan Qazan, ¹ necə ağlamayayın, necə bozlamayayın? Oğulda ortacım yoq, qardaşa ² qədərim yoq! Allah Taala məni qarşıyıbdır. Bəglər, tacım-taxtim ³ üçün ağlaram. Bir gün ola, düşəm öləm, yerimdə-yurdımda ⁴ kimsə qalmaya”, – dedi.

Qazan aydır: “Məqsuduň bumudur, ⁵ Baybörə bəg?” Aydır: “Bəli, budur. Mənim dəxi oğlum olsa, ⁶ xan Bayındırınıň qarşusun alsa-dursa, qulluq eyləsə, ⁷ mən dəxi baqsam, sevin-səm, qıvansam, güvensəyim!..” – dedi. Böylə digəc ⁸ Qalın Oğuz bəgləri yüz gögə tutdilar. Əl qaldırıb, dua ⁹ eylədilər. “Allah Taala saňa bir oğul versün!” – dedilər.

Ol ¹⁰ zamanda bəgləriň alqışı alqış, qarğısı qarğış idi. ¹¹ Duaları müstəcab olurdu. Baybican bəg dəxi ¹² yerindən uru durdu, aydır:

D69 “Bəglər, mənim dəxi haqqıma bir dua ¹³ eyləñ. Allah Taala maňa da bir qız verə”, – dedi. Qalın Oğuz ¹ bəgləri əl qaldırdılar, dua eylədilər: “Allah Taala saňa da ² bir qız verə”, – dedilər.

Baybican bəg aydır: “Bəglər, Allah Taala ³ maňa bir qız verəcək olursa, siz tanıq oluň, mənim qızım ⁴ Baybörə bəg oğluna beşikkərtmə yavuqli olsun!” – dedi.

- ⁵ Bunuñ üzərinə bir qaç zaman keçdi. Allah Taala Bay⁶börə bəgə bir oğul, Baybican bəgə bir qız verdi. Qalın⁷ Oğuz bəgləri bunı eşitdilər, şad olub sevindilər.
- ⁸ Bayböre bəg bazirganlarını yanına oxıdı, buyuruq⁹ etdi: “Mərə bazirganlar! Allah-Taala maña bir oğul verdi.¹⁰ Variñ Rum elinə, mənim oğlum üçün yaxşı ərmağanlar gətürün¹¹ mənim oğlım böyüyince”, – dedi.
- Bazirganlar dəxi gecə-gündüz¹² yola girdilər. İstanbulu gəldilər. Dan-dansux ilə yaxşı¹³ ərmağanlar aldılar. Baybörəniñ oğlıyçun bir dəñiz¹ qulunu boz ayğır aldılar. Bir aq tozlu qatı yay aldılar. Bir dəxi² altı pərli gürz aldılar. Yol yarağın gördilər.
- D70 Baybörəniñ³ oğlı beş yaşına girdi, beş yaşından on yaşına⁴ girdi... On yaşından on beş yaşına girdi... Çaya⁵ baqsa çalımlı, çal qaraquş ərdəmlü, bir gözəl yaxşı yigit⁶ oldu.
- Ol zamanda bir oğlan baş kəsməsə, qan⁷ dökməsə, ad qomazlardı. Baybörə bəgiñ oğlı atlandı,⁸ ava çıqdı. Av avlar-kən babasınıñ tavlaşrı üzərinə⁹ gəldi. Əmiraxurbaşı qarşuladı, endirdi, qonaqladı.¹⁰ Yiyüb-içüb otururlardı.
- Bu yañadan dəxi bazirganlar¹¹ gəlübəni Qara Dərvənd ağızına qonmışlardı. Yarımasun-yarçimasun¹² Evnik qalasınıñ kafırları bunları casusladı.
- D71 Ba¹³zirganlar yatur ikən şafillə beş yüz kafir qoyuldılar, çapdlar,¹ yağmaladılar. Bazirganıñ ulusı tutuldı, kiçisi qaçaraq² Oğuzuñ gəldi. Baqdı gördü Oğuzuñ ucunda bir ala³ sayvan dikiilmiş, bir imirzə xub yigit qırq yigid ilən sağında və⁴ solında otururlar. Oğuzuñ bir yaxşı yigidi ancaq... “yürüyəyim,⁵ mədəd diyəyim”, – dedi.
- Bazirgan aydır: “Yigit, yigit, bəg yigit!⁶ Sən bənim ünüm aňla, sözüm diňlə! On altı yıldır kim, Oğuz⁷ içindən getmiş idik. Dan-danışux kafir malın Oğuz bəglərinə⁸ gətürür idik. Pasnik Qara Dərvənd ağızına düş vermiş⁹ idik. Evnik qalasınıñ beş yüz kafiri üzərimizə qoyıldı.¹⁰ Qardaşım tutsaq oldı. Malımızı, riz-qimizi yağmaladılar, gerü¹¹ döndilər. Qara başım götürdüm, saňa gəldim. Qara başıñ sədəqəsi,¹² yigit, mədəd maña!” – dedi.
- Bu gəz oğlan şərab içərkən¹³ içməz oldı. Altun ayağı elindən yerə çaldı.

- D72 Aydır: ¹ “Nə dedigimi yetürüñ, geyünimlən mənim şahbaz atımı gətürüñ! Hey, məni ² sevən yigitlər binsünlər!” – dedi. Bazırgan dəxi öñlərinə ³ düşdi, qulağız oldu.
Kafir dəxi düşübən bir yerdə aqça ⁴ ülüşməkdəydi. Bu mə-həldə ərənləriň meydani arslanı, ⁵ pəhlivanlarıň qaplanı Boz oğlan yetdi. Bir-iki dimədi, ⁶ kafirlərə qılıc urdi. Baş qalduran kafirləri öldürdi, ⁷ őzə eylədi. Bazırganlarıň malını qurtardı.
Bazırganlar ⁸ aydır: “Bəg yigit, bizə sən ərlik işlədiñ. Gəl imdi bəgəndigىň ⁹ maldan al!” – dedilər.
Yigidiň gözü bir dəñiz qulunu boz ¹⁰ ayğırı tutdı, bir də altı pərli günü, bir də ağ tozlu ¹¹ yayı tutdı. Bu üçini bəgəndi. Aydır: “Mərə bazırganlar, ¹² bu ayğırı və dəxi bu yayı və bu gürzi maňa veriñ!” – dedi. ¹³ Böylə digəc bazırganlar səxt oldu.
- D73 Yigit aydır: “Mərə ¹ bazırganlar, çoqmı istədim?!?” – dedi. Bazırganlar ayıtdılar: ² “Nə çög olsun? Amma bizim bir bəgü-miz oğlu vardır, bu üç ³ nəsnəyi aña ərmağan aparsavuz gərək idi!” – dedilər.
Oğlan ⁴ aydır: “Mərə, bəgüñüz oğlu kimdir?” Ayıtdılar: “Baybörəniň oğlu ⁵ vardır, adına Bamsı derlər”, – dedilər. Baybörəniň oğlu ⁶ ollığıın biləmədilər. Yigit barmağın ısrırdı, aydır: ⁷ Bunda minnətlə almaqdan isə, anda babam yanında minnətsiz ⁸ almaq yegdir!” – dedi. Atın qamçılıdı, yola girdi. Bazırganlar ⁹ ardından baqa qaldı: “Vallah, yaxşı yigit, mürüv-vətlü yigit!” – ¹⁰ dedilər.
- D74 Boz oğlan babasının evinə gəldi. “Bazırganlar ¹¹ gəldi” deyü babası sevindi. Çətir otağ, ala sayvan dikdirdi. ¹² İpək xalıclar saldı. Keçdi, oturdu. Oğlunu ¹³ sağ yanına aldı. Oğlan bazırganlar xüsusündən ¹ bir söz söyləmədi. Kafirləri qırduğun aňmadı.
Nagahi ² bazırganlar gəldilər. Baş endirüb, salam verdilər.
³ Gördilər kim, ol yigit kim baş kəsübdür, qan dökübdür, ⁴ Baybörə bəgiň sağında oturar. Bazırganlar yürüdilər, ⁵ yigidiň əlin öpdilər.
Bunlar böylə edicək Baybörə ⁶ bəgiň acığı tutdı. Bazırganlara aydır: “Mərə, qavat oğlu ⁷ qavatlar! Ata dururkən oğul əlinmi öpərlər?” Ayıtdılar: “Xanım, ⁸ bu yigit səniň oğluñmədir?” “Bəli, mənim oğlumdur”, – dedi. ⁹ Ayıtdılar: “İmdi in-

cinmə, xanım, əvvəl anuñ əlin öpdügümüzə.¹⁰ Əgər səniñ oğluñ olmasayıdı, bizim malımız Gürcüstanda¹¹ getmişdi, hə-pümiz tutsaq olmuşdı”, – dedilər.

Bay¹²börə bəg aydır: “Mərə, bənim oğlum başımı kəsdi, qanmı dökdi?”

D75   ¹³ “Bəli, baş kəsdi, qan dökdi, adam axtardı!” – dedilər.¹ “Mərə, bu oğlana ad qoyasınca varmıdır?” – dedi. “Bəli, sultanım,² artıqdır!” – dedilər.

Baybörə bəg Qalın Oğuz bəglərini çağırıdı, qonaqladı.³ Dədəm Qorqut gəldi, oğlana ad qodi. Aydır:

Ünüm anla, sözüm⁴ diňlə, Baybörə bəg!
Allah Taala saña bir oğul vermiş,⁵ tuta versün!
Ağır sancaq götürəndə müsəlmanlar arxası⁶ olsun!
Qarşu yatan qara qarlu dağlardan aşar⁷ olsa,
Allah Taala səniñ oğluña aşut versün!
Qanlu⁸-qanlu sulardan keçər olsa, keçit versün!
Qalabalıq⁹ kafirə girəndə
Allah Taala səniñ oğluña fürsət versün!
¹⁰ Sən oğluñi “Bamsam” deyü oxşarsan;
Bunuñ adı¹¹ Boz ayğırlıq Bamsı Beyrək olsun!
Adını bən verdim,¹² yaşıını Allah versün! – dedi.

D76   Qalın Oğuz bəgləri¹³ əl götürdilər, dua qıldılar: “Bu ad bu yigidə qutlu olsun!” – ¹ dedilər.

...Bəglər həb ava bindi. Boz ayğırin çəkdiridi,² Beyrək bindi. Ala dağa ala ləşkər ava çıqdı.

Nagahandan Oğuzuñ üzərinə bir süri³ keyik gəldi. Bamsı Beyrək birini qova getdi. Qova-qova bir yerə⁴ gəldi. Nə görüdi, sultanım?! Gördi gög çayırıñ üzərinə⁵ bir qırmızı otaq dikilmiş. “Yarəb, bu otağ kimüñ ola?!” – ⁶ dedi. Xəbəri yoq ki, alacağı ala gözli qızıñ otağı⁷ olsa gərək. Bu otağıñ üzərinə varmağa ədəbləndi. Ayıtdı:

⁸ “Nə olursa-olsun, hələ mən avımı alayın!” – dedi. Otağıñ⁹ öñində irişi gəldi, keyiki siñirlədi. Baqdı gördü¹⁰ bu otağ Banıcıçək otağıymış ki, Beyrəgiñ beşikkərtmə¹¹ nişanlısı-adaxlusiydi.

Banıcıçək otaxdan ¹² baqırdı. “Mərə dayələr, bu qavat oqlı qavat bizə ərlikmi ¹³ göstərir?” – dedi. Variñ, bundan pay diləñ, görüsüñ nə der!” – ¹ dedi.

D77 Qısırca Yengə derlər, bir xatun vardı. İlərү ² vardi, pay dilədi: “Hey, bəg yigit, bizə dəxi bu keyikdən ³ pay ver!” – dedi. Beyrək aydır: “Mərə dadı, mən avçı degiləm, ⁴ bəg oğlu bəgəm həp sizə”, – dedi; amma sormaq eyib ⁵ olmasun, bu otağ kimündür?” – dedi.

Qısırca yengə aydır: ⁶ “Bəg yigidim, bu otağ Baybican bəg qızı Banıcıçəgiñ⁷dir”, – dedi.

Eylə olsa, xanım, Beyrəgiñ qanı qaynadı. Ədəblə ⁸ yab-yab gerü döndi. Qızlar keyiki götürdilər. Gözəllər ⁹ şahı Banıcıçəgiñ öñinə götürdilər. Baqdı gördü ¹⁰ ki, bir sultan simüz sığın-keyikdir. Banıcıçək aydır: ¹¹ “Mərə qızlar, bu yigit nə yigitdir?” Qızlar aydır: “Vallah, sultanım, ¹² bu yigit yüzü niqablu yaxşı yigitdir. Bəg oğlı bəg ¹³ imiş”, – dedilər.

D78 Banıcıçək aydır: “Hey, hey, dayələr, babam maña bən səni ¹ yüzü niqablu Beyrəgə vermişəm”, – derdi; olmaya kim, bu ola. ² “Mərə, çağırıñ, xəbərləşəyim”, – dedi.

Çağırıldılar, Beyrək gəldi. ³ Banıcıçək yaşmaqlandı, xəbər sordı. Aydır: “Yigit, ⁴ gəlişin qandan?” Beyrək aydır: “İç Oğuzdan!” “İç Oğuzda ⁵ kimüñ nəsisən?” – dedi. “Baybörə bəg oğlu Bamsı ⁶ Beyrək dedikləri mənəm”, – dedi. Qız aydır: “Ya nə məsləhətə ⁷ gəldiñ, yigit?” – dedi. Beyrək aydır: “Baybican bəgүñ ⁸ bir qızı varmış, anı görməgə gəldim! – dedi. Qız aydır: ⁹ “Ol öylə adam degildir kim, saña görünə! – dedi. Amma mən ¹⁰ Banıcıçəgiñ dadısıyam. Gəl, imdi sənүñ-lə ava çıqalım. ¹¹ Əgər səniñ atuñ mənim atumı keçərsə, onuñ atını dəxi ¹² keçərsən. Həm sənүñlə ox atalı. Məni keçərsəñ, anı dəxi ¹³ keçərsən və həm sənүñlə gürəşəlim. Məni basarsañ, anı dəxi ¹ basırsan”, – dedi.

D79 Beyrək aydır: “Xoş, imdi atlaniñ!” ² İki atlandılar, meydana çıqdılar. At dəpdilər. Beyrək ³ atı qızıñ atını keçdi. Ox atdlar. Beyrək qızıñ ⁴ oqın yardı.

Qız aydır: “Mərə yigit, mənim atumı kimsə ⁵ keçdiyi yoq. Oxımı kimsə yardımçı yoq. İmdi gəl, ⁶ sənүñlə gürəş tutalımlı!” – dedi. Həman Beyrək atdan endi. ⁷ Qarvaşdlar. İki pəhləvan

olub, bir-birinə sarılmışdılar.⁸ Beyrək götürər qızı yerə urmaq istər, qız götürər⁹ Beyrəgi yerə urmaq istər. Beyrək buñaldı. Aydır: “Bu qızı¹⁰ basılacaq olursam, Qalın Oğuz içində başuma¹¹ qaxınc, yüzimə toxınc edərlər”, – dedi. Qeyrətə gəldi.¹² Qavradı, qızını bağdamasın aldı. Əmcəgindən tutdı.¹³ Qız quçandı. Bu gəz Beyrək qızını incə belinə girdi; ¹ bağdadı, arxası üzərinə yerə urdu.

Qız aydır: “Yigit,² Baybicanıñ qızı Baniçiçək mənəm!” – dedi. Beyrək üç³ öpdi, bir dişlədi. “Düğün qanlu olsun, xan qızı!”⁴ deyü barmağından altın yüzüğü çıqardı, qızını parmağına⁵ keçürdü. “Ortamızda bu, nişan olsun, xan qızı!” – dedi.

⁶ Qız aydır: “Çün böylə oldu, həman imdi ilərү durmaq⁷ gərək, bəg oğlı!” – dedi. Beyrək dəxi: “Nola, xanım, baş üzərinə!” – ⁸ dedi.

Beyrək qızdan ayrıilib, evlərinə gəldi. Ağ saqallu⁹ babası qarşılıqlı gəldi. Aydır: “Oğul, dan-dansux bu gün¹⁰ Oğuzda nə gördün?”

Aydır: “Nə görəyim, oğlı olan ev¹¹rimiş, qızı olan köçürmiş...” Babası aydır: “Oğul, ya səni¹² evərmaxmı gərək?” “Bəli, bəs ağ saqallu əziz baba. Evərmax¹³ gərək!” – dedi.

Babası aydır: “Oğuzda kimiñ qızın alı verərin?” – ¹ dedi. Beyrək aydır: “Baba, maña bir qız alı ver kim, mən yerimdən durmadın² ol durgəc gərək! Mən qarağuc atıma binmədin ol binmax gərək! Mən qırıma³ varmadın ol maña baş gətürmək gərək! Bunuñ kibi qız alı⁴ ver, baba, maña” – dedi.

Babası Baybörə xan aydır: “Oğul, sən⁵ qız diləməzsən, kəndüñə bir hampa istəmişsən. Oğul, məgər sən⁶ istədiğin qız Baybican bəg qızı Baniçiçək ola?!?” – dedi. ⁷ Beyrək aydır: “Bəli, pəs, əvət, ağ saqallu əziz baba, mənim dəxi⁸ istədögüm oldur”, – dedi.

Babası aydır: “Ay oğul, Baniçiçəgiñ⁹ bir dəli qardaşı vardır, adına Dəli Qarçar derlər; qız diləyəni¹⁰ öldürər”. Beyrək aydır: “Ya pəs nedəlim?” Baybörə bəg aydır: ¹¹ “Oğul, Qalın Oğuz bəglərini odamıza oxıyalım, necə məsləhət¹² görərlərsə, aňa görə iş edəlim”, – dedi.

Qalın Oğuz bəglərini ¹³ həb oxıdılars, odalarına gətürdilər.
D82 Ağır qonaqlıq eylədilər. ¹ Qalın Oğuz bəgləri ayıtdılar: “Bu qızı istəməgə kim vara ² bilür?” Məsləhət gördilər ki, Dədə Qorqut varsun. ³ Deyənlərə Dədə Qorqut aydır: “Yaranlar, çünki məni göndərirsiz, ⁴ bilürsiz kim, Dəlü Qarçar qız qardaşını diləyəni öldürər. ⁵ Bari Bayındır xanıñ tavlasından iki şahbaz yügrək ⁶ at gətürüñ: bir Keçi başlu Keçər ayğırı, bir Toğlı başlu ⁷ Turi ayğırı. Nagah qaçma-qoma olarsa, birisini ⁸ binəm, birisini yedəm”, – dedi.

Dədə Qorquduñ sözü məqbul ⁹ gəldi. Vardılar, Bayındır xanıñ tavlasından ol iki ¹⁰ atı gətürdilər. Dədə Qorqut birin bindi, birin yetdi. ¹¹ “Yaranlar, sizi Haqqa ısmarladım!” – dedi, getdi.

Məgər, sultanım, ¹² Dəlü Qarçar dəxi ağ ban evini, ağ otağıni qara yerin ¹³ üzərinə qurdurmuş idi. Yoldaşlar ilə buta atub ¹ oturardı. Dədəm Qorqut ötdən bəri gəldi. Baş ² endirdi, bağır basdı. Ağız-dildən görkli salam verdi. ³ Dəlü Qarçar ağızın köpükləndirdi. Dədə Qorquduñ yüzinə ⁴ baqdı. Aydar: “Əleyk-əssalam! Ay əməl azmiş, feli dönmüş, ⁵ Qadir Allah ağ alnına qada yazmış! Ayaqlılar buraya gəldigi ⁶ yoq. Ağızlılar bu su-yumdan içdigi yoq. Saña noldı? Əməliñmi ⁷ azdı? Feliñmi döndi? Əcəliñmi gəldi? Bu aralarda ⁸ neylərsən?” – dedi.

Dədə Qorqut aydır:

Qarşu yatan qara dağıññi ⁹ aşmağa gəlmışəm.
Aqındılı görklü suyuñ keçməgə gəlmışəm.
¹⁰ Geñ ətəgүñə, dar qoltuğunə qisılmağa gəlmışəm.
Tañrınıñ buyuruğuyla, Peyğəmbəriñ qövliyə
Aydan arı, gündən görkli qız qardaşının ¹² Baniçıçəgi
Bamsı Beyrəgə diləməgə gəlmışəm! – dedi.

Dədə Qorqut ¹³ böylə digəc Dəlü Qarçar aydır:
D84 Mərə, nə dedigim yetürüñ, Qara ¹ ayğırı yarağla gətürüñ! – dedi. Qara ayğırı yarağla gətürdilər. ² Dəli Qarçarı bindirdilər. Dədə Qorqud göstəgi üzdi; ³ durmadı, qaçdı. Dəli Qarçar ardına düşdi. Toqlı ⁴ başlu Turi ayğır yoruldu. Dədə Qorqud Keçi başlu ⁵ Keçər ayğıra sıçradı, bindi.

Dədəyi qova-qova Dəli Qarçar⁶ on yelək yer aşurdi.
Dədə Qorquduñ ardından⁷ Dəli Qarçar irdi. Dədəniñ anısı
anıtdı. Tañriya sıqındı.⁸ İsmi-əzəm oqıdı.

Dəli Qarçar qılıcın əlinə aldı.⁹ Yuqarısından öykə ilə
həmlə qıldı. Dəli bəg dilədi ki,¹⁰ Dədəyi dəpərə çala. Dədə
Qorqut ayırdı: “Çalırsañ,¹¹ əlüñ qurısun!” – dedi.

Haq Taalaniñ əmriylə Dəli¹² Qarçarıñ əli yuqaruda asılı
qaldı. Zira Dədə¹³ Qorqut vilayət issi idi, diləgi qəbul oldı.

D85

Dələ¹ Qarçar aydır: “Mədəd, aman, əlaman! Tañrinin bir-
liginə yoqdır güman!² Sən mənim əlümü sağaldı gör, Tañrinin
buyruğıyla, Peyğəmbəriñ³ qövliylə qız qarındaşımı Beyrəgə
verəyin!” – dedi.

Üç kərrə ağızından⁴ iqrar eylədi. Günahına tövbə eylədi.
Dədə Qorqut dua eylədi.⁵ Dəliniñ əli Haq əmriylə sapasağ
oldı. Döndi, aydır: ⁶ “Dədə, qız qarındaşımıñ yoluna bən nə
istərsəm, verərmisin?”

Dədə⁷ aydır: “Verəlim!” Dedi, görəlim, nə istərsən? Dələ
Qarçar aydır: “Biñ⁸ buğra gətürүñ kim, maya görməmiş ola.
Biñ dəxi ayğır gətürүñ⁹ kim, heç qısağa aşmamış ola. Biñ
dəxi qoyun görməmiş qoç¹⁰ gətürүñ. Biñ də quyruqsız-
qulaqsız köpək gətürүñ. Biñ dəxi¹¹ bürə gətürүñ maña”, –
dedi. Əgər bu dedigim nəsnələri gətürərsiñüz,¹² xoş, verdim.
Amma gəturməyəcək olursañ, bu qatla öldürmədim,¹³ ol
vaqtın öldürərin!” – dedi.

D86

Dədə döndi, Baybörə bəgün¹ evlərinə gəldi. Baybörə
bəg aydır:

“Dədə, oğlanmisan, qızmı²san?” Dədə: “Oğlanam!” – dedi.
“Ya pəs necə qurtulduñ Dəli Qarçarıñ³ əlindən?” – dedi. Də-
də aydır: “Allahıñ inayəti, ərənləriñ himməti⁴ oldı; qızı
aldım”, – dedi.

Beyrəgə və anasına və qız qardaşlarına⁵ muştçı gəldi.
Sevindilər, şad oldılar. Baybörə bəg⁶ aydır: “Dələ nə qədər
mal istədi?” Dədə aydır: “Yarimasun⁷-yarçimasun, Dələ Qar-
çar eylə mal istədi ki, heç bitməsün!” –⁸ dedi. Baybörə bəg
aydır: “Hələ nə dilədi?” Dədə aydır: ⁹ “Biñ ayğır diləyübdür
kim, qısaşa aşmamış ola. Biñ dəxi¹⁰ buğra dilədi kim, maya
görməmiş ola. Biñ də qoç diləyübdür,¹¹ qoyuna girməmiş ola.

Biñ də quyruqsız-qulaqsuz köpək dilədi. ¹² Biñ dəxi xaraca-qaraca bürələr dilədi. Bu nəsnələri ¹³ götürəcək olursañız, qız qarındaşımı verərəm. Götürməyəcək ¹ olursañ, gözümə görünməyəsən, yoxsa səni öldürərəm!” – dedi.

D87 ² Baybörə bəg aydır: “Dədə, mən üçini buluramsa, ikisini ³ sən bulurmışan?” – dedi. Dədə Qorqud “Bəli, xanim, bulasıyam” – ⁴ dedi. Baybörə bəg ayıtdı: “İmdi, dədə, köpəklə bürəyi ⁵ sən bul”, – dedi. Dəxi kəndüsi tavla-tavla atlarına vardı. Biñ ⁶ ayğır seçdi. Dəvələrinə vardi, biñ buğra-nər seçdi. Qoyunlarına ⁷ vardi, biñ qoç seçdi.

D88 Dədə Qorqud dəxi biñ quyruqsız-⁸qulaqsız köpəklə biñ dəxi bürə buldı. Alub bunları Dəlü ⁹ Qarçara getdi. Dəli Qarçar eşitdi, qarşu gəldi. “Görəyim, dedigimi götürdilərmi?” – ¹⁰ dedi. Ayğırları göricek bəgəndi. Dəvələri gördigində bəgəndi. ¹¹ Qoçları bəgəndi. Köpəkləri göricek qas-qas güldi, aydır: ¹² “Dədə, ya qanı mənim bürələrim?” Dədə Qorqud: “Hey, oğul Qarçar, ¹³ adama uş bögələk kibi buñludar. Ol bir yavuz canvərdir. ¹ Həb bir yerdə dərib dururam. Gəl gedəlim, simüzin al, aruğın ² qo”, – dedi.

Aldı Dəli Qarçarı bir birəli yerə götürdi. ³ Dəli Qarçarı yalnızçaq eylədi, ağrıla qoydı. Birələr ⁴ Dəli Qarçara üzdiłər. Gördi bacarı bilməz, aydır: “Mədəd, ⁵ Dədə! Kərəm eylə, Allah eşqinə! Qapuyı aç, çıqayın!” – dedi. ⁶ Dədə Qorqud: “Oğul, Qarçar, nə qarğışa edərsən? Götür, ⁷ bu ısmarladığını nəsnədir. Nolduñ, böylə buñaldıñ? Simüzin ⁸ al, aruğın qo!” – dedi.

Dəli Qarçar aydır: “Hay Dədə ⁹ Sultan, Tañrı bunuñ simüzin də alsun, aruğın da ¹⁰ alsun! Haman bəni qapudan tışarı eylə, mədəd!” – dedi. ¹¹ Dədə qapuyı açdı. Dəlü Qarçar çıqdı. Dədə gördü kim, ¹² Dəlüniñ canına keçmiş başı qopusı olmuş, gövdəsi birə¹³dən görünməz. Yüzi-gözi bəlürməz.

D89 Dədəniñ ayağına düşdi: ¹ “Allah eşqinə, bəni qurtar!” – dedi. Dədə Qorqut “Var, oğul, ² kəndüñi suya ur!” – dedi. Dəlü Qarçar səgirdərək vardi, ³ suya düşdi. Bürədir, suya aqdı, getdi. Geldi geyəsi⁴sin geydi, evinə getdi. Ağır dügün yarağın gördü.

Oğuz zamanında bir yigit ⁵ ki evlənsə, ox atardı. Oxı nə yerdə düşsə, anda gərdək ⁶ dikərdi. Beyrək xan dəxi oxın atdı, dibinə gərdəgin ⁷ dikdi. Adağlusından ərgənlik bir qırmızı

qaftan gəldi.⁸ Beyrək geydi. Yoldaşlarına bu iş xoş gəlmədi. Səxt⁹ oldılar. Beyrək aydır: “Niyə səxt olduñuz?” – dedi. Ayitdilar:¹⁰ “Necə səxt olmayalum? Sən qızıl qaftan geyərsən, biz ağ qaftan¹¹ geyəriz!” – dedilər. Beyrək aydır: “Bu qədər nəsnədən ötri niyə¹² səxt olursız? Bu gün bən geydim, yarın naibim geysün. Qırq¹³ günə dəkin sırvardı geyəgüz. Andan soñra bir dərvishə¹ verəlim!” – dedi. Qırq yigid ilən ye-yüb-içüb otururlardı.

² Yarimasun-yarçimasun, kafiriñ casusı bunları casusladı.

³ Varib Bayburd hasarı bəginə xəbər verdi. Aydır: “Nə oturasan,⁴ sultanım, Baybican bəg ol saña verəcəgi qızı Beyrəgə⁵ verdi. Bu gecə gərdəgə girür”, – dedi.

Yarimasun-yarçimasun,⁶ ol məlun yedi yüz kafirlə yıldı. Beyrək ap-alaca⁷ gərdəgi içində ye-yüb-içüb bixəbər otururdu. Dün⁸ uyxusında kafir otağa qoyuldı. Naibi qılıçın siyirdi,⁹ əlinə aldı. “Mənim başım Beyrəgiñ başına qurban olsun!” –¹⁰ dedi. Naib paralandı, şəhid oldu.

Dərin olsa,¹¹ batırdır, qalabalıq qorxudır. At işlər, ər ögi-nür. Yayan¹² əriñ umuru olmaz. Otuz doquz yigidlən Beyrək dutsaq¹³ getdi.

D91 Dañ ötdi, gün doğdı. Beyrəgiñ atası⁻¹anası baqdı-gördi kim, gərdək görünməz olmuş. Ah etdilər,² ağılları başlarından getdi. Gördilər kim, uçarda quzğun³ qalmış, tazı dolaşmış yurtda qalmış. Gərdək paralanmış,⁴ naib şəhid olmuş. Beyrəgiñ babası qaba sarıq götürüb⁵ yerə çaldı. Dartdı, yaqasın yırtdı. “Oğul! Oğul!” deyübən⁶ böğürdi, zarlıq qıldı. Ağ bircəklü anası buldır-buldır⁷ ağladı, göziniñ yaşın dökdi, acı dırnaq ağ yüzinə⁸ aldı-çaldı. Al yañağın dartdı, qarğu kibi qara saçını⁹ yoldı. Ağlayıbanı-sıqlayıbanı evinə gəldi.

Bayböre¹⁰ bəgiñ dünlüğü altun ban evinə şivən girdi. Qızı-gəlini qas-¹¹ qas gülməz oldu. Qızıl qına ağ əlinə yaqmaz oldu. Yedi¹² qız qardaşı ağ çıqardılar, qara donlar geydilər.

D92 “Vay, bəgim¹³ qardaş! Muradına-məqsudına irməyən yalñuz qardaş!” – deyib¹ ağlaşdılar-bögürüşdilər.

Beyrəgiñ yavuqlusuna xəbər oldu. Bani²çiçək qaralar geydi, ağ qaftanını çıqardı. Güz alması kibi al³ yanağını dartdı, yırtdı. “Vay, al duvağım iyəsi! Vay, alnum⁻⁴başım umuri!

Vay, şah yigidim, vay, şahbaz yigidim! Doyınca ⁵ yüzinə baqmadığım, xanım yigit! Qanda getdiň, bəni yañluz qoyub, canım ⁶ yigit?! Göz açuban gördigim, köňül ilə sevdigim, bir yasduqda baş ⁷ qoduğım! Yolunda öldüğim! Qurban olduğım! Vay, Qazan bəgiň inağı! ⁸ Vay, Qalın Oğuzuň imrəncəsi Beyrək! – deyüb zarı-zarı ⁹ ağladı. Bunı eşidüb Qıyan Selcük oğlu Dəlü Dondar ¹⁰ ağ çıqardıb, qara geydi. Beyrəgiň yarü yoldaşları ağı ¹¹ çiçarılıb, qaralar geydilər. Qalın Oğuz bəgləri Beyrək üçün əzim ¹² yas tutdılар. Umud üzdilər.

Bunuň üzərinə on altı yıl ¹³ keçdi. Beyrəgiň ölüsin-dirisin bilmədilər. Bir gün qızıň ¹ qardaşı Dəli Qarçar Bayındır xaniň divanına gəldi. Dizin ² çökdi, aydır: “Dövlətlü xaniň ömri uzun olsun! ³ Beyrək diri olsa, on altı yıldan bərə gəlürdi. Bir yigit ⁴ olsa, dirisi xəbərin gətürsə, çıraqab çuxa, altun-aqça ⁵ verərdim. Ölüsü xəbərin gətürənə qız qardaşım verərdim”, – dedi.

⁶ Böylə digəc, yarimasun-yarçimasun, Yalançı oğlu Yırta-cuq ⁷ aydır: “Sultanım, bən varayın, ölüsi-dirisi xəbərin gətürəyin!” – ⁸ dedi.

Məgər Beyrək buna bir kömlək bağışlamışdı; geyməz idi, ⁹ saqlardı. Vardı, könələgi qana-quna baturdı, Bayındır ¹⁰ xaniň öñinə götürüb biraqdı.

Bayındır xan aydır: “Mərə, bu nə ¹¹ kömləkdir?..” “Beyrəgi Qara Dərvənddə öldürmişlər, uş da nişanı, ¹² sultanım!” – dedi.

Könləgi göricək bəoglər ökür-ökür ağlaşdılar, ¹³ zarlıqlara girdilər.

D94 Bayındır xan aydır: “Mərə, niyə ağlarsız? Biz bunı ¹ tanı-mazız. Adaqlusuna aparıň, görsün. Ol yaxşı bilür. Zira ² ol di-kübdür, yenə ol tanır”, – dedi.

Vardılar könləgi Bani³çıçəgə ilətdilər. Gördi, tanıdı: “Oldur!” – dedi.

Dartdı, yaqa⁴sın yırtdı. Acı dırnaq ağ yüzinə aldı-çaldı. Güz alması ⁵ kibi al yañağını yırtdı:

Vay, göz açub gördigim!

Köňül verib ⁶ sevdigim!

Vay, al duvağum iyəsi!

Vay, alnum-başım umudu,
⁷ xan Beyrək! – deyü ağladı.

Babasına-anasına xəbər oldu. Ap-⁸alaca ordusuna şivən girdi. Ağ çıqardılar, qara geydilər. Qalın ⁹Oğuz bəogləri Beyrəkdən umud üzdirər. Yalançı oğlu Yalancuq kiçi ¹⁰düğünin eylədi. Ulu düğüninə vədə qodi.

Beyrəgiñ babası ¹¹ Baybörə bəg dəxi bazirganları qağırdı, yanına gətürdi, ¹² aydır: “Mərə, bazirganlar varıñ iqlim-iqlim araň, Beyrəgiñ ölüsi-dirisi ¹³xəbərin gətürüb deñiz, ölümidir?”

D95 Bazirganlar yaraq gördilər. Gecə-¹gündüz deməyüb yürüdilər. Nagah Parasarıñ Bayburd hasarına ² gəldilər.

Məgər ol gün kafırlarıñ ağır günləriydi: hər biri yeməkdə-³içməkdəydi. Beyrəgi dəxi gətürüb, qopuz çaldırırlardı. Beyrək ⁴yuca çardağdan baqdı, bazirganları gördü. Bunları gördi-
gində ⁵xəbərləşdi. Görəlim, xanım, nə xəbərləşdi.

Aydır:

Alañ-alçaq⁶ hava yerdən gələn arğış!
 Bəg babamıñ, qadın anamıñ sovqatı ⁷ arğış!
 Ayağı uzun şahbaz ata binən arğış!
 Ünüm aňla, ⁸sözüm diňlə, arğış!
 Qalın Oğuz içində Ulaş oğlu Salur ⁹Qazanı
   sorar olsam, sağmı, arğış?
 Qıyan Selcük oğlu ¹⁰Dəlü Dondar
   sorar olsam, sağmı, arğış?
 Qaragünə oğlu Qarabudağı
   sorar olsam, sağmı, arğış?
 Ağ saqallu babamı, ¹¹ağ bürçəklü anamı
   sorar olsam, sağmı, arğış?
 Bənüm yedi qız qarındaşım
   sorar olsam, sağmı, arğış?
 Göz açuban ¹²gördügim, köñüllə sevdigim
 Baybicən qızı Baniçək evdəmi, ¹³arğış,
   yoxsa gordamı, arğış?
 Degil maňa,

D96 Qara başım ¹qurban olsun, arğış, saña! – dedi.

Bazirganlar aydır:

Sağ²mışan-əsənmisən, canım Bamsı!
On altı yılın həsrəti, xanım Bamsı!
Qalın Oğuz içində
Qazan bəgi sorar olsañ, sağıdır, Bamsı!
Qıyan Selcük oğlu Dəli Dondarı³ sorarsañ,
sağıdır, Bamsı!
Qaragünə oğlu Budağı sorar⁴ olsañ,
sağıdır, Bamsı!
Ol bəglər ağ çıqardı, qara geydi
⁵ səniñçün, Bamsı!
Ağ saqallu atanı, ağ birçəklü anañı
sorar⁶ olsañ, sağıdır, Bamsı!
Ağ çıqarıb qara geydilər səniñçün, Bamsı!
⁷ Yedi qız qardaşın yedi yol ayırdında
ağlar gördüm, Bamsı!
⁸ Güz alması kibi al yañaqların
yırtar gördüm, Bamsı!
“Vardı,⁹ gəlməz qardaş!” – deyü.
Zarılıq edər gördüm, Bamsı!
Göz açuban¹⁰ gördigiñ,
Köñül verib sevdigiñ
Baybican kızı Bani¹¹çıçək
Kiçik dügüñin eylədi,
ulu dügüñinə vədə qodi;
Yalançı¹² oğlu Yırtıcığa varır gördüm,
xan Beyrək!
Parasaruñ¹³ Bayburd hasarından uça görgil!
Ap-alaca gərdəgүñə¹ gələ görgil!
Gəlməz olsañ, Baybican kızı Baniçiçəgi
² aldırdıñ, bəllü bilgil” – dedi.

D97

Beyrək qalqdı, ağlayu-ağlayu³ qırq yigidiñ yanına gəldi.
Qaba sarıq götürdü, yerə çaldı.⁴ Aydır: “Hey, mənim qırq yoldaşım! Bilürməsiz, nələr oldu? Yalançı⁵ oğlu Yalancuq mənim ölüm xəbərin ilətmiş, dünlüğü altın⁶ ban evinə babamıñ şivən girmiş. Qaza bəñzər kızı-gəlini⁷ ağ çıqarmış qara geymiş.

Göz açuban gördigim, köñül verüb ⁸ sevdigim Banıçıçək Yalancı oğlu Yalancuğa varar olmuş”.

⁹ Böylə digəc, qırq yigidi qaba sariqların götürdilər, yerə çaldılar, ¹⁰ böğürü-bögürü ağlaşdırılar, zarılıq qıldılar.

D98 Məgər kafir bəginiň ¹¹ bir bikr qızı vardi. Hər gün Beyrəgi görməgə gəlirdi. Ol ¹² gün genə görməgə gəldi. Baqdı gördü, Beyrək səxt olmuş. ¹³ Qız aydır: “Neçün səxtsən, xanım yigit? Gəldigimcə səni şən ¹ görərdim. Gülerdiň, oynardıň. Şimdi nolduň?” – dedi.

Beyrək ² aydır: “Necə səxt olmayayım? On altı yıldır kim, babaňıň tutsaqıyam. ³ Ataya-anaya, qavuma-qardaşa həsrətəm; və həm bir qara gözlü yavuqlum ⁴ vardi. Yalançı oğlu Yalancuq derlər, bir kişi vardi; ⁵ varmış, yalan söylemiş, bəni öldi demiş; aña varar olmuş”, – ⁶ dedi.

D99 Böylə digəc, qız – Beyrəgi aşıqlamışdı – aydır: “Əgər səni ⁷ hasardan aşağı orğanla salındıracaq olursam, babaňa-⁸anaňa sağlıqla varacaq olursaň, bəni bunda gəlüb halallığa ⁹ alur-mışan?” – dedi. Beyrək and içdi: “Qılıcımı doğranayın! Oxıma ¹⁰ sancılayın! Yer kibi kərtiləyin, topraq kibi savrılayın! Sağlıqla ¹¹ varcaq olursam, Oğuzə gəlüb, səni halallığa almaz isəm!” – ¹² dedi. Qız dəxi orğan götürüb Beyrəgi hasardan aşağı ¹³ salındırdı. Beyrək aşağı baqdı. Kəndözin yer yüzində ¹ gördü. Allaha şükər eylədi. Yola düşdi. Gedərək kafiriň ² ilqisına gəldi. “Bir at bularsam, tutayım binəyim!” – dedi. Baqdı ³ gördü kəndünüň dəñiz qulunu ⁴ Boz ayğır bunda otlanub durar. ⁴ Boz ayğır dəxi Beyrəgi görüb tanıdı, iki ayağınıň üzərinə ⁵ durdı, kişnədi. Beyrək dəxi bunı ögmiş, görəlim, xanım, ⁶ necə ögmiş.

Aydır:

Açuq-açuq meydana bəñzər səniň alıncuğının,
⁷ İki şəbçirəga bəñzər səniň gözcigəziň,
Əbrışımə bəñzər səniň ⁸ yəlicigiň,
İki qoşa qardaşa bəñzər səniň qulacığıň,
Əri ⁹ muradına yetürər səniň arxacığıň.
At deməzəm saňa, qardaş deyərəm,
¹⁰ qardaşımdan yeg!

Başıma iş gəldi, yoldaş derəm,
yoldaşımdan ¹¹ yeg! – dedi.

D100 At başını yuqarı tutdi, bir qulağın qaldırdı, ¹² Beyrəgə qar-
şu gəldi. Beyrək at köksin qucaqladı. İki gözin ¹³ öpdi. Sıçradı,
bindi. Hasarıñ qapusına gəldi. Otuz doquz ¹ yoldaşın ismarla-
dı, görəlim, xanım, necə ismarladı.

Beyrək aydır:

² Mərə sası dinlü kafir!
Mənim ağızuma sögüb durarsan, duyamadım.
³ Qara doñuz etindən yaxnı yedirdiñ doyamadım.
Tañrı maña yol ⁴ verdi, gedər oldum,
mərə kafir!

Otuz doquz yigidim əmanəti, ⁵ mərə kafir!
Birin əksik bulsam yerinə on öldürəyim,
Onın əksik ⁶ bulsam, yerinə yüzin öldürəyim,
mərə kafir!
Otuz doquz yigidim ⁷ əmanəti, mərə kafir! –
dedi, dəxi aldı yürüyü verdi.

Qırq nəfər ⁸ kafirlər atlandılar, ardına düşdilər. Qova get-
dilər, yetmədilər. Döndilər.

D101 Beyrək Oğuya gəldi. Baqdı gördü bir ozan gedər, aydır:
“Mərə ¹⁰ ozan, nerəyə gedərsən?” Ozan aydır: “Bəg yigit,
dügünə gedərəm”. ¹¹ Beyrək aydır: “Düğün kimüñ?” “Ya-
lançı oğlu Yalancuğun”, – dedi. ¹² “Mərə, kimüñ nəsin alur?”
– dedi. Ozan aydır: “Xan Beyrəgiñ ¹³ adaxlusin alur”, – dedi.
Beyrək aydır: “Mərə ozan, qopuzuñ maña ¹ vergil, atumı
saña verəyim. Saqla gələm, bəhasın götürəm, alam”, – dedi.
² Ozan aydır: “Avazım gödəlmədin, ünum boğulmadın bir
atdır, əlümə ³ girdi, ilətəyim saqlayayım”, – dedi. Ozan qo-
puzi Beyrəgə verdi.

⁴ Beyrək qopuzı aldı, babasınıñ ordusuna yaqın gəldi.
Baqdı ⁵ gördü bir qaç çobanlar yoluñ qiyisin almışlar, ağlar-
lar; həm ⁶ durmayıb, daş yıgarlar. Beyrək aydır: “Mərə ço-
banlar, bir kişi yolda ⁷ daş bulsa, yabana atar. Siz bu yolda bu
daşı neçün yiğarsız?”

D102

⁸ Çobanlar aydır: “Mərə, sən səni bilürsən, bizim halımızdan xəbəriñ yoq”, – ⁹ dedilər. “Mərə, nə halıñuz vardır?” Çobanlar aydır: “Bəgümiziñ bir oğlı ¹⁰ vardi, on altı yıldır kim, ölüsi-dirisi xəbərin kimsə bilməz. ¹¹ Yalançı oğlu Yalancuq derlər, ölüsi xəbərin gətirdi. Adaxlusın ¹² aña verər oldilar. Gəlür bundan keçər. Uralım anı, aña varmasun, ¹³ təkinə-tuşına varsun”, – dedilər. Beyrək aydır: “Mərə, yüzünüz aq ¹ olsun! Ağañuzuñ ətməgi sizə halal olsun!” – dedi. ² Andan babasının ordusuna gəldi. Məgər evləri öñində ³ bir böyük ağac vardi. Dibində bir yaxşı biñar vardi. ⁴ Beyrək baqdı gördü kim, kiçi qız qarındaşı biñardan su almağa ⁵ gəlür, “qardaş Beyrək! deyü ağlar-bozlar. “Toyuñ-düğünүñ qara ⁶ oldı” deyü ağlar.

Beyrəgə qatı fəraq gəldi, qatlanmadı, buldır-⁷buldır gözüñün yaşı rəvan oldu. Çağırubanı burada ⁸ soylar, görəlim, xanım, nə soyalar:

Beyrək aydır:

Mərə qız, ⁹ nə ağlarsan, nə bozlarsan, “ağa” deyü?!

Yandı bağrim, göynədi içim.

¹⁰ Məgər səniñ ağañ yoq olubdur?

Yürəgiñə qaynar yağlar ¹¹ qoyulubdur?

Qara bağıriñ sarsılıbdur?

“Aşa” deyü nə ağlarsın, ¹² nə bozlarsan?

Yandı bağrim, göynədi içim.

Qarşu yatan ¹³ qara tağı sorar olsam,

yaylaq kimüñ?

D103

Sovuq sularını sorar ¹ olsam,

içət kimüñ?

Tavla-tavla şahbaz atları sorar ² olsam,

binət kimüñ?

Qatar-qatar dəvələrini sorar olsam,

³ yüklət kimüñ?

Ağ ayılda ağaç qoyun sorar olsam,

şülən kimüñ?

⁴ Qaralu-göglü otağı sorar olsam,

kölgə kimüñ?

Ağız-dildən, ⁵ qız kişi, xəbər maña!

Qara başım qurban olsun bu gün saña! – dedi.

⁶ Qız aydır:

Çalma, ozan, ayıtma, ozan!
Qaraluca mən qızıñ⁷ nəsinə gərək, ozan?!
Qarşu yatan qara dağı sorar olsañ,
Ağam⁸ Beyrəgiñ yaylasıydi;
Ağam Beyrək gedəli yaylarım yoq.
⁹ Sovuq-sovuq suları sorar olsañ,
Ağam Beyrəgiñ içədiydi;
¹⁰ Ağam Beyrək gedəli içərim yoq.
Tavla-tavla şahbaz atlarını¹¹ sorar olsañ,
Ağam Beyrəgiñ binədiydi;
Ağam Beyrək gedəli¹² binərim yoq.
Qatar-qatar dəvələri sorar olsañ,
Ağam¹³ Beyrəgiñ yüklədiydi;
Ağam Beyrək gedəli yüklədim yoq.
¹ Ağ ayılda ağça qoyunu sorar olsañ,
Ağam Beyrəgiñ şüleniydi;
² Ağam Beyrək gedəli şülenim yoq.
Qaralu-göglü otağı sorar³ olsañ,
Ağam Beyrəgiñdir;
Ağam Beyrək gedəli köçərim yoq.

D104

⁴ Yenə qız aydır:

Mərə ozan! Qarşu yatan qara dağdan
Aşub⁵ gəldigiñdə-keçdiyiñdə
Beyrək adlu bir yigidə bulışmadıñmı?
Daşqun⁶daşqun suları
Aşub gəldigiñdə-keçdiyiñdə
Beyrək⁷ adlu bir yigidə bulışdıñmı?
Ağır-adlu şəhərlərdən gəldügiñdə
⁸ Beyrək adlu bir yigidə bulışmadıñmı?
Mərə ozan, gördüñsə,⁹ degil maña!
Qara başım qurban olsun, ozan, saña! – dedi.

Qız¹⁰ genə aydır:

Qarşu yatan qara dağım yıqlubdur,
Ozan, səniñ¹¹ xəbəriñ yoq.

Kölgəlicə qaba ağacım kəsilübdür,
Ozan, ¹² səniň xəbəriň yoq.
Dünyəlikdə bir qardaşım alınubdur,
Ozan, ¹³ səniň xəbəriň yoq.
Çalma, ozan, ayitma, ozan,
Qaraluca ¹ mən qızıñ nəsinə gərək, ozan?
İləyündə dügün var,
Düğünə ² varub ötgil! – dedi.

D105

Beyrək bundan keçdi. Ulu qız ³ qarındaşları yanına gəldi. Baqdı gördü qız qardaşları ⁴ qaralu-göglü oturarlar. Çağırib Beyrək soylar, görəlim, xanım, ⁵ nə soylar. Aydır:

Alan sabah yerindən duran qızlar!
Ağ otağı ⁶ qoyuban qara otağa girən qızlar!
Ağ çıqarıb qara geyən qızlar!
⁷ Bağır kibi ögnəndə yoğurtdan nə var?
Qara saqac altında göməc⁸dən nə var?
Kəndirikdə etməkdən nə var?
Üç gündür, yoldan ⁹ gəldim, doyuruñ məni
Üç günə varmasun, Allah sevindirsün ¹⁰ sizi! – dedi.

Qızlar vardılar, yemək gətürdilər. Beyrəgiň ¹¹ qarnın doyurdılar. Beyrək aydır: “Ağanızıñ başı və gözi ¹² sədəqəsi, köhnə qaftanıñuz var isə, geyəyin, dügünə varayın. ¹³ Düğündə əlümə qaftan verür, gerü qaftanıñuz verəyim”, – dedi.

D106

¹ Vardılar, Beyrəgiň qaftanı varmış, buňa verdilər. Aldı, ² geydi. Boyı boyına, beli belinə, qolı qolına yaqışdı. ³ Ulu qız qardaşı buni Beyrəgə bəñzətdi. Qara qıyma gözləri ⁴ qan-yaş doldı. Soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış:

⁵ Qara qıyma gözləriň çöngəlməsəydi,
“Ağam Beyrək” deyəydim, ⁶ ozan, saña!
Yüzini qara saç örtməsəydi,
“Ağam ⁷ Beyrək” deyəydim, ozan, saña!
Qunt-qunt biləkləriň sol⁸masayıdı,
“Ağam Beyrək” deyəydim, ozan, saña!
Apul-apul ⁹ yürüşüñdən,

Aslan kibi duruşuñdan,
Qaňriluban ¹⁰ baqışiñdan,
Ağam Beyrəgə bəñzədürəm, ozan, səni!
Sevindirdiñ, ¹¹ yerindirmə, ozan, məni! – dedi.

Qız bir dəxi soylamış, ¹² aydır:

Çalma ozan, bir zaman ayıtma, ozan!
Ağam Beyrək gedəli bizə ¹³ ozan gəldüğü yoq,
Əgnimüzdən qaftanımız alduğı yoq,
D107 ¹ Başımızdan gecəligümüz alduğı yoq,
Buynuzı burma qoçlarımız ² alduğı yoq, – dedi.

Beyrək aydır: “Gördüñmi, qızlar bu qaftanla ³ məni tanıdlar. Qalın Oğuz bəogləri dəxi tanırlar”, – dedi. ⁴ “Göreyim, Oğuzda mənim dostum, düşmənim kimdir?” – dedi. Qaftanı ⁵ sıyırdı, götürdi, qızların üstinə atı verdi: “Nə siz oluñ, ⁶ nə Beyrək qalsun! Bir əski qaftan verdiñüz bənim başım-beynim ⁷ aldıñuz”, – deyüb vardi. Bir əski dəvə çuvalı buldı, ⁸ dəldi, boynuna keçürdü. Kəndüyi dəlüligə biraqdi, ⁹ sürdi düğünə gəldi. Gördi düğündə göygü ¹⁰ ox atar. Qaragünə oğlu Budaq, Qazan bəg oğlu Uruz, ¹¹ Bəglər başı Yegnək, Qəflət qoca oğlu Şir Şəmsəddin, ¹² qızının qardaşı Dəli Qarcar bile ox atarlardı. ¹³ Qaçan kim Budağ atsa, Beyrək “Əlüñ var olsun!” dedi. ¹ Uruz atsa, “Əlüñ var olsun!” derdi. Yegnək atsa, ² “Əlüñ var olsun!” derdi. Şir Şəmsəddin atsa, “Əlüñ ³ var olsun!” derdi. Göygü atsa, “Əlüñ qurisun, ⁴ parmaqlarıñ curlyisün, hey, doñuz oğlu doñuz, – derdi, – ⁵ göygülərə qurban ol!” – derdi.

Yalançı oğlu Yalancığının ⁶ acığı tutdı, aydır: “Mərə, qavat oğlu dəli qavat, saña ⁷ düşərmi maňa bunuñ kibi söz söyləmək? Gəl, mərə qavat, ⁸ mənim yayımı çək, yoxsa şimdi boynuñ ururam!” – dedi.

⁹ Böylə digəc Beyrək yayı aldı, çəkdi. Qəbzəsindən ¹⁰ yay iki para oldı. Götürü öñinə biraqdi: “Daz ¹¹ yerdə turğay atmağa yaxşı!” – dedi.

Yalançı oğlu ¹² Yalancıq yay ufanduğına qatı qağıdı. Aydır: “Mərə, ¹³ Beyrəgiñ yayı vardır, gətürün!” – dedi. Vardılar, D109 gətürdilər. ¹ Beyrək yayı gördiğində yoldaşların andı, ağladı.

Aydır:

² Tol-tolara girdigim,
Tolar əri, doxarlıyı qodığım.
Yağı ³ yordı əlümndə qıl kişlim,
ayğır malı.
Ayğır verüb alduğım,
ağ ⁴ tozlu qatı yayım.
Buğa verüb alduğum boğma kirişim.
Buñlu ⁵ yerdə qodim-gəldim
Otuz doquz yoldaşım, iki arğışım! – ⁶ dedi.

Andan Beyrək aydır: “Bəglər, sizün eşqiñizə çəkəyim ⁷ yayı, atayım oxi” – dedi. Məgər göyginiň yüziginə nişan ⁸ atarlardı. Beyrək oqla yüzügi urdı, paraladı. ⁹ Oğuz bəgləri bunı göricek əl ələ çaldılar, gülüşdilər.

¹⁰ Qazan bəg baqub tamaşa edərdi. Adam göndərdi, Beyrəgi ¹¹ qağırdı.

Dəlü ozan gəldi; baş endirdi, bağır basdı, ¹² salam verdi. Beyrək aydır:

Alar sabah sapa yerdə dikiləndə ¹³ ağ-ban evli,
Atlasla yapılanda gög sayvanlu,
Tavla-¹tavla çəkiləndə şahbaz atlu,
Çağıruban dad verəndə yol ² çavuşlu,
Yayqanduğında yağı dökülən bol nemətlü!
Qalmış ³ yigit arxası! Bizə miskin umudi!
Bayındır xaniň ⁴ göygüsü!
Tülü quşuň yavrısı!
Türkistanıň dirəgi!
⁵ Amit soyınıň aslanı, Qaraçuğuň qaplanı!
Qoñur atıň ⁶ ayası,
Xan Uruzuň babası,
Xanım Qazan, ünüm aňla, ⁷ sözüm diňlə:
Alan sabah durmışsan, ağ ormana ⁸ girmişsən.
Ağ qovağıň budağından yırğayuban keçmişsən.
⁹ Can bacuğun əgmişsən,
Oq cığırın qurmışsan,
¹⁰ Adın gərdək qomışsan.

D110

Sağda oturan sağ¹¹ bəglər!
 Sol qolda oturan sol bəglər!
 Eşikdəki inaqlar!
¹² Dibdə oturan xas bəglər!
 Qutlu olsun dövlətiñüz! – ¹³ dedi.

- D111 Böylə digəc Qazan bəg aydır: “Mərə dəlü ozan! ¹ Məndən nə dilərsən? Çətirli otaqmı dilərsən? Qul-qaravaşmı dilərsən?
² Altun-aqçamı dilərsən, verəyim!” – dedi. Beyrək aydır: “Sultanım,³ məni qosañ da şülen yeməgiñ yanına varsam. Qarnım acdur,⁴ doyursañ”, – dedi.
 Qazan aydır: “Dəlü ozan, dövlətiñ dəpdi.⁵ Bəglər, bugünkü bəgligim bunuñ olsun. Qoñ nerəyə gedərsə –⁶ getsün, neylərsə eyləsün”, – dedi.
 Beyrək şülen yeməginiñ⁷ üzərinə gəldi. Qarnın doyurduqdan soñra qazanları dəpdi –⁸ dökdi, çevirdi. Yaxnınıñ kimini sağına, kimini solına⁹ atar. Sağdan gedəni sağ alur, soldan gedəni sol¹⁰ alur. Haqluya haqqı dəgə, haqsuza yüzü qaraluğu dəgə.
 Qazan¹¹ bəgə xəbər oldı: “Sultanım, dəlü ozan həp yeməgi dökdi, –¹² dedilər, – şimdə qızlar yanına varmaq istər”. Qazan aydır: “Mərə¹³ qon-a, qızlar yanına da varsun!” – dedi.
- D112 Beyrək qalqıldı,¹ qızlar yanına vardı. Surnaçıları qovdı, naqaraçuları² qovdı. Kimini dögdi, kiminiñ başın yardım. Qızlar oturan³ otağa gəldi; eşigin aldı, oturdı.
 Buni gördü⁴ Qazan bəgiñ xatunu Boyı uzun Burla qağıdı, aydır:⁵ “Mərə, qavat oğlı dəlü qavat, saña düşərmi bitəkəllüf⁶ bənim üzərimə gələsən?” – dedi. Beyrək aydır: “Xanım, Qazan bəgdən⁷ maña buyruq oldı. Maña kimsə dolaşmaz”, – dedi. Burla xatun⁸ aydır: “Çunkim Qazan bəgdən buyruq olubdur, qoñ⁹, otursun!” – dedi. Yenə döndi, Beyrəgə aydır: “Mərə dəlü ozan,¹⁰ ya məqsuduñ nədir?” Aydır: “Xanım, məqsudım oldur ki, ərə varan¹¹ qız qalqa oynaya, mən qopuz çalam”, – dedi. Qısırca yengə¹² derlər, bir xatunvardı, aňa ayıtdılar: “Mərə Qısırca yengə,¹³ dur sən oyna, nə bilür dəli ozan”, – dedilər. Qısırca yengə¹ durdi, aydır: “Mərə dəli ozan, ərə varan qız mənəm!” – dedi. ² Oynamaga başladı. Beyrək qopuz çaldı, soyladı, görəlim,³ xanım, nə soyladı.

Aydır:

And içmişəm qısır qısağa bindigim ⁴ yoq.
Binübəni qazavata varduğım yoq.
Eviñiz ardında sarvanlar
Saña ⁵ baqar onlar,
Buldir-buldir gözlərinin yaşı aqar.
Sən anlaruñ ⁶ yanına varğıl,
Muradıñı anlar verər, bəllü bilgil!
Səniñlə mənim ⁷ işim yoq!
Ərə varan qız qalqa,
Qol saluban oynaya,
⁸ Mən qopuz çalam, – dedi.

Qısırca yengə: “Buy, bu zavala gələcək ⁹ dəlü bəni görmiş kibi söylər”, – dedi. Vardı, yerində oturdu.

¹⁰ Boğazca Fatma derlər, bir xatunvardı. “Qalq, sən ¹¹ oyna!” – dedilər. “Hey, şu dəli məğmun mənə də şayəd ancılayın olmaz sözlər söylər”, – dedi. Qızının qaftanını geydi: “Çal, mərə, dəlü ozan! ¹² Ərə varan qız mənəm, oynayayım”, – dedi. Dəlü ozan aydır:

D114

¹³ And içəyim bu gəz boğaz qısağa bindigim yoq
Binübəni qazavata varduğım ¹ yoq.
Eviñiz ardi dərəcik degilmiydi?
İtüñiz adı Biraq ² degilmiydi?
Səniñ adıñ Qırq oynaşlu Boğazca Fatma ³ degilmiydi?
Dəxi eybiñ açaram, bəllü bilgil! – dedi.
Səniñlə ⁴ mənim oyunum yoq.
Var yerinə oturğıl!
Ərə varan yerindən dura,
⁵ bən qopuz çalam,
qol saluban oynaya, – dedi.

Böylə digəc ⁶ Boğazca Fatma aydır: “Buy, dəli boğma çı-qaracaq olanca ⁷ eybimizi qaqqdı. Dur, qız, oynarsañ-oynamazsañ, cəhənnəmdə ⁸ oyna! Beyrəkdən soñra başıñña bu hal gə-ləcəgin bilürdüñ”, – ⁹ dedi.

Burla xatun aydır: “Qız, qalq oyna, əlündən nə ¹⁰ gəlür?” – dedi. Baniçiçək qırmızı qaftanın geydi. Əllərin ¹¹ yeninə çəkdi gözükəməsün deyü; oyuna girdi, ayırdı: “Mərə ¹² Dəlü ozan, çal, di!” Dəlü ozan çaldı aydır:

D115

Mən bu yerdən gedəli dəlü olmuş¹³ san*,
Dəlim ağca qarlar yağımiş, dizə yetmiş.
Xan qızınıñ evində ¹ qul-xəlaiq dükənmiş...
Məşrəbə almış, suya varmış –
Biləgindən ² on parmağını sovuq almış.
Qızıl altun gətirüñ,
Xan qızına ³ dırnaq yonuñ.
Eyiblucə, xan qızı, ərə varmaq eyib olar, – dedi.

⁴ Bunu eşidcək Baniçiçək qağıdı: “Mərə dəlü ozan, mən eyib⁵ lümiyəm kim, maňa eyib qosarsan?” – dedi. Gümüş kibi ağ biləgin açdı, ⁶ əlin çıqardı. Beyrəgiñ keçürdügi yüzük görindi. Beyrək ⁷ yüzüğü tanıdı. Burada soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış, ⁸ aydır:

Beyrək gedəli Bam-bam dəpə başına çıqdıñmı, qız?!
Qarlatıb ⁹ dört yaniña baqdıñmı, qız?!
Qarğu kibi qara saçının yoldıñmı, qız?!
¹⁰ Qara gözdən acı yaş dökdüñmı, qız?!
Güz alması kibi al ¹¹ yanağıñ yırtdıñmı, qız?!
Sən ərə vararsan, altun yüzük mənim¹²dir**,
ver maňa, qız! – dedi.

Qız aydır:

D116

Beyrək gedəli Bam-bam dəpə ¹³ başına çıqdığını çoq,
Qarğu kibi qara saçum yolduğum çoq.
¹ Güz alması kibi al yañağım yırtdığını çoq.
Gələnlə gedəndən ² sorduğum çoq.
“Vardı, gəlməz bəg yigidim,
xan yigidim ³ Beyrək” – deyü aqladığım çoq.
Sevişdigim Bamsı Beyrək sən ⁴ degilsən,

* Olmuşsan.

** Mənimdir.

Altun yüzük səniň degildir.
Altun yüzük də ⁵ çoq nişan vardır.
Altun yüzüğü istərsən, nişanın ⁶ söylə! – dedi.

Beyrək aydır:

Alan sabah, xan qızı, yerimdən ⁷ durmadımmi?
Boz ayğırıň belinə binmədimmi?
Səniň evüň üzərinə ⁸ sığın-keyik yıqmadımmi?
Sən məni yanıňa qağırmadıñmı?
Sənünlə ⁹ meydanda at çapmadıqmı?
Sənün atuňı mənim atım keçmədimi?
Ox ¹⁰ atanda mən səniň oxuňı yarmadımmi?
Gürəşdə mən səni ¹¹ basmadımmi?
Üç öpüb bir dişləyüb, altun yüzüğü ¹²
barmağıňa keçürmədimmi?
Sevişdigin Bamsı Beyrək mən degilmiyəm? – ¹³ dedi.

D117 Böylə digəc qız tanıdı-bildi kim, Beyrəkdir. Cübbəsiylə-
¹çuxasıyla Beyrəgiň ayağına düşdi. Beyrəgə dayələr qaftan ²
geyürüb donatdılardı. Haman qız sıçradı, ata bindi. Beyrəgiň ³
atasına-anasına muştuluğa çapar getdi.

Qız aydır:

⁴ Arğab-arğab qara dağıň yixılmışdı, yucaldı, axır!
⁵ Qanlu-qanlu sularıň sovgulmuşdı, çäglədi, axır!
Qaba ağaciň ⁶ qarımışdı, yaşırdı, axır!
Şahbaz atıň qarımışdı, ⁷ qulun verdi, axır!
Qızıl dəvələriň qarımışdı, köşək ⁸ verdi, axır!
Ağ qoyunuň qarımışdı, quzı verdi, axır!
⁹ On altı yıllıq həsrətiň-oğuluň Beyrək gəldi, axır!

Qayın ¹⁰ ata, qayın ana, muştuluq maňa nə verərsiz? – dedi.
Beyrəgiň atası-¹¹anası aydır:

Dilüň içün öleyin, gəlincigüm!
Yoluňa qurban ¹² olayın, gəlincigüm!
Yalansa bu sözləriň, gerçek ola, gəlincigüm!
¹³ Sağ-əsən çıqub gəlsə,

D118   Qarşu yatan qara dağlar saña¹ yaylaq olsun!
 Sovuq-sovuq suları saña içət olsun!
² Qulum-xəlayığım saña qırnaq olsun!
 Şahbaz atlarım saña³ binət olsun!
 Qatar-qatar dəvələrim saña yüklet olsun!
⁴ Ağayılda ağca qoyunum saña şülən olsun!
 Altun-aqçam⁵ saña xərcliq olsun!
 Dünlüğü altun ban evim saña⁶ kölgə olsun!
 Qara başım qurban olsun saña, gəlincigüm! –⁷ dedi.

Bu məhəldə bəglər Beyrəgi gətürdilər. Qazan bəg aydır:⁸
 “Muştuluq, Baybörə bəg! Oğluñ gəldi!” – dedi. Bay⁹börə bəg
 aydır: “Oğlum idigin andan biləyim, sırra parmağını¹⁰ qanat-
 sun, qanını dəstmala dürtsün, gözümə sürəyin,¹¹ açılacaq
 olursa, oğlum Beyrəkdir!” – dedi. Zira ağlamaqdan¹² gözləri
 görməz olmuş idi. Dəstmalı gözinə silcək¹³ Allah Taalaniñ
 D119   qüdrətiylə gözü açıldı. Atası-anası¹ güldilər. Beyrəgiñ aya-
 ğına düşdilər. Aydır:

Oğul! Dünlüğü² altun ban evimiñ qəbzəsi oğul!
 Qaza bəñzer qızumuñ³-gəlinimiñ çiçəgi oğul!
 Görər gözüm aydını oğul!
 Tutar belüm⁴ qüvvəti oğul!
 Qalın Oğuz imrəncəsi, canım oğul!” –deyübən
 çoq⁵ ağladı,
 Allahına şükrlər eylədi.

Yalançı oğlı Yalancuq⁶ bunı eşitdi. Beyrəgiñ qorqusından
 qaçdı, özini⁷ Dana sazına saldı. Beyrək ardına düştü, qova-
 qova saza⁸ düşürdü. Beyrək aydır: “Mərə, od gətürüñ!” Gə-
 türdilər. Sazi⁹ oda urdilar.

Yalançıq gördü kim, yanar, sazdan çıqdı.¹⁰ Beyrəgiñ ayağına
 düşdi. Qılıcı altından keçdi. Beyrək¹¹ dəxi suçından keçdi.
 Qazan bəg aydır: “Gəl muradıñə yetiş!”¹² Beyrək aydır: “Yoldaş-
 larımı çıqarmayınca, hasarı almayıñca¹³ murada irməzəm!” –
 dedi. Qazan bəg Oğuzuna: “Bəni sevən yetşün!” –¹ dedi.

Qalın Oğuz bəgləri atlardılar. Bayburd hasarına² çapar
 yetdilər. Kafırlər dəxi bunları qarşılardılar.

Qalın³ Oğuz bəgləri arı sudan abdəst aldılar. Ağ alınların⁴ yerə qodılar. İki rükət namaz qıldılar. Adı görklü Məhəmmədi⁵ yad gətirdilər. Gumbur-gumbur naqaralar döyüldi. Bir qiyamət⁶ savaş oldu, meydan dolu baş oldu.

Şökli Məliki⁷ böğürdübəni Qazan bəg atdan yerə saldı. Qara Təkürü Dəli⁸ Dondar qılıcladı, yerə saldı. Qara Arslan Məliki⁹ Qarabudaq yerə saldı. Dərələrdə kafirə qırğun girdi.¹⁰ Yedi kafir bəgi qılıcdan keçdi.

Beyrək, Yegnək, Qazan bəg,¹¹ Qarabudaq, Dəli Dondar, Qazan oğlu Uruz bəg – bunlar¹² hasara yürüş etdilər. Beyrək otuz doquz yigidiniñ üzərinə gəldi. Anları sağ və əsən gördü.

D121 Allaha¹ şükür eylədi. Kafiriñ kəlisasın yıqdılar, yerinə məscid yapdılar.² Keşişlərdən öldürdilər. Bañ bañlatdılar. Əziz Tañrı adına qudbə³ oqıtdılar. Quşuñ ala qatını, qumaşının arusunu, qızıñ göögçəgini,⁴ doquzlama çırğab çuxa xanlar xanı Bayındırə pəncik⁵ çıqardılar.

Bayböro bəgiñ oglancuğı Beyrək Baybican bəgiñ⁶ qızın aldı. Ağ-ban evinə, ağ otağına gerü döndi. Düğünə⁷ başladı. Bu qırq yigidinə bir qaçına xan Qazan, bir qaçına⁸ Bayındır xan qızlar verdilər. Beyrək dəxi yedi qız qarındaşını⁹ yedi yigidə verdi. Qırq yerde otaq dikdi. Otuz doquz¹⁰ qız “talelü” “tale” inə birər ox attı. Otuz doquz yigit oxınıñ¹¹ ardınca getdi. Qırq gün-qırq gecə toy-düğün eylədilər. Beyrək¹² yigiləriylə murad verdi, murad aldı.

D122 Dədəm Qorqud gəldi, şadlıq¹³ çaldı. Boy boyladı, soy soyladı. Qazı ərənlər¹ başına nə gəldügin söylədi. “Bu Oğuz-namə Beyrəgiñ olsun!” –² dedi. Yum verəyin, xanım:

Yerlü qara dağlarıñ yıqlımasun!
Kölgəlicə³ qaba ağacının kəsilməsün!
Ağ saqallu babañ yeri uçmaq olsun!
⁴ Ağ birçəklü anañ yeri behişt olsun!
Oğulla qarındaşdan⁵ ayırmasun!
Axır vaqtında arı imandan ayırmasun!
“Amin! Amin!”⁶ deyənlər didar görsün!
Yığışdırısun, durışdırısun⁷ günahıñızı
Adı görklü Məhəmməd Mustafa yüzü suyına
bağışlasun, xanım, hey!..

⁸ QAZAN BƏG OĞLI URUZ BƏGİÑ TUTSAQ OLDIĞI BOYI ⁹BƏYAN EDƏR, XANIM, HEY!

D123

Bir gün Ulaş oğlu Qazan bəg¹⁰ yerindən durmuşdı. Qara yeriñ üzərinə otaxların tikdirmişdi.¹¹ Biñ yerdə ipək xalıcası döşətmişdi. Ala sayvan gög¹² yüzinə aşanmışdı. Doqsan tümən gənc oğuz söhbətinə dərilmışdı.¹³ Ağzı böyük xümrələr ortalığa salılmışdı. Doquz yerdə badyalar¹ qurılmışdı. Altun ayaq, surahilər dizilmişdi. Doquz² qara gözli, örmə saçlı, əlləri biləgindən qınalı, parmaqları³ nigarlı, boğazları birər qarış kafir qızları al şərabı⁴ altun ayağıla Qalın Oğuz bəglərinə gəzdirirlərdi. Hər birindən⁵ Ulaş oğlu Salur Qazan içmüşdi. Çırğab-çırğab⁶ çadır, otaq bağışlardı. Qatar-qatar dəvələr bağışlardı.⁷ Oğlı Uruza bu iş xoş gəlmədi; ilərү¹³ gəldi, diz çökdi. Babasına çağırub soyular, görəlim,¹ xanım, nə soyular. Aydır:

D124

Ünüm aňla mənim, sözüm diňlə, ağam² Qazan.
Sağıňa baqdıñ, qas-qas güldüñ.
Soluna baqdıñ,³ çoq sevindiñ.
Qarşuňa baqdıñ, bəni gördüñ, ağladıñ.
Səbəb⁴ nədir, degil maňa,
Qara başım qurban olsun, babam, saňa! – dedi.
⁵ Dimez olursaň,
Qalqubani yerimdən mən duraram.
Qara gözli⁶ yigitlərimi boyuma aluram.
Qan Abqaz elinə mən gedərəm,
Altun⁷ xaça mən əlümi basaram,
Pilon geyən keşişin əlin öpərəm,
⁸ Qara gözlü kafir qızın mən aluram.
Dəxi səniñ yüzüñə mən⁹ gəlməzəm.

- Ağladuğuna səbəb nə, degil maña!
 Qara başım qurban olsun,¹⁰ ağam, saña! – dedi.
- Qazan bəg alaldı. Oğlaniň yüzinə¹¹ baqdı. Çağırib soyular,
 görəlim, xanım, nə soyular.
- Qazan aydır:
- ¹²Bərү gəlgil, qulunum oğul!
 Sağım ələ baqduğumda
 qardaşım Qara¹³günəyi gördüm, –
 Baş kəsübdür, qan dökübdür,
 Çöndi alubdur,¹ ad qazanubdur.
 Solum ələ baqduğumda
 dayım Aruzı gördüm, –
² Baş kəsübdür, qan döküpdür,
 Cöldi alubdur, ad qazanıbdır.
³ Qarşum ələ baqduğumda səni gördüm,
 On altı yaş yaşladıñ.
⁴ Bir gün ola, düşəm öləm, sən qalasan –
 Yay çəkmədüñ, ox⁵ atmadiñ,
 Baş kəsmədiñ, qan dökmədiñ,
 Qanlu Oğuz içində⁶ çöldi almadiñ.
- Yarınkı gün zaman dönüb, bən ölüb sən⁷ qalıcaq tacım-
 taxtım saña verməyələr, – deyü soñumi añdim, ağladım,⁸ oğul! –
 dedi. Uruz burada soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış;⁹ aydır:
- A bəg baba!
 Dəvəcə böyümişsən, köşəkcə aqlıñ yoq!
¹⁰ Dəpəcə böyümişsən, darıca beyniñ yoq!
 Hünəri oğul¹¹ atadanmı görər, ögrənər,
 yoxsa atalar oğuldanmı ögrənür?
¹² Qaçan sən məni alub
 kafir sərhəddinə çıqardıñ,
 qılıc çalub¹³ baş kəsdiñ?
 Mən səndən nə gördüm, nə ögrənim? – dedi.
- D126   Qazan¹ bəg əlin əlinə çaldı, qas-qas güldi. Aydır: “A
 bəglər!² Uruz xub söylədi, şəkər yedi. Bəglər, siz yegüñüz-

içüñüz, ³ söhbetiñüz dağıtmañuz. Mən bu oğlanı alayın, ava gedəyin. ⁴ Yedi günlik azuyla çıqayın. Ox atduğum yerləri, qılıc ⁵ çalub baş kəsdüğüm yerləri göstərəyim. Kafir sərhəd-dinə, ⁶ Cızıglara, Ağlağana, Gögcə dağa aluban çıqayın. Soñra ⁷ oğlana gərək olur, a bəglər!” – dedi.

Qoñur atın çəkdirdi, ⁸ butun bindi. Üç yüz mürəssə donlu yigit soyladı, ⁹ boyına aldı. Qırqala gözlü yigidin Uruz boyına aldı. ¹⁰ Qazan oğlını alub qara dağlar üzərinə ava çıqdı. ¹¹ Av avladı, quş quşladı. Sığın-keyik yıldı. Gög ¹² alañ görklü çəmənə çadır tikdi. Bir qaç gün bəglər ilə ¹³ yedi-içdi.

D127 Məgər Başı açuq Tatyan qalasından, ¹ Aqsaqa qalasından kafiriñ casusı vardi. Bunları ² görüb, təkürə gəldi. Aydır: “Hay, nə oturarsan, itüni ³ ulatmayan, çötügini molatmayan! Alpanlar başı Qazan oğlancuq ⁴ ilə sərəxoş olub yaturlar”, – dedi.

On altı biñ qara donlu ⁵ kafir ata bindi. Qazanıñ üzərinə al-ğar yetdi. ⁶ Baqdılar gördilər altı böyük toz endi. Kimi aydır: “Keyik ⁷ tozıdır”. Kimi aydır: “Yağı tozıdır”. Qazan aydır: “Keyik olsa, ⁸ bir ya iki böyük olurdu. Bu gələn, bilmış oluñ, yağıdır”, – ⁹ dedi. Toz yarıldı, gün kibi şıladı, dəñiz kibi ¹⁰ yayqandı, meşə kibi qarardı. On altı biñ ip üz¹¹əngili, keçə böركli, azğun dinli, quzğun dilli kafir ¹² çıqa gəldi. Qazan Qoñur atın çəkdirdi, butun bindi. ¹³ Oğlı Uruz cılavısını çəkdirdi.

D128 Bədəvi atın ¹ oynatdı, qarşu gəldi.

Aydır:

Bəri gəlgil, ağam Qazan!
Dəñiz ² kibi qararub gələn nədir?
Od kibi şılayub, ıldız kibi parlayub
³ gələn nədir?
Ağız-dildən beş kəlmə xəbər maña!
Qara başım qurban ⁴ olsun, babam, saña! – dedi.

Qazan aydır:

Bəri gəlgil, arslanım ⁵ oğul!
Qara dəñiz kibi yayqanıb gələn
kafiriñ ləşkəridir.
⁶ Gün kibi şılayub gələn

Kafiriñ başında aşiqıdır.
Ildız⁷ kibi parlayıb gələn
kafiriñ cidasıdır.
Azğun dinlü⁸ yağı kafirdir, oğul, – dedi.

Oğlan aydır: “Yağı” deyü nəyə⁹ derlər?” Qazan aydır: “Oğul, anuñun yağı derlər ki, biz anlara¹⁰ yetsəvüz, öldürəriz. Anlar bizə yetsə, öldürər” – dedi.

D129 Uruz¹¹ aydır: “Baba, içində bəg yigitlər öldürsələr, qan sorularmı,¹² dəvilərlərmى?” Qazan aydır: “Oğul, biñ kafir öldürsəñ,¹³ kimsə səndən qan dəviləməz. Amma azğun dinlü kafirdir,¹ xub yerdə tuş oldu. Vəli maña sən yaman yerdə duşaq² olduñ, oğul! – dedi. Uruz burada soylamış, görəlim,⁵ xənim, nə soylamış.

Uruz aydır:

Bərү gəlgil, ağam Qazan!
Qalqubanı⁴ yerimdən
Bədəvi atım saqlardım bu gün üçün.
Güni gəldi, ağı⁵ meydanda səgirdərin
səniñ üçün.
Ala uran sür cidamı⁶ saqlardım
bu gün üçün.
Güni gəldi, qaba qarın, gen köksdə⁷ oynadam
səniñ üçün.
Qara polat uz qılıcım saqlardım
bu⁸ gün üçün.
Güni gəldi, sası dinlü kafir başın
kəsdirəyim⁹ səniñçün.
Əgni bəg dəmür donum saqlardım bu gün üçün.
¹⁰ Güni gəldi, yeñi-yaqalar dikdürəyim səniñçün.
Başımda¹¹ qunt işıqlar saqlardım səniñçün.
Güni gəldi, qaba çomaq¹² altında yoğradım
səniñ üçün.
Qırq yigidim saqlardım¹³ bu gün üçün.
Güni gəldi, kafir başın kəsdürəyim sənүñçün.
D130¹ Aslan adıñ saqlardım səniñ üçün.

Yaqa tutub kafirlə² uğraşayım səniñ içün.
Ağız-dildən bir qaç kəlmə xəbər maña!
³ Qara başım qurban olsun, ağam, saña! – dedi.

Qazan burada soylamış,⁴ görəlim, xanım, nə soylamış.

Qazan aydır:

Oğul, oğul, ay⁵ oğul!
Mənim ünüm aňla, sözüm diňlə!
Ol kafiriň
üçin⁶ atub birin yarmaz oqçısı olur.
“Hı!” demədin başlar⁷ kəsən cəlladı olur.
Adam ətin yaxnı qılan aşbazı⁸ olur.
Sən varası kafir degil.
Qalqubanı yerimdən mən⁹ durayım.
Qoňur atiň belinə mən binəyim,
Gələn kafir mənimdir, mən¹⁰ varayım.
Qara polat uz qılıcım çalayın,
Azgün dirlü¹¹ kafirdir, başların kəsəyin.
Dönə-dönə savaşın,¹² dönə-dönə çəkişeyin,
Qılıc çalub baş kəsdüğüm görgil,¹³ ögrəngil,
Qara başına düşəndə gərəklidür, – dedi.

D131   Uruz¹ burada soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış.

Aydır:

A bəg² baba, eşidürəm.
Amma Ərafatda erkək quzı qurban içün,
³ Baba oğul qazanur ad içün.
Oğul da qılıc quşanur baba⁴ geyrətiyçün.
Mənim də başım qurban olsun səniňçün, – dedi.

⁵ Qazan burada soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış.
Qazan⁶ aydır:

Oğul, oğul, ay oğul!
Yağıya girüb baş kəsmədiň,
⁷ Adam öldürüb qan dökmədiň.
Ala gözlü qırq yigidi boyiňa⁸ algil,

Köksi gözəl qaba dağlar başına çıqğıl.
Mənim ⁹ savaşdıgım mənim doğuşdüğüm,
Mənim çekişdüğim, mənim qılıclaşdığınım
¹⁰ görgil, ögrəngil!
Və həm bizə pusu olğıl, oğul! – dedi.

D132 Uruz ¹¹ babasınıñ sözin sımadı, qayıdub gerü döndi. ¹²
Yerdən yuca dağlar başına yoldaşların alub çıqdı. ¹³ Ol zaman-
da oğul ata sözin iki eləməzdi. İki ¹ eyləsə, ol oğlanı qəbul
eləməzlərdi. Uruz geñ ² yaqadan sügüsün sancı durdı.

Qazan bəg gördü ³ ki, kafir qatı yaqlandı. Atından endi, ari
sudan abdəst aldı. ⁴ Ağ alnın yerə qodı, iki rikət namaz qıldı.
Adı görklü ⁵ Məhəmmədi yad götürdü. Qara dinlü kafirə göz
qarartdı. ⁶ Hayqırkı, at saldı. Qarşu vardi, qılıc urdı.

⁷ Gumbur-gumbur tavıllar çalındı.
Burması altın tuc ⁸ borular çalındı.
Ol gün cilasun bəg ərənlər dönə-⁹dönə savaşdı.
Ol gün qara polat uz qılıclar çalındı.
¹⁰ Ol gün qarğu dillü qaim oxlar atıldı.
Ala uran ¹¹ sür cidalar süsəldi.
Ol gün naməndlər, muxannətlər ¹² sapa yer gözətdi.
Ol gün baqa-baqa
Qazan oğlu Uruzuñ ¹³ eşqi gəldi.

D133 Aydır: “Bərū gəlüñ, qırq yoldaşım! Sizə qurban ¹ olsun
mənim başım! Görərmisiz, ağam Qazan baş kəsdi, ² qan dök-
di. “Oğlan-uşaq yimək yiməkcə gəlməz bana!” – dedi. ³ Ba-
bam bu kafırləri əsirgəmiş kibi; məni sevən yigitlərim, nə du-
rarsız, ⁴ kafiriñ bir ucına dəpəlim!” – dedi. Qaraqcın oynaddı,
Uruz ⁵ kafiriñ sağına at dəpdi. Sağlı-sollı kafiri xub ⁶ dağıtdı.
Sanasan kim, dar yolda dolu düşdi. Ya qara ⁷ qazıñ içində şahin
girdi. Kafiriñ ucını basdı, ⁸ dağıtdı. Azgün dinlü kafir buñaldı,
oxa girdi. ⁹ Qovulan kimsə oğlanıñ bədəvi atın oxlatdilar. At
yixıldı. ¹⁰ Kafırlər Uruzuñ üzərinə çovuxdı. Uruzuñ qırq ¹¹
yigidi atdan endi. Ələ qalqan baqını qısa dügdilər. ¹² Qılıc sı-
yırıldı. Uruzuñ üzərinə çoq savaşdilar. ¹³ Qalaba qorxudar,
dərin olsa, baturar. Yayanıñ umudu ¹ olmaz. Sağın-solun Uru-

D134

zuñ çevirdilər. Qırq yigidin² şəhid etdilər. Oğlanıñ üzərinə düşdilər, tutdilar.³ Qarusından ağ əllərin bağladılar. Qıl orqan ağ boynına⁴ taqdılar. Yüzi üzərinə saluban sürdilər. Ağ etindən⁵ qan çıqınca dögdilər. “Baba” deyü ağlatdılara, “ana” deyü bozlatdılara.⁶ Əli bağlu, boynı bağlu yüzü üzərinə salıb alırlar, yürüyü⁷ verdilər. Uruz tutsaq oldu.

Qazanıñ xəbəri yoq.⁸ Eylə sandı ki, yağı basıldı. At cilavı-sın döndərdi,⁹ gerü döndi; gəldi, oğlını qoduǵı yerdə bulımadı.¹⁰ “A bəglər, oğlan qancar u getdi, ola?” – dedi. Bəglər aydır:¹¹ “Oğlan quş yürəkli olur. Qaçub anasına getmişdir”, –¹² dedilər. Qazan qarardı, döndi. Aydır: “Bəglər, Tańrı bizə¹³ bir kür oğul vermiş. Varayın, ani anası yanından alayın,¹ qılıclıa paralayayıñ, altı bölük edəyin, altı yoluñ ayırdında² biraǵayıñ. Bir dəxi kimsə yazı yerdə yoldaş qoyub qaçmaya!” –³ dedi.

Daxı Qoñur atın ökcələdi, yola girdi. Evinə gəldi.

⁴ Xan qızı boyı uzun Burla xatun Qazanıñ gəldügin⁵ eşitdi, atdan – ayqırdañ, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırıldı.⁶ “Oğlancığımıñ ilk avıdır; Qanlı Oğuz bəglərin toylayayım!” –⁷ dedi. Xan qızı gördü kim, Qazan gəlür; yumurlanub yerindən⁸ uru durdi. Samur cübbəsin əgninə aldı. Qazana qarşu gəldi.⁹ Qabaq qaldırdı. Qazanıñ yüzünə doğru baqdı. Sağlan¹⁰ solına göz gəzdirdi. Oğlancığını – Uruzu görmədi. Qara¹¹ bağıri sarıldı, düm yürəgi oynadı, qara qıyma gözləri¹² qan-yaş doldı. Qazana soylamış, görəlim, xanım, nə¹³ soylamış; aydır:

Bərү gelgil, Salur bəgi, Salur görqi
D136 Başım¹ baxtı, evim taxtı!
Xan babamıñ göygüsü,
Qadın anamıñ² sevgisi,
Atam-anam verdiyi,
Göz açuban gördüğim
Köñül verüb sevdüğim.
Bəg yigidim Qazan!
Qalqubanı yerindən⁴ uru durdiñ,
Oğluñla yelisi qara Qazılıq atın
butun⁵ bindiñ.
Köksi gözəl qaba dağlar öñinə ava bindin

Boynı uzun bədəvi keyikin alub yıqdiñ.
Semiz ⁶ atuñ yükletdiñ, gerü döndüñ.
İki vardiñ, bir gəlürsən, ⁷ yavrim qanı?
Qarañu dündə bulduğum oğlum qanı?
Bir bəgüm ⁸ görünməz, bağrim yanar.
Asılan-asılan qayalardan
Qazan, ⁹ oğlan uçurdiñmı?
Talı sazıñ aslanına yedirdiñmı?
Yoxsa qara dinlü kafirə uğratdıñmı?
¹⁰ Ağ əllərin qarusından bağlatdıñmı?
Kafir öñincə yüritdiñmı?
¹¹ Dili-damağı quriyib dört yanına baqdırdıñmı?
Qara ¹² gözdən acı yaşın dökdürdüñmı?
“Qadun ana, bəg baba” ¹³ deyü bozlatdıñmı? -dedi.

Genə soylamış, aydır:

D137 Oğul, oğul, ¹ ay oğul! Ortacım oğul!
Qarşu yatan qara dağım yüksəgi ² oğul!
Qaranñulica gözlərim aydını oğul!
Sam yelləri ³ əsmədin, Qazan, qulağım çinlar.
Sarımsaq otın yemədin, ⁴ Qazan, içüm göynər.
Sarı yılan soqmadan ağca tənüm ⁵ qalqar-şışər.
Qurumışça köksümdə südüm oynar.
Yalñuzca ⁶ oğul görünməz, bağrim yanar.
Yalñuz oğul xəbərin, Qazan, degil ⁷ maña!
Diməz olursañ, yana-göynə qarğaram, Qazan, saña! -dedi.⁸

Anası bir soy dəxi soyladı; aydır:

Qarğu cida ⁹ oynadanlarvardı, gəldi,
Altun cida oynadana, ya Rəb, ¹⁰ noldı?
Qaraquc ata binənlər vardı, gəldi,
Bədəvi ¹¹ atlu bir oğula, ya Rəb, noldı?
Nökər gəldi, nayib ¹² gəldi.
Yalñuz bir oğula, ya Rəb, noldı?
Yalñuz oğul ¹³ xəbərin, Qazan, degil maña!
Diməz olsañ, yana-yana qarğaram,¹ a Qazan, saña! -dedi.

D138

Bir dəxi soylamış:

Quru-quru çaylara su ² saldım,
Qara donlı dərvişlərə nəzir verdim.
Yanıma, ala ³ baqduğımda qonşuma eyü baqdım.
Umanına-usanana aş ⁴ yedirdim.
Ac görsəm, doyurdım,
Yalınçıq görsəm, donatdım.
⁵ Dilək ilə bir oğulu güclə buldum.
Yalñuz oğul xəbərin, ⁶ a Qazan, degil maña!
Diməz olsañ, yana-göynə qarğaram, Qazan, ⁷ saña! -dedi.

Bir dəxi soylamış:

Qarşu yatan qara dağdan
⁸ Bir oğul uçurduñsa, degil maña,
Külünglə yıldırayım!
⁹ Qamin aqan yügrək sudan
Bir oğul uçurduñsa, ¹⁰ degil maña,
Damarların tuğladayım!
Azgün dirlü kafırlərə
¹¹ Bir oğul tutdurduñsa, degil maña,
Xan babamış yanına ¹² mən varayın,
Ağır ləşkər, bol xəzinə alayın,
Paralanub ¹³ Qazılıq atımdan enməyincə,
Yeñümlə alca qanım silməyincə,
Qol-'put olub yer yüzinə düşməyincə,
Yalñuz oğul xəbərin almayıncı
² Kafir yollarından dönəməyəyin! – dedi.
Yoxsa, a Qazan, ayağımdan ³ sərmüzə atayınmı?
Qara dirnaq ağı yüzümə çalayınmı?
Güz alması ⁴ kibi al yañaqlarım yırtayınmı?
Çənbərümə alca qanım dökəyinmı?
Ağır ⁵ şivən səniñ orduña qomayınmı?
“Oğul, “oğul” deyübəni ⁶ bozlayayınmı?
Qaytabanda qızıl dəvə bundan keçdi;
Torumları ⁷ bundan bozlayıb belə keçdi.
Torumcuğum aldırmışam, bozlayayınmı?
⁸ Qaraqucda Qazılıq at bundan keçdi.

D139

Quluncuğu kişnəyüb⁹ belə keçdi.
Quluncuğum aldırmışam, kişnəyeyinmi?
Ağayılda ağaça¹⁰ qoyun bundan keçdi,
Quzucuğu məñrişib belə keçdi.
Quzucağım¹¹ aldırmışam məñriyeyinmi?
“Öğul” deyü bozlayayınmı? – dedi.

Bir dəxi¹² soylamış:

Qalqubanı yerimdən duram, derdim.
Yelisi qara¹³ Qazılıq atuma binəyim, derdim.
Qalın Oğuz içində girəm, derdim.
¹ Ala gözlü gəlin alam derdim.
Qara yerdə ağa otaqlı... dikəm, derdim.
² Yürüyübəni oğulu ulu gərdəkə keçürəm, derdim.
Murad ilə məqsuda³ irgürəm, derdim.
Murada yetürmədiñ məni,
Qara başım qarışı tutsun,⁴ Qazan, səni!
Bir bəgim görünməz, bağrim yanar.
Neylədiñ, degil maña!
⁵ Diməz olsañ, yana-göynə qarğaram,
Qazan, saña! – dedi.

Anası oğlanıñ⁶ böylə digəc Qazanıñ aqlı başından getdi;
qara bağırı sarsıldı,⁷ dum yüreği oynadı. Qaranñılı göz'ləri qan-
yaş doldı.

⁸ Aydır: “Görklüm, oğul gəlsə, səndənmi sorardım? Qorx-
ma-qayırmə,⁹ avdadır. Avda qalan oğul üçün qayırmağıl! Yedi
gün bən¹⁰ Qazana möhlət vergil! Yerdə isə, oğulu çıqarayım;
gögdə¹¹ isə, endürəyim. Bulursam, buldum; bulmaz isəm,
Tañrı verdi,¹² Tañrı aldı, neyləyeyin? Gelübəni qara şivən sə-
nūnlə bilə eyləyeyin”, –¹³ dedi.

D141 Xan qızı aydır: “Qazan, oğlan avda idügin¹ andan biləyin
kim, yorğun atuňla, gedilmiş cidaňla ardına² düşəsən”, – dedi.
Qazan gerü döndi. Geldüğü yoli³ əlinə alub yortdı. Dün qatdı.
Anası duymadın⁴ əl altından buyurdu: “Doqsan tümən gənc
oğuz ardımcı⁵ gəlsün! Oğlan tutsaqdır, bəglər bilsün”, – dedi.

⁶ Ol yerə gəldi ki, yağı basılmışdı. Gördi oğlanıñ ala⁷
gözlü qırq yigidi qırılmış. Bədəvi atı oğlanıñ oxlanmış⁸ yatur.

Leş arasında oğlancığı leşin bulmadı. Altunluca⁹ qamçısın buldu. Yeqin bildi kim, oğlu kafirə tutsaqdır,¹⁰ ağladı:

Qara dağım yüksəgi oğul!
Qanlu suyum daşqunu¹¹ oğul!
Qocalığım vaqtı aldıruğım
yalñuz oğul! – dedi.
¹² Bozladı. Kafiriñ izin izlədi.

D142 Qanlı qara Dərvənddə¹³ kafir dəxi qonmış idi. Oğlana qara kəpənək geydirmişlərdi.¹ Qapu eşigi üzərində arqarı bıraqmışlardı. Girən basar,² çıqan basardı: “Qarı düşmən tatar oğlı əlümizə³ girmişkən cəza ilə öldürəlim!”⁴ Qapu eşigi üzərində arqarı qomışlardı ki, bu məhəldə⁵ xan Qazan yetdi. Qoñur atın oynatdı. Kafir, Qazanuñ⁶ gəldügin görədi, ürkdi. Kim atın binər, kim cövşən geyər.⁷ Oğlan başını qaldırdı. Aydır: “Mərə kafir, nə haldir?”⁸ Kafir aydır: “Babañ gəldi, “tutalıñ” deriz”. Oğlan aydır: “Aman,⁹ mərə kafir, aman! Tañrimiñ birliginə yoqdur güman!” Kafirlər oğlana¹⁰ aman verdilər, əlin çözüdilər, gözün açıldılar. Babasına¹¹ oğlan qarşu gəldi; soyular, görəlim, xanım, nə soylamış.¹² Uruz aydır:

Bərү gəlgil, a bəg baba!
Nerədə bildiñ bənim tutsaq¹³ olduğum?
Ağ əllərim ardumda bağlandığın?
Qıl sicim ağ¹ boynuma taqlıdın?
Qara gözlü yigitlərim qırıldıgün?
Sən gəlmədin,² baba, kafirlər danışdılar:
“Qoñur atlu Qazanı tutuñ,
Qarusından³ ağ əllərini bağlañ,
Çafillüçə görklü başın kəsiñ,
Alca⁴ qanın yer yüzinə döküñ,
Oğlıyla ikisini bir yerdən öldürün.
⁵ Ocağını söyündürүñ” – deyü söyləşdilər.
Xanım baba, qorxuram⁶ səgirdərkən
Qoñur atıñ sürücdirəsən.
Savaşdügen vaqtın⁷ kəndüñi tutdurasan.
Çafillüçə gözəl başıñ kəsdürəsən.

⁸ Ağ bürçəklü anam “oğul” derkən,
“Başım baxtı Qazan” deyü ⁹ ağladasan.
Qayıduban, baba, gerü döngil!
Altun ban eviñə ¹⁰ sürüüb varğıl!
Qarıcıq olmuş anama umud olğıl!
¹¹ Qara gözlü qız qardaşumı ağlatmağıl!
Qarıcıq olmuş anamı ¹² sızlatmağıl!
Oğul içün ata ölmək eyb olur,
Yaradan ¹³ haqqı içün, baba
Qayida döngil, evə varğıl!
Qarıcıq anam ¹ qarşu gəlsə,
məni saña sorsa,
Baba, doğru xəbər vergil!
Gördüm ² səniñ oğluñ tutsaq, degil!
Qarusından ağ əlləri ³ bağlu, degil!
Qara qıldan sicim boynına taqılı, degil!
Qara doñuz ⁴ damında yatur, degil!
Qıl kəpənək boyuncuğun sürər, degil!
⁵ Ağır buqağu topucağın dögər, degil!
Yanmış arpa ətməgi, acı ⁶ soğan öyni, degil!
Mənim anam mənim içün qayırmasun!
⁷ Bir ay baqsun, –
Bir ayda varmazsam, iki ay baqsun!
İki ⁸ ayda varmazsam, üç ay baqsun!
Üç ayda varmazsam, ⁹ öldüğimi ol vaqt bilsün!
Ayğır atım boğazlayub aşum ¹⁰ versün!
Yad qızı halalıma dəstur versün!
Baña ¹¹ tutan gərdəgə ayrıq girsün!
Anam mənim içün gög geyüb, ¹² qara sarınsun!
Qalın Oğuz elində yasım tutsun!
Mənim ¹³ başım səniñ yoluña qurban olsun!
Gerü dön, baba! – dedi.

D145   Oğlan ¹ bir dəxi soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış:

² Qarşu yatan qara dağlar istər olsa,
el yaylar,
Qanlu-³ qanlu sular əsən olsa, qanın düşər.

Qaraquc atlar əsən⁴ olsa, qulun doğar.
Qaytabanda qızıl dəvə əsən olsa, torum⁵ verür.
Ağayılda ağaça qoyun əsən olsa, quzı verür.
⁶ Bəg ərənlər əsən olsa, oğlı doğar.
Sən əsən ol,⁷ anam əsən olsun
Məndən yegrək Qadir sizə oğul verə.
⁸ Ağ südini anam maňa halal eyləsün.
Savaşmağıl, qayida⁹ döngil, baba, gerü, -dedi.

Xan Qazan burada soylamış, görəlim,¹⁰ xanim, nə soylamış. Aydır:

D146

Oğul, oğul, ay oğul!
Qarşu¹¹ yatan qara dağım yüksəgi oğul!
Güclü belim qüvvəti,¹² canım oğul!
Qaranıñulu gözlerim aydını oğul!
Alar daňla¹³ yerimdən durduğım səniñçün.
Qoñur atım yorultmışam səniñ içün.
¹ Ağ donuma kir əgləndi səniñçün.
Mənim başım qurban olsun,
² canım oğul, səniñçün.
Sən gedəli ağlamağım gögdə ikən
³ yerə endi.
Gumbır-gumbır tavullar dögülmədi.
Ağır-ulu⁴ divanım sürülmədi.
Səni bilən bəg oğulları
ağ çıqardı,⁵ qara geydi.
Qaza bəñzər qızım-gəlinüm
ağ çıqardı, qara geydi.
⁶ Qarıcıq anañ qan-yaş dökdi.
Ağ saqallu babañ⁷ buňlu oldu.
Qayıduban buradan, oğul, evə varsam;
⁸ Ağca yüzlü anañ qarşu gəlüb oğul desə,
Ağ əlləri⁹ ardına bağlı, deyəyinmi?
Ağ boynında qıl orğan taqlıu,¹⁰ deyəyinmi?
Kafir yanınca yayaq yürütür, deyəyinmi?
Mənim namusım¹¹ qanda vara, oğul? – dedi.

Qıl kəpənək boyuncuğun sürər,¹² deyəyinmi?
Ağır buqağı topucağıın dögər, deyəyinmi?
Arpa etməgi,¹³ acı soğan öynəcigi, deyəyinmi?

Qazan genə aydır:

D147

Qarşu¹ yatan qara dağlar qarisa,
otı bitməz, el yaylamaz.
Aqındılı² görklü sular qarisa,
qara daşmaz.
Qaytabanlar qarisa,³ kürüm verməz.
Qaraquclar qarisa, qulun verməz.
Ər yigitlər⁴ qarisa, oğlı doğmaz.
Babañ qarı, anañ qarı,
Səndən⁵ yegrək Qadir bizə oğul verməz.
Versə dəxi səniñ yeriñ tuta⁶ bilməz.
Asmanlu gögdə qara bulut oluban
kafiriñ üzərinə⁷ gurlayayım.
Ağ yıldırım olup şaqiyayım.
Kafiri qamış kibi⁸ od oluban yandırayım.
Doquzını bir yerinə saydurayım.
Uruşmadan,⁹ dögüşmədən aləmi doldurayım.
Yaradan Allahdan mədəd! – dedi.

¹⁰ Qoñur atından yerə endi, aqub gedən arı sudan abdəst¹¹ aldi. Ağ alını yerə qodi; namaz qıldı, ağladı. Qadir Tañrıdan¹² hacət dilədi. Yüzin yerə sürdi. Məhəmmədə salavat götürdi.

D148

¹³ Dəvə kibi kükredi, arslan kibi aňradı. Nərə urub¹ hayqırdı. Baba yalñuz kafire at dəpdi, qılıc urdı.² Dönə-dönə bir zaman yaxşı savaş eylədi, kafir alam³ dedi, alamadı. Bir saatda kafirə üç kərrə at dəpdi.⁴ Nagah gözü qapağına qılıc toqundi. Qara qanı şorladı,⁵ gözinə endi. Özин sarb yerlərə saldı. Görəlim, imdi⁶ Yaradan neylər.

Məgər xanım, Boyı uzun Burla xatun oğlancuğunu⁷ aňdi, qərarı qalmadı. Qırq incə bellü qız oğlanla⁸ Qara ayğırın dartdırıldı, butun bindi. Qara qılıcın quşandı.⁹ “Başım tacı Qazan gəlmədi” deyü izin izlədi, getdi. Gəlü¹⁰gəlü, Qazana yaqın gəldi. Qazan halalını tanımadı. Xan¹¹ qızınıñ Qazan üzərinə gəldi. Aydır:

D149

Qara ayğırıñ cilavısını ¹² maña dartğıl, yigit!
Təkyə tutub yüzümə baqşıl yigit!
Altundağı ¹³ qara ayğırı maña vergil, yigit!
Əlüñdəki sür cidañi,
¹ Yanındağı gög poladıñi maña vergil, yigit!
Bu günümde umud ² olğıl maña!
Qala-ölkə verəyin saña! – dedi.

Xatun aydır:

³ Qarşım ala, yigit, məni nə məñlərsən?
Keçmiş mənim günümi nə añdırarsan?
⁴ Qalqubanı yerindən duran Qazan!
Qaragöz atıñ belinə yatan ⁵ Qazan!
İlgiyuban qara dağım yıqan Qazan!
Kölgəsicə qaba ağacım ⁶ kəsən Qazan!
Bıçaq alub, qanadlarım qıran Qazan!
Yalñuzca ⁷ oğlum Uruza qıyan Qazan!
At üstində eglənməyüb ⁸ yortan, Qazan,
səniñ beliñ olmuş.
Üzəngiyə dərmiyən ⁹ dizin olmuş,
Xan qızı halalıñı tanımayan gözüñ olmuş!
¹⁰ Buñalmışsan, saña nolmuş?
Çal qılıcınıñ, yetdim, Qazan! – dedi.

D150

¹¹ Bu məhəldə Oğuz ərənləri bir-bir yetdi. Görəlim, xanim, kimlər yetdi. ¹² Qara dərə ağızında Qadir verən, qara buğa dərisindən beşiginiñ ¹³ yapuğu olan, acığı tutanda qara daşı kül eyləyən, qara ¹ bığın yedi yerdə əñsəsində düğən Qazan qardaşı ² Qaragünə çapar yetdi: “Çal qılıcınıñ, qardaş Qazan, yetdim!” – ³ dedi.

Anuñ ardañca, görəlim, xanim, kimlər yetdi. Dəmür ⁴ qapu Dərvəndəki dəmür qapuyı qapub alan, altmış tutam ⁵ ala gönüdərinin ucında ər böğürdən, Qazan kibi pəhlivanı ⁶ bir savaşda üç kərrə atından yıqan Qıyan Selcik oğlu ⁷ Dələ Dondar çapar yetdi: “Çal qılıcınıñ, ağam Qazan, yetdim” – ⁸ dedi.

Anuñ ardañca, görəlim, xanim, kimlər yetdi.

Varıban dəstur⁹sizce Bayındır xaniñ yağısin basan, altmış biñ ¹⁰ kafirə qan quşdurən Ğəflət qoca oğlu Şir Şəms¹¹əddin çapar yetdi: “Çal qılıcınıñ, ağam Qazan, yetdim!” – ¹² dedi.

- Anuñ ardañca, görəlim, kimlər yetdi.
- D151 Parasarıñ ¹³ Bayburd hasarından parlayıb uçan, at alaca ¹ gerdəginə qarşılıq gələn Qalın Oğuz imrəncəsi, Qazan bəgiñ yınağı Boz ² ayğırı Beyrək çapar yetdi: “Çal qılıcıñ, xanim Qazan, yetdim!” – ³ dedi.
- Anuñ ardañca, görəlim, kimlər yetdi. Çayıñ baqsa ⁴ çalmalı, çal qara quş ərdəmlü, qur qurma quşaqlı, qulağı altın ⁵ küpəli, Qalın Oğuz bəglərini bir-bir atdan yıqan Qazılıq ⁶ qoca oğlı bəg Yegnək çapar yetdi: “Çal qılıcıñ, ağam ⁷ Qazan, yetdim!” – dedi.
- Anuñ ardañca, görəlim, kimlər yetdi. Yigirmi ⁸ dört boyin oxşayan Dəli Dondar yetdi. Anuñ ⁹ ardañca biñ qövm başları Düzər yetdi. Anuñ ardañca ¹⁰ biñ Bəgdiz başları Əmən yetdi. Anuñ ardañca doquz ¹¹ qoca başları Aruz yetdi. Saydığimca Oğuz bəgləri ¹² dükənsə olmaz.
- Qazanıñ bəgləri həb yetdi, üzərinə ¹³ yiğnaq oldu. Ari sudan abdəst aldılar.
- D152 İki ¹ rikət namaz qıldılar. Adı görklü Məhəmmədə salavat gətirdilər. ² Bitəkəllüf kafirə at saldılar, qılıc urdılar. Ol ³ gün cigerində olan ər yigitlər bəlürdü. Ol gün ⁴ naməndlər sapa yer gözətdi. Bir qiyamət savaş oldu, ⁵ meydan dolu başı oldu. Qiyamətiñ bir günü oldu. ⁶ Bəg nökərdən, nökər bəgdən ayrıldı.
- Dəş Oğuz bəgləri ilə ⁷ Dondar sağa dəpdi. Cılasun yigitləriylə Qarabudaq ⁸ sola dəpdi. Qazan kəndü dopa dəpdi. Təkür ilə ⁹ Şökli Məlikə həvala oldu. Bögündübəni atdan yerə saldı. ¹⁰ Alca qanın yer üzərinə dökdi.
- Sağ tərəfdə Qara ¹¹ Tükən Məlikə Dondar qarşılıq gəldi, qılıcladı yerə ¹² saldı. Sol tərəfdə Buğacıq Məlikə Qarabudaq qarşılıq ¹³ gəldi. Sancubanı yerə çaldı, dəpərtmədin basın kəsdi.
- D153 ¹ Boyı uzun Burla xatun qara tuğın kafiriñ qılıcladı, ² yerə saldı. Təkür alındı, kafir qaçdı. Dərələrdə ³ kafirə qırğun girdi. On beş biñ kafir: kimi qırıldı, ⁴ kimi tutuldu.
- Qazan, oğlu üzərinə gəldi. Endi, əlin ⁵ çözdi. Quca-quca ata ilə oğul görüşdi.
- Üç ⁶ yüz yigit Oğuzdan şəhid oldu. Qazan oglancığın ⁷ qurtardı, gerü döndi. Ğəza mübarək oldu. Oğuz ⁸ bəgləri toyum oldu.
- Ağca qala Sürməlüyə gəlüb, Qazan ⁹ qırq otaq dikdirdi. Yedi gün yedi gecə yemə-içmə ¹⁰ oldu. Qırq evli qulla qırq ca-

riyə oğlı başına ¹¹ çevirdi, azad eylədi. Cılasun ərənlərə qara ölkə ¹² verdi, cübbə-çuqa verdi.

Dədəm Qorqut gəlübən ¹³ şadlıq çaldı. Bu oğuznaməyi düzdi-qoşdı.

D154

¹ Böylə dedi:

İmdi qanı dedüğim bəg ərənlər!?

Dünya ² mənim deyənlər!

Əcəl aldı, yer gizlədi;

Fani dünya kimə ³ qaldı?

Gəlimli-gedimli dünya,

Axirət-soñ ucı ⁴ ölümlü dünya!..

Yum verəyim, xanım:

Yerlü qara dağıñ yırılmasun!

⁵ Köləgəlicə qaba ağacının kəsilməsün!

Qamın aqan ⁶ görklü suyuñ qurimasun!

Qanadlaruñ ucı qırılmاسun!

⁷ Qadir səni namərdə möhtac etməsün!

Çaparkən ağa-boz atıñ ⁸ büdrəməsün!

Çalışanda qara polat uz qılıcının ⁹ gedilməsün!

Allah verən umiziñ üzülməsün!

Axır-soñı ¹⁰ arı imandan ayırmasun!

Ağ alnuñda beş kəlmə dua qıldıq,

¹¹ qəbul olsun!

Yığışdırısun-duruşdursun günahıñızı,

¹² Adı görklü Məhəmmədə bağışlaşun!

Xanım, hey!

**¹³DUXA QOCA OĞLI DƏLİ DOMRUL BOYINI
BƏYAN¹ EDƏR, XANIM HEY!**

Məgər xanım, Oğuzda Duxa qoca oğlu Dəli² Domrul deyərlərdi, bir ər var idi. Bir quru çayın üzərinə³ bir köpri yapmışdı. Keçənindən otuz üç aqça⁴ alurdu, keçməyənindən dögə-dögə qırq aqça alurdu. Buni⁵ neçün böylə edərdi? Anuñçun ki, “Məndən dəli, məndən⁶ güclü ər varmıdır ki, çıqa mənəumlə savaşa, – derdi; ⁷ mənim ərligim, bəhadirligim, cılısunligim, yigitligim Ruma, Şama⁸ gedə çavlana”, – derdi.

Məgər⁹ bir gün köprisiniň yamacında bir böyük oba qonmuş idi. Ol obada bir yaxşı-xub¹⁰ yigit sayru düşmüş idi. Allah əmrliyə ol yigit öldü. ¹¹ Kimi “oğul” deyü, kimi “qardaş” deyü ağladı. Ol yigit¹² üzərinə möhkəm qara şivən oldu. Nagahandan Dəli Domrul¹³ çapar yetdi; aydır: “Mərə, qavatlar, nə aqlarsız? Mənim köprüüm¹ yanında bu qovğa nədir, niyə şivən edirsiz?” – dedi. Ayıtdılar: ² “Xanim, bir yaxşı yigidimiz öldü, ana ağlarız” – dedilər. Dəli³ Domrul aydır: “Mərə, yigidinizi kim öldürdü?” Ayıtdılar: “Vallah,⁴ bəg yigit, Allah Taaladan buyruq oldu. Al qanatlu⁵ Əzrayıl ol yigidiň canın aldi”. Dəli Domrul aydır: ⁶ “Mərə, Əzrayıl dedügүñiz nə kişidir kim, adamıň canın alur? ⁷ Ya Qadir Allah, birligiň, varlığıň haqqıçun, Əzrayili mənim⁸ gözümə göstərgil, savaşayım, çəkişeyim, durişeyim, – yaxşı⁹ yigidin canın qurtarayım. Bir dəxi yaxşı yigidin canın¹⁰ almaya”, – dedi. Qayıtdı-döndi Dəli Domrul, evinə gəldi.

“Haq Taalaya Domruluň sözi xoş gəlmədi: “Baq, baq,¹² mərə dəli qavat mənim birligim bilməz, birligümə şukr qilmaz. ¹³ Mənim ulu dərgahımda gəzə, mənlik eyləyə?” – dedi. Əzrayıl¹ buyruq eylədi kim, ya Əzrayıl, var, ol dəxi dəli qavatıň² gözinə görüngil, bəñzini sarartğıll, – dedi; canını xırlatğıll, ³ alğıll, – dedi.

Dəli Domrul qırq yigid ilən yeyüb-içüb⁴ oturarkən nagahandan Əzrayıl çıqa gəldi. Əzrayili⁵ nə çavuş gördi, nə qapuçı. Dəli Domrulu görər gözi⁶ görməz oldı, tutar əlləri tutmaz oldı.

Dünya-aləm⁷ Dəli Domruluñ gözinə qaranñu oldı. Çağırıb Dəli Domrul⁸ soylar, görəlim, xanım, nə soylar-aydar:

D158

Mərə, nə heybətlü qoca⁹san?
Qapuçılار səni görmədi.
Çavuşlar səni duymadı,
¹⁰ Mənim görər gözlərim
görməz oldı.
Tutar mənim əllərim
tutmaz¹¹ oldı.
Ditrədi mənim canım
cuşə gəldi.
Altun ayağım¹² əlimdən yerə düşdi.
Ağzım içi buz kibi,
Süñüklərim¹³ duz kibi oldı.
Mərə saqalcığı ağaç qoca,
Gözcügəzi¹ çöngə qoca.
Mərə nə heybətlü qocasan, degil maña!
Qadam-bəlam² toqınar bu gün saña! – dedi.

Böylə digəc Əzrayiliñaciğı³tutdı. Aydır:

Mərə, dəli qavat!
Gözüm çöngə idigin nə bəgənməzsən?
⁴ Gözü göğçək qızlarıñ-gəlinləriñ
canın çoğ almışam!
⁵ Saqlımla ağardığın nə bəgənməzsən?
Ağ saqallu, qara saqallu yigitləriñ
⁶ canın çoğ almışam!
Saqlımla ağardığınıñ mənası budur! – ⁷ dedi.

Mərə dəli qavat, öginürdüñ, derdiñ, “al qanatlu⁸ Əzrayıl mənim əlümə girsə, öldürəydim; yaxşı yigidiñ canın⁹ onuñ əlindən qurtaraydım” – derdiñ. İmdi, mərə dəli, gəldim ki,¹⁰ səniñ canıñ alam; verərmisən, yoxsa mənimlə cəng¹¹ edərmişən?” – dedi.

Dəli Domrul aydır: “Mərə, al qanatlu¹² Əzrayıl, sənmisən?” – dedi.

- “Əvət, mənəm!” – dedi. “Bu yaxşı¹³ yigitləriň canını sənmi alursın?” – dedi.
- D159   “Əvət, mən¹ aluram”, – dedi. Dəli Domrul aydır: “Mərə qapuçilar, qapuni² qapañ!” – dedi. Mərə Əzrayil, mən səni geñ yerdə istərdim,³ dar yerdə eyü əlümə girdiñ, olamı? – dedi. – Mən səni öldürəyim,⁴ yaxşı yigidiñ canın qurtarayım!” – dedi. Qara qılıcın sıyırdı,⁵ əlinə aldı. Əzrayili çalmağa həmlə qıldı. Əzrayil bir⁶ gögərçin oldu; pəncərədən uçdı getdi.
- Adəmilər əvrəni⁷ Dəli Domrul əlin əlinə çaldı, qas-qas güldi. Aydar: ⁸ “Yigitlərim, Əzrayiliň gözünü eylə qorxutdum ki, geñ qapuyı⁹ qodi, dar bacadan qaçdı. Çünkü mənim əlüm-dən gögərçin¹⁰ kibi quş oldu uçdı, mərə, mən amı qormiyam toğana¹¹ aldırmayınca?!?” – dedi. Durdu atına bindi. Toğanın əlinə¹² aldı, ardına düşdi. Bir-iki gögərçin öldürdi, döndi¹³ evinə; gəli yürürkən Əzrayil atınıň gözinə göründi. At¹ ürkdi. Dəli Domrul götürdi, yerə urdı. Qara başı² buñaldı, buñlu qaldı. Ağ köksiniň üzərinə Əzrayil³ basub qondı. Baya mirlardı. Şimdə xırlamağa başladı. ⁴ Aydır:
- Mərə Əzrayil, aman!
Tañrınıň birliginə yoqdur güman!
⁵ Mən səni böylə bilməz idim.
Oğurlayın can alduğin⁶ duymaz idim.
Dügməsi böyük bizim dağlarımız olur,
Ol⁷ dağlarumızda bağlarumız olur,
Ol bağılarıñ qara salqumları,⁸ üzümi olur.
Ol üzümi sıqırlar, al şərabı olur.
⁹ Ol şərabdan içən əsrük olur.
Şərabluydim, duymadım,
¹⁰ nə söylədim, bilmədim.
Bəgligə usanmadım, yigitligə doymadım.
Canım¹¹ alma, Əzrayil, mədəd! – dedi.
- Əzrayil aydır: “Mərə dəli¹² qavat, maňa nə yalvararsan, Allah Taalaya yalvar.
- D161   Mənim də¹³ əlümdə nə var. Mən dəxi bir yumuş oğlanı-yam”, – dedi. Dəli¹ Domrul aydır: “Ya pəs can verən, can alan

Allah Taala²midir?” “Bəli, oldur!” – dedi. Döndi Əzrayilə: “Ya pəs³ sən nə eyləməkluqdasan? Sən aradan çıqqıl, mən Allah⁴ Taala bilə xəbərləşim”, – dedi.

Dəli Domrul burada⁵ soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış-aydır:

Yuca⁶lardan yucasan,
Kimsə bilməz necəsən.
Görklü Tañrı,
⁷ Neçə cahillər səni gögdə arar,
yerdə istər.
Sən xud⁸ möminlər könlindəsən.
Daim duran cabbar Tañrı,
⁹ Baqi qalan səttar Tañrı,
Mənim canımı alur olsañ,
¹⁰ sən algıl!
Əzrayilə almağa qomağıl! – dedi.

Allah¹¹ Taalaya Dəli Domruluň burada sözi xoş geldi.¹²
Əzrayilə nida eylədi kim, çün dəli qavat mənim birligim¹³ bildi,
D162 birligümə şürə qıldı, ya Əzrayil, Dəli¹ Domrul can yerinə can
bulsun. Anuň canı azad² olsun! – dedi. Əzrayil aydır: “Mərə
Dəli Domrul,³ Allah Taalanıň əmri böylə oldı kim, Dəli Domrul⁴ can yerinə can bulsun, onuň canı azad olsun!” –⁵ dedi.

Dəli Domrul aydır: “Mən necə can bulayım? Məgər⁶ bir
qoca babam, bir qarı anam var; gəl gedəlim, ikisindən⁷ biri
bolay ki, canın verə, algıl, mənim canumı qoğıl!” –⁸ dedi.

Dəli Domrul sürdi, babası yanına geldi.⁹ Babasınıň əlin
öpüb soylamış, görəlim, xanım, nə¹⁰ soylamış-aydır:

Ağ saqallu əziz, izzətlü, canım baba!
¹¹ Bilürmisən, nələr oldı?
Küfr söz söylədim, –
Haq Taalaya¹² xoş gəlmədi.
Gög üzərində al qanatlu Əzrayilə
                                  əmr¹³ eylədi, uçub gəldi.
Ağca mənim köksüm basub qondı.
D163   ¹ Xırıldadıb datlu canım alur oldı.

Baba, səndən can² dilərəm, verərmisən?
Yoxsa “oğul, Dəli Domrul!”³ deyü
ağlarmışan?

Babası aydır:

Oğul, oğul, ay⁴ oğul!
Canım parası oğul!
Doğduğında doquz⁵ buğra öldürdigim, aslan oğul!
Dünlüğü altın ban⁶ evimiñ qəbzəsi oğul!
Qaza bəñzər qızımıñ-gəlinimiñ⁷ çıçəgi oğul!
Qarşu yatan qara dağım gərəksə,
Söylə,⁸ gəlsün, – Əzrayiliñ yaylası olsun!
Sovuq-sovuq⁹ biñarlarım gərəksə,
aña içət olsun!
Tavla-tavla¹⁰ şahbaz atlarım gərəksə,
aña binət olsun!
Qatar-¹¹qatar dəvələrim gərəksə,
aña yüklət olsun.
Ağa¹²yılda ağca qoyunım gərəksə,
Qara mudbaq altında anuñ¹³ şüloni olsun!
Altun-gümüş, pul gərəksə,
aña¹ xərcliq olsun!
Dünya şirin, can əziz,
Canımı qıya² bilmən, bəllü bilgil!
Məndən əziz, məndən sevgülü anañdır,
³ oğul, anaña var! – dedi.

D164

Dəli Domrul babasından⁴ yüz bulmayub sürdi, anasına gəldi.
Aydır:

Ana,⁵ bilürmisən, nələr oldu?
Gög yüzindən al qanatlu⁶ Əzrayil
uçub gəldi,
Ağca mənim köksümi basub⁷ qondı,
Xırladıb canım alur oldu.
Babamdan can⁸ dilədim, amma vermədi.
Səndən can dilərəm, ana,
canıñ⁹ maña verərmisən,

Yoxsa “oğul, Dəli Domrul!” – deyü
¹⁰ ağlarmışan?

Açı dırnaq ağı yüzinə çalarmışan?

¹¹ Qarğu kibi qara saçın
yolarmışan, ana? – dedi.

Anası ¹² burada soylamış, görəlim, xanim, nə soylamış.
Anası ¹³ aydır:

Oğul, oğul, ay oğul!
D165 Doquz ay dar ¹ qarnımda götürdüğim oğul!
Dolma beşiklərdə bələdüğim ² oğul!
On ay deyəndə dünya yüzinə götürdüğim oğul!
³ Dolab-dolab ağı südümü əmzirdigim oğul!
Ağca ⁴ burclu hasarlarda tutilaydıñ, oğul!
Sası ⁵ dinlü kafir əlinde tutsaq olaydıñ, oğul!
Altun-⁶aqça gücünə salubanı
səni qurtaraydım, oğul!
Yaman ⁷ yerə varmışsan, vara bilmən.
Dünya şirin, can əziz!
⁸ Canımı qiya bilmən, bəllü bilgil! – dedi.

Anası daxı canın ⁹ vermədi. Böylə digəc Əzrayıl gəldi Dəli
Domrulun ¹⁰ canın almağa. Dəli Domrul aydır:

Mərə Əzrayıl, aman!

¹¹ Tañınıñ birliginə yoqdur güman!

Əzrayıl aydır: “Mərə, dəli ¹² qavat! Dəxi nə aman dilərsən?
Ağ saqallu babañ yanına ¹³vardıñ, can vermədi.

D166 Ağ birçəklü anañ yanına ¹vardıñ, can vermədi. Dəxi kim
versə gərək?” – dedi. ² Dəli Domrul aydır:

“Həsrətim vardır, bulışayım”, – dedi. Əzrayıl ³ aydır: “Mərə
dəli, həsrətiñ kimdir?” Aydır: “Yad qızı halalim var, ⁴ andan
mənim iki oğlancığım var, əmanətim var, ismarlaram ⁵ anlara,
andan soñra mənim canım alasan”, – dedi. Sürdi, ⁶ halalı
yanına gəldi. Aydır:

Bilürmisən, nələr oldu?

Gög ⁷ yüzindən al qanatlu Əzrayıl uçub gəldi.

Ağca mənim ⁸ köksümi basub qondı.
 Datlu mənim canımı alur oldu.
⁹ Babama “ver” dedim, can vermədi,
 Anama vardım, can ¹⁰ vermədi,
 “Dünya şirin, can datlu!” dedilər:
 İmdi yüksək-¹¹ yüksək qara dağlarım
 saña yaylaq olsun!
 Sovuq-sovuq ¹² sularım
 saña içət olsun!
 Tavla-tavla şahbaz atları
¹³ saña binət olsun!
 Dünlüğü altun ban evim
 saña ¹ kölgə olsun!
 Qatar-qatar dəvələrim
 saña yüklət ² olsun!

Ağayılda ağca qoyunum
 saña şülən olsun!
³ Gözüñ kimi tutarsa,
 Könlüñ kimi sevərsə,
 sən aña ⁴ vargil!
 İki oğlancığı öksüz qomağıl! – dedi.

Övrət ⁵ burada soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış, aydır:

Nə ⁶ dersən, nə soylarsan,
 Göz açub gördüğim,
 Köñül verüb ⁷ sevdüğim!
 Qoç yigidim, şah yigidim,
 Datlu damağ verüb ⁸ soruşduğım,
 Bir yasdıqda baş qoyub əmişdigm.
 Qarşu ⁹ yatan qara dağları
 Səndən soňra mən neylərəm?
 Yaylar ¹⁰ olsam, mənim gorum olsun!
 Sovuq-sovuq sularuñ ¹¹ içər olsam,
 mənim qanım olsun!

Altun-aqçañ xərclüyür ¹² olsam,
mənim kəfənim olsun!
Tavla-tavla şahbaz atuñ ¹³ binər olsam,
mənim tabutum olsun!
D168 Səndən soñra bir ¹ yigidi sevib varsam,
bilə yatsam,
Ala yılan olub, ² məni soqsun!
Səniñ ol müxənnət anañ-babañ
³ Bir canda nə var ki, saña qıymamışlar?
Ərş tanığ olsun, ⁴ kürsi tanığ olsun,
Yer tanığ olsun, gög tanığ ⁵ olsun,
Qadir Tañrı tanığ olsun,
Mənim canım səniñ ⁶ canıñ qurban olsun, – dedi, razi oldı.

Əzrayıl ⁷ xatuniñ canın almağá gəldi. Adəmilər əvrəni yoldaşına ⁸ qiyamadı. Allah Taalaya burada yalvarmış, görəlim, ⁹ necə yalvarmış. Aydır:

Yucalardan yucasan,
Kimsə ¹⁰ bilməz necəsən!
Görklü Tañrı,
Çoq cahillər səni
¹¹ gögdə arar, yerdə istər.
Sən xud möminləriñ köfnəndə ¹²sən.
Daim duran cabbar Tañrı
Ulu yollar üzərinə
¹³ İmaretlər yapayım səniñ içün.
D169 Ac görsəm, doyurayım ¹ səniñçün,
Yalıncaq görsəm, donadayım səniñ içün!
² Alursañ, ikimüzüñ canın bilə alğıl!
Qorsañ, ikimüzüñ ³ canın bilə qoğıl!
Kərəmi çoq Qadir Tañrı! – dedi.

Haq ⁴ Taalaya Dəli Domruluñ sözi xoş gəldi. Əzrayılə ⁵ əmr eylədi: “Dəli Domruluñ atasınıñ-anasınıñ canın ⁶ al! Ol iki halala yüz qırq yıl ömr verdim”, – dedi. ⁷ Əzrayıl dəxibabınıñ-anasınıñ dəfi canın aldı. ⁸ Dəli Domrul yüz qırq yıl dəxi yoldaşıyla yaşı ⁹ yaşadı.

Dədəm Qorqut gəlübən boy boyladı, soy¹⁰ soyladı. “Bu boy
Dəli Domruluñ olsun. Məndən¹¹ sonra alb ozanlar söyləsün!
Alnı açuq comərd ərənlər¹² diñləsün!” – dedi.

D170

Yum verəyim, xanım!
Yerlü qara dağlarıñ¹³ yıqlımasun!
Kölgəlicə qaba ağacıñ kəsilməsün!
Qamın¹ aqan görklü suyuñ qurımasun!
Qadir Tañrı səni² namərdə möhtac etməsün!
Ağ alnunda beş kəlmə dua³ qıldıq,
qəbul olsun!
Yığışdırısun, duruşdursun,
⁴ Günahıñızı adı görklü Məhəmmədə
bağışlasun! Xanım, hey!

5 QAÑLI QOCA OĞLI QANTURALI BOYINI BƏYAN 6 EDƏR, XANIM, HEY-HEY!

Oğuz zamanında Qaňlı qoca, deyərlərdi,⁷ bir gürbüz ərvardı. Yetişmiş bir cılasun oğlu vardi.⁸ Adına Qanturalı derlərdi. Qaňlı qoca aydır: ⁹“Yaranlar, atam öldi, mən qaldım. Yerin-yurdın tutdım.¹⁰ Yarındı gün mən ölüm, oğlum qala. Bundan yegrəgi yox¹¹dur ki, gözüm görərkən, oğul, gəl səni evərəyim!” – dedi. ¹² Oğlan aydır: “Baba, cün məni evərəyim dersen, maňa¹³ layiq qız necə olur?”

D171 Qanturalı aydır: “Baba, mən yerimdən¹ durmadın ol durmuş ola! Mən qaraqc atıma binmədin ol² bimmiş ola! Mən qanlı kafir elinə varmadın ol varmış,³ maňa baş gətürmiş ola!” – dedi.

Qaňlı qoca aydır: “Oğul,⁴ sən qız istəməzmişsən, bir cılasun-bahadır istərmış⁵sən, anuñ arqasında yeyəsən-içəsən, xoş keçə⁶sən!” Aydır: “Bəli, canım baba, eylə istərəm! Pəs varasın,⁷ bir cici-bici türkman qızını alasan, nagahandan tayınam,⁸ üzərinə düşəm, qarnı yırtıla?” – dedi. Qaňlı qoca⁹ aydır: “Oğul, qız görmək səndən, mal-rizq vermək¹⁰ bəndən!” – dedi.

Böylə digəc ərənlər əvrəni Qanturalı¹¹ yerindən durdı. Qırq yigidin yanına aldı. İç Oğuzu¹² gördü, qız bulmadı, qayıtdı gerü döndi. Evlərinə¹³ gəldi. Babası aydır:

D172 “Oğul, qız bulduñmı?” Qanturalı¹ aydır: “Yıqlısun Oğuz elləri, maňa yararu qız bulımadum, baba”, –² dedi. Babası aydır: “Hey, oğul! Qız diləyü varan böylə³ varmaz”. Qanturalı aydır: “Ya necə varar, baba?” – dedi.

⁴ Qaňlı qoca aydır: “Oğul, sabah varub, öylən⁵ gəlmək olmaz. Öylən varub axşam gəlmək olmaz.⁶ Oğul, sən mala becid ol yiğ, mən saňa qız arayı⁷ gedəyim!” – dedi.

D173 Qaňlı qoca sevini-qıvanı urı⁸ dirdi. Ağ saqallu pir-qocalar yanına bıraqdı.⁹ İç Oğuza girdi. Qız bulmadı. Dolandı.¹⁰ Daş Oğuza girdi, bulmadı. Dolandı, Trabuzana¹¹ gəldi. Məgər Trabuzan təküriniñ bir əzim-görklü¹² məhbub qızı vardi. Sağına-soluna iki qoşa¹³ yay çəkərdi. Atduğrı ox yerə düş-məzdidi.

Ol¹ qızıñ üç canvər qalılılığı-qaqtanlığı vardi. “Hər kim² ol üç canvəri basa-yeñsə, öldürse, qızımı³ aňa verirəm” deyü

vədə eyləmişdi. Basamasa, başın⁴ kəsərdi. Böyləliklə, otuz iki kafir bəeginüñ⁵ oğlunuñ başı bürc bədənində kəsilüb asılmış idi.⁶ Ol üç canvəriñ biri qağan aslandı, biri qara⁷ buğaydı, biri dəxi qara buğra idi. Bularıñ hər birisi⁸ bir ejdərhaydı. Bu otuz iki baş kim bürcdə asılmış⁹ idi, qağan aslanla qara buğraniñ yüzin görməmişlərdir,¹⁰ ancaq buğa buynuzında həlak olmuşlardı.

D174 Qañlı qoca¹¹bu başları və bu canvərləri gördü, başında olan¹² bit ayağına dərildi. Aydır: “Varayım, oğluma doğru¹³ xəbər verəyim, hünəri varsa, gəlsün alsun, yoxsa¹ evdəki qızə razi olsun”, – dedi.

At ayağı² külük, ozan dili çevik olur. Qañlı qoca gedərək³ gəldi, Oğuza çıqdı. Qanturaliya xəbər oldu.⁴ “Babañ gəldi” dedilər. Qırq yigidlə babasına qarşu⁵ vardı. Əlin öpdi. Aydır: “Canım baba, maña yarar⁶ qız bulduñmı?” Aydır: “Buldum, oğul, hünəriñ var isə”, –⁷ dedi. Qanturalı aydır: “Altun-aqça-mi istər?⁸ Qatır-bəssərəkmi istər?” Babası aydır: “Oğul, hünər gərək, hünər!” –⁹ dedi. Qanturalı aydır: “Baba, yelisi qara Qazılıq atuma¹⁰ əyər salayım, qanlu kafir elinə aqın çapayım. Baş¹¹ kəsim, qan dökim. Kafirə qan quşdurayım. Qul-¹²qara-vaş gətürəyim, hünər göstərəyim”.

D175 Qañlı qoca aydır:¹³ “Hay, canım oğul! Hünər dedigim ol degil; ol qız¹ üçün üç canvər saqlamışlar. Hər kim ol üç canvəri² basa, ol qızı aña verirlər; basub öldürməsə,³ anuñ başını kəsirlər, bürcə asarlar”.

Qanturalı⁴ aydır: “Baba, bu sözi sən maña diməmək gərək idiñ. Çünkü⁵ dediñ, əlbətdə varsam gərək. Başima qaxınc, yüzümə toxınc⁶ olmasun. Qadun ana, bəg baba, əsən qaluñ!” – dedi. Qañlı⁷ qoca aydır: “Gördüñmi mən maña netdim? Oğlana qorxunc xəbərlər⁸ verəyim, ola kim getməyə, dönə”, – dedi.

Qañlı qoca bu arada⁹ soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış, aydır:

Oğul, sən¹⁰ varacaq yerüñ
Dolamac-dolamac yolları olur.
Atlu¹¹ batub çıqamaz
anuñ balçığı olur.

Ala yılán sökəməz
anuñ ormanı olur.
Göglə pəhlü uran
anuñ qalası ¹² olur.
Göz qaquban köñül alan
anuñ görklüsü olur.
D176   ¹ “Hay!” demədin baş götürən
cəlladı olur.
Yağrınında ² qalqan oynar
yiyəsi olur.
Yavuz yerlərə yeltəndiñ,
qayida ³ döngil!
Ağ saqallu babañı,
Qarıcıq olmuş anañı bozlatmağıl! – ⁴ dedi.

Qanturalı qaçıdı, aydır:

Nə söylərsən, nə ⁵ aydarsan, canım baba?
Bu qədər işdən qorxan yigitmi olur?
⁶ Alp ərə qorxu vermək eyib olur.
Dolamac yollarını
⁷ Qadir qorsa, dünlə yortam.
Atlu batub anuñ balçığına
⁸ qumlar döşəyim.
Ala yılán sökəməz ormanını
çaqmaq çaqub ⁹ oda uram.
Göglə pəhlü uran qalaların
Qadir qorsa, ¹⁰ yapam-yıqam.
Göz qaçuban köñül alan görklüsiniñ
boynın ¹¹ öpəm.
Yağrınında qalqan oynar babasınıñ
Qadir qorsa, ¹² başın kəsəyim!
Ya varmıyam? Ya gələm, ya gəlməyəm,
Ya qara buğranıñ
¹³ köksü altında qalam!
Və ya buğanıñ buynuzında ilişəm.
D177   ¹ Ya qağan aslanıñ qaynağında didiləm.
Ya varam, ya varmayam,

² Ya gələm, ya gəlməyəm!..
Yenə görünçə bəg baba, xatun ana,
əsən qaluñ! – ³ dedi.

Gördilər ki, namus içün yenilməz, ayıtdılar: “Oğul, ⁴ uğuruñ açıq olsun! Sağ-əsən varub gələsən!” – ⁵ dedilər.

Atasınıñ-anasınıñ əllərin öpdi. Qırq ⁶ yigidin yanına bıraqdı. Yedi gün yedi gecə yordılar. ⁷ Kafiriñ sərhədinə irdilər. Çadır dikdilər. Yügrək atın ⁸ yügündüb Qanturalı gürzin göğə atar, enüb yerə ⁹ düşmədin qarvar-tutar.

Hey qırq eşim, qırq yoldaşım!
Yügrək ¹⁰ olsa, yarışsam.
Güclü olsa, güreşsəm.
Haq Taala ¹¹ inayət eyləsə,
Üç canvəri öldürsəm.
Gözəllər ¹² sərvəri Sarı donlı Selcan xatunu alsam.
¹³ Atam-anam evinə dönsəm.

Hey qırq eşim, qırq yoldaşım!

D178 ¹ Qırqınuza qurban olsun mənim başım! – deyü söylərdi.

² Bunlar bu sözdə ikən mögər, xanım, təkürə xəbər vardi.

³ “Oğuzdan Qanturalı derlər, bir yigit var imiş, qızıñ ⁴ diləyü gəli yürü”, – dedilər. Kafirlər yedi ağac yer qarşu ⁵ gəldilər. “Niyə gəldiñüz, yigit, yenil”, – dedilər. “Verişmögə-alışmağa ⁶ gəldik”, – dedilər. İzzət-hörmət eylədilər. Aq çadır dikdilər, ⁷ ala qalı döşədilər, ağca qoyun qırdılar, yedi yilliq ⁸ al şərab içürdilər. Aluban bunları təkürə gətürdilər. ⁹ Təkür taxt üzərində oturmuşdı. Yüz kafir için ¹⁰ geyinmişdi. Yedi qat meydanı dolandı gəldi.

¹¹ Məgər qız meydanda bir köşk yapdırmış idi. Cəmi ¹² yanında olan qızlar al geymişlərdi, kəndü saru ¹³ geymiş idi. Yuqarıdan tamaşa edərdi.

D179 Qanturalı ¹ gəldi, qara şayqalu təkürə salam verdi. Təkür ² “əleyk” aldı. Ala qalı döşədilər, oturdı. Təkür ³ aydır: “Yigit, nə yerdən gəlürsin?” Qanturalı yerindən ⁴ duri gəldi. Apul-apul yürüdü, aq alnını açdı. ⁵ Ağ biləklərini sığadı, ayıtdı kim:

Qarşu yatan qara dağının⁶ aşmağa gəlmışəm!
 Aqındılı suyuñı keçməgə gəlmışəm!
 Dar⁷ ətüñə*, geñ qoltuğunu sığınu gəlmışəm!
 Tañrı buyuruğıyla, Peyğəmbər 8 qövliylə
 Qızunu almağa gəlmışəm! – dedi.

Təkür aydır: ⁹ “Bu yigidiñ sözi yügrek, əgər əlində hünəri var isə”, ¹⁰ dedi. Təkür aydır: “Bu yigidi anadan doğma soyuñ!”
¹¹Soydilar. Qanturalı altunlu ince kətan bezin ¹²belinə sardı.
 Qanturalıyı alub meydana gətirdilər.

D180

¹³ Qanturalı camal və kamal iyəsi yigit idi. Oğuzda ¹ dört yigit niqabla gəzerdi. Biri Qanturalı, biri ² Qaraçəkür və oğlu Qırqqınıq və Boz ayğırlı Beyrək. ³ Qanturalı niqabın sərpdı. Qız köşkdən baqardi. ⁴ Daraqlığı boşaldı, kedisi mavladı. Avsal olmuş ⁵ dana kibi ağızınıñ suyu aqdı. Yanındağı qızzlara ⁶ aydır: “Haq Taala atamıñ köñline rəhmət eyləsə, kəbin ⁷ kəsüb məni ol yigidə versə. Bunuñ kibi yigit heyf ⁸ ola ki, canvərlər əlində həlak ola! – dedi.

Bu məhəldə ⁹ dəmür zəncirlə buğayı gətirdilər. Buğa dizin çökdü, ¹⁰ buynuzıyla bir mərmər daşı yoğurdu, penir kibi ditdi. ¹¹ Kafirlər aydır: “Şimdi yigidi atar-yıqar, sərər-pırtar. ¹² Yıqılsun Oğuz elləri! Qırq yigit bir bəg oğlıyla ¹³ bir qızdan ötri ölmək nolur”, – dedilər.

D181

Bunı eşidicək ¹ qırq yigit ağlaşdılar. Qanturalı sağına baqdı, qırq ² yigidin ağları gördi. Solına baqdı, eylə gördü. Aydır: ³ “Hey, qırq eşüm, qırq yoldaşım, niyə ağlarsız? Quruluça qopuzum ⁴ gətürüñ, ögüñ məni!” – dedi. Burada qırq yigit ⁵ Qanturalıyı öğmişlər. Görəlim, xanım, necə öğmişlər. Aydır:

⁶ Sultanım Qanturalı, qalqubanı yerindən durmadıñmı?
 Yelisi ⁷ qara Qazılıq atu binmədiñmı
 Arqu mili Ala dağı avlayuban-⁸quşlayuban?
 Babañının ağı-ban eşigində
 karavaşlar inek ⁹ sağar görmədiñmı?
 “Buğa, buğa!” dedikləri
 qara inek buzağısı ¹⁰ degilmidir?

* Yəqin ki, katib “ətəgüt” yazmaq istəmişdir.

Alp ərənlər qırımdan qayururdı.
Oldur, Sarı¹¹ donlu Selcan xatun köşkdən baqar,
Kimə baqsa, eşqiylə¹² oda yaqar!

D182 Qanturalı Sarı donlu qız eşqinə¹³ bir “hu!” dedi. “Mərə, bu-
ğañızı qoyu veriñ, gəlsün!” – dedi. Buğanıñ¹ zəncirin aldılar, sa-
lı verdilər. Buynuzu almas cida kibi² Qanturalının üzərinə sürdi.

Qanturalı adı³ görklü Məhəmmədə salavat gətürdi. Buğanıñ alnına bir yumruq⁴ eylə urdı kim, buğayı göti üzərinə çökürdi. Alnına⁵ yumruğun dayadı, sürdi meydaniñ başına çıqardı.⁶ Çoq çalışdır: nə buğa yeñər, nə Qanturalı yeñər.⁷ Küt-küt buğa solmağa başladı. Ağzı köpükləndi.⁸ Qanturalı aydır: “Bu dünyayı ərənlər aqlla bulmışlardır.⁹ Bunuñ öñindən sıçrayayım, nə hünərim varsa, ardından¹⁰ göstərəyim!” – dedi. Adı görklü Məhəmmədə salavat gətürdi.¹¹ Buğanıñ öñindən savıldı, buğa buynuzu üzərinə¹² dikəldi. Quyruğından üç kərrə götürüb yerə saldı.¹³ Süñükləri xurd oldu. Basdı, boğazladı. Piçaq¹ çıqarıb dərisini yüzdi. Ətin meydanda qoyub, dərisini² Tekürün öñinə götürüb aydır: “Daňla qızıñı maña verərsən”, –³ dedi.

Təkür aydır: “Mərə, qızı veriñ! Şəhərdən sürüñ,⁴ çıqsun-getsün!” – dedi. Təkürün qardaşı oğlu vardi,⁵ aydır: “Canvərlər sərvəri aslandır, onuñla dəxi oyun⁶ göstərsün, qızı andan soñra verəlüm!” – dedi.

Vardılar,⁷ aslanı çıqardılar, meydana gətürdilər. Aslan hayqirdı,⁸ meydanda nə qədər at varsa, qan qaşındı. Yigitləri⁹ aydır: “Buğadan qurtuldı, aslandan necə qurtula?” – dedilər.¹⁰ Aqlasdılar. Qanturalı yigitlərin ağlar gördi. Aydır:¹¹ “Marə, alca qopuzum ələ aluñ, məni ögüñ! Sarı donlu¹² qız eşqinə bir aslandan dönəyimmi?” – dedi. Yoldaşları¹³ burada soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış, aydır:

D184 Sultanım¹ Qanturalı,
Ağca sazlar içində
Sarı gönlər görübən² taylor basan,
Öñ damarın dəlübən qanın soran,
Qara³ polad uz qılıcdan qayıtmayan,

Ağca tozlu qatı yaydan dərsinmeyən.
⁴ Ağ yeləklü ötkün oxdan qayıqmayan
 Canvərlər sərvəri ⁵ qağan aslan qıran
 Ala köpək itinə kəndözin taladarmı?
⁶ Alp yigitlər savaş günü
 qırımdan qayurırmı? – dedilər.
⁷ Sarı donlı Selcan xatun köşkdən baqar,
 Kimə ⁸ baqsa, eşqiyələ oda yaqar!

Sarı donlu qız eşqinə ⁹ bir “hu!” dedi Qanturalı: “Mərə ka-fir, aslanını qoy-ver ¹⁰ gəlsün!” – dedi. Qara polad uz qılıcım yoq kim, qarvaşduğu ¹¹ dəm iki biçəydim. Saña sığındım co-mərdlər comərdi, ğəni ¹² Tañrı, mədəd!” – dedi. Aslanı qoyu verdilər. Sürdi ¹³ gəldi. Qanturalı bir kəpənəgi qapağına dola-di, aslanıñ ¹ pəncəsinə sunı verdi. Adı görklü Məhəmmədə salavat ² gətürdü. Aslanıñ alnın gözədüb bir yumruq eylə ³ urdı kim, yumruq çənəsinə toqundı, ovatdı. Sügsünindən ⁴ tutdı, belini üzdi. Andan götürüb yerə urdı. ⁵ Xurd oldu. Təkür öñinə gəldi. Ayıtdı: “Yarın qızını ⁶ maňa vergil!” – dedi.

Təkür aydır: “Qızı getürüñ verüñ, bu ⁷ yigidi gözüm gördü, köñlüm sevdı. Gərək dursun, ⁸ gərək getsün!” – dedi. Yenə qardaşı oğlu aydır: “Canvərlər ⁹ sərhəngi dəvədir. Anuñla dəxi oyunun oynasun, – dedi. ¹⁰ Andan soñra qızı verəvüz!” – dedi.

Cün inayət ¹¹ Tañrıdan oldu, bəgүñ, paşanıñ himməti Qanturalıya ¹² oldu. Təkür “Dəvəniñ ağzin yedi yerdən bağlañ!” – ¹³ dedi. Həsud kafırlər bağlamadılar, yülərin sıyırib salı ¹ ver-dilər. Qanturalı qızlar, dəvəniñ qoltuğından girər, ² firlar-çıqar. Sərəxos yigit həm iki canvərlə savaşmışdı. ³ Tayındı, düşdi. Altı cəllad əñsəsinə gəldilər. ⁴ Yalıñ qılıc tutdilar. Burada yoldaş-ları soylamış, ⁵ görəlim, xanım, nə soylamış:

Qalqubani, Qanturalı, ⁶ yerindən durı gəldiñ,
 Yelisi qara Qazılıq atıñ butun ⁷ bindiñ.
 Ala gözlü yigitləriñ yanına aldıñ.
 Arxu beli ⁸ Ala dağı dünin aşdıñ,
 Aqındılı suyın dünin keçdiñ,
⁹ Qanlu kafir elinə dünin girdiñ.
 Qara buğa gəldiğində ¹⁰ xurd-xaş eylədiñ.

Qağan aslan gəldügində belini ¹¹ bükdüñ.
Qara buğra gəldügində nə keçdiñ?
Qara-qara dağlardan ¹² xəbər aşa.
Qanlu-qanlu sulardan hənir keçə.
Qalın Oğuz ¹³ elinə xəbər vara,
D187 Qaňlı qoca oğlu Qanturalı ¹ netmiş deyələr:
Qara buğa gəldügində qılçatmamış,
Qağan ² aslan gəldügində belin bükmiş,
Qara buğra gəldigində ³ nə kiçikmiş?! –
deyələr.

Ulu-kiçi qalmaya, – söz aydına,
Qarı-qoca ⁴ qalmaya, – qu aydına.
Ağ saqallu babañ buňlu ola,
Qarıcıq olmuş ⁵ anañ qan-yaş dökə.
Xanım, qalqubanı yerinən durmaz ⁶ olsañ,
Altı cəllad əñsəñdə yalıñ qılıc tutar.
⁷ Ğafillicə görklü başıñ kəsər.
Aşağıdan yuqarı ⁸ baqmazmisan?
Qarşuña ala qaz gəldi, şahiniñ atmazmı⁹san?
Sarı donlu Selcan xatun
işarət edər ¹⁰ görməzmişən?
Səni dəvə burnından zəbun olur ¹¹ dedilər,
bilməzmişən?
Sarı donlu Selcan xatun ¹² köşkdən baqar,
Kimsə baqar, eşqlə oda yaqar!

D188 Sarı ¹³ donlu qız eşqinə bir “hu!” dedi. Qanturalı uru ¹ durdi.
Aydır: “Mərə, mən bu dəvəniñ burnına yapışcaq, ² ol qız söziylə
yapışdı, – derlər. Yarın Oğuz elinə ³ xəbər vara, dəvə əlində qal-
mışdı, qız qurtardı, – deyələr. ⁴ Mərə, qolca qopuzum çaluñ,
ögün məni! Yaradan Qadir Tañriya ⁵ sığundum. Bir buğradan
dönəyinmi? İnşaallah, bunuñ dəxi ⁶ basın kəsəyim!” – dedi.

Yigitləri Qanturalıyı ögüp ⁷ soylamış, görəlim, xanım, nə
soylamış:

Qab qayalar başında ⁸ yuva tutan,
Qadir, ulu Tañriya yaqın uçan,

Mancılığı ⁹ ağır daşdan ǵızıldayub
qatı enən,
Arı gölüñ ¹⁰ ördügin şaqiyub alan,
Qaba öykə dib yürürkən ¹¹ dartub üzən,
Qarınçıgı ac olsa, qalqub uçan,
¹² Cümłə quşlar sultani çal qaraquş
Qanadıyla saqsağana ¹³ kəndözin şaqidarmı?
D189 Alb yigitlər qırış günü qırımdan ¹ qayırırmı? – dedilər.
Sarı donlu Selcan xatun köşkdən ² baqar
Kimə baqsa, eşqiylə oda yaqar!
Sarı donlı ³ qız eşqinə bir “hu!” – dedi.

Qanturalı adı görklü ⁴ Məhəmmədə salavat götürdi. Dəvəyə bir dəpmə urdı. ⁵ Dəvə bağirdı. Bir dəxi urdı, dəvə ayağı üzərinə ⁶ durmadı, yıqıldı. Basub iki yerdə boğazladı. ⁷ Arqasından iki qayış çıqardı. Təkürüñ öñinə bıraqdı. ⁸ Aydır: “Aqınçularının tirkəsi bağı, üzengüsü qayışı ⁹ üzülür, dikməgə gərək olur”, – dedi.

Təkür aydır: “Vallah, ¹⁰ bu yigidi gözüm gördü, könlüm sevdii”, – dedi. Qırq ¹¹ yerde otaq dikdirdi. Qırq yerde qızıl ala gərdək ¹² dikdirdi. Qanturalıyla qızı götürüb, gərdəkə ¹³ qoydilar.

D190 Ozan gəldi, yelətmə çaldı. Oğuz yigidiniň ¹ öykəni qapardı, qılıcın çıqardı, yeri çaldı-²kərtdi. Ayıtdı kim, yer kibi kərtiləyin, topraq kibi ³ savrılayın, qılıcımıma doğranayıñ, oxuma sancılayın, ⁴ oğlum doğmasun, doğarsa, on günə varmasun, ⁵ bəg babamıñ, qadın anamıñ yüzin görmədin bu gərdəkə ⁶ gi-rərsəm!” – dedi. Evini çözdi. Qaytabanın bozlatdı, ⁷ qaraquçın kişnətdi. Dün qatdı, köçdi.

Yedi ⁸ gün yedi gecə yortdı. Oğuzuñ sərhədinə çıqdı. ⁹ Çadır dikdi. Qanturalı aydır:

Hey qırq eşüm, ¹⁰ qırq yoldaşım!
Qurban olsun sizə mənim başım!
Haq ¹¹ Taala yol verdi, vardım.
Ol üç canvəri ¹² öldürdüm.
Sarı donlı Selcan xatunu aldım-¹³gəldim.
Xəbər eyləñ, babam maña qarşu gəlsün! – dedi.

D191 ¹ Qanturalı baqdı gördü bu qonduğı yerde quğı ¹² quşları, durnalar, turaclar, kækliklər uçarlar. Sovuq-³sovuq sular, çayırlar-çəmənərlər... Selcan xatun bu yeri ⁴ görklü gördü, bəğəndi. Düşdilər, işrətə məşğul oldılar. ⁵ Yedilər, içdilər.

Ol zamanda Oğuz yigitlərinə nə qəza ⁶ gəlsə, uyxudan gəlürdi. Qanturalının uyxusı ⁷ gəldi, uyudu. Uyurkən qız aydır: "Mənim möhüblərim çoqdur. ⁸ Nagah algarla gəlməsün, tutuban yigidim öldürməsənlər! ⁹ Ağca yüzlü mən gəlini tutub, atam-anam evinə ilətməsənlər! – ¹⁰ dedi. Qanturalının atını için tutdı, geyirdi. ¹¹ Kəndü dəxi için tutdı, geyindi. Sügüsün əlinə aldı, ¹² bir yüksək yerə çıqdı, gözlədi.

Məgər, xanım, təkür peşiman ¹² oldu. "Üç canvər öldürüdi-
D192 giçün bir qızçıqazımı ¹ aldı-getdi", – dedi. İçin qara donlı, gög dəmürlü ² altı yüz kafir seçdi. Gecə-gündüz yortdılardı. Naga-handan yetdilər. ³ Qız hazır idi. Baqdı gördü, ilgar yetdi. Atın ⁴ oynatdı, Qanturalının üzərinə gəldi. Soylamış, görəlim, ⁵ xanım, nə soylamış, aydır:

Şafiq olma, qara başın qaldır, yigit!
⁶ Ala qıyma görklü gözün açgil, yigit!
Qarularından ağ əlləriñ ⁷ bağlanmadın,
Ağ alnuñ qara yerə dəpilmədin,
Şafillə görklü başın ⁸ kəsilmədin,
Alca qanıñ yer yüzinə dökülmədin,
Yağı yetdi, ⁹ düşmən irdi,
Nə yatursan, qalqıl!
Qab qayalar oynamadın, ¹⁰ yer obruldu.
Qarı bəglər ölmədin el boşaldi.
Qurcuşaban-¹¹ uğraşuban dağdan endi.
Yasanuban üzəriñə yağı ¹² yetdi.
Yatacaq yermi bulduñ, yurtmi bulduñ,
noldı saña? – ¹³ deyü çağırıldı.

D193 Qanturalı sərmərdi, oyandı; uru ¹ durdu. Aydır: "Nə söylərsən, görklüm?" – dedi. Aydır: "Yigidim, ² üzəriñə yağı gəldi. Oyarmaq bəndən, savaşuban hünər ³ göstərmək səndən!" – dedi. Qanturalı gözin açdı, ⁴ qapaqların qaldırdı. Gördi gəlin

at üzərində geyinmiş,⁵ sügüsü əlində. Yer öpdi. Aydır: “Amənna və səddəqna! Məqsudımız⁶ Haq Taala dərgahında hasıl oldı” deyüb, arı sudan⁷ abdəst aldı. Ağ alını yera qodi. İki rikət namaz qıldı,⁸ atına bindi. Adı görklü Məhəmmədə salavat gətürdi. Qara⁹ donlı kafirə at saldı. Qarşuvardı.

Selcan¹⁰ xatun at oynatdı. Qanturalınıñ öñinə keçdi.¹¹ D194 Qanturalı aydır: “Görklüm, qanda gedərsən?” – dedi. Aydır:¹² “Bəg yigit, baş əsən olsa, börk bulınmazmı olur?¹³ Bu gələn kafir çoq kafirdir. Savaşalım, dögüşəlim: ölenimiz¹ ölsün, diri qalanımız odaya gəlsün!” – dedi. Burada² Selcan xatun at saldı, qırımin basdı. Qaçanın³ qovmadı. “Aman” deyəni öldürmədi. Eylə sandı ki,⁴ yağı basıldı. Qılıcınıñ balçağı qan oda-yaya gəldi.⁵ Qanturalıyı bulmadı.

Ol məhəldə Qanturalınıñ⁶babası-anası çıqa gəldi. Gördilər kim, bu gəlin⁷ kişiniñ qılıcınıñ balçağı qanlu, oğlu görünməz.⁸ Xəbər sordılar, görəlim, necə sordılar. Anası aydır:

Anam⁹ kişi, qızım kişi,
Ala daňla yeriñdən duri gəldiñ,
oğulu¹⁰ tutdurduñmı?
Şafillə görklü başın kəsdirdiñmi?
“Qadın¹¹ ana, bəg baba” deyü
bozlatdıñmı?
Sən gəlürsən, bir bəbəgüm¹² görünməz.
Bağrim yanar, –
Ağız-dildən bir qaç kəlmə xəbər maña!
¹³ Qara başım qurban olsun, gəlin, saña!

D195 Qız bildi kim,¹ qayın anası, qayın atasıdır. Qamçıyla işarət qılıub;² “Odaya düşüñ. Nə yerdə enir-qarışur toz varsa³ və nə yerdə qarğa-quzğun oynarsa, anda istəyəlüm!” – dedi.⁴ Atına mahmuz urdı. Bir yüksək yerə çıqdı, gözlədi;⁵ gördü kim, bir dərəniñ içində toz gah dərilür, gah dağılur. Üzərinə gəldi, gördü kim, Qanturalınıñ⁷ atımı oxlamışlar. Göziniñ qapağın oxşamışlar, yüzini⁸ qan bürimiş. Durmaz qanın silər. Kafirlər üyişər, qılıcın⁹ yalın eylər, kafiri öñinə qatub qovar.

Selcan xatun¹⁰ buni böylə gördü, içine od düşdi. Bir bölük qaza¹¹ şahin girmiş kibi kafirə at saldı. Bir ucından¹² qırub ka-

D196 firi, ol bir ucına çıktı. Qanturalı¹³ baqdı gördü kim, bir kimsənə yağıyı öninə qatmış, qovar.¹ Selcan idügin bilmədi, qaçıdı. Bu arada soylamış,² görəlim, xanım, nə soylamış, aydır:

Qalqubanı yerindən duran³ yigit, nə yigitsən?
Yelisi qara Qazılıq atına binən yigit,⁴ nə yigitsən?
Qafillüçə başlar kəsən,
Dəstursızca mənim⁵ yağıma girən yigit, nə yigitsən?
Dəstursızca yağıya girmək
⁶ bizim eldə eyib olur.

Mərə, yürü!
Toğan quş oluban⁷ uçayınmı?
Saqalıñla boğazıñdan tutayınmı?
Ğafillüçə⁸ səniñ başıñ mən kəsəyinmi?
Alca qanıñ yer yüzinə tökəyinmi?
⁹ Qara başıñ tərkiyə asayınmı?
Mərə, qəzası yetmiş yigit, nə yigit¹⁰sən,
qayida döngil! – dedi.

Selcan xatun burada soylamış,¹¹ görəlim, xanım, nə soy-
lamış, aydır:

Hey, yigidim, bəg yigidim!
¹² Qaytabanlar torumından dənərmi olur?
Qaraqucda Qazılıq¹³ atlar
qulunciğın dəpərmi olur?
Ağ ayılda ağca qoyun
quzıcığın¹ süsərmi olur?
Alp yigitlər, yeg yigitlər
görklüsünə² qıyarmı olur?
Yigidim, bəg yigidim!
Bu yağıniñ bir ucın³ maña,
bir ucın saña! – dedi.

Qanturalı bildi kim, bu yağı⁴ basub dağıdan Selcan xatundur. Bir tərəfinə dəxi⁵ kəndü girdi, qılıc dartub yürüdi. Kafir başın⁶ kəsdi. Yağı basıldı, düşmən sindi.

Selcan xatun⁷ Qanturalıyı at ardına aldı, çıqdı. Gedərək Qan⁸turalınıñ fikrinə bu gəldi kim:

Qalqubani, Selcan xatun,⁹ durduğında,
Yelisi qara Qazılıq atuñ bindügiñdə,
Babamıñ¹⁰ ağ-ban eşiginə düşdügiñdə,
Oğuzuñ ala gözli qızı¹¹ gəlini bildiqda,
Hər kişi sözin söylədikdə,
Sən orada¹² durasan, ögyəsən,
“Qanturalı zəbun oldu,
At¹³ ardına aldım çıqdım” deyəsən.
Gözüm döndi, könlüm getdi.
¹ Öldürürəm səni! – dedi.

D198

Selcan xatun hal nə² idügin bilüb, soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış, aydır:

Bəg yigit,³ ögünərsə, ər ögünsün-aslandır!
Ögünməklək övrətlərə⁴ böhtandır.
Ögünməklə övrət ər olmaz.
Ala yorğan içində⁵ səniñlə dolaşmadım.
Datlu damaq tutubanı soruşmadım.
⁶ Al duvağım altından söyləşmədim.
Tez sevdiñ, tez usandıñ, qavat⁷ oğlı, qavat!
Qadir Allah bilür, mən saña
munisəm, yaram, qıyma⁸ mañşa! – dedi.

D199

Qanturalı aydır: “Yoq, əlbətdə öldürsəm gərek⁹dir”, – dedi. Qız qaçıdı aydır: “Mərə, qavat oğlı, qavat!¹⁰ Mən aşağı qulpa yapışuram, sən yuqarı qulpa yapışursan.¹¹ Mərə, qavat oğlı, oxiñlamı, qılıcılamlı? Gəl bərү, söyləşəlim!” – ¹² dedi. Atın dəpdi. Bir yüksək yerə çıqdı. Sadaqından¹³ doqsan oxın yerə dökdi. İki oxiñ dəmrənin¹ çıqardı: birin gizlədi, birin əlinə aldı. Dəmrənlü oxla² atmağa qiyamadı. Aydır: “Yigit, at oxuñ!” Qanturalı³ aydır: “Qızlarıñ yolu əvvəldir, əvvəl sən at!” – dedi. Qız⁴ bir oxla Qanturalıyı atdı şöylə kim, başında olan⁵ bit ayağına endi. İlərү gəlib Selcan xatununu qucaqlayıb

⁶ barışmışlar-soruşmışlar. Qanturalı soylamış, görəlim, ⁷ xanım, nə soylamış, aydır:

Yalab-yalab yalabıyan incə donlum!
⁸ Yer basmayıb yüriyən
Qar üzərinə qan dammış
kibi qızıl ⁹ yañaqlım!
Qoşa badam dar ağızlam!
Qələmçilər çaldığı ¹⁰ qara qaşlim!
Qurması qırq tutam qara saçlım!
Aslan ¹¹ uruğrı, sultan qızı,
öldürməgə mən səni qiyarmıdım?!
¹² Öz canıma qiyam, mən saňa qiyamayam;
Mən səni sınardım, – dedi.

¹³ Selcan xatun dəxi bu arada soylamış, görəlim, xanım, nə

D200 ¹ soylamış, aydır:

Qalqubanı yerimdən durar idim,
Yelisi ² qara Qazılıq atuma binərdim.
Babamıñ ağ-ban evindən ³ çıqardım.
Arqu beli, Ala dağı avlar idim.
Ala-geñ sığın-⁴keyik qovar idim.
Darıyanda bir oxla nəmlərdim
Dəmrənsüz ⁵ oxla, yigit, səni sınar idim!
Öldürməgə, yigidim,
mən ⁶ səni qiyarmıdım?! – dedi.

Iraqından-yaqınından gəlişdilər. ⁷ Gizlü yaqa tutuban yiləşdilər. Datlu damağ verübən soruştılar, ⁸ ağ-boz atlar binübən yortuşdilar, bəğ babası yanına ⁹ irişdilər.

Babası oğlancuğun gördü, Allaha şükrlər ¹⁰ eylədi. Oğliyla, gəlinlə Qaňlı qoca Oğuz'a girdi. ¹¹ Gög ala görklü çəmənə çadır dikdi. Atdan ayğır*, ¹² dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdı. Düğün etdi. Qalın ¹³ Oğuz bəglərin ağırladı. Altunluca günlüğü diküb, ¹ Qanturalı gərdəginə girüb, muradına-məqsudına

* Ensiklopediyada “atdan-ayğırдан” getmişdir. – Red.

irişdi.² Dədəm Qorqut gəlüb şadlıq çaldı. Boy boyladı,³ soyı soyladı. Ğazi ərənlər başına nə gəldügin⁴ söylədi:

İmdi qanı dedigim bəg ərənlər?
Dünya mənim deyənlər?
⁵ Əcəl aldı, yer gizlədi,
Fani dünya kimə qaldı?
Gəlimli,⁶ gedimli dünya,
Soñ ucı ölümlü dünya?
Əcəl gəldüğində⁷ arı imandan ayırmasun!
Qadir səni namərdə möhtac⁸ etməsün!
Allah verən ümidiň üzülməsin!
Ağ alnunda⁹ beş kəlmə dua qıldıq, qəbul olsun!
“Amin” deyənlər didar¹⁰ görsün!
Yığışdırısun, duruşdursun günahıñızı
¹¹ Adı görklü Məhəmməd Mustafaya bağışlasun,
xanım, hey!!!

1² QAZILIQ QOCA OĞLI YEGNƏK BOYINI BƏYAN EDƏR, 1³ XANIM, HEY!

D202 Qam Ğan oğlu xan Bayındır yerindən durmuşdı,¹ qara yeriñ üzərinə aq-ban evin dikmişdi. Ala sayvan gög² yüzinə aşanmışdı. Biñ yerdə ipək xalcası döşənmişdi.³ İç Oğuz, Daş Oğuz bəgləri söhbətə dərilmışdı. Yeme-içmə idi.

Qazılıq⁴ qoca, deyərlərdi, bir kişi var idi. Bayındır xaniñ vəziri⁵ idi. Şərabiñ itisi başına çıqdı. Qaba dizinin üzərinə⁶ çökdi. Bayındır xandan aqın dilədi. Bayındır xan⁷ dəstur verdi: “Nerəyə dilərsəñ, var!” – dedi.

Qazılıq⁸ qoca iş görmiş, iş yarar adam idi. Yarar qocaların⁹ yanına cəm eylədi. Yadığı-yarağıyla yola girdi. Çoq¹⁰ dağlar, dərə-təpə keçdi. Günlərdə bir gün Düzmürd qalasına¹¹ gəldi. Qara dəniz kənarında idi. Aña irübən qondılar.

D203 Ol¹² qalaniñ bir təküri var idi. Adına Arşun oğlu Dirək¹³ təkür deyərlərdi*. Ol kafiriñ altmış arşun qaməti¹ vardı. Altmış batman gürz salardı. Qatı-möhkəm yay² çəkərdi.

Qazılıq qoca qalaya yetdüginləyin cəngə³ başladı. Pəs ol təkür qaladan daşra çıqdı.⁴ Meydana girdi, ər dilədi. Qazılıq qoca anı gördüginləyin⁵ yel kibi yetdi, yeləm kibi yapışdı. Kafiriñ ənsəsinə⁶ bir qılıc urdı. Zərrə qədər kəsdirəmədi. Növbət kafirə⁷ dəgdi. Ol altmış batman gürzlə Qazılıq qocaya dəpərə⁸ tutub çaldı. Yalan dünya başına dar oldu.⁹ Dündük kibi qan şorladı. Qazılıq qocayı qarmalayıb¹⁰ tutub qalaya qoydalar. Yigitləri durmayıb qaçdilar.

D204 11¹¹ Qazılıq qoca tamam on altı yil hasarda tutsaq¹² oldu. Soñra Əmən deyərlərdi, bir kişi altı kərrə varub¹³ hasarı almadı. Məgər, xanim, Qazılıq qoca tutsaq¹ olduğu vaqt bir oğlancığı vardi, bir yaşında² idi. On beş yaşına girdi, yigit oldu. Babasının³ öldü bilürdi. Yasaq eyləmişlərdi. Tutsaq olduğun⁴ oğlandan sıqlarlardı. Ol oğlaniñ adına Yegnək der⁵lərdi*. Günlərdə bir gün Yegnək oturub bəglər ilə söhbət⁶ edərkən Qaragünə oğlu Budağ ilə uz düşmədi. Bir-birinə⁷ söz atışdilar.

* Ensiklopediyada “derlərdi” getmişdir. – Red.

Budaq aydar: “Bunda laf urub nedirsən? ⁸ Çünkü ər dilərsin, varub babañı qurtarsaña! Nə on ⁹ altı yıldır, tutsaqdır?” – dedi.

Yegnək bu xəbəri eşidcək ¹⁰ yürəgi oynadı, qara bağırı sarıldı. Qalqdı, ¹¹ Bayındır xanının nəzərinə vardi. Yüz yerə qodı, aydır:

D205

¹² Alan sabah sapa yerdə dikiləndə
ağ-ban evli!
Atlas ilə ¹³ yapılanda
gög sayvanlı!
Tövlə-tövlə çekiləndə
şahbaz atlı!
¹ Çağıruban dad verəndə
yola çavuşlı!
Yağ töküləndə bol ² nemətlü!
Qalmış yigit arxası,
Bizə miskin umudı!
³ Türküstanıñ dirəgi!
Tülü quşuñ yavrusı!
Amit soyınıñ ⁴ aslanı!
Qaracığınıñ qaplanı!
Dövlətlü xan, mədəd!
Maňa leşkər ⁵ ver,
məni babam tutsaq olduğu qalaya göndər! – dedi.

D206

Bayındır ⁶ xan buyurdu: “Yigirmi dörd sancaq bəgi gəlsün!” ⁷ dedi. Əvvəl Dəmür qapu Dərvəndində bəg olan, qarğın sügү ⁸ ucunda ər böğürdən, qırıma yetdiyində kimsən deyü sormayan ⁹ Qıyan Selcik oğlu Dəli Dondar səniñlə bilə varsun! – ¹⁰ dedi. Ayğır gözlər yüzdürən, əlli yeddi qalanıñ kəlidin ¹¹ alan İlək qoca oğlu Dülek Uran bilə varsun! – ¹² dedi. Qoşa bürcdən qayın oqı əglənmeyən Yağrıcı oğlu ¹³ İlalmış səniñlə bilə varsun! – dedi. Üç kərrə yağı görməsə, ¹ qan ağlayan Toğsun oğlu Rüstəm bilə varsun! – dedi. ² Əjdəhalar ağzından adam alan Dəlü Əvrən bilə varsun! ³ “Yeriñ bir ucın-dan bir ucına yetim!” deyən Savqan Sarı ⁴ bilə varsun! Sayıl-mağla Oğuz ərənləri dükənsə olmaz. ⁵ Bayındır xan yigirmi

dört bahadır sancaq bəgini Yegnəgə⁶ yoldaşlığa bilə qoşdı.
Bəglər cəm olub, yaraqların gördilər.⁷ Məgər ol gecə Yegnək
düş gördü. Düşin yoldaşlarına⁸ soyladı, görəlim, xanım, nə
söylədi. Aydır: “Bəglər, əgər qara başım gözüm uyxuda
ikən düş gördi. Ala gözüm açuban,¹⁰ dünya gördüm. Ağ-boz
atlar çapdırır¹¹ alpanlar gördüm. Ağ aşılı alpları yanına sal-
dım. Ağ saqallu Dədə Qorqutdan ögüt¹² aldım. Ala yatan qara
dağları aşdım. İlərү yatan Qara dəñizə¹³ girdim. Gəmi yapub,
D207 kömləğim çıqardım, yelkən qurdum. İlərү¹ yatan dəñizi dəl-
dim-keçdim. Ötəgi qara dağının bir yanında² altı başı balqar^{*} bir
ər gördüm. Qalqubanı yerimdən uru durdum.³ Qarğu dillü uz
sügümi qapdim, qarşulayu ol ərə vardum. Qarşusından ol əri
sancasum vaqt dikdim, göz ucıyla⁵ ol ərə baqdim. Dayım
Əmənmiş, ani bildim. Döndüm ol ərə⁶ salam verdim. Oğuz
ellərində kimsən, dedim. Qapaqların qaldırıb⁷ yüzümə baqdı:
“Oğul, Yegnək, qanda gedərsən?” – dedi-söylədi.⁸ Mən ayit-
dim: “Düzmürd qalasına gedərəm. Babam anda tutsaq imiş”,
–⁹ dedim. Burada dayım maňa soyladı, aydır:

Yettügimdə yel¹⁰ yetməzdi yedi urğunum,
Yeni Bayırın qurdına bəñzərdi¹¹ yigitlərim.
Yedi kişi ilə qurulurdı mənim yayım!
Qayın dalı yeləgindən¹² sum altunlu mənim oxum!
Yel əsdi, yağmur yağdı, buñi¹³ qopdı,
Yedi qatla vardım, ol qalayı alımadım,
gerü döndüm.

D208¹ Məndən dəxi ər qopmayasan, Yegnəgüm, dön! – dedi

Yegnək düşində² dayısına soylamış, aydır:

Qalqubanı yerindən durduğunda
Ala gözlü bəg³ yigitləri yanına salmadıñ.
Adı bəllü bəglərlə sən yortmadıñ.
Beş aqçalu⁴ əlüfəçilər yoldaş etdiñ.
Anunçun ol qalayı sən alımaduñ! –⁵ demiş.

* Bu sözləri “alnı-başı balqır” oxumaq münasibdir. “Balqır”ın qədim türkçədə “yaralı” mənasını nəzərə aldıqda “alnı-başı yaralı bir ər gördüm” cümləsi aydın fikir bildirir. – Red.

Yegnək genə aydır:

Kəsə-kəsə yeməgə yəxni yaxşı.
Kəsər gündə⁶ sərçəsmə yügrək yaxşı.
Daim gəldügində dursa, dövlət yaxşı.
⁷ Bildügin unutmasa, aql yaxşı.
Qırımdan dönməsə-qaćmasa,⁸ ərlik yaxşı, – dedi.
Bu düşi Yegnək yoldaşlarına hekayət⁹ eylədi.

D209

Məgər dayısı Əmən ol arada yaqın idi. Cümlə¹⁰ bəglərlə yoldaş olub getdilər. Ta ki, Düzmürd qalasına yetdilər.¹¹ Çevrə alub getdilər, qondılar. Çünkü kafirlər bunları gördilər.¹² Arşun oğlu Dirək təkürə xəbər verdilər. Ol məlun¹³ dəxi qaladan taşı gəlüb, bunlara müqabil oldu, ər dilədi.¹ Qıyan Selcik oğlu Dəli Dondar yerindən duri gəldi. Altmış² tutam sür cidasın qoltuq qısub, ol kafiri qarşusından³ süsəm dedi, süsəmədi. Kafir təkür qarmalayıb zərb etdi.⁴ Sügüsin çəkdi, əlin-dən aldı. Ol altmış batman gürz ilə⁵ Dondarı dəpərə tutub çaldı. Geñ dünya başına dar oldu.⁶ Qazılıq atın döndərdi, qayida döndi. Andan Dönə bilməz Dülək Uran⁷ altı pərlü çomağıyla at dəpüb, gəlüb yuqarıdan aşağı kafiri⁸ qatı urdu, alımadı. Təkür qarmalayıb əlin-dən çomağın aldı;⁹ ani dəxi gürz ilə urdu. Ol dəxi Qazılıq atın döndərdi,¹⁰ qayida döndi. Xanim, yigirmi dört sancaq bəgi təkür əlində¹¹ zəbun oldu.

Pəs Qazılıq qoca oğlu Yegnək-tazə¹² yigitcik Yaradan Al-laşa siğındı. Bizəval məbudi ögdi.¹³ Aydır:

D210

Yucalardan yucasən,
Kimsə bilməz necəsən, əziz Tañrı!
¹ Anadan toğmadıñ sən, atadan olmadıñ.
Kimsə rizqin yemədün.
² Kimsəyə güc etmədiñ.
Qamu yerdə əhədsən, Allahu səmədsən!
Adəmə sən³ tac urduñ,
Şeytana lənət qıldıñ.
Bir suçdan ötüri⁴ dərgahdan sürdüñ.
Nəmrud göğə ox atdı,
Qarnı yarıq⁵ balığı qarşu tutduñ.

Ululuğuña həddiň,
 səniň boyuñ-qəddiň⁶ yoq!
 Ya cismlə cəddiň yoq!
 Urduğun ulatmayan ulu Tañrı!
⁷ Basduğun bəlürtməyən bəllü Tañrı!
 Götürdüğün gögə⁸ yetürən görklü Tañrı!
 Qaqıduğun qəhr edən qəhhər Tañrı!
⁹ Birligüne sığındım, çəlabım,
 Qadir Tañrı!
 Mədəd səndən!
¹⁰ Qara donlu kafirə at dəpərəm,
 işumi sən oñar! – dedi.

¹¹ Həman dəm at saldı. Yel kibi yetdi, yeləm kibi yapışdı.

¹² Kafiriň çigninə bir qılıc urdı. Geyimini-keçimini doğradı. ¹³

D211 Altı parmaq dərinligi zəxm irişdirdi. Qara qanı şorladı. ¹ Qara
siğırı soqmanı dolu qan oldu. Qara başı buñaldı, ² buñlu oldu.
Haman döndi, qalaya qaçıdı. Yegnək ardından ³ yetdi. Hasar
qapusına girmişkən qara polat uz qılıca⁴ əñsəsinə eylə çaldı
kim, başı tob kibi yerə düşdi. ⁵ Andan Yegnək atın döndərdi,
ləşkərə gəldi...

Tutsaq olan⁶ Qazılıq qocayı salı vermişlər. Çıqub gəldi.
“Hay,⁷ bəg yigitlər, kafiri kim öldürdü?” deyü soylamış, görə-
lim, xanım,⁸ nə soylamış, aydır:

Qaytabanıň mayasını yüklü qodum,
 Nərmidir,⁹ mayamıdır, anı bilsəm.
 Qara ayılum qoyununu yüklü qodum,
 Qoçmidir,¹⁰ qoyunmıdır, anı bilsəm.
 Ala gözlü görklü halalım yüklü qodum.
¹¹ Erkəkmidir, qızımıdır, anı bilsəm.
 Mərə, bəg yigitlər, xəbər¹² maňa,
 Yaradanıň eşqinə! – dedi.

Yegnək burada soylamış,¹³ görəlim, xanım, nə soylamış, aydır:

D212 Qaytabanıň mayasını yüklü¹ qoduñ, –
 nər oldu!

Qara ayıllu qoyunuň yüklü qoduň, –
qoç oldu!

² Ala gözlü görklü halalıň yüklü qoduň, –
aslan oldu! – dedi.

³ Yegnək babasıyla görüşdi. Əldən qalan bəglər görüşdi.
Pəs bir ⁴ uğurdan bəglər hasara yürüş etdilər, yağmaladılar.

Babasıyla Yegnək ⁵ gizlü yaqa tutuban yiləşdilər. İki həs-rət bir-birinə buluşdılardı; issüz ⁶ yerin qurdı kibi ulaşdılar. Tañ-riya şükrələr qıldılar. Qalaniň ⁷ kelisasin yıqub, yerinə məscid yapdılar. Əziz Tañrı adına qudbə ⁸ oqıtdılar. Quşuň ala qatını, qumaşının arusunu, qızıň gögçəgini, ⁹ doquzlama çırğab çuqa Ba-yındır xana pəncik çıqardılar. ¹⁰ Baqisin ǵazilərə bəxş etdilər. Döndilər, evlerinə gəldilər.

¹¹ Dədəm Qorqut gəlübən boy boyladı, soy soyladı. ¹² Bu oğuznamə Yegnəgiň olsun! – dedi. Yum verəyin, xanım:

D213

¹³ Yerlü qara dağlarınuň yıqılmasun!
Kölgəlicə qaba ağacının ¹ kəsilməsün!
Ağ saqallu babaň yeri uçmaq olsun!
Ağ ² birçəklü anaň yeri behişt olsun!
Axır-soñı arı ³ imandan ayırmasun!
Ağ alnunda beş kəlmə dua qıldıq,
qəbul ⁴ olsun!

Günahınızı adı görklü
Məhəmməd Mustafa yüzü ⁵ suyına bağışlasun!
Xanım, hey!!!

BASAT DƏPƏ⁶GÖZİ ÖLDÜRDÜĞİ BOYI BƏYAN EDƏR, XANIM, HEY!

⁷ Məgər, xanım, bir gün Oğuz otururkən üstinə yağı gəldi. ⁸ Dün içində ürkdi, köçdi. Qaçub gedərkən Aruz ⁹ qocanıñ oğlançığı düşmiş, bir aslan bulup götürmiş, ¹⁰ bəsləmiş. Oğuz genə əyyamla gəlüb, yurdına qondı. Oğuz ¹¹ xanıñ ilqiçisi gəlüb xəbər getürdi. Aydır: “Xanım, sazdan ¹² bir aslan çıqar, at urar, apul-apul yürüyişi adam kibi. ¹³ At basuban, qan sümürər”.

D214 Aruz aydır: “Xanım, ürkdigimiz ¹ vaqtin düşən mənim oğlancığımdır, bəlkə?” – dedi. Bəglər bindilər. ² Aslan yatağı üzərinə gəldilər. Aslanı qaldırıb oğlanı ³ tutdilar. Aruz oğlanı alub evinə götürdü. Şadılıq ⁴ etdilər. Yemə-içmə oldu. Amma oğlanı nə qədər götürdilərsə, durmadı, ⁵ gerü aslan yatağına vardi. Gerü tutub götürdilər.

Dədəm Qorqud ⁶ gəldi. Aydır: “Oğlanım, sən insansın. Heyvanla müsahib ⁷ olmağıl! Gəl, yaxşı at bin. Yaxşı yigitlər ilə eş yort! – ⁸ dedi. – Ulu qardaşın adı Qıyan Selcikdir. Səniñ ⁹ adıñ Basat olsun! Adıñı mən verdim, yaşınuñ Allah ¹⁰ versün!” – dedi. Oğuz bir gün yaylaya köçdi. Aruzuñ ¹¹ bir çobanı vardi. Adına Qoñur qoca Sarı çoban ¹² deyərlərdi*. Oğuzuñ öñince bundan əvvəl kimsə köçməzdı.

D215 ¹³ Uzun biñar diməklə məşhur bir biñar vardi. Ol biñara ¹ pərilər qonmışdı. Nagahandan qoyun ürkdi. Çoban ərkəcə ² qağıdı, ilərү vardi. Gördi kim, pəri qızları qanat ³ qanada bağlamışlar, uçarlar. Çoban kəpənəgini üzərlərinə ⁴ atdı. Pəri qızınıñ birini tutdu. Tama edüb, dərhal ⁵ cima eylədi. Qoyun ürkməgə başladı. Çoban qoyunuñ ⁶ öñinə səgirtdi. Pəri qızı qanat urub ucdı. ⁷ Aydır: “Çoban, yil tamam olıcaq məndə əmanətiñ var, gəl, al! – ⁸ dedi. – Amma Oğuzuñ başına zaval götürdüñ”, – dedi.

⁹ Çobanıñ içində qorxu düşdi. Amma qızıñ dərdindən ¹⁰ bəñizi sarardı.

Zamanla Oğuz genə yaylaya köçdi. ¹¹ Çoban genə bu biñara gəldi. Genə qoyun ürkdi. Çoban ilərү ¹² vardi. Gördi kim,

* Ensiklopediyada “derlərdi” getmişdir. – Red.

D216 bir yiğanaq yatur, yıldır-yıldır yıldırır.¹³ Pəri qızı gəldi. Aydır: “Çoban, əmanətiñ gəl, al! Amma¹ Oğuzuñ başına zaval gətirdüñ!” – dedi. Çoban bu² yiğanağı görçək ibrət aldı. Gərū döndi. Sapan³ daşına tutdı. Urduqca böyüdü. Çoban yiğanağı⁴ qodı qaçı, qoyun ardına düşdi.

Məgər ol dəm Bayındır⁵ xan bəglər ilə seyrana yetmişlərdi. Bu biñarıñ üzərinə gəldilər.⁶ Gördilər kim, bir ibrət nəsnə yatur, başı-göti bəlürsiz.⁷ Çevrə aldılar. Endi bir yigit bunı dəpdi. Dəpdikcə böyüdü.⁸ Bir qaç yigit dəxi endilər, dəpdilər. Dəpdiklərinçə böyüdü.⁹ Aruz qoca dəxi enüb dəpələdi, mahmuzı tqundi.¹⁰ Bu yiğanaq yarıldı, içindən bir oğlan çıqdı. Gövdəsi¹¹ adam, dəpəsində bir gözü var. Aruz aldı bu oğlanı¹² ətəginə sarıldı. Aydır: “Xanım, muni maña veriñ, oğlum Basatla¹³ yaşılayın!” – dedi. Bayındır xan “Səniñ olsun!” – dedi.

D217¹ Aruz Dəpəgözi aldı, evinə gətirdi. Buyurdu, bir dayə² gəldi. Əmcəgini ağızına verdi. Bir sordı, olanca südin³ aldı. İki sordı, qanın aldı. Üç sordı, canın⁴ aldı. Bir qaç dayə gətirdilər, həlak etdi. Gördilər⁵ olmaz, “Süd ilə bəsliyəlim” – dedilər. Gündə bir qazan süd yetməzdi.⁶ Bəslədilər, böyüdi, gəzər oldu. Oğlancıqlarla oynar oldu.⁷ Oğlancıqlarının kiminüñ burnın, kiminüñ qulağın yeməgə başladı.⁸ Əlhasili, ordı bunuñ ucın-dan qatı incindilər. Aciz⁹ qaldılar. Aruza şikayət edüb ağlaşdılar. Aruz, Dəpə¹⁰ gözi dögdü-sögdi, yasaq eylədi, esləmədi. Axır¹¹ evindən qodi.

Dəpəgöziñ pəri anası gəlüb oğliniñ¹² parmağına bir yüzük keçür-di. “Oğul, saña ox batmasun,¹³ təmünü qılıc kəsməsün!” – dedi.

D218 Dəpəgöz Oğuzdan çıqdı,¹ bir yuca dağa vardi. Yol kəsdi, adam aldı, böyük² hərami oldu. Üzərinə bir qac adam göndər-dilər. Ox atdlar,³ batmadı. Qılıc urdlar, kəsmədi. Sügüylə sancıdlar,⁴ ilmədi. Çoban-çoluq qalmadı, həb yedi. Oğuzdan⁵ dəxi adam yeməgə başladı. Oğuz yiğilub üzərinə vardi.⁶ Dəpəgöz görüb qaçıdı. Bir ağaç yerində qopardı.⁷ Atub əlli-altmış adam həlak eylədi. Alplar başı Qazana⁸ zərb urdu, – dünya başına dar oldu.

Qazaniñ qardaşı⁹ Qaragünə Dəpəgöz əlində zəbun oldu. Dözən oğlı¹⁰ Alp Rüstəm şəhid oldu.

Uşun qoca oğlu kibi¹¹ pəhlivan əlində şəhid oldu. Aruq candan iki¹² qarınداşı Dəpəgöz əlində həlak oldu. Dəmür donlı D219¹³ Mamaq əlində həlak oldu. Biğı qanlu Bügdüz Əmən¹ əlində zəbun oldu. Ağ saqallu Aruz qocaya qan quşdurdu.² Oğlı Qıyan Selcügüñ ödi yarıldı. Oğuz Dəpəgözə³ kar qılmadı, ürkdi qaçdı. Dəpəgöz çevürüb, öñin⁴ aldı. Oğuzı salı vermədi, gerü yerinə qondurdu.⁵ Əlhasıl, Oğuz yedi kərrə ürkdi. Dəpəgöz öñin alub,⁶ yedi kərrə yerinə gətirdi. Oğuz Dəpəgöz əlində tamam zəbun⁷ oldu. Vardılar, Dədə Qorquṭı çağırıldılar. Anuňla danışdır.⁸ “Gelüñ, kəsim kəsəlüm!” – dedilər.

Dədəm Qorquđı Dəpəgözə göndərdilər.⁹ Gəldi, salam verdi. Aydır: “Oğul, Dəpəgöz, Oğuz əlündə¹⁰ zəbun oldu, buñalıdı. Ayağıñ toprağına məni saldılar.¹¹ Saña kəsim verəlim, deyərlər”*, – dedi. Dəpəgöz aydır: “Gündə¹² altmış adam veriñ yeməgə!” – dedi. Dədə Qorquṭ aydır:

D220 “Bu vəchlə¹³ sən adam qomaz, dükədərsən, – dedi. – Amma gündə iki adam ilə¹ beş yüz qoyun verəlim!” – dedi.

Dədə Qorquđ böylə digəc² Dəpəgöz aydır: “Xoş, öylə olsun! Əvət, həm maňa iki³ adam veriñ, yeməgüm bənim bışürsün, mən iyiyəyim!” – dedi.

Dədə⁴ Qorquđ döndi, Oğuza gəldi. Aydır: “Buňlu qoca ilə⁵ Yapağlu qocayı Dəpəgözə verüñ, aşın pişürsün!” – dedi. ⁶ “Və həm gündə iki adam ilə beş yüz qoyun istədi”, – dedi. Bunlar⁷ dəxi razı oldu. Dört oğlu olan birin verdi,⁸ üçi qaldı. Üç olan birin verüb iki qaldı.⁹ İki olan birin verdi, biri qaldı.

D221 Qapaqqan derlər,¹⁰ bir kişi var idi. İki oğlu var idi. Bir oğlin verüb,¹¹ biri qalmış idi. Gerü növbət dolanub, aña gəlmışdı. Anası¹² fəryad edüb ağladı, zarlıq eylədi. Məgər, xanım, Aruz oğlu¹³ Basat əzəzaya getmiş idi. Ol məhəldə gəldi. Qarıçıq aydır:¹ “Basat şimdə aqından gəldi. Varayın, bolay ki, maňa bir² əsir verəydi, oğlancığım qurtaraydım”, – dedi.

Basat altunlu³ günlüğün tiküb oturur ikən gördilər ki, bir xatun kişi⁴ gəlür. Gəldi içəri Basata; girdi, salam verdi, ağladı.⁵ Aydır:

Avcına siğmayan əlüklü oğlu,
Ərdil təkə buynuzından⁶ qatı yaylı,

İç Oğuzda, Daş Oğuzda adı bəllü,
Aruz⁷ oğlu xanım Basat, maňa mədəd! – dedi.

D222

Basat aydır: “Nə dilərsən?”⁸ Qarıcıq aydır: “Yalancı dün-ya yüzində bir ər qopdı. Yaylamında⁹ Oğuz elin qondurmadı. Qara polad uz qılıclar kəsən¹⁰ qılını kəsdirmədi. Qarğı cida oynadanlar ildirəmədi.¹¹ Qayın oxı atanlar kar qılamadı. Alplar başı Qazana bir zərb¹² urdı. Qardaşı Qaragünə əlində zəbun oldu. Bigi¹³ qanlu Bügdüz Əmən əlində zəbun oldu. Ağ saqallu babañ¹ Aruza qan qustdurdu. Meydan yüzində qardaşının Qiyan² Selcik ödi sindi, can verdi. Qalın Oğuz bəglərin³ dəxi-kimini zəbun edüb, kimini şəhid eylədi. Yedi⁴ qatla Oğuzu yerindən sürdi. “Kəsim” dedi, kəsdi.⁵ Gündə iki adam, beş yüz qoyun istədi. Buñlu qoca⁶ ilə Yapağlu qocayı aña xiz-mətkar verdilər. Dört oğlı⁷ olan birin verdi. Üç olan birin verdi. İki⁸ olan birin verdi. İki oğlancığım vardi. Birin⁹ verdim, biri qaldı. Çevrildi, növbət gerü – maňa gəldi.¹⁰ Anı dəxi is-tərlər. “Xanım, maňa mədəd!” – dedi.

¹¹ Basatiñ qaranñulu gözləri yaşa doldı. Qarındaşıyçun soy-lamış,¹² görelim, xanım, nə soylamış, aydır:

D223

Qırañ yerdə tikilmiş¹³ otaxlarıñ
O zalım yıqdırı ola, qardaş!
Yügrək¹ olan atlaruñ tavlasından
O zalım seçdirdi ola,² qardaş!
Bisərək-bisərək dəvələriñ qatarından
O zalım³ ayırdı ola, qardaş!
Şüləniñdə qırduğuñ qoyunuñ
O zalım⁴ qırdı ola, qardaş!
Güvəncimlə gətürdügүñ gəlincögүñ
O zalım⁵ səndən ayırdı ola, qardaş!
Ağ saqallu babamı
“Oğul” deyü ağlatdıñ ola, qardaş!
Ağca yüzlü anamı
sızlatdıñ⁷ ola, qardaş!
Qarşu yatan qara dağım yüksəgi, qardaş!
⁸ Aqındılı görklü suyumuñ daşqunu qardaş!
Güclü⁹ belim qüvvəti,
qaranñu gözlərümüñ aydını, qardaş!

“Qardaşımdan ¹⁰ ayrıldım!” deyü çoq aqladı, zarlıq qıldı.
Ol xatun ¹¹ kişiyə bir əsir verdi. “Var, oğluñı qurtar!” – dedi.
¹² Xatun aldığı gəldi, oğlu yerinə verdi. Həm “oğluñ ¹³ gəldi!” deyü Aruza müştladı. Aruz sevindi. Qalın Oğuz bəglər ilə
D224 ¹ Basata qarşu gəldi. Basat babasınıñ əlin öpdi. ² Ağlaşdılar,
bozlaşdılar.

Anasınıñ evinə gəldi. ³ Anası qarşu gəldi. Oğlancuğunu qucdı.
Basat anasınıñ əlin ⁴ öpdi. Görüşdilər, bozlaşdılar. Oğuz bəgləri dərildi. ⁵ Yemələr-içmələr oldu. Basat aydır: “Bəglər, qardaş uğrina ⁶ Dəpəgöz ilə buluşuram. Nə buyurursız?” – dedi.

Qazan bəg ⁷ burada soylamış, görəlim, xanım, nə
soylamış! Aydır:

⁸ Qara əvrən qopdı Dəpəgöz,
Ərş yüzində çevirdim, alımadım, ⁹ Basat!
Qara qaplan qopdı Dəpəgöz,
Qara-qara dağlarda ¹⁰ çevirdim, alımadım,
Basat!

Qağan aslan qopdı Dəpəgöz,
¹¹ Qalın sazlarda çevirdim, alımadım, Basat!
Ər olsañ, ¹² yet.
Olsañ, mərə, mən Qazanca olmayasan, Basat! – dedi.
¹³ Ağ saqallu babañı ağlatmağı!
Ağ birçəklü anañı bozlatmağı!

D225 ¹ Basat aydır: “Əlbətdə, varıram!” Qazan aydır: “Sən bi-lürsən”.

² Babası aqladı, aydır: “Oğul, ocağım issüz qoma, kərəm ³
eylə, varma!” – dedi.

Basat aydır: “Yoq, ağ saqallu əziz ⁴ baba, varıram”, – dedi.
Esləmədi, biləgindən bir tutam ox ⁵ çıqardı, belinə soqdı. Qılıcın həm quşandı. ⁶ Yayın qarusuna bıraqdı. Ətəklərin qıvırıldı.
Babasınıñ ⁷ anasınıñ əlin öpdi, halallaşdı, “xoş qaluñ!” – dedi.
⁸ Dəpəgöz olduğu Salaxana qayasına gəldi. Gördi ⁹ Dəpəgöz
günə qarşu arxasın vermiş. Yalñuz çəkdi ¹⁰ belindən bir ox çıqardı. Dəpəgözün yağısına bir ox ¹¹ urdu. Ox keçmədi, paralandı.
Bir dəxi atdı. Ol ¹² dəxi para-para oldu. Dəpəgöz qocalara
ayıtdı: “Bu ¹³ yeriñ siñəgi bizi üşəndirdi!” – dedi.

- D226 Basat bir dəxi ¹ atdı. Ol dəxi paralandı, bir parası Dəpəgözüñ ² öñinə düşdi. Dəpəgöz sıçradı baqdı: Basat gördü. ³ Əlinə çaldı, qas-qas güldi. Qocalara aydır: “⁴ Oğuzdan yenə bizə bir türfəndə quzı gəldi”, – dedi. Basati ⁵ öñinə qatdı, tutdı. Boğazdan salındırdı. Yatağına ⁶ gətürdi. Ədüginiñ quncına soqdı. Aydır: “Mərə qocalar, ⁷ ikindü vaqtı munı maňa çevrəsiz, iyiyəm”, – dedi. Yenə uyıldı.
- ⁸ Basatiñ xəncəri vardı. Ədügini yardım, içindən çıqdı. ⁹ Aydır: “Mərə qocalar, munıñ ölümü nədəndir?” Ayıtdılar: “Bilməziz. ¹⁰ Amma gözündən şeyri yerde et yoqdur”, – dedilər. Basat Dəpə ¹¹ gözüñ başı ucına gəldi. Qapaq qaldırdı. Baqdı ¹² gördü kim, gözü etdir. Aydır: “Mərə qocalar, sügülügi ocağa ¹³ qoñ, qızsun!” – dedi. Sügülügi ocağa bıraqdılar, qızdı. ¹
- Basat əlinə aldı. Adı görklü Məhəmmədə salavat gətürdi. ² Sügülügi Dəpəgözüñ gözinə eylə basdı kim, Dəpəgözüñ ³ gözi həlak oldu. Şöylə nərə urdı, hayqırkı ⁴ kim, dağ və daş yangulandı. Basat sıçradı, qoyun ⁵ içində mağaraya düşdi. Dəpəgöz bildi kim, Basat mağara ⁶dadır. Mağaranıñ qapusun alub, bir ayağın qapuniñ bir yanına, ⁷ birin dəxi bir yanına qodı. Aydır: “Mərə qoyun başları ərkəc, ⁸ bir-bir gəl, keç!” – dedi. Bir-bir gəlüb keçdi. Hər biriniñ başların ⁹ sığadı. “Toğlıçıqlar, dövlətim saqar qoç, gəl, keç!” – dedi. Bir ¹⁰ qoç yerindən qalqdı, gərinüb sündi. Dəfi Basat qoçı ¹¹ basub boğazladı, dərisini yüzdi, quyruğıyla başını ¹² dəridən ayırmadı: içində girdi. Basat Dəpəgözüñ öñinə ¹³ gəldi. Dəpəgöz də bildi kim, Basat dəri içindədir. ¹ Aydır: “Ay saqar qoç, mənim nerdən həlak olacağım bildiñ? ² Şöylə çalayıım səni mağara divarına kim, quyruğunuñ mağarayı ³ yağılsun!” – dedi. Basat qoçuñ başını Dəpəgözüñ ⁴ əlinə sundı. Dəpəgöz buynuzından bərk tutdı. Qaldırıcaq ⁵ buynuz dəriylə əlində qaldı. Basat Dəpəgözüñ budı ⁶ arasından sıçrayub çıqdı. Dəpəgöz buynuzu götürüb ⁷ yerə çaldı. Aydır: “Oğlan qurtulduñmı?” Basat aydır: “Tañrim ⁸ qurtardı”. Dəpəgöz aydır: “Mərə oğlan, al şol barmağımda ⁹kı yüzügi, parmağıñña taq, saňa ox və qlıç kar eyləməsün” ¹⁰ Basat aldı, yüzügi parmağına keçürdü. Dəpəgöz aydır: ¹¹ “Oğlan, yüzügi alub taqındıñmı?” Basat aydır: “Taqındıñ”. ¹² Dəpəgöz Basatiñ üzərinə qodı, xəncərlə çaldı-kəsdi, ¹³ sıçradı geñ yerdə durdu. Gördi kim yüzük genə ¹ Dəpəgözüñ ayağı altında yatur.

Dəpəgöz aydır: “Qurtulduñmı?”² Basat aydır: “Tañrim qurtardı”.

Dəpəgöz aydır: “Oğlan,³ şol günbədi gördüñmı?” Aydır: “Gördüm”. Dəpəgöz aydır: “Mənim⁴ xəzinəm var. Ol qocalar almasunlar. Var, möhürlə!” – dedi. Basat⁵ günbəd içində girdi. Gördi kim, altun-aqça yigilmiş. Baqaraq⁶ kəndözün unitdi. Dəpəgöz günbədiñ qapusun aldı. Aydır: ⁷ “Günbədə girdiñmı?” Basat aydır: “Girdim”. Dəpəgöz aydır: “Şöylə çalayım⁸ ki, günbədlə dardağan olasan”, – dedi. Basatiñ dilinə⁹ bu gəldi kim, “La ilahə illallah, Məhəmməd rəsulallah!” – dedi. Dedi,¹⁰ həman dəm günbəd yarıldı, yedi yerdən qapu açıldı. Birindən¹¹ daşra gəldi.

D230 Dəpəgöz günbədə əlin soqdı. Eylə¹² qaçdı kim, günbəd zirü zəbər oldu. Dəpəgöz aydır: “Oğlan,¹³ qurtulduñmı?” Basat aydır: “Tañrim qurtardı”, – dedi. Dəpəgöz¹ aydır: “Saña ölüm yoğ imiş! Şol mağarayı gördüñmı?” Basat² aydır: “Gördüm”. Aydır: “Anda iki qılıc var; biri qınlı, biri³ qınsuz. Ol qınsuz kəsər mənim başımı. Var, gətür, mənim başum⁴ kəs!” – dedi. Basat mağara qapusuna vardi. Gördü bir⁵ qınsuz qılıc durmaz: enər, çıqar. Basat aydır: “Mən muňa bi⁶təkəllüf yapışmayım”, – deyüb kəndü qılıcın çıxardı, tutdı. İki⁷ para böldi. Vardı, bir ağac gətürdü, qılıca tutdı.⁸ Anı dəxi iki para eylədi. Pəs yayını əlinə aldı. Oxla⁹ ol qılıc asılan zənciri urdı. Qılıc yerə düşdi,¹⁰ kömüldi. Kəndü qılıcın qınına soqdı. Balçağından ol¹¹ qılıcı bərk tutdı. Geldi, aydır: “Mərə Dəpəgöz, necəsən?” – ¹² dedi. Dəpəgöz aydır: “Mərə oğlan, daxi ölmədiñmı?” Basat¹³ aydır: “Tañrim qurtardı”. Dəpəgöz aydır: “Saña ölüm yoğ imiş!” – ¹ dedi. Çağırub Dəpəgöz soylamış, görəlim, nə soylamış,² aydır:

Gözüm, gözüm yalñuz gözüm!

Sən yalñuz gözlə

mən³ Oğuzı sindirmişdim.

Ala gözdən ayırdıñ, yigit məni!

Datlu⁴ candan ayırsun Qadir səni!

Eylə kim mən çəkərəm göz buñını,

⁵ Hiç yigidə verməsün Qadir Tañrı

göz bu günü! – dedi.

‘Dəpəgöz genə aydır:

Qalarda-qoparda yigit,

yeriñ nə yerdir?

⁷ Qaranñu dün içində yol azsañ,

umuñ nədir?

Qaba ələm ⁸ götürən xaniñuz kim

qırış günü öñdin?

Ağ saqallu babañ ⁹ adı nədir?

Alp ərən ərdən adın

yaşurmaq eyib olur,

¹⁰ Adıñ nədir, yigit, degil maña! – dedi.

Basat Dəpəgözə soylamış, ¹¹ görəlim, xanım, nə soylamış:

Qalarda-qoparda yerim Günortac!

¹² Qarañu dün içrə yol azsam,

umum Allah!

Qaba aləm götürən ¹³ xanımız –

Bayındır xan!

Qırış günü öñdin dəpən alpımız

Salur ¹ oğlı Qazan!*

D232

Atam ² adın sorar olsañ, – Qaba Ağac!

Anam adın deyərsəñ, – Qağan Aslan!

Mənim adım sorarsañ, –

Aruz ³ oğlu Basatdır, – dedi.

Dəpəgöz aydır: “Əmdi qardaşuz, ⁴ qıyma maña!” – dedi.

Basat aydır:

Mərə qavat! Ağ saqallu babamı ⁵ ağlatmışsan,

Qarıcıq ağ birçəklü anamı bozlatmışsan.

Qarındaşım ⁶ Qıyanı öldürmişsən.

Ağca yüzlü yengəmi dul eyləmişsən.

⁷ Ala gözülü bəbəklərin öksüz qomışsan.

Qormiyam səni,

Qara ⁸ polad uz qılıcım dartmayınca,

* Katib “Ulaş oğlu Salur Qazan” yazmaq istəmişdir.

Qafalu-börklü başıñ kəsmeyincə,
⁹ Alca qanıñ yer yüzinə tökmeyincə,
Qardaşım Qiyaniñ qanın almayınca?
¹⁰ Qomazam! – dedi.

Dəpəgöz dəxi burada soylamış, aydır:

Qalqu^{¹¹}bani yerimdən duram, deyərdim.
Qalın Oğuz bəglərindən əhdim ^{¹²} bozam, deyərdim.
Yenidən toğanın qıram, deyərdim.
Bir gəz adam ^{¹³} ətinə doyam, deyərdim.
Qalın Oğuz bəgləri üzərimə
yığılub gələ, ^¹ deyərdim.
Qaçubanı Salaxana qayasına girəm, deyərdim.
Ağır mancilaq ^² daşla atam, deyərdim.
Enüb daş başıma düşübən öləm, ^³ deyərdim.
Ala gözdən ayırdıñ, yigit, məni!
Datlu candan ^⁴ ayırsun Qadir səni! – dedi.

Dəpəgöz bir dəxi soylamış, aydır:

^⁵ Ağ saqallu qocaları çoq ağlatmışam.
Ağ saqalı, qarışı ^⁶ tutdı ola, gözüm, səni?
Ağ birçəklü qarıcıqları ^⁷ çoq ağlatmışam.
Gözi yaşı tutdı ola, gözüm, səni?
Bığçağı ^⁸ qararmış yigitcikləri çoq yemişəm.
Yigitlikləri tutdı ola, ^⁹ gözüm, səni?
Ölcügəzi qinalı qızçığazları çoq yemişəm.
^{¹⁰} Qarışçuları tutdı ola, gözüm, səni?
Eylə kim çəkərəm mən ^{¹¹} göz buñını,
Heç yigidə verməsün Qadir Tañrı göz yükini!
^{¹²} Gözüm, gözüm, ay gözüm!
Yalñuz gözüm! – dedi.

Basat qaqıb ^{¹³} yerindən duri gəldi. Buğra kibi Dəpəgözi dizi
D234 üzərinə ^¹ çökürdi. Dəpəgözüñ kəndü qılıciyla boynunu urdi. ^²
Dəldi, yay kirişin taqdi. Süriyi-süriyi mağara ^³ qapusuna gəldi.
Buñlı qoca ilə Yapağlu qocayı Oğuzu ^⁴ müştçi göndərdi. Ağ boz
atlar binübən yortışdilar. ^⁵ Qalın Oğuz ellərinə xəbər gəldi.

At ağızlu Aruz qoca⁶ evinə çapar gəldi. Atasına Basatıñ sevinc verdi:⁷ “Muştuluq! Oğluñ Dəpəgözi dəplədi!” – dedi.

Qalın Oğuz⁸ bəgləri yetdilər. Salaxana qayasına gəldilər. Dəpəgöziñ⁹ başını ortaya götürdilər.

Dədəm Qorqud gəlübən şadlıq¹⁰ çaldı. Ğazi ərənlər başına nə gəldigin aydı verdi.¹¹ Həm Basata alqış verdi:

Qara dağa yetdügiñdə aşit¹² versün!
Qanlu-qanlu sularдан keçit versün! – dedi.

¹³ Ərliklə qardaşının qanın aldıñ. Qalın Oğuz bəglərini buñ-
D235 dan¹ qurtardıñ. Qadir Allah yüzüñ ağ etsün, Basat!” – dedi.

² Ölüm vaqtı gəldüğində arı imandan ayırmasun!
Günahıñızı³ adı görklü Məhəmməd Mustafaya
bağışlasun, xanım, hey!

4 BƏKİL OĞLI ƏMRANIÑ BOYINI BƏYAN EDƏR

⁵ Qam Ğan oğlu xan Bayındır yerindən durmuşdı. ⁶ Ağ ban evini qara yeriň üzərinə dikdirmişdi. Ala sayvan ⁷ gög yüzinə aşanmışdı. Biň yerdə ipəq xalıcası ⁸ döşətmişdi. İç Oğuz Daş Oğuz bəgleri yıqnaq ⁹ olmuşdı.

D236 Doquz tūmən Gürcüstanıň xəracı gəldi: ¹⁰ bir at, bir qılıc, bir çomaq gətirdilər. Bayındır xan qatı ¹¹ səxt oldu. Dədəm Qorqud gəldi, şadlıq çaldı. ¹² “Xanim, niyə səxt olursan?” – dedi. Aydır: “Necə səxt olmayam? ¹³ Hər yil altun-aqça gəlürdi, yigidə-bəgə verirdiñ, xatirləri ¹ xoş olurdu. Şimdi bunı kimə verər kim, xatiri xoş ² ola?” – dedi.

D237 Dədə Qorqud aydır: “Xanim, bunuň üçini daxı ³ bir yigidə verəlim, – dedi, – Oğuz elinə qaravul olsun!” – dedi. ⁴ Xan Bayındır “Kimə verəlim?” – dedi, sağına-solına baqdı. ⁵ Kim-sə razı olmadı. “Bəkil” derlərdi, bir yigit vardı. Aña ⁶ baqdı, aydır: “Sən nə dersən?” Bəkil razı oldu. Qalqdı, ⁷ yer öpdi. Dədəm Qorqud himmət qılıcın belinə bağladı. Çomağı ⁸ omuzına bıraqdı. Yayı qarusuna keçürdü. Şahbaz ⁹ ayğırı çəkdirdi, buda bindi. Xəsmini, qövmini ayırdı, ¹⁰ evini çözdi. Oğuzdan köç eylədi. Bərdəyə, Gəncəyə ¹¹ varub vətən tutdı. Doquz tūmən Gürcüstan ağızına ¹² varub qondı, qaravulliq eylədi. Yad-kafir gəlsə, başın ¹³ Oğuzə ərməğan göndərdi. Yılda bir korrə Bayındır xan ¹ divanına varardı.

Yenə Bayındır xandan adam gəldi, “tez ² gələsən” deyü; pəs Bəkil gəldi, pişkeşin çəkdi. Bayındır ³ xaniň əlin öpdi. Xan dəxi Bəkili qonaqladı. Yaxşı ⁴ at, yaxşı qaftan, vafir xərcliq verdi. Üç gün tamam ⁵ ağırladı. “Üç gün dəxi Bəkili av-şikar ətilə qonaqlayalım, ⁶ bəglər!” – dedi.

Av çıçırtdılar. Cün av yarağı oldı, kim atın ⁷ ögər, kim qılıcın, kim çəküb ox atmağın ögər. Salur Qazan ⁸ nə atın ögdi, nə kəndin ögdi; amma bəgləriň hünərin ⁹ söylədi.

Üç yüz altmış altı alp ava binsə, qanlu ¹⁰ keyik üzərinə yürüş olsa, Bəkil nə yay qurardı, ¹¹ nə ox atardı. Haman yayı biləgindən çıqarardı, ¹² buğanıň-sığınıň boynuna atardı, çəküb durğuzardı. ¹³ Ariq olsa, qulağın dələrdi, avda bəllü olsun

D238 deyü;¹ amma semüz olsa, boğazlardı. Arıq olsa, qulağın dələrdi,² avda bəllü olsun deyü; amma semüz olsa, boğazlardı.³ Əgər bəglər keyik alsa, qulağı dəlük olsa, “Bəkül sünicidir”⁴ deyü Bəkile gəndərərlərdi.

Qazan bəg aydır: “Bu hünər atıñmidır, ⁵ əriñmidir?” “Xanım, əriñdir”, – dedilər. Xan aydır: “Yoq, at işləməsə, ⁶ ər ögünməz. Hünər atıñdır”, – dedi. Bu söz Bəkilə xoş gəlmədi.⁷ Bəkil aydır: “Alplar içində bizi qusqunumuzdan balçığa batırduñ”, – ⁸ dedi. Bayındır xanıñ bəxşisin öñinə dökdi. Xana ⁹ küsdi. Divandan çıqdı. Atın çekdilər. Ala gözlü ¹⁰ yigitlərin alub evinə gəldi. Oğlancıqları qarşı gəldi,¹¹ oxşamadı. Ağ yüzlü xatunına söyləmədi. Xatun ¹² burada soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış, aydır:

Altun ¹³ taxtım ayası, bəgim yigit!
Göz açuban gördüğüm,
D239 Kōñül ¹ verüb sevdögüm.
Qalqubani yeriñdən duri gəldiñ.
Ala gözlü ² yigitləriñ yanına saldıñ.
Arqu beli Ala dağdan dünin aşdıñ.
³ Aqındılı görklü sudan dünin keçdiñ.
Ağ alınlı Bayındır ⁴ xanıñ divanına
dünin vardıñ,
bəglərlə yedüñ-içdiñ.
Qövmlü ⁵ qövmiyłə gənəşdimi?
Ğərib başıñ şovğada qaldımı?
Qanı xanım,⁶ altuñda yaxşı atı yoq!
Alnuñda altun aşiq cübbəsi yoq!
⁷ Ala gözlü bəgləriñ oxşamazsan.
Ağca yüzlü görklünlə ⁸ söyləşməzsən,
nədir halıñ? – dedi.

Bəkil soylamış, görəlim, ⁹ xanım, nə soylamış, aydır:

Qalqubani yerimdən duri gəldim.
Yelisi ¹⁰ qara Qazılıq atın butun bindim.
Arqu beli Ala dağdan ¹¹ dünin aşdım.
Aqındılı görkli suyu dəlüb dünin keçdim.

- D240   12 Ağ alınlı Bayındırıñ divanına çapar vardım.
Ala gözlü bəglərlə¹³ yedim-içdim.
Qövmlü qövmiyələ görklü gördüm.
Xanımızıñ nəzəri bizdən¹ dönmüş gördüm.
Eli-güni köçürüñ,
                        doquz tümən Gürcüstana² gedəlim!
Oğuza ası oldum, bəllü biliñ! – dedi.
- Xatun³ aydır: “Yigidim, bəg yigidim! Padşahlar Tañrınıñ kölgəsidir.⁴ Padşahına ası olamıñ işi rast gəlməz. Arı köñüldə⁵ pas olsa, şərab açar. Sən gedəli, xanım, arqurı yatan⁶ Ala dağlarıuñ avlanmamışdır. Ava bingil, könlüñ açılsun!” – dedi.
7 Bəkil gördü, xatun kişiniñ aqlı-kələcisi eyüdür. Qazlıq⁸ atın çəkdirüb, butun bindi. Ava getdi.
- D241   Av avlayu gəzərkən⁹ öñindən bir yaralu keyik çıqdı. Bəkil buña at saldı.¹⁰ Buğanıñ ardından irdi. Yay kirişin boynına atdı. Buğa¹¹ acmışdı, kəndüyi bir yuca yerdən atdı. Bəkil at cilavısın¹² yeñimədi, bilə uçdı. Sağ oyluğu qayaya toqındı, sindi.¹³ Bəkil aru durdı, ağladı. Aydır: “Ulu oğlum, ulu qardaşım¹ yoq. Haman biləgindən gəz çıqarub, atınıñ tərkilərini dardı² urdı. Qaftanı altından ayağın bərk sardı, var³ qüvvətiylə atınıñ yelisinə düşdi. Avçılardan ayru dilbəndi⁴ boğazına keçdi. Ordusı ucına gəldi. Oğlancuğı⁵ Əmrən bahadır babasına qarşu gəldi. Gördi bəñzi sararmış,⁶ dilbəndi boğazına keçmiş. Yoldaşlarını sorub, oğlan burada⁷ soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış:
- Qalqubanı yeriñdən duri⁸ gəldiñ,
Yelisi qara Qazlıq atıñ butun bindiñ.
Arqurı⁹ yatan ala dağlar ətəginə ava vardıñ.
Qara donlu kafirlərə¹⁰ uğradıñmı?
Ala gözlü yigitləriñ qırdırdıñmı?
Ağız-dildən bir qac¹¹ kəlmə xəbər mañā,
Qara başım qurban olsun, ağam, saña! – dedi.
- Bəkil¹² oğluna soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış; aydır:
Oğul, ay¹³ oğul!
Qalqubanı yerimdən duri gəldim.

D242

Qara dağlar öñinə¹ ava bindim.
Qara donlu kafirlərə uğramadım.
Ala gözlü yigitlərim² qırdırmadım.
Sağdır-əsəndir yigitlərim,
oğul, qayurma!
Üç³ gündür qoşluğum yox!
Oğul, at üzərindən məni qap, döşəgimə⁴ çıqar”, – dedi.

Aslan ənigi yenə aslandır; atası at üzərindən⁵ qarvardı, tutdı
döşəeginə çıqardı. Cübbəsin üzərinə büridi.⁶ Qapusun örtdi.

Bu yaña yigit bəglər gördilər kim, av bozılmış, hər⁷ biri
evlül evinə gəldi.

Bəkil beş gün oldu, divana çıqmadi.⁸ Ayağınıñ sindüğünü
kimsəyə demədi. Bir gecə döşəgində⁹ qatı-qatı iñlədi, ah etdi.
Xatuni ayıtdı: “Bəg yigidim, qalaba¹⁰lıq yağı gəlsə, qayıtmaz
idiñ. Butuňa ala ox toxunsa,¹¹ əgilmez idiñ. Kişi qoynında ya-
tan halalma sırıñ deməzmi olur?¹² Nədir halıñ?” – dedi. Bəkil
aydır: “Görklüm, atdan düşdüm, ayağım¹³ sindi”, – dedi.

D243

Övrət əlin əlinə çaldı, qaravaşa söylədi.¹ Qaravaş çıqub
qapuçuya söylədi. Otuz iki dişdən² çıqan bütün orduya yayıldı,
“Bəkil atdan düşmiş,³ ayağı sınmış” deyü.

Məgər kafiriñ casusıvardı. Bu xəbəri⁴ eşidübvardı, təkü-
rə xəbər verdi. Təkür aydır: “Qalqubanı⁵ yerünüzdən uru du-
ruñ, yatur yerde bəg Bəkili tutuñ! Ağ⁶ əllərin qarusından bağ-
lañ. Şafillüçə görklü başın kəsiñ.⁷ Alca qanın yer yüzinə dö-
küñ. Elin-günin çapiñ. Qızın-gelinin⁸ yesir ediñ!” – dedi.

Məgər Bəkiliñ də anda casusı hazırlıdı;⁹ Bəkile xəbər gön-
dərdi. Aydır: “Baş yarağın eyləñ, üzəriñüzə¹⁰ yağı gəlür”, –
dedi. Bəkil yuqaru baqdı. “Gög iraq, yer qatı”, –¹¹ dedi. Oğ-
lancığın yanına gətürüb soylamış; görəlim, xanım,¹² nə soy-
lamış, aydır:

Oğul, oğul, ay oğul!
Qaranñuluca¹³ gözlərim aydını oğul!
Güclü belim qüvvəti oğul!

D244

Gör¹ axır nələr oldı,
nələr qopdı mənim başıma, – dedi.
Qalqubanı² oğul, yerimdən durı gəldim.

Boynı sınsun Al ayğırı, butun ³ bindim.
Av avlayub, quş quşlayub gəzərkən buñaldı,
süricdi, ⁴ məni yerə çaldi.

Sağ oyluğum sindi.
Mənim qara başıma nələr ⁵ gəldi.
Qara-qara dağlardan xəbər aşmış,
Qanlu-qanlu sulardan ⁶ xəbər keçmiş,
Dəmür qapu Dərvəndindən xəbər varmış,
Alca ⁷ atlu Şökli Məlik qatı pusmiş.
Pusduğından qara dağlara ⁸ duman düşmiş,
“Yatduğu yerdə bəg Bəkili tutuñ”, – demiş,
⁹ “Qarusından ağ əllərin bağlañ”, – demiş.
“Qan alaca ordusunu ¹⁰ çapıñ”, – demiş.
“Ağca yüzlü qızını-gəlinini yesir eyləñ”, – demiş.
¹¹ Qalqubanı oğul, yerindən duri gəlgil!
Yelisi qara Qazılıq ¹² atuñ butun bingil!
Arqurı yatan Ala dağı dünin aşgil!
¹³ Ağ alınlı Bayındır xanıñ divanına
dünin vargil!
Ağız-dildən ¹ Bayındır salam vergil!
Bəglər bəgi olan Qazanıñ əlin öpgil!
² “Ağ saqallu babam buñlu”, – degil!
“Əlbətdə və əlbətdə Qazan bəg
maña ³ yetişsün dedi”, – degil!
Gəlməz olsañ, məmləkət bozılub
xarab ⁴ olur,
Qızım-gəlinim əsir getdi, bəllü bilgil! – dedi.

D245

Bu arada ⁵ oğlan babasına soylamış, görəlim, xanım, nə soy-lamış, aydır:

Baba nə ⁶ söylərsən, nə aydarsan?
Bağrimla yürəgim nə dağlarsan?
Qalqubanı ⁷ yerimdən durmağım çoq,
Yelisi qara Qazılıq atıma binməğim ⁸ çoq.
Arqubeli Ala dağı avlayuban aşmağım yoq.
Ağ ⁹ alınlı Bayındırıñ divanına varmağım yoq.

D246

Qazan kimdir? Mən anuñ ¹⁰ əlin öpməgim yoq.
Altundağı Al ayğırı maña vergil!
Qan ¹¹ dərlədi çapdırayım səniñ içün.
Əgni bəg dəmür donuñ ¹² maña vergil
Yeni yaqa dikdirəyim səniñçün!
Qara polad uz ¹³ qılıcını maña vergil,
Şafillüçə başlar kəsim səniñçün!
Qarğu ¹ dalı sügünü maña vergil,
Köksindən ər sancayım səniñ ² içün!
Ağ yeləklü ötkün oxiñ maña vergil,
Ərdən ərə ³ keçürəyim səniñ içün!
Ala gözlü üç yüz yigidiñ
maña ⁴ vergil yoldaşlığa,
Dini-Məhəmməd yoluna
dürüşəyim səniñçün! – dedi.

⁵ Bəkil aydır: “Öləyim ağızıñ içün, oğul! Ola kim, mənim keçmiş günümi ⁶ añdırtmayasan”, – dedi. “Mərə, geyimim gətürün, oğlum geysün! Al ⁷ ayğırım gətürün, oğlum binsün! El ürkəmədin oğlum meydana ⁸ varsun-gırsun!” – dedi.

Oğlani donatdılardı. Atasıyla ⁹anasıyla gəldi görüşdü. Əllərin öpdi. Üç yüz ¹⁰ yigidi yanına bıraqdı, meydana vardı.

Al ayğır qaçan kim ¹¹ yağı qoxusın alsa, ayağın yerə dörgədi, tozı göge ¹² çıqardı.

Kafırlar aydır: “Bu at Bəkiliñdir, biz qaçıriz”. Təkür ¹³ aydır: “Mərə, oñat görün. Bu gələn Bəkilsə, sizdən öndən mən qaçaram”, – ¹ dedi.

Gözçi gözledi. Gördi kim, at Bəkiliñ, Bəkil üzərində ² degil, amma bir quş dəklü oğlandır. Gəlüb təkürə xəbər ³ verdi. Aydır: “At, yaraq və işiq Bəkiliñ, Bəkil içində degil!” – ⁴ dedi. Təkür aydır: “Yüz adam seçilüñ, taraqa çatladiñ, oğlani ⁵ qorquduñ. Oğlan quş yürəklü olur, meydani qor ⁶ qaçar”, – dedi.

Yüz kafir seçilüb oğlaniñ üzərinə gəlmış. ⁷ Oğlana kafir soylamış, görəlim, nə soylamış, aydır:

Oğlan, ⁸ oğlan, ay oğlan,
Haramzada oğlan!
Altında Al ⁹ ayğırı arıq oğlan,

Qara polad uz qılıcı gödək oğlan!
¹º Əlindəki sügüsü sıniq oğlan!
Ağ tozlu yayı gedə ^{¹¹} oğlan!
Biləgində doqsan oqi seyrək oğlan!
Yanındağı ^{¹²} yoldaşları çıplaq oğlan!
Qaranñulica gözleri çöngə ^{¹³} oğlan!
Şökli Məlik saña qatı pusdı.

- D248 Meydandakı ^¹ şol oğlanı tutuň,
Qarusından ağaç əllərin bağlaň,
^² Əafillicə görklü başın kəsiň.
Alca qanın yüzinə töküň, – ^³ dedi.
Ağ saqallu babaň varsa, ağlatmağıl,
Ağ birçəklü ^⁴ anaň varsa, bozlatmağıl.
Yalñuz yigit alp olmaz.
Yovşan ^⁵ dibi bərk olmaz.
Qadası yetmiş, qavat oğlu qavat,
Qayıda ^⁶ dön buradan! – dedi.
- Oğlan dəxi burada soylamış, görəlim, ^⁷ nə soylamış, aydır:
Hərzə-mərzə söyləmə, mərə itim kafir!
Altımda Al ^⁸ ayğırım nə bəgənməzsən, –
səni gördi, oynar.
Əgnimdəki dəmür donum ^⁹ çığnüm qısar.
Qara polad uz qılıcum qının doğrar.
Qargı ^{¹⁰} dalı sügüm nə bəgənməzsən,
Köksün dəlüb göğə pırlar.
Ağca ^{¹¹} tozlu qatı yayım zarı-zarı iñlər.
Sadaqda oxum kişin ^{¹²} dələr.
Yanımda yigitlərim savaş dilər.
Alp ərə qorqu vermək ^{¹³} eyib olur.
Bərə gəlgil mərə kafir durişəlim! – dedi.

- D249 Kafir aydır: ^¹ “Oğuzuň arsızı türkmaniň dəlüsine bəñzər!
Bağ-a, şuňa”, – dedi.
^² Təkür aydır: “Varuň soruň, oğlan Bəkiliň nəsidir?” – dedi.
^³ Kafir gəlüb oğlana soylamış, görəlim, necə soylamış; aydır:

⁴ Altuñdağı Al ayğırı bilürüz Bəkiliñdir,
 Bəkil qanı?
 Qara polad ⁵ uz qılıcuñ Bəkiliñndür,
 Bəkil qanı?
 Əgnuñdağı dəmür donuñ ⁶ Bəkiliñdir,
 Bəkil qanı?
 Yanuñdağı yigitlər Bəkiliñdir,
 Bəkil qanı?
 Əgər ⁷ Bəkil bunda imiş isə,
 Gecəyədəkin cəng edəydik,
 Ağca tozlu ⁸ qatı yaylar dartaşaydıq.
 Ağ yeləklü ötkün oxlar ⁹ atışaydıq.
 Sən Bəkilüñ nəsisən, oğlan,
 degil mizə! – dedi.

D250 ¹⁰ Bəkil oğlu burada soylamış; görəlim, xanım, nə soylamış, aydır: ¹¹ “Mərə kafir, sən məni bilməzmisin? Ağ alınlı Bayındır xanuñ ¹² bəglərbəgisi Salur Qazan, qardaşı Qaragünə çapar yetdi. ¹³ Dönəbilməz Dülək Uran, Dözən oğlu Alp Rüstəm, Boz atlu ¹ Beyrək bəg Bəkilüñ evində içərlərdi, səndən casus gəldi. ² Altındağı Al ayğırı Bəkil məni bindirdi; qara polad uz ³ qılıcın qüvvət verdi; qarğu dalı sügüsün himmət verdi; ⁴ yanında üç yüz yigidin maňa yoldaşlığa qoşdı. ⁵ Mən Bəkiliñ oğlıyam, mərə kafir! Bərə gəl, dögüşəlim!” – dedi.

D251 Kafir ⁶ təkür aydır: “Qatlan, mərə qavat oğlu, mən saña vərayım! – dedi. ⁷ Altı pərlü gürzini ələ aldı, oğlanuñ üzərinə sürdi. ⁸ Oğlan qalqanını gürzə qarşu tutdi. Yuqarudan aşağı ⁹ kafir oğlanı qatı urdı. Qalqanını avatdı, tuğulqasını ¹⁰ yoğurdu, qapaqların sıyırıldı, oğlanı alımadı. Gürzlə ¹¹ dögişdilər, qara polad uz qılıc ilə dartaşdılar, sərpə-¹²sərpə meydanda qılıclaşdılar, çiginləri doğrandı, qılıc¹³ları avandı, bir-birin alımadı. Qarğu dalı sügülər ilə ¹ qırışdılar, meydanda buğa kibi süsəşdilər; köksləri dəlindi, ² sügüləri sindi, bir-birin alımadılar. At üzərindən ikisi ³ qarvaşdılar, dartaşdılar. Kafirüñ gücü ziyadə, oğlan zəbun ⁴ oldu. Allah Taalaya yalvarub soylamış, görəlim, necə soylamış, ⁵ aydır:

Yucalardan yucasان,
 yuca Tañrı!
 Kimsə bilməz necəsən,
⁶ görklü Tañrı!
 Sən Adəmə tac urduñ,
 Şeytana lənət qılduñ
⁷ Bir suçdan ötri
 dərgahdan sürdüñ.
 İbrahim tutdurdunuñ,
⁸ Xam gönə çulğaduñ,
 Götürüb oda atdurduñ.
 Odi bustan ⁹ qılduñ.
 Birligüñə sıǵındım, əziz Allah,
 xocam, maňa mədəd! – dedi.

¹⁰ Kafir aydır: “Oğlan, alınduñsa, Tañrıñamı yalvarursan? Sənүñ ¹¹ bir Tañrıñ varsa, mənüm yetmiş iki bütxanam var!” – dedi.

Oğlan ¹² aydır: “Ya ası məlun, sən pütlerüñə yalvarırsan, mən ¹³ aləmləri yoqdan var edən Allahıma sıǵındım”, – dedi.

D252 Haq ¹ Taala Cəbrayılə buyurdu kim: “Ya Cəbrayıl, var, şol quluma ² qırq ərcə qüvvət verdim”, – dedi.

Oğlan kafiri götürdü, ³ yerə urdı. Burnından qanı düdük kibi şorladı. Sıçrayub ⁴ şahin kibi kafiriñ boğazın ələ aldı.

Kafir aydır: “Yigit, ⁵ aman, sizüñ dinə nə derlər, dinüñə girdim”, – dedi. Parmaq ⁶ götürüb, şəhadət gətürüb müsəlman oldu. Qalan ⁷ kafirler bilüb, meydani salub qaçı.

Aqınçılар kafiriñ ⁸ elin-günin urub qızın-gəlinin əsir etdilər. Oğlan ⁹ babasına müştçi göndərdi, “qırımmı aldum”, – dedi. Ağ saqallu ¹⁰ babası qarşu gəldi. Oğliniñ boynunu qucdı. Dönüb ¹¹ evlərinə gəldilər.

D253 Qarşu yatan qara dağdan oğlana yaylaq ¹² verdi. Qaraquçı yügrək atdan təvləverdi. Ağca ¹³ yüzlü oğlina ağca qoyun şüllən verdi. Ala gözlü oğlina ¹ al duvaxlu gəlin aldı. Ağ alınlı Bayındır xana pəncik çıqardı. ² Oğlin aldı, Bayındır xanıñ divanına vardi. Əl öpdi.

³ Padşah Qazan oğlu Uruzuñ sağ yanına aña yer ⁴ göstərdi. Cübbə-çuşa çırğab geyürdi.

Dədəm Qorqud⁵ gəlübən, şadlıq çaldı. Bu oğuznaməyi düzdi-qoşdı,⁶ “Bəkil oğlu Əmrənəñ olsun!” – dedi. Ğazilər başına⁷ nə gəldügin söylədi:

Yum verəyin, xanım!
Yerlü qara dağlarıñ⁸ yıqlımasun!
Kölgəlicə qaba ağacıñ kəsilməsün!
Allah verən⁹ ümidiñ üzülməsün!
Günahıñızı adı görklü Məhəmmədə¹⁰ bağışlasun,
xanım, hey!!!

UŞUN QOCA OĞLI SƏGRƏK BOYINI ¹¹ BƏYAN EDƏR

D254   Oğuz zamanında, Uşun qoca ¹² deyərlər*, bir kişi vardi. Ömründə iki oğlu vardı. Ulu ¹³ oğlının adı Əgrək idi. Bahadır, dəlü, yaxşı yigid ¹ idi. Bayındır xanının divanına qaçan istəsə varır-gəlür²di. Bəglərbəgi olan Qazan divanında buňa heç qapu-baca ³ yoğdı. Bəgləri basub, Qazan öñində oturardı. Kimsəyə ⁴ iltifat eyləməzdi.

Məgər xanım, genə bir gün bəgləri basub ⁵ oturıcaq Tərsuzamış derlərdi, Oğuzda bir yigit ⁶ vardi, aydır: “Mərə Uşun qoca oğlu, bu oturan bəglər ⁷ hər biri oturduğu yeri qılıcıyla-ətməgiylə alubdur. Mərə, sən ⁸ başumı kəsdiň, qanmı tökdüň, acmı doyurduň, yalıncaqmı ⁹ donatdınız!?” – dedi.

Əgrək aydır: “Mərə Tərsuzamış, baş ¹⁰ kəsüb-qan tökmək hünərmidir?” – dedi. Aydır: “Bəli, hünərdir ¹¹ ya”.

D255   Tərsuzamışının sözi Əgrəgə kar eylədi. Durdı, ¹² Qazan bəgdən aqın dilədi. Aqın verdi, çağırtdı. Aqınçı ¹³ dərildi. Üç yüz say cidalu yigit bunuň yanına cəm ¹ oldu. Meyxanədə beş gün yemə-içmə oldu. Andan Şiröküz ² ucından Gögcə dəñizə dəkin el çarpdı. Əlincə toyum oldu. ³ Yoli Əlincə qalasına uğramışdı. Kara təkür orada bir qorı ⁴ yapdırmışdı. Uçardan qaz, tavuq; yürürdən keyik, tavşan ⁵ bu hovlaya doldurub, Oğuz yigitlərinə bunı dam etmişdi.

Uşun ⁶ qoca oğlınıň bu qoriya uğradı. Qorunuň qapusun ovatdilar. ⁷Sığın-keyik, qaz-tavuq qırdılar; yedilər-içdilər. Atlarınıň ⁸ əyərlərin aldılar, geyimlərin çıqardılar.

Məgər Qara Təkürüň casusı ⁹ vardi, bunları gördü. Gəlüb aydır: “Mərə, Oğuzdan ¹⁰ bir bölük atlı gəldi. Qorunuň qapusun ovatdilar, atlarınıň ¹¹ əyərin alub, geyimlərin çıqardılar. Mərə, nə durarsız?” – dedi.

Altı ¹² yüz qara donlu kafir bunlarıň üzərinə qoyuldılar. Yigitləri ¹³ qırdılar, Əgrəgi tutdılar. Əlincə qalasına zindana bıraqdılar.

---

* Katib “Ulaş oğlu Salur Qazan” yazmaq istəmişdir.

D256 ¹ Qara-qara dağlardan xəbər aşdı. Qanlu-qanlu sulardan xəbər ² keçdi. Qalın Oğuz ellərinə xəbər vardı. Uşun qocanıñ ³ ağı-ban evi öñində şivən qopdı. Qaza bəñzər qızı ⁴ gəlini ağı çıqarub qara geydi. Uşun qoca “Oğul, oğul!” – deyü ağca ⁵ yüzlü anasıyla ağlaşdılar, bozlaşdılar.

İyəgülü ulalur, ⁶ qabırqalu böyür. Məgər xanım, Uşun qocanıñ kiçi oğlu Səgrək ⁷ eyü, bahadır, alp, dəlü yigit qopdı. Bir gün yolu bir dərnəgə ⁸ uğradı, qondılar. Yemək-içmək etdilər. Səgrək məst oldı. ⁹ Dışra ayaq yolına çıqdı. Gördi kim, öksüz oğlan bir ¹⁰ qız anı çəkişür. “Mərə, noldınız?” deyü bir şillə birinə, bir şillə ¹¹ birinə urdı. Əski donuñ biti, öksüz oğlanıñ dili ¹² acı olur. Biri aydır: “Mərə, mizim öksüzligimiz yetməzmi, bizi ¹³ niye urarsan? Hünəriñ var isə, qardaşın Əlincə qalasında əsirdir, ¹ var, anı qurtar!” – dedi.

D257 Səgrək ayıtdı: “Mərə, qardaşımıñ adı ² nədir?” Ayıtdı: “Əgrəkdir”. Ayıtdı imdi: “Əgrəgə Səgrək yaraşur, ³ qardaşım sağmış, qayurmazam; qardaşız Oğuzda durmazam. ⁴ Qaranñulu gözüm aydınını qardaş!” deyü ağladı. İçərü – söhbətə ⁵ girdi. Dəstur diledi. “Bəglər, xoş qalun!” – dedi. Atın ⁶ çəkdilər, bindi. Çapdı, atasınıñ evinə gəldi. Atından ⁷ endi. Anasınıñ dilin aradı. Səgrək burada söylemiş, ⁸ görəlim, xanım, nə soylamış, aydır:

Qalqubani, ana, yerimdən durdy
⁹ Yelisi qara Qazılıq atıma butun bindim.
Arquri yatan Ala ¹⁰ dağ ətəginə vardım.
Qanlu Oğuz ellərində dərnək var imiş,
¹¹ anda vardım.

Yemək-içmək arasında
ağ-boz atlu bir çapar ¹⁰ gəldi.
Çoq zamanmış, “Əgrək” deyərlər*,
bir yigit tutsağmış.

D258 ¹³ Qadir Tañrı yol vermiş, çıqub gəlmış.
Ulu-kiçi qalmadı, ¹ ol yigidə qarşu getdi.
Ana, mən də varayınmı, nə dersin? – ² dedi.

Anası burada söylemiş, görəlim, xanım, nə söylemiş. ³ Aydır:

Ağzıñ içün öløyim, oğul!
Dilüñ içün öløyim, oğul!
⁴ Qarşu yatan qara dağıñ yiqılmış idi,
yucaldı, axır!
Aqındılı ⁵ görklü suyuñ sovgulmuşdı,
çağladı, axır!
Qaba ağaçda ⁶ dal-budağıñ qurılmışdı,
yaşarıb-gögərdi, axır!
⁷ Qalın Oğuz bəgləri izinə varsa,
sən varğıl!
Ol yigidə ⁸ yetdugiñdə
ağ-boz atıñ üzərindən yerə engil!
Əl qavşırıb, ⁹ ol yigidə salam vergil!
Əlin öpüb, boynın quçgil!
¹⁰ Qara dağım yüksəgi qardaş degil!
Nə durarsan, oğul, ¹¹ yortgil! – dedi.

Oğlan anasına soylamış, görəlim, ¹² nə soylamış, aydır:

Ana, ağzıñ qurısun!
Ana, diliñ çürisün!
¹³ Mənim xud qardaşım varmış,
qayursam, olmaz!

D259 Qardaşsuz ¹ Oğuzda dursam, olmaz!
Ana haqqı Tañrı haqqı olmasayı,
² Qara polad uz qılıcım tutaydım,
Şafillüçə görklü başıñ ³ kəsəydim,
Alca qanıñ yer yüzinə tökəydim,
Ana, zalim ana! – dedi.

⁴ Babası aydır: “Yañlış xəbərdir, oğul. Qaçan-gedən səniñ
ağañ ⁵ degil, ayıdır. Ağ saqlı mən babañı ağlatmağı! Qarıcıq
olmuş ⁶ anañı bozlatmağı!” – dedi. Oğlan burada soylamış, aydır:

⁷ Üç yüz altmış altı alp ava binsə,
Qanlu keyik üzərinə ⁸ qovğa qopsa,
Qardaşlu yigitlər qalqar-qopar olur.
Qardaşsız ⁹ miskin yigit əñsəsinə
yumruq toqunsa,

Ağlayuban dört¹⁰ yanına baqar olur.
 Ala gözdən acı yaşın dökər olur...
 Ala¹¹ gözlü oğluñuzı görünçə
 Bəg baba, xatun ana, əsən¹² qaluñ! – dedi.

- D260 Ata-ana “yañlış xəbərdir, getmə, oğul!” – dedilər. ¹³
 Oğlan aydır: “Məni yolimdən ayırmam! Ağam tutulan qalaya¹
 varmayınca, ağamıñ ölüsin-dirisin bilməyincə, öldisə,² qanın
 almayıncı Qalın Oğuz elinə gəlməgim yox!” – dedi.

Ata³-ana ağlaşub, Qazana adam saldılar. “Oğlan qardaşın
⁴ añdı gedər; bizə nə ögüüt verərsən?” – dedilər. Qazan aydır:
⁵ “Ayağına ət tuşağın uruñ!” – dedi. Yavuqlusı vardı,⁶ tez dü-
 gün-diring etdilər. Atdan-ayğırdan, dəvədən buğra,⁷
 qoyundan qoç qırdırdılar.

Oğlani gərdəgə qoydılar. Qızla⁸ ikisi bir döşəgə çıqdılar.
 Oğlan qılıcıñ çıqardı.⁹ Qızla kəndü arasına bıraqdı. Qız aydır:
 “Qılıcıñ geydir, yigit,¹⁰ murad ver, murad al, sarılalım!” – de-
 di. Oğlan aydır: “Mərə qavat¹¹ qızı, mən qılıcımı doğrana-
 yım, oxuma sancılayım! Oğlum doğmasun,¹² doğarsa, on ya-
 şına varmasun, ağamıñ yüzin görməyince,¹³ ölmüş isə, qanın
 almayıncı bu gərdəgə gırərsəm!” – dedi.

- D261 Uru¹ durdu, tavladan bir şahbaz at çıxardı, əyərlədi, geyi-
 min² geydi. Dizcik, qarucıq bağlandı. Aydır: “Qız, sən maña
³ bir yıl baqgil! Bir yıldə gəlməzsəm, iki yıl baqgil! İki yıldə⁴
 gəlməzsəm, üç yıl baqgil. Gəlməzsəm, ol vaqt mənim öldügi-
 mi biləsən.⁵ Ayğır atum boğazlayub, aşum vergil! Gözüñ kimi
 tutarsa,⁶ könlüñ kimi sevərsə, ana vargil!” – dedi. Qız burda
 soylamış,⁷ görəlim, xanım, nə soylamış, aydır:

Yigidim, mən saña bir yıl baqam.
⁸ Bir yıldə gəlməzsəñ, iki yıl baqam.
 İki yıldə gəlməzsəñ,⁹ üç-dört yıl baqam.
 Dört yıldə gəlməzsəñ, beş yıl,¹⁰ altı yıl baqam.
 Altı yol ayırdına çadır dikəm.
 Gələndən-gedən¹¹dən xəbər soram.
 Xeyir xəbər gətürənət at, don verəm,
 qaftanlar¹² geydürüəm.

Şər xəbər gətürəniň başın kəsəm.
Ərkəg siñegi¹³ üzərimə qondurmayam.
D262 Murad ver, murad al, andan get, yigidim! –¹ dedi.

Oğlan aydır: “Mərə qavat qızı, ağam başına and² içmişəm, dönməgim yox!” – dedi. Qız aydır: “Qədəmi qutsuz gəlin³ deyince, udsuz gəlin desünlər. Qayın atama, qayın anama aydayım”, –⁴ dedi.

Soylamiş, qız aydır:

Atamdan yegrək qayın ata!
Anamdan⁵ yegrək qayın ana!
Qaytabanıň buğrası ürkdi gedər,
⁶ Sarvanlar öñin aldı, döndəriməz.
Qaraqcı ayğıriň ürkdi,⁷ gedər,
Ilqıçılard öñin aldı, döndəriməz.
Ağayılıň qoçları⁸ ürkdi, gedər,
Çoban öñin aldı, döndəriməz.
Ala⁹ gözlü oğluň qardaşını añdı, gedər,
Ağca yüzlü gəlinüň¹⁰ döndəriməz;
sizə məlum olsun! – dedi.

Ata-ana ah etdilər.¹¹ Yerlərindən qalqdılar “oğul, getmə” deyü. Gördilər, çarə olmadı.¹² “Əlbətdə, ol ağam tutulan galaya varmayınca olmazam”, – dedi.

D263 Atası-anası: “Yort, oğul! Uğuruň açuq olsun,¹ sağ-əsən varub gələssən, gələcəgiň varsa!” – dedilər. Atasınıň²-anası niň əlin öpdi. Qaraqcı atına sıçrayub bindi.

³ Dün qatdı, yort eylədi. Üç gün dünli-günli⁴ yordı. Dərəşəm ucindan keçdi, ol qardaşı tutılan⁵ qoriya gəldi. Gördi kim, ilqıçı kafirlər yund güdərlər. Qılıc⁶ çəküb altı kafir dəplədi, tov-lanbaz urub yundları⁷ ürkütdi. Gətürüb ol qoriya qoydı. Dün qatmış,⁸ üç gün-dünli yortmış yigit, qaranşılı gözin⁹ uyxu almış yigit, atınıň çilbərini biləginə bağladı, yatdı¹⁰ uyudu.

Məgər kafiriň casusıvardı. Gəlüb təkürə¹¹ aydır: “Oğuzdan bir dəlü yigit gəldi. İlqıçıları öldürdü.¹² Yundları ürkütdi, gətürüb qoriya qoydı” Təkür¹³ aydır: “Yaraqlı altmış adam seçiň, varsunlar, tutub gətürsünlər”, –¹ dedi.

Altmış yaraqlı adam seçdilər, vardılar. Nagahandan altmış² dəmir donlu kafir oğlanının üzərinə gəldilər. Geyim qılçısından,³ at çığırmasından (məgər yigit ayğır binərdi), xanim, at⁴ qulağı sağ olur, çəkübəni oğlanı oyardı. Oğlan⁵ gördü kim, bir alay atlu gəlür, sıçradı. Adı görklü⁶ Məhəmmədə salavat gətirdi. Atına bindi. Qara donlu kafirə⁷ qılıc urdı. Basdı qalaya qoydı. Yenə uyxusın⁸ yeñməyüb, yerinə varub yatdı-uyıldı. Genə atınıñ⁹ çilbərin biləginə keçürdü.

Kafirlər, sağ olanları,¹⁰ qaçaraq təkürü gəldilər. Təkür aydır: "Tu yüzünüzə, altmış kişi!¹¹ Bir oğlamı tutamadıñuz!" – dedi. Bu kərrə yüz kafir¹² oğlanının üzərinə gəldilər. Ayğır yenə oğlanı oyardı.¹³ Gördi, kafirlər alay bağlamış gəlürlər.

D265 Oğlan durdu,¹ atına bindi. Adı görklü Məhəmmədə salavat gətirdi. Kafirə² qılıc qoydı, basdı qalaya tiqadı. Atını döndərdi.³ Genə mənzilinə gəldi. Uyxusın yeñəmədi, gerü yatdı-uyıldı.⁴ Atınıñ⁵ çilbərin yenə biləginə keçürdü. Bu kərrə at oğlanının⁵ biləgindən boşandı, qaçıdı.

Kafirlər yenə təkürü gəldilər.⁶ Təkür aydır: "Bu qatla üç yüz varıñ!" – dedi.

Kafirlər aydır: "Varmazuz,⁷ kökümüz kəsər, həpümiz qırar!" – dedilər. Təkür aydır: "Ya necə eyləmək gərək?⁸ Varıñ, ol tutsaq yigidi çıqarıñ-gətürün. Dəpəgən köbini⁹ süsəgen yırtar. At veriñ, don veriñ!" – dedi.

Gəldilər. Əgrəgə¹⁰ ayıtdılar: "Yigit, saña təkür himmət eylədi. Şunda bir dəlü yigit¹¹ yolçınıñ-yoliqçınıñ, çobanıñ-çolığınıñ ətməgəin alur.¹² Tut ol dəlüyi öldür, səni qoyu verəlim, var-get!" – dedilər.¹³ "Xoş ola!" – dedi. Əgrəgi zindandan çıqardılar. Saçı¹ saqalını yüldilər. Bir at, bir qılıc verdilər. Üç yüz kafir² aña yoldaşlığa verdilər. Oğlanının üzərinə gəldilər. Üç³ yüz kafir geñ yerdə durdılar.

Əgrək aydır: "Qanı ol dəlü yigit?".⁴ Iraqdən göstərdilər. Əgrək aydır: "Gəlün varalım,⁵ tutalım!" Kafirlər aydır: "Təkürdən buyruq saña oldı, sən var!" –⁶ dedilər. Əgrək aydır: "Uşda uyur, gəlün varalım!" – dedi.⁷ Kafirlər aydır: "Hay, nə uymaq, qoltuğu altından baqar, qalqar, bizə⁸ geñ yazuyı dar göstərər?", – dedi. Aydır: "İmdi mən varayım,⁹ əlin-ayağın bağlayayım, andan siz gələsiz", – dedi. Sıçradı, kafirlər¹⁰ arasından çıqdı. At sürüb, bu yigidiñ üzərinə gəldi.¹¹ Atından

D267 endi, çilbərini bir dala ilişirdi. Baqdi gördü kim, ¹² ayuñ on dördinə bəñzər bir məhbub, ala gözlü gənc yigit burcuq-¹³burcuq dərləmiş, uyur. Gələndən-gedəndən xəbəri yoq. Dolandı, ¹ başı ucına gəldi. Gördi kim, belində qopuzı var. Çıqarub, ² əlinə aldı. Soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış, aydır:

Qalqubanı yerindən ³ duran yigit,
Yelisi qara Qazlıq atın butun binən,
Arqubeli ⁴ Ala dağdan dünin aşan,
Aqındılı görkli suyı dəlüb ⁵ keçən,
Qarıqlığa gələn yaturmı olur?
Bənciləyin qarusından ağ əllərin ⁶ bağladuban,
doñuz damında yaturmı olur?
Ağ saqallu babasını, ⁷ ağ birçəklü anasını
ağladuban bozladurmı olur?
Niyə yatursan, ⁸ yigit?
Ğafil olma, görklü başıñ qaldır, yigit!
Ala gözüñ açgil, ⁹ yigit!
Qadir verən dadlu canıñ uyxu almış,
Yigit, qarusından ¹⁰ qollarını bağlatmağıl!
Ağ saqallu babañ, qarıcıq anañı ağlatmağıl!
¹¹ Nə yigitsən, Qalın Oğuz elindən gələn yigit?
Yaradan haqqıçun ¹² duri gəlgil!
Dörd yanını kafir bağladı, bəllü bilgil! – dedi.

D268 ¹³ Oğlan sərmərdi uru durdi. Qılinciniñ belçağına yabışdı ¹ kim, bunı çırpı, gördü kim, əlində qopuz var. Aydır: “Mərə kafir, dədəm Qorqud ² qopuzı hörmətinə çalmadım, – dedi, – əgər əlündə qopuz olmasaydı, ³ ağam başıçun, səni iki para qılurdum”, – dedi. Çəkdi qopuzı ⁴ əlindən aldı oğlan burada. Soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış:

⁵ Alan sabah yerindən durduğum qardaş içün.
Ağ-boz atlar yorultmışam ⁶ qardaş içün.
Qalañızda tutsaq varmıdır, kafir, degil maña?
⁷ Qara başım qurban olsun, kafir, saña! – dedi.

Ulu qardaşı Өgrək⁸ burada soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış. Aydır:

Ağzıñ içün⁹ öleyim, qardaş!
Dilüñ içün öləyim, qardaş!
Qalarda-qoparda¹⁰ yeriñ sorar olsam, nə yerdir?
Qara gerdun içində yol arasañ,
¹¹ azsañ, umuñ nədir?
Qaba ələm götürən xanlar kim?
Şovğa günü¹² öndin dəpən alpiñuz kim?
Yigit, səniñ babañ kim?
Alp ər ərdən¹³ adın yaşurmaq eyib olur,
adıñ nədir, yigit? – dedi.

D269 Bir dəxi¹ soylamış, aydır:

Qaytabanım güdəndə sarvanımmışan?
Qaragüçim güdəndə² ilqiçimmişan?
Ağayılm güdəndə çobanımmışan?
Qulağımda şırşıyan³ naibimmisən?
Beşikdə qoyub getdigim qardaşçığimmişan?
Yigit,⁴ degil maña!
Qara başım qurban olsun bu gün saña! – dedi.

Səgrək⁵ burada ulu qardaşına soyladı. Aydır:

Qara gerdun içində⁶ yol azsam,
umum, – Allah!
Qaba ələm götürən xanımız, – Bayındır xan!
Qırış⁷ günü öndin dəpər alpımız, – Salur Qazan!
Babam adın sorarsañ, – Uşun⁸ qoca!
Mənim adım sorar olsañ, – Səgrək!
Qardaşım varmış, adı⁸ Өgrək! – dedi.

Bir dəxi soyladı, aydır:

Qaytabanda güdəndə sarvanıñam.
¹⁰ Qaraquçıñ güdəndə ilqiçinam.
Beşikdə qoyub getdiñ qardaşınıam, – ¹¹ dedi.

Ulu qardaşı Өgrək burada soylamış, görəlim, xanım, necə¹² soylamış, aydır:

Ağzıñ içün öløyim, qardaş!
Dilüñ içün öløyim,¹³ qardaş!
Ərmi olduñ, yigitmi olduñ, qardaş!
D270 Qəribliğa qardaşınıñ¹ isteyü
sənmi gəldiñ, qardaş!

Qalqubanı iki qardaş quca-²quca görüşdilər. Əgrək kiçi qardaşını boynın öpdi.³ Səgrək daxı ağasınıñ əlin öpdi.

Qarşu yaqadan⁴ kafirlər baqışurlar, aydırular: “Gürəşdilər, olamı? Bolay ki, bizimki⁵ yeñə”, – dedilər. Gördilər kim, quçışdır-görüşdilər; Qazılıq atlar⁶ binişdilər. Kara donlu kafirə at saldılar, qılıc yüritdilər.⁷ Kafiri basdırılar-qırıldılar, qala-yaya döküldilər. Gəlüb yenə ol qoriya⁸ girdilər. Yundları daşra çıqardılar. Taylanbaz urub, yundları⁹ önlərinə bıraqdılara. Dərəşam suyını dəlüb keçdilər. Dün qatdılara.¹⁰ Oğuzuñ sərhəddinə yetdilər.

Qanlu kafir əlindən qardaşcuğın dartub¹¹ aldı. Ağ saqallu babasına muştçı gönderdi. “Babam mañña qarşu¹² gəlsün!” – dedi.

D271 Uşun qocaya çapar gəldi. “Muşluq! Gözüñ¹³ aydın! Oğullaruñ ikisi bilə sağ-əsən gəldi”, – dedilər. Qoca¹ eşidüb şad oldu. Gumbur-gumbur davullar çalındı. Altun-²tuc borılar ağırlıdı. Ol gün ala bargah otaqlar dikildi.³ Atdan-ayğırdan, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırıldı. Qoca bəg⁴ oğullarına qarşu gəldi. Atından endi, oğlanlarıyla quca-quca⁵ görüşdü: “Xoşmısız, əsənmisiz, oğullar?” – dedi. Günligi altunluca⁶ odasına gəldilər. Şadlıq, yemek-içmək oldu. Ulu oğluna⁷ dəxi görklü gəlin gətürdi. İki qardaş bir-birinə sağdic oldılar,⁸ gərdəklərinə çapub düşdilər. Murada-məqsuda irişdilər.

Dədəm Qorqud⁹ gəlübən boy boyladı, soy soyıldayı:

Əvvəl-axır uzun¹⁰ yaşıñ uci ölüm!
Ölüm vaqtı geldüğində arı imandan ayırmasun!
¹¹ Günahıñuzı Məhəmməd Mustafa yüzü suyına
bağışlasun!
“Amin”¹² deyənlər didar görsün!
Xanım, hey!

SALUR QAZAN¹³ TUTSAQ OLUB OĞLI URUZ D272 CIQARDIĞI BOYI¹ BƏYAN EDƏR

Məgər xanım, Tırabuzan təkürü bəglər bəgi² olan xan Qazana bir şahin göndərmişdi. Bir gecə yeyüb³ oturarkən şahin-çibasına aydır: “Mərə, sabah şahinləri⁴ al, xəlvətcə ava binəlim!” – dedi.

Erkən bindilər, av yerinə vardılar.⁵ Gördilər, bir süri qaz oturar. Qazan şahini saldı,⁶ alımadı. Şahin pərvaza ağıdı. Gözlədilər, şahin Tumanın⁷ qalasına endi. Qazan ğayət səxt oldı.

Şahiniñ ardına⁸ düşdi, dərə-dəpə aşdı. Kafir elinə gəldi. Gedərkən Qazanıñ⁹ qaranñulu gözünü uyxu aldı. Bəglər ayıtdılar: “Xanım, dönəlim!”¹⁰ Qazan aydır: “Birəz dəxi ilərү va-ralımlı!” – dedi.

Baqdi, bir qala¹¹ gördü. Aydır: “Bəglər, gəliñ yatalum!” – dedi.

Qazanı küçicik¹² ölüm tutdu, uyudu. Məgər xanım, Oğuz bəgləri yedi gün¹³ uyurdı. Anuñçun “küçicik ölüm” derlərdi.

D273 Məgər ol¹ gün Tumanın qalasınıñ təkürü ava binmişdi. Casus² gəldi, aydır: “Bir böyük atlu gəldi, içində bəgləri yat-dı³uyudu”. Təkür adam saldı, “Kim idügin bilüñ!” – dedi.

Gələnlər⁴ bildi kim, bunlar Oğuz ərənlərindəndir. Gəlib təkürü xəbər verdilər.⁵ Təkür dəxi haman çərisini dərdi, bunlarıñ üzərinə gəldi.⁶ Qazanıñ bəgləri baqdılar, gördilər kim, yağı gəlür, ayıtdılar: “Qazanı⁷ bıraqur gedərsəvüz, evində bizi qovarlar. Yegrəgi budur ki,⁸ bunda qırılavuz!” – dedilər. Kafiri qarşuladılar, cəng etdilər.⁹ Qazanıñ üzərinə yigirmi beş bəgini şəhid etdilər. Qazanıñ üzərinə¹⁰ düşdilər. Uyuduğu yerdə tutdılar. Əlin-ayağın bərk bağladılar,¹¹ bir ərəbəyə yüklətdilər. Ərəbəyə möhkəm orğanla sardılar. Ərəbəyi çəkdilər,¹² yürüyü verdilər.

D274 Gedərkən ərəbə qıcırdısından Qazan oyandı,¹³ gərindi, bu əlindəki orğanları həb qırdı. Ərəbeniñ¹ üzərinə oturdu. Əlinə çaldı, qas-qas güldi.² Kafirlər ayırlar ki, “gülürsən?!” Qazan aydır: “Mərə kafirlər, bu ərəbəyi³ beşigim sandım. Sizi yamrı-yumrı dadım-dayəm sandım”, –⁴ dedi.

Helə Qazanı gətürdilər, Tumanın qalasında bir quyuya ⁵ bıraqdılар. Quyunuñ ağızına bir dəgirman daşı qodılar. Yeməgini-suyını ⁶ dəgirmən daşı dəlüğindən verərlərdi.

Bir gün təkürüñ övrəti ⁷ aydır: “Varayın, Qazanı görəyin, nə hallu kişidir, bunca adamlara ⁸ zərb urarmış?!” – dedi. Xatun gəlüb zindançıya qapuyı açdırdı. ⁹ Çağırıldı, aydır: “Qazan bəg, nədir haliñ? Dirligiñ yer altındamı ¹⁰ xoşdur, yoxsa yer yüzindəmi xoşdur? Həm şimdi nə yersən, ¹¹ nə içərsən və nəyə binərsən?” – dedi. Qazan aydır: “Ölüləriñə aş verdiğin ¹² vaqt əllərindən aluram. Həm ölüləriñiziň yorğasın binərəm, kahillərin ¹³ yedərəm”, – dedi. Təkür övrəti aydır: “Diniñ içün, Qazan bəg, ¹ yedi yaşında bir qızçığazım ölmüşdür, kərəm eylə, aña, binməl!” – ² dedi.

D275 Qazan aydır: “Ölüləriñizdə andan yorğa yoqdur, həp ³ aña binərəm!” – dedi. Övrət aydır: “Vay, səniñ əlündən nə yer ⁴ yüzində dirimiz və nə yer altında ölümüz qurtulurmuş!” – dedi. ⁵ Gəldi, təkürə aydır: “Kərəm eylə, ol tatarı quyudan çıqar. ⁶ Qızçığazıñ belini üzər, yer altında qızçığazımı binərmiş. ⁷ Qalan ölülərimizi cəm edərmiş, həm ölülərimiz üçün verdiğimiz ⁸ aşı əllərindən çəküb, alub yer imiş. Anuñ əlin-dən nə ölümiz, nə ⁹ dirimiz qurtulurmuş! Diniñ eşqinə, ol əri quyudan çıqar”, – ¹⁰ dedi.

Təkür bəglərini cəm eylədi. Aydır: “Gəlüñ Qazanı quyudan ¹¹ çıqaruñ, bizi ögsün, Oğuzı sindirsün. Andan soñra ¹² şərt eyləsün, bizim elümizə yağılığa gəlməyə”, – dedi.

Vardılar, ¹³ Qazanı quyudan çıqarub gətürdilər. Ayıtdılar: D276 “And iç kim, ¹ bizim elümizə yağılığa gəlməyəsən. Həm bizi ög, Oğuzı sindirgil, ² səni qoyu verəlim, var-get!” – dedilər. Qazan aydır: “Vallah, billah, ³ doğru yolu görər ikən əgrı yoldan gəlməyəyin!” – dedi. Ayıtdılar: ⁴ “Vallah, Qazan eyü and içdi”, – dedilər. “İmdi Qazan bəg, di, ⁵ bizi ög!” – dedilər. Qazan aydır: “Mən yer yüzində adam ögməzin. ⁶ Bir adam gətürüñ, binəyim, sizi ögəyim!” – dedi. Vardılar, bir ər kafir ⁷ gətürdilər. “Bir əyər, bir uyan” – dedi, gətürdilər. Kafiriñ arxa-sına ⁸ əyər saldı, ağızına uyan urdi. Qolanını çekdi, sıçradı, ⁹ arqaşına bindi. Ökcəsin ökcəsinə qaqdı, qapurğasın ¹⁰ qarnına qavşurdu. Uyanın çekdi, ağızın ayırdı, kafiri ¹¹ öldürdü. Çökdi,

üzərinə oturdu. Aydır: “Mərə kafırlər, ¹² qopuzum gətürüñ, si-zi ögəyin!” – dedi. Vardılar, qopuzı ¹³ gətürdilər.

D277   ¹ aydır:

Biñ-biñ ərdən yağı gördümsə, “oyunum” dedim.
Yigirmi ² biñ ər yağı gördümsə, yiləmədim.
Otuz biñ ər yağı gördümsə, ³ ota saydım.
Qırq biñ ər yağı gördümsə, qıya baqdım.
Əlli ⁴ biñ ər gördümsə, əl vermədüm.
Altmış biñ ər gördümsə, aytışmadım.
⁵ Səksən biñ ər gördümsə, səksənmədim.
Doqsan biñ yağı ⁶ gördümsə, donanmadım.
Yüz biñ ər gördümsə, yüzüm dönmədim.
⁷ Yüzi dönməz qılıcum ələ aldım.
Məhəmmədiñ dini eşqinə qılıc urdım.
⁸ Ağ meydanda yumrı başı topca kəsdim.
Anda dəxi “ərəm-bəğəm” ⁹ deyü ögünmədim.
Ögünən ərənləri xoş görmədim!
Əlüñə girmiş ¹⁰ ikən, mərə kafir, öldür məni,
Qara qılıcının sal boynuma, kəs başım.
¹¹ Qılıcınından saparım yoq!
Kəndü əslim, kəndü köküm sımağım yoq! – dedi.

¹² Bir soy dəxi soylamış, aydır:

D278   Yüksək-yüksək qara dağdan ¹³ daş yuvalansa,
Qaba ökcəm-oyluğum qarşu tutan Qazan ər idim.
¹ Firon şışlər yükəlib yerdən çıqsa,
Qaba ökcəmlə pərçin ² qılan Qazan ər idim.
Qaba-qaba bəglər oğlu şovğa qılsa,
Qamçı ³ salub tökdürən Qazan ər idim.
Yuca dağları dumana ⁴ dursa,
                      qara pusarıq dolı qopsa,
Qaraqucumuñ qulağı ⁵ görinməz olsa,
Qayırı ərən qılağuzsız yol yañılsa,
Qılağuzsız ⁶ yol başarıran Qazan ər idim.
Yedi başlu ejdərhaya yetüb ⁷ vardım.

Heybətindən sol gözüm yaşardı.
Hey gözüm, namərd⁸ gözüm, müxənnət gözüm,
Bir yıldan nə var ki, qorxdıñ! – dedim.
⁹ Anda dəxi “ərəm, bəgəm” deyü ögünmədim.
Öğünən ərənləri xoş¹⁰ görmədim.
Əlüñə girmışkən, mərə kafir, öldür məni,
yetür məni!
Sal¹¹ qılıcıñ, kəs başım,
Qılıcıñdan saparım yoq!
Kəndü əslim, kəndü¹² köküm simağım yoq!
Oğuz ərənləri durarkən səni ögməgim yoq! –¹³ dedi.

Qazan burada bir dəxi soylamış:

D279 Arqıç qırda yıqanır¹ Əmmən dəñizində
Sarb yerlərdə yapılmış kafir şəhri,
Sağa²-sola çırbındı urar yüzgüçiləri,
Su dibində dönər bəhriləri,
³ “Tañrı mənəm” deyü su dibində çığrışur asıləri.
Öñin qoyub⁴ tərsin oqur qızı-gəlini.
Altun aşiq oynar Sancıdanıñ⁵ bəgləri.
Altı qatla Oğuz vardi, alımadı.
Ol qalayı, altı⁶ baş ərlə mən Qazan vardım,
altı günə qomadım, anı aldım.
⁷ Kəlisasın yırqub, yerinə məscid yapdım,
bañ bañlatdım.
Qızını⁸-gəlinini ağ köksündə oynatdım.
Bəglərin qul etdim.
Anda dəxi⁹ “ərəm, bəgəm” deyü ögünmədim.
Öğünən ərənləri xoş görmədim.
¹⁰ Əlüñə girmışkən, mərə kafir, öldür məni,
yetür məni!
Qılıcıñdan¹¹ saparım yoq!
Kəndü əslim, kəndü köküm simağum yoq! – dedi.

Qazan¹² genə soylamış, aydır:

Arqıç qırda döndərdigim,
mərə kafir, səniñ¹³ babañ.

D280

Şəqaqına imrəndügim səniñ qızıñ-gəliniñ.
Ağca qala Sürməlidə¹ at oynatdım.
Atla Qarun elinə çapqun yetdim.
Aq hasar² qalasınıñ bürcin yıqdım.
Ağ aqça gətürdilər, “puldur” dedim.
³ Qızıl-altun gətürdilər, “baqırdır” dedim.
Ala gözlü qızın-gəlinin⁴ gətürdilər, aldanmadım;
kəlisasin yıqdım, məscid yapdım.
Altunu⁻⁵ gümüşü yağmalatdım.
Anda dəxi “ərəm, bəgəm” deyü ögünmədim.
Ögünənləri⁶ xoş görmədim.
Əlüñə girmışkən, mərə kafir, öldür məni,
yetür məni!
⁷ Kəndü əslim-köküm sımağım yoq!
Səni ögməgim yoq! – dedi.

⁸ Qazan bəg burada bir dəxi soylamış, aydır:

Aq qayaniñ qaplanınıñ⁹ erkəgində
bir köküm var,
Ortac qırda siziñ keyikləriñüz dur¹⁰ğurmaya.
Aq saziñ aslanında bir köküm var,
Qaz alaca yunduñi¹¹ durğurmaya,
Əzvay qurd ənugi erkəgində bir köküm var,
Ağca¹² bəkil tümən qoyunuñ gəzdirməyə,
Ağ sunqur quşı erkəgində¹³ bir köküm var,
Ala ördək, qara qazuñ uçurmaya.

D281

Qalın Oğuz¹ elində bir oğlum var, – Uruz adlu;
Bir qardaşım var – Qaragünə adlu.
² Yenidən toğanıñı dirgürməyələr.
Əlüñə girmışkən, mərə kafir, ³ öldür məni,
yetür məni.
Qılıcılıñdan saparım yoq!

Kəndü əslim sımağım⁴ yoq! – dedi.

Bir dəxi soylamış, aydır:

İt kibi gu-gu edən çerkəz⁵ xırslı,
Küçicik doñuz şülənli,

Bir torba saman döşəkli,
⁶ Yarım kərpic yasdıqlı,
Yonma ağaç tañrılı.
Köpəgim kafir,
Oğuzı ⁷ görərkən səni ögməgim yoq!
Andan öldürərsəñ, mərə kafir, öldür ⁸ məni,
Öldürməzsəñ, Qadir qorsa,
oldürəyim, kafir, səni! – ⁹ dedi.

Kafirlər aydır: “Bu bizi ögmədi. Gəlüñ, bunı öldürəlim!”
– ¹⁰ dedilər. Kafir bəgləri dərildilər, gəldilər. Yenə ayıldır:
“Bunuñ ¹¹ oğlu var, qardaşı var; bunı öldürmək olmaz”, –
dedilər. ¹² Gətirdilər, doñuz damına həbsə saldılar.

At ayağı külük, ¹³ ozan dili çevik olur. Qazanıñ ölüsini –
D282 dirisini kimsə ¹ bilmədi.

Məgər, xanım, Qazanıñ bir oğlancığı vardı; böyüdi, ²
yigitcik oldu. Bir gün ata binüb divana gəlürkən bir kişi ³ aydır:
“Məgər sən xan Qazanıñ oğlu degilsən?” – dedi. Uruz ⁴ qaçıdı,
aydır: “Mərə qavat, mənim babam Bayındır xan degilmidir?”
⁵ Ayıldı: “Yox, ol, anañiñbabasıdır, səniñ dədənidir”. Uruz:
“Mərə, ⁶ ya bənim babam ölümüdir, dirimidir?” – dedi. Ayırdı:
“Diridir, ⁷ Tumanın qalasında tutsaqdır”, – dedi. Böylə digəc
oğlan ⁸ ağladı, mələlə oldı, atını qayıtdı; gerü döndi, ⁹ anasına
gəldi. Burada anasına soylamış, görəlim, xanım, ¹⁰ nə soyla-
mış, aydır:

Mərə ana, mən xan oğlı degilmişəm.
Xan ¹¹ Qazan oğlı imişəm.
Mərə qavat qızı, munı maña neçün diməzdiñ?
¹² Ana haqqı Tañrı haqqı degilmişsə,
Qara polad uz qılıcum ¹³ dartaydım,
Ğafillicə görklü başıñ kəsəydim,
Alca qanıñ ¹ yer yüzinə dökəydim, – dedi.

D283 Anası ağladı, aydır: “Oğul, babañ ² sağdır, amma söylə-
məyə qorxudum, kafirə varasan, kəndözüñi ³ urasan həlak
olasan. Anuñçun saña diməzdim, canım, oğul, – ⁴ dedi, – am-
ma əmmiñə adam sal, gəlsün; görəlim, nə der”, – dedi.

⁵ Adam saldı, əmmisini oxudi. Gəldi. Uruz aydır: “Mən babam ⁶ tutsaq olduğu qalaya gedirəm”. İttifaqla danişq qıldılar. Cəmi ⁷ bəglərə xəbər oldu: “Uruz babasına gedər, yaraqla gəlün!” – dedilər.

⁸ Ləşkər dərildi, gəldi. Alp Uruz çadırların açıldı, ⁹ cəb-bəxanasın yükłəndi. Qaragünə çəribəsi oldu. Borı ¹⁰ ağardıb köçdilər. Yola girdilər.

Yol üzerinde kafiriñ Ayasofyası ¹¹ vardı. Keşişlər bəklərdi. Ğayət sarb kəlisaydı. ¹² Atdan enüb, tacir donın geydilər. Bazırgan surətində ¹³ qatır-dəvə çəkdilər, gəldilər.

D284 Kafirlər gördilər, gələnlər tacirə ¹ bəñzəməz; qaçdilar, qalaya girdilər, qapuların yapdilar. Bürcə çıqub ² “Kim-lərsiz?” dedilər. Bunlar ayıtdı: “Bazırganlarız”, – dedilər.

Kafirlər ³ “yalan söylərsiz” deyü daşa tutdilar. Uruz atdan endi, ⁴ aydır: “Hay, atamıñ altun qədəhindən şərab içən, məni sevən ⁵ atdan ensün! Bunuñ qapusuna birər gürz uralım!” – dedi. On ⁶ altı yigit sıçrayub atdan endilər. Qalqan yapındilar. Gürzlərin ⁷ umuzlarına urdılar, qapuya gəldilər; birər gürz urub qapuyı ⁸ ovatdilar, içərü girdilər. Bulduqları kafiri qırdılar. Dil ⁹ çıqartmadılar. Malını yağmaladılar. Çəri üzərinə gəldilər, qondılar.

¹⁰ Məger bir sığırıtmaları vardı. Gördi kim, qalayı aldilar.

Qaçdı ¹¹ təkürə vardi, Ayasofya alunduğın xəbər verdi. “Nə oturarsız, ¹² üzəriñizə yağı gəldi, başıñuz yarağın görün!” – dedi.

Təkür ¹³ bəgləri cəm eylədi. “Bunlarla nə müdara qılalum?” – dedi. Bəglər ayıtdılar: ¹ “Bunuñ müdarası oldur kim, Qazanı çıqaravuz, anlara bərabər edəvüz”. ² Bu sözi məsləhət gördilər. Vardılar, Qazanı çıqarub, ³ təkür öñinə gətürdilər. Təkür aydır: “Qazan bəg, üzərimizə yağı gəldi. ⁴ Bu yağıyı üzərimizdən ayırsañ, səni qoyu verəlim! – dedilər. Həm ⁵ xəracə müti olalim. Sən dəxi and iç kim, bu bizim elə yağılığa ⁶ gəlməyəsən”, – dedilər. Qazan aydır: “Vallah, billah, doğru yolu görərkən ⁷ əgrı yoldan gəlməyəlim!” – dedi. Kafirlər “Qazan eyü and içdi” deyü ⁸ sevindilər. Təkür çərisin dəvşürüb meydana gəldi. Çadır ⁹ tikdirdi. Kafir ləşkəri Qazanıñ üzərinə yiğildi. Qazana ¹⁰ geyim gətürdilər. Qılıc və sügү və çomaq və sair cəng alətin ¹¹ geydirüb donatdilar.

Bu məhəldə Oğuz ərənləri alay-alay ¹² gəldi. Köpür-köpür tavillar, nəqarələr çalındı. Qazan ¹³ gördü kim, ləşkər öñincə bir ağa-boz atlu, ağa ələmlü bəg dəmir ¹ donlu Oğuzuñ öñincə gəldi. Çadırın dikdirdi. Alay ² bağladı durdı. Anuñ ardınca Qaragünə gəldi, alay bağladı ³ durdı. Haman burada Qazan at meydana sürdi, qırım ⁴ dilədi.

D286 Boz atlu Beyrək at dəpdi, meydana girdi. Qazan ⁵ burada soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış, aydır:

Qalqubanı yerindən ⁶ duran yigit, nə yigitsən?
Əgni bəg dəmür donın geyən yigit, ⁷ nə yigitsən?
Adıñ nədir, yigit, degil maña! – dedi.

Beyrək burada ⁸ soylamış, aydır:

Mərə kafir, sən məni bilməzmisin?
Barasarıñ ⁹ Bayburd hasarından parlayub uçan,
Adaxlusın ayrıqlar ¹⁰ alurkən tutub alan,
Baybörə xan oğlu Bamsı Beyrək ¹¹ maña derlər.
Gəl bərү, mərə kafir, dögüşəlim! – dedi.

Qazan burada ¹² bir dəxi soylamış, aydır:

Mərə yigit, öñincə bu çəriniñ
Bir aq sancaqlu ¹³ alay çıqdı.
Çadırın ildən-ögđin dikdi.
Ağa-boz ata ¹ binən ol yigit nə yigitdir,
kimüñ nəsidiñ?
Yigit, başıñçun, ² degil maña!

D287 Beyrək aydır: “Mərə kafir, kimüñ nəsi olsa gərək! Bəgümüz ³ Qazanıñ oğlıdır”, – dedi. Qazan könlüñdən aydır: “Əl-həmdülillah, ⁴ mənim oğlancığım böyük ər olmuş”, – dedi.

Beyrək: “Mərə kafir, necə ⁵ bir onı-bunu sorarsan maña?” – dedi, Qazanıñ üzərinə at ⁶ saldı. Pərlü gürzini əline alub Qazanı çaldı. Qazan ⁷ kəndüyi bildirmədi, qarvadı Beyrəgi biləgindən tutdı-⁸dartdı, çomağını əlindən aldı. Beyrəgiñ əñsəsinə bir ⁹ çomağ urdı. Beyrək at boynın qucaqladı, qayda ¹⁰ döndi. Qazan aydır: “Ya Beyrək, var, bəgüñə ayıt gəlsün!” – ¹¹ dedi.

Bunu gördü, İlək qoca oğlu Dönəbilməz ¹² Dülək Uran
meydana girdi.

Qazan burada soylamış, aydır:

¹³ Alar danla yerindən duran yigit,
nə yigitsən?

D288 Bədəvi atın oynadı ¹ gələn yigit,
nə yigitsən?
Ər ərdən adın yaşurmaq eyib ² olur.
Adının nədir, yigit, degil maňa! – dedi.

Dülək Uran ³ aydır:

Mərə kafir, mənim adım bilməzmisən?
Öz adına xorlayan, eldən ⁴ çıqan,
Əlli yedi qalaniň kəlidini alan.
İlək qoca oğlu ⁵ Dönəbilməz Dülək Uran
maňa derlər, – dedi.

Sügüsün əlinə alub, ⁶ at saldı. “Qazanı sancam” dedi, san-
camadı, ötə keçdi. ⁷ Qazan at dəpdi. Sügüsün çəküb əlindən al-
dı, dəpəsinə ⁸ urdı. Para-para oldu, ovandı, Aydır: “Mərə, qa-
vat oğlı, ⁹ bəgүñə de gəlsün”, – dedi. Ol dəxi qayıda döndi.

Qazan ¹⁰ yenə ər dilədi. Dözən oğlu Alp Rüstəm at dəpdi,
¹¹ meydana girdi. Qazan burada genə soyladı, aydır:

Qalqubani ¹² yerindən duri gələn,
Qazılıq atın butun binən,
Nə yigitsən, ¹³ adının nədir, degil maňa! – dedi.

Alp Rüstəm aydır:

D289 Qalqubani yerindən ¹ duri gələn,
İki qardaş bəbəegin öldürüb zəlil gəzən,
Dözən ² oğlu Alp Rüstəm maňa derlər, – dedi.

Ol dəxi Qazana ³ at saldı. “Alam” dedi, alımıadı. Qazan bəg-
buňa dəxi ⁴ bir zərb urdı. Aydır: “Mərə qavat, var, bəgүñə de,
gəlsün”, – ⁵ dedi.

Ol dəxi döndi. Qazan gerü ər dilədi. Uruzuň ⁶ cilavısın
əmmisi Qaragünə tutmışdı. Çəkdi, aňsuzın ⁷ əlindən aldı, qılı-

cini dartdi, babasınıñ üzərinə at saldı.⁸ Durundurmadı, çigninə qılıc endirdi. Geyimini kəsdi, omuzına⁹ dört parmaq dəklü zəxm urdu. Alca qanı şorladı,¹⁰ qoynına endi.

Uruz genə döndi ki, bir dəxi çala, Qazan¹¹ burada çağırıb oğlina soyalar, görəlim, xanım, nə soyalar.¹² Aydır:

Qara dağım yüksəgi oğul!
Qaranñulu gözlərim¹³ aydını oğul!
Alpim Uruz, aslanım Uruz,
Ağ saqallu¹ babaña qıyma, oğul! – dedi.

D290

Uruzuñ şəfqət damarları qaynadı.² Qara qıyma gözleri qan-yaş doldı. Atdan yerə endi, atasınıñ³ əlin öpdi. Qazan dəxi axtarıldı, yerə endi. Oğliniñ⁴ boyının öpdi. Bəglər Qazanla oğliniñ üzərinə at saldılar.⁵ Çevrə alıldılar. Cəmisi atdan enüb, Qazaniñ əlin öpdilər.⁶ Yürüyübən kafirə at saldılar, qılıc urdlar. Dərələrdə,⁷ dəpələrdə kafirə qırğun girdi. Qalayı alıldılar. Kəlisasın yığub⁸ məscid yapdilar. Qanlu kafir əlindən babasını dartub aldı.

⁹ Qalın Oğuz elinə gəlüb çıqdı. Ağca yüzli anasına müştçi¹⁰ saldı. Qaza bəñzər qızı-gəlini Qazana qarşu gəlüb, əlin¹¹ öpdilər, ayağına düşdilər.

D291

Qazan görklü çəmənə çadır otaq¹² dikdirdi. Yedi gün yedi gecə toy-düğün edüb, yemə¹⁵ içmə oldu. Dədəm Qorqud gəldi, qopuz çaldı; ğazi ərənlər¹ başına nə gəldügin söylədi:

Qanı ögdögümüz bəg ərənlər,
Dünya² mənim deyənlər?
Əcəl aldı, yer gizlədi.
Fani dünya kimə qaldı?
³ Gəlimlü-gedimlü dünya!
Soñ ucı ölümlü dünya!
Ölüm vaqtı⁴ gəldügində arı imandan ayırmasun!
Qadir səni namərdə möhtac⁵ etməsün!
Beş kəlmə dua qıldıq, qəbul olsun!
“Amin! Amin!”⁶ deyənlər didar görsün!
Günahınızı adı görklü Məhəmməd⁷ Mustafa
hörmətinə bağışlasun! Xanım, hey!

İÇ OĞUZA⁸ DAŞ OĞUZ ASİ OLUB BEYRƏK ÖLDÜĞİ⁹ BOYI BƏYAN EDƏR

Üç Oq, Boz Oq yiğnaq olsa,¹⁰ Qazan evin yağmaladardı.
Qazan gerü evin yağmalatdı. Amma¹¹ Daş Oğuz bilə bulunmadı. Həmin İç Oğuz yağmaladı.

¹² Qaçan Qazan evin yağmalatsa, halalınıñ əlin alur, dışra çıqardı,¹³ ondan yağma edərdi.

D292 Daş Oğuz bəglərindən Aruz, Əmən və qalan¹ bəglər bunı eşitdilər, ayıtdılar ki, “Baq, baq! Şimdiyə dəkin Qazanıñ² evin bilə yağma edərdik. Şimdi neçün bilə olmayavuz?” – dedilər.
³ İttifaqı cəmi Daş Oğuz bəgləri Qazana gəlmədilər, ə davət⁴ eylədilər.

Qılbaş deyərlər, bir kişivardı. Qazan aydır: “Mərə Qılbaş,
⁵ bu Daş Oğuz bəgləri xanım bilə gəlürərdi. Şimdi neçün gəlmədilər?” – ⁶ dedi. Qılbaş aydır: “Bilməzmisin, neçün gəlmədilər? Evin yağmalatlığıñ⁷ dəm Daş Oğuz bilə bulunmadı, səbəb oldur”, – dedi. Qazan⁸ aydır: “Ə davət bağladılar, həmi?” – dedi. Qılbaş aydır: “Xanım, mən⁹ varayın, onlarıñ dostlığın-düşmənliğin biləyin”, – dedi. ¹⁰ Qazan aydır: “Sən bilürsən, var!” – dedi.

D293 Qılbaş bir qaç adam¹¹ ilə binüb, Qazanıñ dayısı Aruzuñ evinə gəldi. Aruz¹² dəxi altun günlüğün dikmişdi, oğlanlarıyla oturmuşdı. ¹³ Qılbaş gəlüb Aruza salam verdi, aydır: “Qazan buñlu oldu. ¹ Əlbətdə, dayım Aruz maña gəlsün, – dedi. Qara başım buñaldı,² üzərümə yağı gəldi. Dəvələrim bozlatdırılar, Qaraqucda³ Qazılıq atlarım kışnetdilər. Qaza bəñzər qızımız-gəlinümüz buñlu⁴ oldu. Mənim qara başıma gör nələr gəldi. Dayım Aruz gəlsün”, – ⁵ dedi.

Aruz aydır: “Mərə Qılbaş, ol saat kim, Üç, Boz Oq⁶ yiğnaq olsa, ol saat Qazan evin yağma edərdi. Suçumuz⁷ nəydi ki, yağmada bilə olmadıq? – dedi. Həmişə Qazanıñ başına⁸ buñlu gəlsün, dayısı Aruzı daim aña dursun. Biz Qazana⁹ düşməniz, bəllü bilsün!” – dedi.

Qılbaş burada soylamış, görəlim, ¹⁰ xanım, nə soylamış, aydır:

Mərə qavat,
Qalqubanı Qazan xan yerindən ¹¹ duri gəldi.
Ala dağda çadırın-otağın dikdi.
Üç ¹² yüz altmış altı alp ərənlər
yanına yiğnaq oldu.
Yemək-içmək ¹³ arasında bəglər səni añdır.
Üstümüzə yağı-nəsnə gəlmədi.
D294   ¹ Mən səniñ dostlığıñ-düşmənlığıñ
sinayu gəldim.
Qazana ² düşmən imişsən, bildim! – dedi.
Qalqub “Xoş qal!” deyüb ³ getdi.

Aruz ǵayət səxt oldu. Daş Oğuz bəglərinə ⁴ adam saldı.
“Əmən gəlsün, Alp Rüstəm gəlsün, Dönəbilməz ⁵ Dülək Uran
gəlsün, gerü qalan bəglər həb gəlsün!” – dedi.

⁶ Daş Oğuz bəgləri həp yiğnaq oldu. Ala bargah otaqların ⁷
düzə dikdi. Atdan-ayğırdan, dəvədən buğra, qoyundan qoç ⁸
qirdirdi. Daş Oğuz bəglərinə ağırlıq edüb toyladı. ⁹ Aydır:
“Bəglər, mən sizi niyə qağırdım, bilürmisiz?” Ayıtdılar:
“Bilməzüz”. ¹⁰ Aruz aydır: “Qazan bizə Qılbaşı göndərmiş.
Elim-günüm çapıldı, ¹¹ qara başım buñlu oldu, dayım Aruz
maña gəlsün, – demiş. Qılbaşa ¹² ayıtdım ki, qaçan ki Qazan
evin yağmaladardı, Daş Oğuz ¹³ bəgləri bilə yağmalardı.
Bəglər gəlür, Qazanı salamlar, gedərdi. Şimdi suçumuz nə
oldı kim, bilə bulunmaduq”.

D295   ¹ Əmən aydır: “Ya sən nə cavab verdiñ?” Aruz aydır ki,
“Mərə qavat, biz ² Qazana düşmənüz”, – dedim. Əmən aydır:
“Eyü demişsən”.

Aruz aydır: “Bəglər, ³ ya siz nə dersiz?” Bəglər aydır: “Nə
deyəlüm? Cün sən Qazana düşmən olduñ, ⁴ biz də düşməniz”,
– dedilər.

Aruz araya Müshəf gətirdi. Həb bəglər ⁵ əl urub and
içdilər. “Səniñ dostuña dost və düşmənүñə ⁶ düşmənüz”, –
dedilər. Aruz cümlə bəgləri xələtlədi, döndi aydır: “Bəglər, ⁷
Beyrək bizdən qız almışdır, güyəgümüzdür; amma Qazanıñ
inağıdır. ⁸ Gəlsün, bizi Qazanla barışdırısun. Deyəlüm, gətürə-
lim; bizə müti ⁹ olursa, xoş! Olmaz isə, bən saqalını tutayıñ,

siz qılıc¹⁰ aşuruñ, paralañ! Aradan Beyrəgi götürəlim. Andan soñra Qazan ilə¹¹ işümüz xeyir ola!” – dedi.

Beyrəgə kağıd göndərdilər. Beyrək oda¹²sında yigitlərlə
seyüb-içirdi. Aruzdan adam gəldi, salam¹³ verdi.

D296 Beyrək əleyk aldı. Ayıtdı: “Xanım Aruz sizə salam¹
aydar. Kərəm etsün, Beyrək gəlsün, Qazanla bizi barış-
dırsun!”²-der. Beyrək “Xoş ola!” dedi. Atın çəkdilər, bindi.
Qırq yigidlə³ Aruzuñ evinə gəldi. Daş Oğuz bəgləri oturarkən
girib salam⁴ verdi. Beyrəgə Aruz aydır: “Bilürmisən, səni ni-
yə qağırdıq?” Beyrək⁵ aydır: “Niyə qağırdıñız?” Aruz aydır:
“Həb şol oturan bəglər Qazana⁶ ası olduq, and içdik”. Müş-
həf getürdilər, “Sən dəxi and iç!”⁷ dedilər. “Qazana mən ası
olmazam” deyü and içdi. Soyladı,⁸ aydır:

Mən Qazanıñ nemətini çoq yemişəm,
Bilməzsəm, gözümə dursun!

⁹ Qaraqucda Qazılıq atına çoq yilmışəm.
Bilməzsəm, maña, tabut olsun!

¹⁰ Yaxşı qaftanların çoq geymişəm,
Bilməzsəm, kəfənim olsun!

Ala bargah¹¹ otağına çoq girmişəm,
Bilməzsəm, maña zindan olsun!

Mən Qazandan¹² dönməzəm, bəllü bilgil! – dedi.

Aruz qağıdı, qarvayub Beyrəgiñ saqalını tutdı. Bəglər¹³
Beyrəgə qiyamadı.

D297 Beyrək Aruz qağıduğın burada bildi. Soylamış,¹ aydır:

Aruz, maña bu işi edəcəgiñ bilsəydim,

Qaraqucda Qazılıq² atuma binərdim!

Əgni bərk dəmür donum geyərdim!

Qara polad uz qılıcım³ belümə bağlardım!

Alın-başa qunt işuğum urardım!

Qarğu dalı⁴ altmış tutam sügumi

əlümə alurdım.

Ala gözlü bəgləri yanımı⁵ salırdım!

Qavat, mən bu işi duysam,

saña böylə gəlürmiydim?!

⁶ Aldayuban ər tutmaq övrət işidir,
Övrətiñdənmi ögrəndiñ, sən ⁷ bu işi, qavat?! – dedi.

Aruz aydır: “Mərə, hərzə-mərzə söyləmə, qaniña ⁸ susanma; gəl and iç!” – dedi. Beyrək aydır: “Vallah, mən Qazan ⁹ Oğuzına başım qomışam. Qazandan dönməzəm, gərəksə, yüz para eylə!” – dedi. ¹⁰ Aruz genə qağıdı. Beyrəgin saqalını bərk tutdi, bəglərə baqdı. ¹¹ Gördi kimsə gəlməz. Aruz qara polad uz qılıcın dartub, Beyrəgiñ ¹² sağ oyluğun çaldı, qara qana bulaşdı. Beyrəgiñ başı ¹³ buñlu oldı. Bəglər həb dağıldı.
D298 Hər kişi atlu atına bindi. ¹ Beyrəgi dəxi bindirdilər. Ardına adam bindirib qucaqladılar. Qaçdilar, ² Beyrəgi odasına yetirdilər. Cübbəsin üzərinə örtdilər.

Beyrək ³ burada soyladı, aydır:
Yigitlərim, yerüñüzdən uru duruñ,
⁴ Ağ-boz atumuñ quyuğunu kəsiñ,
Arqubeli Ala dağdan ⁵ dünin aşuñ,
Aqındılı görkli suyu dəlüb keçüñ.
Qazaniñ ⁶ divanına çapub varıñ.
Ağ çıqarıb qara geyüñ.
“Sən sağ ol, ⁷ Beyrək öldi” deyiñ.

Ayıdıñuz: “Namərd Aruz dayıñdan adam gəldi. ⁸ Beyrəgi istəmiş, ol dəxi varmış. Həp Daş Oğuz bəgləri ⁹ yığnaq olmuş. Bilmədik, yemə-içmə arasında Müshəf gəturdilər. ¹⁰ “Qazana biz asi olduq, and içdik. Gəl, sən dəxi and iç!” dedilər. ¹¹ İçmədi. “Mən Qazandan dönməzəm”, – dedi. Namərd dayıñ qağıdı, ¹² Beyrəgi qılıcladı. Qara qana bulaşdı, buñlu oldı. Yarın ¹³ qiyamət günində mənim əlüm Qazan xanıñ yaqasında olsun, ¹ mənim qanım Aruza qorsa!” – dedi. Bir dəxi soylamış, aydır:
D299

Yigitlərim, ² Aruz oğlu Basat gəlmədin,
Elim-günim çapılmadın,
Qaytabanda ³ dəvələrim bozlatmadın,
Qaraqucda Qazılıq atım kişnətmədin,

Ağca⁴ qoyunlarım məñrişmədin.
Ağca yüzlü qızım-gelinüm əkşəsmədin,
Ağca⁵ yüzli görklimi Aruz oğlu Basat
gəlüb almadın,
Elüm-günüm⁶ çapmadın,
Qazan maňa yetişsün,
Mənim qanım Aruza qomasun.
Ağca⁷ yüzlü görklümi oğlına alı versün.
Axırət haqqını halal etsün.
⁸ Beyrək padşahlar padşahı Haqqqa vasil oldu,
bəllü bilsün! – ⁹ dedi.

Beyrəgiň babasına-anasına xəbər oldu. Ağ evi-eşigində¹⁰ şivən qopdı. Qaza bəñzər qızı-gelini ağ çıqardı,¹¹ qara geydi. Ağ-boz atınıň quyruğını kəsdilər. Qırq-əlli yigit¹² qara geyüb-gög sarındılar. Qazan bəğə gəldilər, sarıqların yerə¹³ urdilar. “Beyrək!” deyü çoq ağladılar. Qazanıň əlin öpdilər.¹ “Sən sağ ol, Beyrək oldu!” – dedilər. Namərd dayıň al ey-ləmiş.² Oquyuban bizi aldılar. Vardıq, Daş Oğuz bəgləri sizə³ ası olmışlar, bilmədik. Müshəf gətürdilər; biz Qazana ası⁴ olduq, sən dəxi bizə müti ol! – dedilər. And içdilər. Beyrək⁵ ətməgүn basmadı. Anlara müti olmadı. Dayıň namərd Aruz⁶ qağıdı, Beyrəgi oturduğu yerdə qılıcladı. Bir oyluğun düşürdü.⁷ “Sən sağ ol, xanım, Beyrək Haqqqa vasil oldu; mənim qanım Aruza⁸ qomasun”, – dedi, – dedilər.

Qazan bu xəbəri eşiti. Dəstmalın⁹ əlinə alub ökür-ökür ağladı. Divanda zarlıq qıldı. Həp¹⁰ anda olan bəglər ağlaşdırılar. Qazan vardı, odasına girdi;¹¹ yedi gün divana çıqmadi, ağladı oturdu.

Bəglər yiğildi,¹² divana gəldi. Qazanıň qardaşı Qaragünə aydır: “Qılbaş, var¹³ ayıt, ağam Qazan gəlsün-çıqsun; bir yığid səniň ucuñdan¹ aramızdan əksildi. Həm vəsiyyət eyləmiş, “Mənim qanım qomayasan,² alasan” – demiş. Varalım, düşməni haqlayalum, di!” – dedi. Qılbaş³ aydır: “Sən qarın-daşisan, sən var!” – dedi.

Əlhasıl, ikisi bilə⁴ vardılar. Qazanıň odasına girdilər. Salam verdilər. “Sən sağ ol,⁵ xanım, – dedilər. – Bir yigit ara-

mızdan əksildi, səniñ yoluñda baş⁶ verdi. Derəm, qanın ala-lım; həm sizə ısmarlamış, “mənim qanım alsun” demiş.⁷ Ağlamaqla nəsnəmi olur? Durı gəl yuqarı” – dedilər.

Qazan aydır: ⁸ “Məsləhətdir. Tez cəbbəxanayı yüklətsünlər. Həp bəglər həp binsünlər!”⁹ dedi.

Cəmi bəglər bindi; Qazanıñ Qoñur atın çekdilər, bindi. Borı¹⁰ çalındı, kos uruldu. Gecə-gündüz demədilər, yortma oldu.

D302 Aruza və cəmi Daş Oğuz bəglərinə xəbər oldu. “İşdə, Qazan gəldi”,¹² dedilər. Anlar dəxi çəri dərüb, borı ağardan Qazana qarşu gəldilər.¹³ Üç Oq, Boz Oq qarşulaşdır. Aruz aydır: “Mənim İç Oğuzda¹ qırımmı Qazan olsun!” Əmən aydır: “Mənim qırımmı Tərsuzamış olsun!”² Alp Rüstəm aydır: “Mənim qırımmı Əñsə qoca oğlu Oqçı olsun!” –³ dedi. Hər biri bir qırım gözətdi. Alaylar bağlandı, qoşunlar⁴ düzüldi. Borılar çalındı. Tavullar döгildi. Aruz qoca⁵ meydana at dəпdi. Qazana çağırıb “Mərə qavat, sən mənim qırımmısan,⁶ sən gəl bərү!” – dedi.

Qazan qalqan yapındı, sügüsün əlinə aldı.⁷ Başı üzərinə ćevirdi. Aydır: “Mərə qavat, muxannatlıq ilə ər öldürmək⁸ necə olur, mən saña göstəreyim!” – dedi. Aruz Qazanıñ üzərinə⁹ at saldı. Qazanı qılıcladı, zərrə qədər kəsdirəmədi, ötə¹⁰ keçdi. Növbət Qazana dəgdi. Altmış tutam ala göndərin¹¹ qoltuq qıṣdı, Aruza bir göndər urdı. Köksindən yalabdaq¹² ötə keçdi. At üzərindən yerə saldı. Qarındaşı Qaragünəyə¹³ işaret etdi: “Başın kəs!” – dedi. Qaragünə atdan endi.¹ Aruzuñ başın kəsdi.

D303 Daş Oğuz bəgləri bunı görüp,² həp atdan endilər. Qazanıñ ayağına düşdilər, suçların dilədilər,³ əlin öpdilər. Qazan suçların bağışladı. Beyrəgiñ qanın⁴ dayısından aldı. Aruzuñ evini çapdırdı. Elini-günini⁵ yağmalatdı. Yigit bəglər toyum oldı.

Qazan gög alañ çəmənə⁶ çadır dikdirdi. Otağın qurdi. Dədəm Qorqud gəlübən⁷ şadlıq çaldı. Qazi ərənlər başına nələr gəldiğin⁸ aydı-verdi:

Qanı dedigim bəg ərənlər,
Dünya mənim deyənlər?
⁹ Əcəl aldı, yer gizlədi.
Fani dünya kimə qaldı?

Gəlimli-¹⁰ gedimli dünya!
Soñ ucı ölümlü dünya!
Əlaqibət, ¹¹ uzun yaşıñ
ucı ölüm, axırı ayrılıq.

Yum verəyim, ¹² xanım:

D304

Ölüm vaqtı gəldüğində
arı imandan ayırmasun!
¹³ Ağ saqallu babañ yeri uçmağ olsun!
Ağ birçəklü ¹ anañ yeri behişt olsun!
Qadir səni namərdə ² möhtac etməsün!
Ağ alnuñda ³ beş kəlmə dua qıldıq,
⁴ qəbul olsun!
“Amin! ⁵ Amin!” deyənlər didar görsün!
⁶ Yığışdırısun, duruşdursun
⁷ Günahıñı Məhəmməd Mustafaya ⁸ bağışlasun!
Xanım, hey!..

KİTABI-DƏDƏ QORQUD

Sadələşdirilmiş mətnlər

Müəlliflər: F.Zeynalov, S.Əlizadə

MÜQƏDDİMƏ

Məhəmməd peyğəmbərin zamanına yaxın Bayat boyunda “Qorqud ata” deyilən bir kişi vardı. O kişi oğuzların kamil bilicisi idi: nə deyirdisə, olurdu. Gələcəkdən qəribə xəbərlər söyləyirdi. Allah onun könlünə ilham verirdi...

Qorqud ata dedi: “Axırda xanlıq geriyə – Qayıya dönər, heç kim əllərindən almaz...” Qorqud atanın bu dediyi Osman nəslidir. /Qiyamət günü qopunca necə var, elə də ömür sürüb gedəcək/... və daha buna bənzər neçə söz söylədi.

Qorqud ata oğuz xalqının çətin işlərini həll edərdi. Nə olsa, Qorqud ataya danışmayınca iş görməzdilər. O nə buyursa, qəbul edirdilər, sözün tutub gedirdilər...

Dədə Qorqud söylemiş:

Allah-Allah deməyincə işlər düzəlməz.
Qadir Allah verməyincə kişi varlanmaz.
Əzəldən yazılmasa, qul başına qəza gəlməz.
Əcəl vaxtı çatmayıncı kimsə ölməz.
Ölən adam dirilməz, çıxan can geri gəlməz.
Bir ığidin Qara dağ yumrusunca malı olsa,
yığar-toplayar, qismətindən artığını
  yeşə bilməz.

Qovuşaraq sular daşsa, dəniz dolmaz.
Təkəbbürlük eyləyəni Tanrı sevməz.
Könlünü uca tutan adamda ağıl olmaz.
Yad oğlunu saxlamaqla oğul olmaz, –
böyükəndə atar-gedər, gördüm deməz...
Kül təpəcik olmaz (Kürəkən oğul olmaz).
Qara eşşək başına yüyüən vursan, qatır olmaz.
Qaravaşa don geydirən də, qadın olmaz.
Lopa-lopa qarlar yağısa, yaza qalmaz.
Gül-çiçəkli göycə çəmən payızə qalmaz.
Köhnə pambıq bez olmaz.

Qarı düşmən dost olmaz.
Qaracığa qıymayınca yol alınmaz.
Böyük, iti, polad qılınçı çalmayınca döyüş bitməz.
Kişi malına qıymayınca adı çıxmaz.
Qız anadan görmeyincə öyünd almaz.
Oğul atadan görmeyincə süfrə çəkməz.
Oğul atanın yetirməsi, iki gözünün biridir.
Ağillı oğul olsa, ocağının közdür.
Oğul daha neyləsin, ata ölüb mal qalmasa.
Ata malından nə fayda, başda ağıl olmasa...
Ağılısız adamın şərindən Allah saxlasın, xanım, sizi!
Dədə Qorqud soylamış:
Bərk qaçarkən Qazlıq ata namərd igid minə bilməz,
minincə, minməsə yaxşıdır!
Çalıb-kəsən iti qılınçı müxənnətlər çalınca,
sinsa yaxşıdır!
Vura bilən igidə oxla qılınçdan bir çomaq yaxşıdır.
Qonağı gəlməyən böyük evlər yixilsa yaxşıdır!
At yeməyən acı otlar bitincə, bitməsə yaxşıdır!
Adam içməyən acı sular sizinca, sizmasa yaxşıdır!
Ata adını ucaltmayan fərsiz oğul
ata belindən enince, enməsə yaxşıdır.
Ana bətninə düşüncə, doğulmasa yaxşıdır.
Ata adını yaşıtmaqçın ağillı oğul yaxşıdır.
Yalan söz bu dünyada olunca, olmasa yaxşıdır.
Doğrucul adamlar yüz yaşasa yaxşıdır.
Üç yüz on yaşına çatasan;
Allah sizə yamanlıq göstərməsin,
Dövlətiniz əbədi olsun, xanım, hey!

Dədə Qorqud soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Getdiyi yerin otlaqlarını keyik tanıyor.
Uzaq yerlərin çəmənlərini qulan tanıyor.
Ayrı-ayrı yollar izini dəvə tanıyor.
Yeddi dərə qoxularını tülkü tanıyor.
Gecə ikən karvan köcdüyünü torağay bilər.
Oğulun kimdən olduğunu ana bilər.
Ərin ağızının kəsərini at bilər.

Ağır yükün zəhmətini qatır bilər.
Hansı yerdə sıyrılan varsa, çəkən bilər.
Qafıl basın ağrısını beyni bilər.
Qolça qopuz götürüb eldən-elə, bəydən-bəyə
ozan gəzər;
Ər comərdini, ər namərdini ozan bilər.
Elinizdə-evinizdə əlib-deyən ozan olsun!
Azib gələn qəzanı Tanrı sovuşdursun, xanım, hey!

Dədə Qorqud yenə soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Ağız açıb tərifləsəm, üstümüzdə Tanrıya əhsən!
Tanrı dostu, din başçısı Məhəmmədə əhsən!
Məhəmmədin sağ yanında namaz qılan
sadiq Əbübəkrə əhsən!
Quranın son fəslində “əmmə” surəsi gözəldir!
Höccələnin düz oxunsa, yasin gözəldir!
Qılınc çaldı, din açdı mərdlər şahı Əli, – əhsən!
Əlinin oğulları – peyğəmbərin nəvələri –
Kərbəla çölündə Yezid əlində öldürülən
iki qardaşa – Həsənlə Hüseynə əhsən!
Yazılıb-düzlüb göydən enən Tanrı elmi
Qurana əhsən!
O, Quranı yazdı-düzdü, alimlər öyrənincə
ölçdü-biçdi, –
Alimlər başçısı Üffan oğlu Osmana əhsən!
Alçaq yerdə tikilibdir, Tanrı evi Məkkə gözəldir.
O Məkkəyə sağ-salamat gedib-gəlsə, sidqi
bütöv Hacıya əhsən!
Sayılan günlərdən cümə gözəldir,
Cümə günü oxunanda xütbə gözəldir.
Qulaq asıb-dinləyəndə ümmətə əhsən!
Minarədə azan verən azançıya əhsən!
Dizini yerə basıb oturanda qadın gözəldir.
Sinəsindən ağarırsa, ata gözəldir.
Ağ südünü doyunca əmizdirə, ana gözəldir.
Yanaşıb yola girəndə qara buğur gözəldir.
Sevgili qardaş gözəldir.
Uca ev yanında qurulsa gəlin çadırı, gözəldir.

Uzunca ipi də gözeldir. Oğul gözeldir.
Heç kimə bənzəməyən, bütün aləmləri yaradan
Allaha əhsən!..
O təriflədiyim uca Tanrı dost olub,
sənə kömək etsin, xanım, hey!

Ozan deyir: “Arvadlar dörd cürdür: birisi soy soldurandır; birisi toy doldurandır; birisi evin dayağıdır; birisi necə desən, bayağıdır”.

Ozan, evin dayağı odur ki, çöldən-bayırdan evə bir qonaq gəlsə, əri evdə olmasa, o gələn adamı yedirir-içirir, əzizləyib-oxşayır, yola salır. O cür arvad Ayışə, Fatimə cinsidir, xanım. Onun uşaqları sağ olsun. Ocağına bu cür arvad gəlsin...Gəldin, o ki soy soldurandır, oğruncu yerindən qalxar, əl-üzünü yumadan doqquz bozlamacla bir bardaq qatığı gəvələyər, tixib-basıb doyunca yeyər, əlini böyrünə vurar, deyər: “Bu evi görüm, xaraba qalsın! Ərə gedəndən bəri qarnım da doymadı, üzüm də gülmədi. Ayağım başmaq, üzüm yaşmaq görmədi. Deyər: “Ah, nə olaydı, birlə də gedəydim. Umdağumdan da yaxşı-uyğun olaydı”. Onun kiminin, xanım, uşaqları böyüməsin! Ocağına bu cür arvad gəlməsin.

Gəldin, o ki toy doldurandır, tərpəninə yerindən qalxdı, əl-üzünü yumadan obanın o ucunu bu ucuna çarpışdırı. Söz-şayıə yaydı, qapılara qulaq qoydu. Öynəyədək gəzdi. Öynədən sonra evinə gəldi. Gördü ki, oğru köpəklə yekə dana evini qatıb-qatışdırılmışdır; evi toyuq komasına, inək damına dönmüşdür. Qonşularını çağırar ki: “Yetər! Zəlihe! Zibeydə! Üründə-can, qız-can! Paşa! Ayna Mələk! Qutlu Mələk! Ölməyə itməyə getməmişdim. Yatacaq yerim yenə bu xaraba olasıydı. Nə olardı, mənim evimə azacıq baxayınız? “Qonşu haqqı – Tanrı haqqıdır” – deyib-söylər. Bunun kiminin, xanım, uşaqları böyüməsin! Ocağına bunun kimi arvad gəlməsin.

Gəldin, o ki necə desən, bayağıdır. Əri evdə olanda çöldən-bayır-dan evinə bir abırı qonaq gəlsə, əri desə ki, dur çörək gətir, yeyək; qonaq da yesin. Desə, bişmiş çörək daimi deyil, yemək lazımdır. Arvad deyər: “Neyləyim, bu yixılacaq evdə un yox, əlek yox. Dəvə də dəyirmandan gəlmədi... Nə gəlirsə, mənim sağırlıma gəlsin”, -deyə əlini yanına vurar, üzünü o tərəfə, sağırısını ərinə döndərər. Min söylərsən, birisini eşitməz, – ərin sözünü qulağına almaz. O, Nuh peyğəmbərin eşşəyi nəslindəndir. Xan, ondan da sizi Allah saxlasın! Ocağına belə arvad gəlməsin!

DİRSƏ XAN OĞLU BUĞAC XAN BOYU

Bir gün Qam Ğan oğlu Bayındır xan yerindən durmuşdu. Şami günlüğünü yer üzündə qurdurmuşdu. Hündür alaçığı göy üzünə dırənmişdi. Min yerdə ipək xalça döşənmişdi...

Xanlar xanı Bayındır xan ildə bir dəfə şadlıq edib, oğuz bəylərini qonaq edərdi. Yenə şadlıq məclisi qurub, atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırmışdı. Bir yerdə ağ otaq, bir yerdə qırmızı otaq, bir yerdə qara otaq qurdurmuşdu. “Kimin oğlu-qızı yoxdursa, qara otaqda oturdun, altına qara keçə döşəyin, öünüə qara qoyun ətinin qovurmasından gətirin. Yeyir-yesin, yemirsə – dursun getsin” demişdi. “Oğlu olanı ağ otağa, qızı olanı qırmızı otağa yerləşdirin. Oğlu-qızı olmayanı Allah qarğıyıb, biz də qarğayarıq; qoy bilsin” demişdi.

Oğuz bəyləri bir-bir gəlib yiğilmağa başladılar. Dirsə xan deyilən bir bəyin oğlu-qızı yox idi. Ozan soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Salxım-salxım dan yelləri əsdikdə,
Saqqallı, boz, ac torağay ötdükdə,
Saqqalı uzun tat kişi azan çəkəndə,
Bədəvi atlar yiyəsini görüb kişnədikdə,
“Ağlı”, “qaralı” seçilən çağda,
Köksü gözəl qaya dağlara gün dəyəndə,
İgid bəylər, pəhləvanlar bir-birilə güləşəndə

Dirsə xan sübh tezdən qalxıb, yerindən durdu; qırx igidini dəstəsi-nə qatıb Bayındır xanın məclisinə gəldi.

Bayındır xanın igidləri Dirsə xanı qarşılıdalar, gətirib qara otaqda oturdular, altına qara keçə döşədilər, qara qoyun qovurmasından öünü-nə gətirdilər. “Bayındır xanın əmri belədir, xanim!” dedilər. Dirsə xan deyir: “Bayındır xan mənim hansı əksikliyimi gördü? Qılincimdanmı gördü, süfrəmdənmi gördü? Məndən alçaq kişiləri ağ otaqda, qırmızı otaqda oturdu. Mənim günahım nə oldu ki, qara otağa yerləşdirdi?”.

Dedilər: “Xanim, bu gün Bayındır xandan buyruq belədir ki, oğlu-qızı olmayanı Tanrı qarğayıbdır; biz də qarğayarıq”.

Dirsə xan yerindən qalxdı: “İgidlərim, qalxıb yerinizdən durun! Bu böyük eyib mənə ya məndən, ya arvaddandır”, -dedi.

Dırsə xan evinə gəldi. Çağırıb qadınını soylayır, görək, xanım, nə soylayır. Soylama. Deyir:

Bəri gəl, başımın baxtı, evimin taxtı!
Evdən çıxıb yeriyəndə sərv boylum!
Topuğuna sarmaşanda qara saçlım!
Qurulmuş yaya bənzər çatma qaşlım!
Qoşa badam sığmayan dar ağızlım!
Payız almasına bənzər al yanaqlım!
Qadınım, dayağım, döl verənim!
Görürsənmi nələr oldu?

Bayındır xan qalxıb yerindən durmuş, bir yerdə ağ otaq, bir yerdə qırmızı otaq, bir yerdə qara otaq tikdirmişdir. “Oğulluları ağ otaqda, qızlarını qırmızı otaqda, oğlu-qızı olmayanı qara otaqda oturdun; altına qara keçə döşəyin, önnə qara qoyun ətinin qovurmasını götərin: yeyir-yesin, yemirsə, dursun-getsin. Bir adamin ki, oğlu-qızı olmaya, onu Allah qarğayıbdır, biz də qarğayıraq” – demişdir.

Gəlib qarşıladılar, qara otaqda oturtdular, qara qoyun ətindən qovurmanın önemə götərdilər. “Oğlu-qızı olmayanı Tanrı qarğayıbdır, bil ki, biz də qarğayıraq” – dedilər. “Səndənmidir, məndənmidir, nədən-dır Allah bizə bir yetkin oğul vermir?” – dedi. Soyladı:

Xan qızı, yerimdən durumu?
Yaxandan-boğazından tutummu?
Qaba dizimin altına salımmi?
Böyük, iti, polad qlincimi əlimə alımmi?
Öz gövdəndən başını kəsimmi?
Can şirinliyini sənə bildirimmi?
Alca qanımı yer üzünə tökümmü?
Xan qızı, səbəbi nədir, de mənə!
Qatı cəza verərəm indi sənə! – dedi.

Dırsə xanın qadını soylamış, görək, nə soylamışdır:

Ay Dırsə xan, mənə qəzəblənmə!
İnciyib acı sözlər söyləmə!
Yerindən qalx, ayağa dur,
Yer üzündə böyük çadır qur!

Ayğır, buğra, qoç qırdır!
İç Oğuzun, Daş Oğuzun bəylərini üstünə yiğ!
Ac görsən, doydur; çılpaq görsən, geyindir!
Borclunu borcundan qurtar!
Təpə kimi et yiğ, göl kimi qımız sağdır!
Böyük şadlıq məclisi qur, Allahdan arzunu dilə!
Bəlkə bir ağızı dualının alqışı ilə
Tanrı bizə bir yetkin övlad verə, – dedi.

Dırsə xan arvadının sözü ilə böyük məclis qurdurdu, Allahdan istəyini dilədi. Atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırdı. İç Oğuz, Daş Oğuz bəylərini ora topladı. Ac gördüsə, doydurdu.

Yalın gördüsə, geyindirdi. Borclunu borcundan qurtardı. Təpə kimi et yiğdi. Göl kimi qımız sağdırdı. Əl götürüb arzularını dilədilər. Allah bir ağızı dualının alqışı ilə övlad verdi. Arvadı hamilə oldu. Bir neçə müddətdən sonra isə bir oğlan doğdu. Oğlancığı dayələrə verdi, saxlatdı...

Atayağı iti, ozan dili çevik olur. Yiyəsi olan yekəlir, qabırğalı böyüür. Oğlan on beş yaşına girdi. Oğlanın atası köcüb Bayındır xanın adamlarına qarışdı.

Deyilənə görə, Bayındır xanın bir buğası və bir də buğrası vardı. O buğa bərk daşa buynuz vursa, un kimi üyüdərdi. Bir yazda, bir də payızda buğa ilə buğrəni savaşdırıldılar. Bayındır xan Qalın Oğuz bəyləri ilə tamaşa baxır, əylənirdi.

Bir dəfə, sultanım, yenə yazda buğanı saraydan çıxardılar. Dəmir zəncirli buğanı üç kişi sağdan, üç kişi də sol yandan tutmuşdu. Gəlib meydanın ortasında qoyub getdilər. Bu vaxt Dırsə xanın oğlu üç uşaqla meydanda “aşıq-aşıq” oynayırdı. Buğanı qoyub gedəndə oğlanlara “qac” dedilər. Oğlanların üçü qaçırdı, Dırsə xanın oğlu qaçmadı. Hündür meydanın ortasında durdu-baxdı. Buğa da hücum edib oğlana sarı gəldi. İstədi ki, oğlanı həlak etsin. Oğlan buğanın alnına çəpəki bir zərbə vurdu. Buğa dal-dalı getdi, geri qayıdır oğlana hücum etdi. Oğlan yenə buğanın alnına möhkəm bir yumruq vurdu; bu dəfə buğanın alnına yumruğunu dayadı, itələyib meydanın başına çıxardı.

Oğlanla buğa xeyli çəkişdilər. Buğanın iki kürəyi üstündə köpük durdu. Nə oğlan, nə də buğa üstün gəlirdi. Oğlan fikirləşib öz-özünə dedi: “Bir dama dirək vururlar, o dama dayaq olur. Mən niyə bunun alnına dayaq olub dururam?” Yumruğunu buğanın alnından çəkib,

yolundan atıldı. Buğa ayaq üstündə dura bilmədi, yixıldı; təpəsi üstə düşdü. Oğlan bıçağına əl atdı. Buğanın başını kəsdi.

Oğuz bəyləri gəlib, oğlanın başına toplaşdır, əhsən dedilər. “Dədəm Qorqud gəlsin, bu oğlana ad qoysun: özüylə götürüb, atasının yanına getsin. Atasından oğlana bəylik istəsin, təxt alıb versin”- dedilər.

Çağırıldılar, Dədə Qorqud gəldi. Oğlana götürüb atasının yanına getdi. Dədə Qorqud oğlanın atasına soylamış, görək, xanım, nə soy-lamış – demişdir:

Hey Dirsə xan! Oğlana bəylik ver,
Təxt ver, -güclüdür, ərdəmlidir!
Boynu uzun bədəvi at ver,
Qoy minsin, hünərlidir!
Yaylağından on qoyun ver,
Bu oğlana şışlik olsun, cüssəlidir!

Qaytabandan qızılı dəvə ver bu oğlana,
Qoy yüklesin, hünərlidir!
Qızıl tağlı hündür ev ver bu oğlana,
Kölgə olsun, ərdəmlidir!
Çiyini quşlu cübbə-don ver sən bu oğlana,
Qoy geyinsin, hünərlidir!

Bu oğlan Bayındır xanın uca meydanında vuruşmuşdur. Sənin oğ-lun bir buğa öldürmişdür, qoy adı “Buğac” olsun. Adını mən verdim, yaşını Allah versin, -dedi.

Dirsə xan oğlana bəylik verdi, taxt verdi. Oğlan taxta çıxdı, atasının qırx igidini unutdu. O qırx igid həsəd çəkdi, kin saxladı. Bir-birinə söylədilər: “Gəlin, oğlani atasının gözündən salaq. Bəlkə atası onu öldürə, hörmətimiz onun atası yanında yenə xoş ola, artıq ola”, -dedilər.

Bu qırx igidin iyirmisi bir yana, iyirmisi də o biri yana getdi. Əvvəlcə iyirmisi gedib, Dirsə xana bu xəbəri gətirdi: “Görürsənmi, Dirsə xan, nələr oldu? Yarimasın sənin oğlun, nankor və fərsiz çıxdı. Qırx igidini dəstəsinə qatıb, Qalın Oğuzun üstünə yürüş etdi. Harada gözəl vardısa, çəkib aldı. Ağ saqqallı qocanın ağızına, ağ birçəkli qarının südünə söyüdü. Axan duru sulardan, çılpaq yatan Ala dağdan sözsov

adlayıb-keçər, xanlar xanı Bayındırə xəbər çatar. “Dirsə xanın oğlu belə yaramaz işlər görüb” desələr, yer üzündə gəzməyindən ölməyin yaxşı olar. Bayındır xan səni çağırar, sənə ağır cəza verər. Belə oğul sənin nəyinə gərəkdir? Belə oğulun olmasından olmaması yaxşıdır. Öldürsənə!” - dedilər.

Dirsə xan: “Gedin, gətirin, öldürüm!” – dedi. Belə dedikdə, xanim, o naməndlərin iyirmisi də gəlib çıxdı və bir iftira da onlar gətirdilər. De-dilər: “Dirsə xan, sənin oğlun qalxıb yerindən durdu, köksü gözəl böyük dağa ova çıxdı. Sən var ikən ov ovladı, quş vurdu. Anasının yanına götürüb gəldi. Al şərəbin tündünü aldı, içdi. Anası ilə dilbir olub, atasına qəsd etmək isteyir. Sənin oğlun nankor çıxdı. Çılpaq yatan Ala dağdan ötüb, xanlar xanı Bayındırə xəbər çatar. “Dirsə xanın oğlu belə yaramaz işlər görüb” deyərlər. Səni çağırdarlar, Bayındır xanın yanında sənə cəza verərlər. Belə oğul nəyinə gərəkdir? Öldürsənə!” – dedilər.

Dirsə xan dedi: “Gedin, gətirin, öldürüm! Belə oğul mənə gərək deyil!”.

Dirsə xanın nökərləri deyir: “Biz sənin oğlunu necə gətirək? Sənin oğlun bizim sözümüzü dinləməz, bizim sözümüzə gəlməz. Qalxıb yerindən dur. İgidlərini oxşayıb başına yiğ; oğlunla görüş, yanına alıb ova çıx. Quş uçurub ov ovlayanda oğlunu oxbayıb öldür! Əgər belə öldürməsən, bil ki, başqa cür öldürə bilməzsən!”. Soylama:

Salxım-salxım dan yelləri əsdikdə,
Saqqallı boz, ac torağay ötdükdə,
Bədəvi atlar yiyəsini görüb kişnədikdə,
Saqqalı uzun tat kişi azan çəkəndə,
“Ağlı”, “qaralı” seçilən çağda,
Qalın Oğuzun gəlini-qızı bəzənən çağda,
Köksü gözəl böyük dağlara gün dəyəndə,
İgid bəylər, qəhrəmanlar bir-birilə döyüşəndə...

Dirsə xan sübh tezdən yerindən durdu. Oğlunu yanına salıb, öz qırx ığidinin dəstəsinə qoşdu, ova çıxdı. Ov ovladılar, quş vurdular. O qırx namərdin bir neçəsi oğlanın yanına gəlib deyir: “Atan dedi, keyikləri qovub gətirsin, mənim qarşısında toplasın; oğlumun at səyirtməyini, qılınc çalmağını, ox atmağını görün, sevinim, öyünüm!”.

Oğlan cavandır, nə bilsin? Keyiki qovub gətirir, atasının qarşısında qıcıqlandırıb-acıqlandırırdı ki, “atam at çapmağıma baxsun, – öyünsün; ox atmağıma baxsun, – fərəhlənsin; qılinc çalmağıma baxsun – sevinsin!”.

O qırx namərd isə deyir: “Dirsə xan, görürsənmi, oğlanı? Çöldən-düzdən keyiki qovur, sənin qabağına gətirir ki, keyikə atarkən oxla səni vurub öldürsün. Oğlun səni öldürməmiş sən oğlunu öldür!”.

Oğlan keyiki qovarkən atasının önündən gəlib-gedirdi. Dirsə xan Qorqud sinirli bərk yayını əlinə aldı. Üzəngiyə qalxıb möhkəm çəkdi, sərrast atdı: oğlanı iki kürəyinin arasından vurub yıldı. Ox yarasından oğlanın qanı şoruldadı, qoynuna doldu. O, bədəvi atının boynunu qu-caqlayıb yerə yıxıldı.

Dirsə kövrəlib oğlunun üstünə atılmaq istədi. O qırx namərd qoymadı. Atının cilovunu döndərib qərargahına gəldi.

Dirsə xanın arvadı “oğlancığımın ilk ovudur” deyə atdan aygır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırmışdı. “Ovu qanlı oğuz bəylərini yedirim-içirim, sevindirim” dedi. Özünü yığışdırıb yerindən cəld durdu. Qırx incə qızı da özü ilə götürdü. Dirsə xana tərəf getdi. Qapaq qaldırdı, Dirsə xannın üzünə baxdı. Sağına-soluna göz gəzdirdi, oğlunu görmədi. Qara bağırı sarsıldı. Ürəyi tamam yerindən oynadı. Qara qiyma gözləri qan-yaşla doldu. Çağırıb Dirsə xana soylayır, görək, xanım, nə soylayır:

Başımın baxtı, evimin taxtı, bəri gəl!
Xan atamın kürəkəni,
Xanım anamin seviləni,
Atam-anam verdiyi,
Göz açaraq gördüyüüm,
Könül verib sevdiyim, a Dirsə xan!
Qalxıb yerindən durdun,
Qara yallı gözəl Qazlıq atını mindin.
Köksü gözəl böyük dağa ova çıxdın.
İki getdin, bir gəlirsən, balam hanı?
Qara dövranda tapdığım oğul hanı?
Çıxsın mənim bu kor gözüm, a Dirsə xan,
yaman səyriyir.
Kəsilsin oğlun əmən süd damarım, yaman sizlaysı.

Sarı ilan sancmadan ağaç bədənim qalxıb şışır.
Təkcə-bircə oğlum görünmür, bağrim yanır.
Quru-quru çaylara suçu saldım,
Qara donlu dərvişlərə nəzirlər verdim.
Ac gördüm, -doyurdum; yalın gördüm, -geyindirdim.
Təpə kimi ət yiğdim, göl kimi qımız sağdırdim.
Arzu-diləklə bir oğul güclə tapdım.
Yalnız oğlumun xəbərini, a Dirsə xan, de mənə!
Qarşidakı Ala dağdan bir oğul uçurdunsa, de mənə!
İti axan coşğun sudan axıtdınsa, de mənə!
Aslana-qaplana oğlumu yedirtdinsə, de mənə!
Qara donlu, azğın dinli kafirlərə tutdurdunsa, de mənə!
Xan atamın yanına mən gedim,
Ağır xəzinə, böyük qoşun alım,
Azğın dinli kafir üstünə gedim,
Yaralanıb Qazlıq atımdan enməyincə,
Yenimlə, əteyimlə al qanımı silməyincə,
Qol-bud olub yer üstünə düşməyincə,
Tək oğlumun yolundan mən dönəmərəm.
Yalnız oğul xəbərini, a Dirsə xan, de mənə!
Qara başım qurban olsun bu gün sənə! – dedi, zarıldayıb ağladı.

Arvadı belə danışanda Dirsə xan cavab vermedi. O qırx namərd qabağa gələrək dedi: “Oğlun sağ-salamatdır, ovdadır. Bu gün sabah harda isə, gələr. Qorxma, qayğılanma, bəy sərxoşdur, cavab verə bilmir”.

Dirsə xanın arvadı qayıdır geri döndü. Dözmədi, qırx incə qızı özü ilə götürüb, bədəvi ata mindi, oğlunu axtarmağa getdi. Qışda-yazda qarı-buzu əriməyən Qazlıq dağına gəldi-çıxdı. Alçaq yerləri gəzdi, çapıb uca yerlərə çıxdı. Baxdı-gördü ki, bir dərənin içində qarğı-quzğun enir-çixır, qonur-qalxır. Bədəvi atını sürüb, o tərəfə çapdı.

Sən demə, sultanım, oğlan o arada yixilibmiş. Qarğı-quzğun qan görüb, oğlanın üstünə qonmaq isteyirdi. Oğlanın iki ov iti vardi, qarğı-quzgunu qovurdu, qonmağa qoymurdu. Oğlan orada yixılanda Boz atlı Xızır oğlanın yanında hazır oldu. Üç dəfə yarasını əliylə sığallayıb: “Oğlan, qorxma, sənə bu yaradan ölüm yoxdur. Dağ çıçəyi ilə ananın südü sənin yarana məlhəmdir” –deyib yox oldu.

Oğlanın anası çapıb, oğlanın olduğu yerə gəlib çıxdı. Baxdı gördü oğlu al qanına bulaşıb yatır. Çağıraraq oğlancığını soylayır, görək, xanım, necə soylayır:

Qara qıyma gözlərini yuxu almışdır, aç daha!
O uzanmış qol-qıcıını yiğişdir daha!
Tanrı verən şirin cana gəldin daha,
Üz-gözündə can qalıbsa, oğul, xəbər ver mənə!
Qara başım qurban olsun, oğul, sənə!..
Niyə axır sənin suların, Qazlıq dağı,
Belə axmaqdansa, heç axmasın!
Niyə bitir sənin otların, Qazlıq dağı,
Belə bitməkdənsə, heç bitməsin!
Keyiklərin qaçıր sənin, Qazlıq dağı,
Qaçar ikən qaçmaz olsun, daşa dönsün!
Nə bilim, oğul, aslandan, yoxsa qaplandan oldu?
Nə bilim, oğul, bu qəza sənə haradan oldu?
Bədənində canın varsa, xəbər ver, oğul,
Qara başım qurban olsun, oğul, sənə!
Ağız-dildən bir neçə söz, xəbər mənə!

Belə dedikdə oğlanın qulağına səs dəydi. O, başını qaldırdı, azacıq gözünü açdı. Anasının üzünə baxdı. Soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Bəri gəl, ağ südünü əmdiyim, xanım ana!
Ağ birçəkli, hörmətli, canım ana!
“Axar sular” deyib qarğama,
Qazlıq dağının sularının günahı yoxdur.
Qaçan keyiklərini qarğama,
Qazlıq dağının günahı yoxdur.
Aslanımı, qaplanını qarğama,
Qazlıq dağının günahı yoxdur.
Qarğayırsan, atamı qarğıa,
Bu suç, bu günah atamındır, – dedi.

Oğlan yenə dedi: “Ana, ağlama; qorxma, bu yaradan mənə ölüm yoxdur. Boz atlı Xızır yanına gəldi, üç dəfə yaramın üstündə əl gəz-

dirdi. “Bu yaradan sənə ölüm yoxdur. Dağ çıçəyi ilə anan südə sənə dərmandır”, – dedi”.

Oğlan belə dedikdə qırx incə qız yayılıb, dağ çıçəyi topladı. Oğlanın anası əmcəyini bir sıxdı, südə gəlmədi. İki sıxdı, südə gəlmədi. Üçüncüdə özünə bir zərbə vurdu, sıxdı, südlə qan qarışq gəldi. Dağ çıçəyi ilə südə oğlanın yarasına çəkdilər. Oğlanı ata mindirdilər, götürüb evə gətirdilər. Oğlanı həkimlərə tapşırıb Dirsə xandan giz-lətdilər.

Atayağı iti, ozan dili çevik olur, xanım! Oğlanın yarası qırx gündə sağaldı, sap-sağlam oldu. Oğlan ata minir, qılinc qurşanırdı. Ov ovlayır, quş vururdu. Dirsə xanın isə xəbəri yox idi. Oğlunu ölmüş bilirdi.

O qırx namərd bunu duydu. “Nə eyləyək?” deyə düşündülər. “Dir-sə xan oğlunu görərsə, oturmaz, hamımızı qırar”, – dedilər. “Gəlin, Dirsə xanı tutaq, ağ əllərini ardına bağlayaqq, ağ boynuna qıl sicim taxaq, götürüb kafir ellərinə gedək”, – deyə Dirsə xanı tutdular, ağ əllərini ardına bağladılar, boynuna qıl sicim taxdılar, ağ etindən qan çıxınca döydülər. Dirsə xan piyada, bunlar atlı getdilər, qalmın ellərinə yönəldilər. Dirsə xan dustaqq oldu – getdi. Onun dustaqlığından oğuz bəylərinin xəbəri yox idi.

Sən demə, sultanım, Dirsə xanın arvadı bunu duyubmuş; oğlunun qarşısına gedib soylamış, görək, xanım, nə soylayıb demişdir:

Görürsənmi, ay oğul, nələr oldu?!

Sərt qayalar oynamadı, yer ovuldu.

Eldə düşmən yoxkən atanın üstünə düşmən gəldi.

Atanın o qırx namərd yoldaşı onu tutdu.

Ağ əllərini ardına bağladılar.

Ağ boynuna qıl sicim taxdılar.

Özləri atlı, atanı piyada yeritdilər.

Alıb uzaq kafir ellərinə yönəldilər.

Xan oğlum! Qalxıb yerindən ayağa dur!

Qırx igidini dəstənə qat!

Atanı o qırx namərddən qurtar!

Yeri, oğul!

Atan sənə qiydisə da, sən atana qıyma! – dedi.

Oğlan anasının sözünü sindirmədi. Buğac bəy yerindən durdu. Böyük, iti polad qılincını belinə qurşadı. Ağ tozluca bərk yayını əlinə

aldı. Qızıl nizəsini əlinə götürdü. Gözəl bədəvi atını tutdurub mindi. Qırx igidini yanına alıb, atasının ardından çapıb getdi.

O namərdər də bir yerdə dayanıb dincəlirdilər. Al şərabın tündündən içirdilər. Buğac xan çapıb yetişdi. O qırx namərd onu görüb dedi: “Gəlin, gedək, o igidi tutaq gətirək. İkişini bir yerdə kafirə yetirək”. Dirsə xan dedi: “Qırx yoldaşım, aman verin! Tanrıının birliliyinə şübhə yoxdur. Mənim əllərimi açın, qolça qopuzumu verin, o igidi geri döndərim. Sonra məni ya öldürün, ya da diri aparın!”

Əllərini açdılar, qolça qopuzunu verdilər. Dirsə xan oğlu olduğunu bilmədi, qarşıya gəlib soylayır, görək, xanım, nə soylayır:

Boynu uzun bədəvi atlar gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də mindiyin varsa, igid, de mənə,
Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri!
Yaylaqdan on min qoyun gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də şışliyin varsa, söylə mənə,
Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri!
Qaytabandan qızılı dəvə gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də yüklədiyin varsa, söylə mənə,
Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri!
Qızıl tağlı uca evlər gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də otağın varsa, igid, söylə mənə,
Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri!
Ağ üzlü, ala gözlü gəlinlər gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də nişanlıın varsa, igid, de mənə.
Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri!
Ağ saqqallı qocalar gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də ağ saqqallı atan varsa, de mənə,
Savaşmadan-vuruşmadan xilas edim, qayıt geri!
Mənim üçün gəldinsə, oğlancığımı öldürmüşəm.
İgid, sənin yazığın gəlməsin, qayıt geri!

Oğlan burada atasına soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Boynu uzun bədəvi atlar gedirsə, səninki gedir;
Mənim də içində mindiyim var,
qırx namərdə qoymaram!
Qaytabandan qızılı dəvə səninki gedir,

Mənim də içində yüklədiyim var,
qırx namərdə qoymaram!
Yaylaqdan gedən min-min qoyun səninkidir,
Mənim də içində işliyim var,
qırx namərdə qoymaram!
Sənin ağ üzlü, ala gözlü gəlinlərin gedirsə,
İçində mənim də nişanlım var,
qırx namərdə qoymaram!
Qızıl tağlı uca evlərin gedirsə,
İçində mənim də otağım var,
qırx namərdə qoymaram!
Sənin ağ saqqallı qocaların gedirsə,
İçində mənim də bir ağılı çəşmiş,
Başı itmiş qoca atam var,
qırx namərdə qoymaram! – dedi;

Qırx igidinə çalmasını yellədi, əl eylədi. Qırx igid bədəvi atını oynatdı, oğlanın yanına yiğildi.

Oğlan qırx igidini götürüb, atını irəli sürdü, vuruşdu, döyüşdü. Kiminin boynunu vurdu, kimini dustaq etdi. Atasını xilas edib qayıtdı, geri döndü.

Dirsə xan burada yenə oğlunun sağ olduğunu bildi. Xanlar xanı, oğlana bəylik verdi, taxt verdi. Dədəm Qorqud boy boyladı, soy soy-ladı, bu oğuznaməni düzdü-qoşdu, belə dedi:

Onlar da bu dünyadan gəldi, keçdi,
Karvan kimi qondu, köcdü.
Onları da yer gizlədi, əcəl aldı.
Fani dünya yenə qaldı...
(Gəlimli-gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya!)

Qara ölüm gəldikdə keçid versin.
Sağlıqla dövlətini Allah artırın.
O təriflədiyim uca Tanrı yar olub yardım etsin.
Xeyir-dua verək, xanım:
Yerli böyük dağların yixılmasın!
Kölgəlicə uca ağaçın kəsilməsin!

Coşğun axan gözəl suyun qurumasın!
Qanadlarının ucları qırılmاسın!
Çaparkən ağ-boz atın büdrəməsin!
Döyüşəndə böyük, iti polad qılincin gödəlməsin!
Vuruşarkən uzun nizən əyilməsin!
Ağ birçəkli ananın yeri behişt olsun!
Ağ saqqallı atanın yeri cənnət olsun!
Haqq yandıran çıraqın daim yansın!
Qadir Tanrı səni namərdə möhtac eyləməsin,
xanım, hey!..

SALUR QAZANIN EVİNİN YAĞMALANDIĞI BOY

Bir gün Tüklü quşun balası, yaziqların ümidi, Amit soyunun aslanı, Qaracığın qaplanı, Qonur atın yiyesi, Uruz xanın ağası, Bayındır xanın kürökəni, Qalın Oğuzun dayağı, igidlərin arxası Ulaş oğlu Salur Qazan yerindən durmuşdu. Doxsan otaqlı uca evlərini qara yer üzərində tikdirmişdi. Doxsan yerdə böyük ipək xalı döşətdirmişdi. Səksən yerdə küplər qoyulmuşdu. Qızıl qədəhlər-sürəhilər düzülmüşdü. Doqquz qara gözlü, göyçək üzlü, saçı arxada düyünlənmiş, köksü qızıl düyməli, əlləri biliyindən xinalı, barmaqları naxışlı, gözəl kafir qızları Qalın Oğuz bəylərinə şərab paylayırdılar.

Ulaş oğlu Salur Qazan içdi-içdi, axırdı şərabın təsiri başına vurdu. O, qaba dizləri üstünə çökdü, dedi: “Sözümüz dinləyin, səsimə sə verin, bəylər! Yata-yata yanımız ağrıdı. Dura-dura belimiz qurudu. Duraq gedək, a bəylər! Ov ovlayaq, quş vuraq, sığın-keyik yıxaq, qayıdır otağımıza düşək: yeyib-içək, günümüzü xoş keçirək!”.

Qiyan Səlcik oğlu Dəli Dondaz deyir: “Bəli, xan Qazan, məsləhətdir”.

Qaragünə oğlu Qarabudaq deyir: “Ağam Qazan, məsləhətdir”. Onlar belə dedikdə Atağızlı Aruz qoca iki dizi üstünə çöküb dedi: “Ağam Qazan, sası dinli Gürcüstan sərhəddinə gedirsən, qərargahının üstündə kimi qoyursan?”.

Qazan deyir: “Oğlum Uruz üç yüz igidlə evimin keşiyində dursun”. Qonur atını çəkdirdi, mindi. Dəli Dondaz Təpəlqaşqa ayğırını mindi. Qazan bəyin qardaşı Qaragünə Gøy bədəvi atını tutdurub mindi.

Bayındır xanın düşmənini məglub edən Şir Şəmsəddin Ağ atını çəkdirib mindi.

Parasərin Bayburd hasarından sıçrayıb aşan Beyrək Boz ayğırına mindi.

Qonur atlı Qazana “keşiş” deyən bəy Yeynək Duru ayğırına mindi. Saymaq istəsəm, tükənən deyil; Qalın Oğuz bəyləri atlardılar. Böyük quşun Ala dağa ova çıxdı.

Kafirlərin casusu bunu gördü; çuğul gedib, Şöklü Məliyə xəbor verdi. Yeddi min qaftanının arxası cırıq, kəsik qara saçlı, sası dinli, din düşməni, alaca atlı kafir mindi çapdı, gecə yarısı Qazan bəyin düşərgəsinə gəldi. Kafirlər onun qızıl tağlı evlərini çalıb-çapdılar, qaza

bənzər qız-gəlinini çığırışdırıldılar. Tövlə-tövlə şahanə atlarını mindilər. Qatar-qatar qızılı dəvələrini yedəkləyib apardılar. Qiymətli xəzinəsini, bol pulunu talan etdilər. Qırx incə belli qız ilə Boyu uzun Burla xatun əsir getdi. Qazan bəyin qarımış anası qara dəvə boynundan asılı getdi.

Qazan xanın oğlu Uruz bəy üç yüz igidlə əli bağlı, boynu bağlı getdi. İlək qoca oğlu Sarı Qalmaş Qazan bəyin evi üstündə döyüşdə həlak oldu.

Qazanın bu işlərdən xəbəri yox idi.

Kafir deyir: “Bəylər, Qazanın tövlə-tövlə şahanə atlarını minmişik, qızıl-gümüşünü talan etmişik, qırx igidlə oğlu Uruzu dustaq etmişik. Qatar-qatar dəvələrini gətirmişik, qırx incə belli qızla Qazanın arvadını tutmuşuq. Biz bu heyfləri Qazana vurmuşuq”. Kafirlərdən biri dedi: “Qazan bəydə bir heyfimiz qaldı”.

Şöklü Məlik dedi: “Ədə, aznavur, nə heyfimiz qaldı?”.

Kafir: “Qazanın Qapılı Dərbənddə on min qoyunu vardır. O qoyunları da götürsək, Qazana çox böyük ziyan vurardıq”, – dedi. Şöklü Məlik: “Altı yüz kafir getsin, qoyunu gətirsin” – dedi.

Altı yüz kafir atlındı, qoyun üzərinə yürüş etdi.

Gecə yatarkən Qaraca çoban yuxuda qara qayğılı əhvalat gördü. Hövlnak ayağa durdu. Qabangücü və Dəmirqücü adlı iki qardaşını yanına çağırdı. Ağılın qapısını bərkitdi. Üç yerdə təpə kimi daş yığdı, ala qollu sapandını əlinə aldı.

Qaraca çobanın üstünü qəflətən altı yüz kafir aldı. Onlar dedilər:

Qaranlıq axşam olanda qayğılı çoban!
Qar-yağış yağanda od-oqaqlı çoban!
Südü, pendiri bol, qaymaqlı çoban!
Qazan bəyin qızıl tağlı uca evlərini biz yıxmışıq.
Tövlə-tövlə şahanə atlarını biz minmişik.
Qatar-qatar qızılı dəvəsini biz yedəkləmişik.
Qarıcıq anasını biz gətirmişik.
Qiymətli xəzinəsini, bol pulunu biz talan etmişik.
Qaza bənzər qız-gəlinini biz əsir etmişik.
Qırx igidlə Qazanın oğlunu biz tutmuşuq.
Qırx incə belli qızla Qazanın arvadını biz gətirmişik.

Ay çoban, uzaqdasan-yaxındasan, bəri gəl! Baş endirib təzim et! Bizə salam ver, öldürmeyək! Səni Şöklü Məlikin yanına aparaq, bəylilik alıb verək. Çoban deyir:

Boş-boş danışma, itim kafir!
İtimlə bir yalaqdan yal içən azğın kafir,
Altındakı alaca atını nə öyürsən?
Ala başlı keçimcə görünməz mənə!
Başındakı dəbilqəni nə öyürsən, ay kafir?
Başimdakı papağımca görünməz mənə!
Altmış tutam nizəni nə öyürsən, murdar kafir?
Qırmızı dəyənəyimcə görünməz mənə!
Qılincını nə öyürsən, ay kafir?
Əyri başlı çövkanımca görünməz mənə!
Belində doxsan oxunu nə öyürsən, ay kafir?
Ala qollu sapandımca görünməz mənə!
Uzaqdasan-yaxındasan, bəri gəl!
İgidlərin zərbəsini gör, sonra get!

Kafirlər sakitcə irəli cumub ox atdlar. İgidlər igidi Qaraca çoban sapandının ağızına daş qoydu, atdi. Birini atanda ikisini-üçünü yıxdı. İkisini atanda üçünü-dördünü yıxdı. Kafirlərin gözünə qorxu düşdü. Qaraca çoban kafırın üç yüzünü sapand daşı ilə yerə yıxdı. İki qardaşı isə oxlandı, həlak oldu.

Çobanın daşı tükəndi; qoyun demir, keçi demir, sapandın ağızına qoyur atır, kafiri yıxırı.

Kafırın gözü qorxdı, dünya-aləm başına qaranlıq oldu. Dedilər: “Arzusu gözündə qalsın, bu çoban birdən bizim hamımızı qırar?!”. Daha durmayıb qaçdilar.

Çoban həlak olan qardaşlarını dəfn etdi. Kafirlərin leşindən bir böyük təpə düzəltdi, çaxmaq çaxıb odda yandırdı. Yapincısından kəsib yandırdı, qurumunu yarasına basdı. Yolun əyrisini tutub oturdu. Ağladı, sızlədi. Dedi: “Salur Qazan, bəy Qazan! Ölüsənmi, dirisənmi? Bu işlərdən xəbərin yoxdurmu?”.

Sən demə, xanım, o gecə Qalın Oğuzun dayağı, Bayındır xanın kürəkəni, Ulaş oğlu Salur Qazan yuxuda qarma-qarışq əhvalat gördü, hövlnak ayağa durdu. Dedi: “Qardaşım Qaragünə, bilirsənmi yuxumda nə göründü? Qara-qayğılı əhvalatlar gördüm. Gördüm ki, yumruğumda bir şahin çırpınıb, quşumu əlimdən alır. Hündür evimin üzərinə göydən ildirim çaxdığını gördüm. Qatı, qara dumanın düşərgəmin üstünü bürüdüyüünü gördüm. Quduz qurdaların evimi dəldiyini gördüm.

Qara dəvənin ənsəmdən qapdığını gördüm. Gördüm ki, qara saçım qarğı kimi uzanır, uzandıqca gözümü örtür. Əllərimdə on barmağımı qan içində gördüm. Bu yuxunu görəndən bəri ağlımı-huşumu yıga bilmirəm. Xan qardaşım, mənim bu yuxumu yoz mənimçin!”.

Qaragünə deyir: “Qara bulud dediyin sənin taleyindir. Qar ilə yağmur dediyin sənin qoşunundur. Saç qayğıdır, dərdi-sərdir. Qan-qanqaralıqdır. Qalanın yoza bilmərəm, Allah yozsun”.

Bələ dedikdə Qazan deyir: “Mənim ovumu pozma, qoşunumu dağıtma! Mən bu gün Qonur atı çapıb, üç günlük yolu bir gündə gedərəm; evə dəymədən yurduma baş çəkərəm. Əgər salamatlıqdırsa, axşam olmadan yenə sənin yanına gələrəm. Oradakılar sağ-salamat deyilsə, başınıza çarə edin. Mən daha getdim. Qazan bəy Qonur atını mahmızladı, yola çıxdı. Gəlib-gəlib yurduna çatdı. Gördü ki, yurdunda bir tazi qalıb, quzğun dolaşır. Qazan bəy burada yurdu ilə xəbərləşib, Görək xanım, necə xəbərləşib, nə demişdir:

Qohum-qəbiləli komam-yurdum!
Qulanla siğına-keyikə qonşu yurdum!
Səni düşmən haradan talayıb, gözəl yurdum!
Uca evimin tikilisi, yurdu qalmış,
Qoca anamın oturduğu yer də qalmış.
Oğlum Uruzun ox atdığı nişan qalmış.
Bəylərin at çapdırıldığı meydan qalmış.
Qara mətbəxin yerində ocaq qalmış...

Bu hali gördükdə Qazanın qara qıçıq gözləri qan-yaş doldu. Qanı damarlarında qaynadı. Qara bağırsarsıldı. Qonur atını dizləri ilə vurub, kafirin keçdiyi yola düşdü, getdi. Qazanın karşısına bir su çıxdı. Qazan dedi: “Su, Allahın üzünü görmüşdür. Mən bu su ilə xəbərləşim!”. Görək, xanım, necə xəbərləşdi. Qazan deyir:

Çağlayaraq qayalardan çıxan su!
Ağac gəmiləri atıb-tutan su!
Həsən ilə Hüseynin həsrəti su!
Bağ ilə bostanın zinəti su!
Ayişə ilə Fatimənin baxışı su!
Şahanə atlaların içdiyi su!

Qızıl dəvələrin gəlib keçdiyi su!
Çevrəsində ağ qoyunların yatdığı su!
Yurdumdan bir xəbər bilirsənsə, de mənə!
Dərdli başım qurban olsun, suyum, sənə!

Su necə xəbər versin?! Sudan keçdi, bu dəfə bir qurda rast gəldi.
“Qurd üzü uğurludur, qurdla bir xəbərləşim”, – dedi. Görək, xanım,
necə xəbərləşdi:

Qaranlıq axşam olanda günü doğulan!
Qarla yağış yağında ər kimi duran!
Qaracıq atları kişnəşdirən!
Qızıl dəvə gördükdə inləşdirən!
Ağca qoyun görəndə quyruğuyla qamçı çəkən!
Arxasiyla vurub, bərk ağılin ardını sökən!
Burma-axta kök qoçları alıb-tutan!
Qanlı quyruq üzüb şap-şap udan
Ulaşması köpəkləri təşvişə salan!
Əldə məşəl çobanları gecə vaxtı yüyürdən!
Yurdumdan bir xəbər bilirsənsə, de mənə!
Dərdli başım qurban olsun, qurdum, sənə! – dedi.

Qurd necə xəbər versin?! Qurddan da ötüb-keçdi. Qaraca çobanın
qara köpəyi Qazanın qarşısına gəldi. Qazan qara köpəklə xəbərləşdi,
görək, xanım, necə xəbərləşdi:

Qaranlıq axşam olanda hav-hav hürən!
Turş ayran töküləndə şap-şap içən!
Gələn yadı, ogrunu qorxudan!
Hürməyiyile qorxudaraq härküdən!
Yurdumun xəbərini bilirsənsə, de mənə!
Dərdli başım sağ olduqca
yaxşılıqlar edim, köpək, sənə! – dedi.

Köpək necə xəbər versin?! Köpək Qazanın atının ayağına atılıb-
düşür, zing-zing zingildəyir. Qazan qamçı ilə köpəyi vurdu. Köpək
çəkildi, gəldiyi yolla getdi. Qazan köpəyi qovlayıb, Qaraca çobanın

yanına gəldi. Çobanı gördükdə xəbərləşdi, görək, xanım, necə xəbərləşdi:

Qaranlıq axşam olanda qayğılı çoban!
Qarla yağış yağanda od-ocaqlı çoban!
Səsimi anla, sözümü dinlə!
Evimin buradan keçdiyini gördünmü, de mənə!
Dərdli başım qurban olsun, çoban sənə! -dedi.

Çoban deyir:

Ölmüşdünmü, itmişdinmi, a Qazan!
Harda gəzirdin, haradaydın, a Qazan!
Dünən yox, o biri gün evin buradan keçdi.
Qoca anan qara dəvə boynundan asılı keçdi.
Qırx incə belli qızla arvadın –
Boyu uzun Burla xatun ağlayıb burdan keçdi.
Qırx ığidlə oğlun Uruz başı açıq, ayağı yalın
kafirlərin yanınca dustaq getdi.
Tövlə-tövlə atlarını kafir minmiş.
Qatar-qatar qızıl dəvelərini kafir yedəkləmiş,
Qızıl-gümüş, pul xəzinəni kafir talamışdır!..

Çoban belə deyərkən Qazan ah çəkdi, ağılı başından çıxdı. Dünya-aləm başına qaranlıq oldu. Dedi: “Ağzin qurusun, çoban! Dilin çürüüsün, çoban! Allah sənin alnınna bəla yazsın, çoban!”. Qazan belə deyəndə çoban deyir:

Nə danlayırsan məni, ağam Qazan?
Yoxsa heç köksündə yoxmudur iman?

Altı yüz kafir də mənim üstümə gəldi. İki qardaşım həlak oldu. Üç yüz kafiri öldürdüm, cəzasına çatdırıldım. Sənin qapından bir kök qoyun, ariq toğlu da kafirlərə vermədim. Üç yerdən yaralandım, dərdli başım dumanlandı, yalqız qaldım. Günahım budurmu?”. Sonra çoban deyir:

Qonur atını mənə ver!
Altmış tutamlıq nizəni mənə ver!
At o böyük qalxanını, mənə ver!

Böyük, iti, polad qılincını mənə ver!
Oxqabından səksən oxunu mənə ver!
Ağ tozluca tutacaqlı bərk yayını mənə ver!
Gedim kafirin qolundakı şahinini öldürüm.
Paltarımın qolu ilə alnimin qanını silim.
Ölərsəm, qoy sənin uğrunda mən ölüm!
Allah qoyarsa, evini mən xilas eləyim!

Çoban belə dedikdə Qazan qəhərləndi. Yola düzəlib götürüldü. Çoban da Qazanın ardından yetişdi. Qazan dönüb baxdı, soruşdu: “Oğul çoban, hara gedirsən?” Çoban dedi: “Ağam Qazan, sən evini-ailəni xilas etməyə gedirsən, mən də qardaşımın qanını almağa gedi-rəm”.

Belə dedikdə Qazan soruşdu: “Oğul çoban, qarnımacdır. Yeməyə bir şeyin vardır mı?” Çoban dedi: “Bəli, ağam Qazan, gecədən bir quzu bişirib qoymuşam. Gəl bu ağacın dibində oturaq, yeyək”.

Endilər. Çoban dağarcığını çıxardı. Yedilər. Qazan fikirləşdi, dedi: “Əgər çobanla getməli olsam, Qalın Oğuz bəyləri bunu başına qaxıncı edərlər. Çobanla olmasaydı, Qazan kafiri möğlub etməzdidi deyərlər”.

Qazana qeyrət gəldi. Çobanı bir böyük ağaca sariya-sariya möhkəm bağladı. Atlandı getdi. Çobana dedi: “Ədə, çoban! Qarnın acmamış, gözün qaralmamışkən bu ağacı qopar! Yoxsa səni burda qurd-quş yeyər”.

Qaraca çoban güc elədi, iri ağacı yeriyəl-yurduyla qopardı, arxasına alıb Qazanın arda düşdü.

Qazan baxdı gördü, çoban ağacı arxasına alıb gəlir. Qazan soruşdu: “Ədə, çoban, bu ağac nədir?”. Çoban deyir: “Ağam Qazan, bu ağac ona görədir ki, sən kafiri basarsan, qarnın acar, mən də sənə bu ağacla yemək bişirərəm”.

Bu söz Qazana xoş gəldi. Atından endi, çobanın əllərini açdı. Bir dəfə alnından öpüb dedi: “Allah mənim evimi bəladan qurtararsa, səni bütün ilxilərimə başçı qoyaram.”. İkisi birlikdə yola düzəldi.

Bu yanda Şöklü Məlik keyfi kök, kafirlərlə yeyib-içib oturmuşdu. Dedi: “Bəylər, bilirsizmi, Qazana necə heyif vurmaq lazımdır? Boyu uzun Burla xatununu getirdək, bədə paylaşın!”.

Boyu uzun Burla bunu eşitdi, ürəyinə-canına od düşdü. Qırx incə belli qızın içini girib, məsləhət verdi, dedi: “Qazan bəyin xatunu hansınızdır?”-deyə hansınıza yapışarlarsa, qırx yerdən səs verərsiz”.

Şöklü Məlikdən adam gəldi: “Qazan bəyin xatunu hansınızdır?” deyə soruşdu. Qırx yerdən səs gəldi. Hansıdır, bilmədilər. Kafirə xə-

bər verdilər: “Birinə yapışdıq, qırx yerdən avaz gəldi. Bilmədik, hansıdır”, – dedilər.

Kafir dedi: “Ədə, gedin Qazanın oğlu Uruzu dartıb çəngəldən asın. Ağ ətindən qıyma-qıyma çəkin; qara qovurma bişirib, qırx bəy qızına aparın. Hər kim yedi, o deyil, hər kim yemədi, odur. Götürün-gəlin, şərab paylaşın!”.

Boyu uzun Burla xatun oğlunun yanına gəldi. Çağırıb oğlunu soylayır, görək, xanım, nə soylaysı:

Oğul, oğul, ay oğul!
Bilirsənmi, nələr oldu?
Söyləşdilər xısın-xısın,
Duydum işini kafirin.
Qızıl tağlı uca evimin dirəyi oğul!
Qaza bənzər qız-gəlinimin çiçəyi oğul!
Oğul, oğul, ay oğul!
Doqquz ay dar qarnımda gəzdirdiyim oğul!
On ay deyəndə dünyaya götirdiyim oğul!
Bələyini beşikdə bələdiyim oğul!

Kafirlər fikirlərini dəyişiblər; deyiblər ki, Qazan oğlu Uruzu həbs-dən çıxarıb, örkənlə boğazından asın. İki kürəyindən çəngələ sancın, qıyma-qıyma ağ ətindən çəkin. Qara qovurma edib, qırx bəy qızına aparın. Hər kim yedi, o deyil. Hər kim yemədi, o Qazanın xatunudur; çəkin-götürin, döşəyimizə salaq, şərab paylatdırıq! “Sənin ətindən, ay oğul, yeyimmi? Yoxsa iyrənc dinli kafirin döşəyinə girimmi? Ağan Qazanın namusunu tapdayımmi? Neyləyim, ay oğul?!?” – dedi.

Uruz deyir: “Ağzin qurusun, ana! Dilin čürüsün, ana! “Ana haqqı – Tanrı haqqı” - deyilməsəydi, qalxıb yerimdən durardım, yaxandan-boğazından tutardım. Qaba dizimin altına salardım. Ağ üzünü qara yerə çürpardım. Ağzından-üzündən qan şoruldayardı. Can şirinliyini sənə göstərərdim. Bu nə sözdür? Saqın, xanım ana! Mənim üzərimə gəlməyəsən! Mənim üçün ağlamayasan! Qoy məni, xanım ana, çəngələ sancınlar! Qoy ətimdən çəksinlər; qara qovurma edib, qırx bəy qızının öünüə aparsınlar. Onlar bir yeyəndə, sən iki dəfə ye. Kafirlər duymasınlar, səni tanimasınlar. Təki murdar dinli kafirin döşəyinə düşməyəsən. Onlara şərab paylayıb, atam Qazanın namusunu sindir-mayasan. Saqın!”.

Oğlan belə deyəndə gözünün yaşı gildir-gildir axdı. Boyu uzun, beli incə Burla xatun boyun-qulağını tutdu, yıxıldı. Payız alması kimi al yanağını yırtdı-dağıtdı. Qarğı kimi qara saçını yoldu. “Oğul!”, “Oğul!” deyib, zar-zar ağladı. Uruz deyir:

Xanım ana! Qabağımı kəsib nə inləyirsən?
Niyə zariyırsan, niyə ağlayırsan?
Bağrimi, ürəyimi nə dağlayırsan?
Keçmiş günlərimi nə andırırsan?
Ay ana! Ərəb atları olan yerdə
bir qulunu tapılmazmı?
Qızıl dəvələr olan yerdə
bir köşək tapılmazmı?
Ağca qoyunlar olan yerdə
bir quzusu tapılmazmı?
Sən sağ ol, xanım ana! Atam sağ olsun!
Bir mənim kimi oğul tapılmazmı?!

Belə dedikdə anası dözə bilmədi. Ana gedib, qırx incə belli qızın arasına girdi.

Kafirlər Uruzu tutub qənarə dibinə gətirdilər. Uruz dedi: “Ay kafir, amandır, Tanrıının birliyinə şübhə yoxdur! Qoyun məni, bu ağaclarla danışım”. Çağırıb ağaca soylamış, görək, xanım, necə soylamışdır:

Sənə “Ağac!”, “Ağac!” deyirəmsə, öyünmə, ağaç!
Məkkə ilə Mədinənin qapısı ağaç!
Museyi-Kəlimin əsası ağaç!
Böyük-böyük suların körpüsü ağaç!
Nəhəng-nəhəng dənizlərin gəmisi ağaç!
Əlinin Düldülünүn yəhəri ağaç!
Əlinin qılıncının qınıyla dəstəyi ağaç!
İmam Həsənlə Hüseynin beşiyi ağaç!
Ər də olsa, arvad da olsa, qorxusu ağaç!
Başını tutub baxarsam, başsız ağacsan!
Dibini tutub baxarsam, dibsiz ağacsan!
Məni səndən asarlar, götürmə, ağaç!
Götürsən, igidlilik səni tutsun, ağaç!

Gərək bizim eldə olaydın, ağac!
Qara hindu qullarına buyuraydım,
Səni para–para doğrayaydilar, ağac!

Sonra dedi:

Tövlə–tövlə bağlanan atlarımdan heyf!
“Qardaş” deyə sizlayan yoldaşlarımıdan heyf!
Yumruğumda qanad çalan şahin quşumdan heyf!
Yetər ilə Tutan kimi tazılardan heyf!
Bəylilikdən doymadım, özümdən heyf!
İgidlikdən yorulmayan canımdan heyf!

Uruz hönkür–hönkür ağladı, yanık ciyərini dağladı.

Bu zaman, sultanım, Salur Qazanla Qaraca çoban çaparaq yetdi. Çobanın sapandının daşlığı üçyaşar dana dərisindən, sapandının qolları isə üç keçi tükündən düzəlmüşdi. Sapandin çatısı bir keçi tükündən idi. Hər atanda on iki batman daş atardı. Atdiği daş yerə düşməzdi. Yerə düşsə də, toz kimi sovrular, kül kimi ovulardı. Üç ilədək daşının düşdürüyü yerin otu bitməzdi. Bayırda kök qoyun da, ariq toğlu da qalsayıdı, sapandin qorxusundan qurd gəlib yeməzdi.

Sultanım, Qaraca çoban çatan kimi, sapandını işə saldı. Dünya-aləm kafirin gözündə qaraldı. Qazan dedi: “Qaraca çoban, qoy anamı kafirdən istəyim, at ayağı altında qalmasın”.

At ayağı iti, ozan dili çevik olur. Qazan kafiri çağırıb soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Ay Şöklü Məlik!
Qızıl tağlı uca evlərimi götürüb gəlmisən,
sənə kölgəlik olsun!
Qiymətli xəzinəmi, bol gümüşümü götürmüsən,
sənə xərclik olsun!
Qırx incə belli qızla Burla xatunu gətirmisən,
sənə əsir olsun!
Qırx igidlə oğlum Uruzu gətirib gəlmisən,
sənin qulun olsun!
Tövlə–tövlə şahanə atlarmı gətirib gəlmisən,

sənin miniyin olsun!
Qatar-qatar dəvələrimi gətirib gəlmisən,
sənin yükünü daşısın.
Qoca anamı gətirmisən, ay kafir,
anamı ver mənə!
Savaşmadan-vuruşmadan qayıdım geri,
dönüb gedim!

Kafirlər dedilər:

Qızıl tağlı uca evini gətirmişik, bizimdir!
Şöklü Məlik qırx incə belli qızla Burla xatunu
gətirmişdir, bizimdir!
Qırx igidlə oğlun Uruzu gətirmişdir, bizimdir.
Tövlə-tövlə atlarını, qatar-qatar dəvələrini
gətirmişdir, bizimdir!
Qarıcıq anamı gətirmişiksə, bizimdir,
Sənə vermərik; Yayxan keşış oğluna verərik,
Yayxan keşış oğlundan oğlu doğular,
Biz onu sənə əvəz qoyarıq!

Belə dedikdə Qaraca çobanın acığı tutdu, dodaqları səyirdi. Çoban dedi:

Ehey, dinsiz, huşsuz kafir!
Ağılısız, başsız kafir!
Qarşidakı qarlı dağlar
Qarıyıbdır, otu bitməz.
Qan-qadəlî irmaqlar
Quruyubdur, suyu gəlməz.
Şahanə-şahbaz atlar
Qarıyıbdır, qulun verməz.
Qızıl-qızıl dəvələr də
Qarıyıbdır, köşək verməz.
A kafir, Qazanın anası
Qocalıbdır, oğul verməz.

Şöklü Məlik, cins toxuma meylin varsa, qara gözlü qızını gətir Qazana ver! Ay kafir, sənin qızından oğlu doğulsun, siz onu Qazan bəyin xidmətinə göndərəsiniz!

Bu vaxt Qalın Oğuz bəyləri gəlib yetişdi, xanım, görək kimlər gəldi:

Qaradərə ağızında qara buğa dərisindən beiyinin yerliyi olan, acığı tutanda qara daşı kül eyləyən, bığını boynu dalında yeddi dəfə düyünləyən, igidlər igidi, Qazan bəyin qardaşı Qaragünə çaparaq yetişdi: “Çal qılincini, qardaşım Qazan, yetdim!” – dedi.

Bunun ardınca, görək, kimlər yetişdi.

Dəmir qapı Dərbənddəki dəmir qapını hücumla alan, altmış tutamlıq böyük nizəsinin ucunda igidləri böyürdən Qiyan Səlcik oğlu Dəli Dondaz çaparaq yetişdi: “Çal qılincini, ağam Qazan, yetdim!” – dedi.

Bunun ardınca, xanım, görək, kimlər yetişdi:

Amidlə Mərdin qalasını vurub-yıxan, Dəmir yaylı Qıpçaq Məlikə qan quşdurən, gələrək Qazanın qızını mərdliklə alan, oğuzun ağ saqqallı qocaları görəndə o igidə “əhsən” deyən, al məxmər şalvarlı, atı mavi qotazlı Qaragünə oğlu Qarabudaq çaparaq yetişdi: “Çal qılincini, ağam Qazan, yetdim!” – dedi.

Bunun ardınca, görək, xanım, kimlər yetişdi:

İcazəsiz Bayındır xanın düşmənini basan, altmış min kafirə qan quşdurən, ağ-boz atının yali üzərində qar yıgilan Qəflət qoca oğlu Şir Şəmsəddin çaparaq yetişdi: “Çal qılincini, ağam Qazan, çatdım!” – dedi.

Bunun ardınca, görək xanım, kimlər yetişdi:

Parasarın Bayburd hasarından sıçrayıb aşan, al rəngli gəlin otağına qarşı gələn, yeddi qızın ümidi, Qalın Oğuzun müjdəcisi, Qazan bəyin silahdaşı, Boz ayğırlı Beyrək çaparaq yetişdi: “Çal qılincini, ağam Qazan, çatdım!” – dedi.

Bunun ardınca, görək kimlər yetdi:

Çalırm-çarpaz çalmalı, çal qaraquş ərdəmli, qurama qurşaqlı, qulağı qızıl küpəli, Qalın Oğuz bəylərini bir-bir atından yıxan, Qazlıq Qoca oğlu Yegnək bəy çaparaq yetişdi: “Çal qılincini, ağam Qazan, çatdım!” – dedi.

Bunun ardınca, görək, xanım, kimlər yetişdi:

Altmış təkə dərisindən olan kürkü topuqlarını örtməyən, altı erkək dərisindən papağı qulağını örtməyən, qolu-budu uzunca, baldırları incə Qazan bəyin dayısı At ağızlı Aruz Qoca çaparaq yetişdi: “Çal qılincini, bəyim Qazan, çatdım!” – dedi.

Bunun ardınca, görək, kimlər yetişdi:

Gedib peyğəmbərin üzünü görən, gələrək oğuzlar içində ona tərəfdar çıxan, acığı tutanda bığlarından qan çıxan, bığı qanlı Bükdüz Əmən çaparaq yetişdi: “Çal qılincini, ağam Qazan, çatdım!” – dedi.

Bunun ardından, görkem, kimlər yetişdi:

Kafirləri it ardına qoşub-alçaldan, eldən çıxıb Ayğırgözlü suyunda at üzdürən, əlli yeddi qalanın açasını alan, Ağ Məliyin Çəsmə qızına evlənən Sufi Sandal Məlikə qan quşdurən, qırx cübbə bürünbə otuz yeddi qala bəyinin gözəl qızlarını oğurlayıb bir-bir boynunu qucan, üzündən-dodağından öpən İlək qoca oğlu Alp Ərən çaparaq yetişdi: “Çal qılincını, ağam Qazan, çatdım!” – dedi.

Sayılmazla oğuz bəyləri tükənməz. Hamı yetişdi. Təmiz suda yuyundular. Ağ alınlarını yerə qoydular. İki rükət namaz qıldılar. Adı əziz Məhəmmədə salavat gətirdilər. Sakitcə kafirin üstünə at saldılar, qılinc çaldılar. Gumbur-gumbur nağaralar döyüldü. Burması qızıl tunc borular çalındı.

O gün cəsur ər igidlər bəlli oldu. O gün naməndlər gizlənməyə yər axtardı. O gün bir qiyamət savaş oldu, meydan başla doldu; başlar top kimi kəsildi. Şahanə atlар qaçanda nalı düşdü. Böyük-uzun nizələr sancılıb süstəldi. Böyük, iti polad qılınclar çalındı, tiyəsi korşaldı. Üç lələkli qayın oxlar atıldı, dəmir ucluğu düşdü. O gün, elə bil, qiyamətin bir günü idi. Bəy nökerindən, nökər bəyindən ayrıldı.

Daş Oğuz bəyləri ilə Dəli Dondaz sağıdan, cəsur igidlərlə Qaragünə oğlu Dəli Budaq sol yandan hücum etdi. İç Oğuz bəyləri ilə Qazan mərkəzdə düşmənlərin topasına hücum etdi. Şöklü Məlikə çatdı, böyürdüb atdan yerə saldı, qəfilcə tutub başını kəsdi. Bir zərbə ilə al qanını yer üzünə tökdü. Sağ tərəfdə Qara Tükən Məliklə Qiyan Səlcik oğlu Dəli Dondaz qarşılaşdı. Sağ yanını qılınclayıb yerə saldı. Sol tərəfdə Buğacıq Məliklə Qaragünə oğlu Dəli Budaq qarşılaşdı. Altı pərli gürz ilə təpəsinə möhkəm zərbə vurdu. Dünya-aləm Buğacıq Məlikin gözündə qaraldı: atın boynunu qucaqlayıb, yerə düşdü.

Qazan bəyin qardaşı kafirin bayrağını qılınclayıb yerə saldı. Dərələrdə, təpələrdə kafirlərə qırğın düşdü, leşlərinə quzğun toplaşdı. On iki min kafir qılincdan keçdi. Oğuz igidlərindən beş yüzü həlak oldu. Qazan bəy qaçanı qovmadı, “aman” deyəni öldürmədi. Qalın Oğuz bəyləri böyük qənimət əldə etdilər.

Qazan bəy öz ordusunu, arvad-uşağıını, xəzinəsini geri aldı, qızıl taxtında geri döndü. Yenə evlərini tikdirdi. Qaraca çobanı əmiraxur etdi. Yeddi gün, yeddi gecə yemək-içmək oldu. Qırx nəfər qulu, qırx kənizi oğlu Uruza görə azad elədi. Cəsur qoç igidlərə çoxlu torpaqlar verdi: şalvar, çuxa, arxalıq verdi...

Dədəm Qorqud gəlib boy boyladı, soy soyladı. Bu oğuznaməni qoşdu-düzdü, belə dedi:

Hanı dediyim bəy ərənlər?
Dünya mənimdir deyənlər?
Əcəl aldı, yer gizlədi,
Fani dünya kimə qaldı?
Gəlimli-gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya!

Xeyir-dua verək, xanım:

Qarlı uca dağların yixılmasın!
Kölgəlik hündür ağacın kəsilməsin!
Coşğun axan gözəl suyun qurumasın!
Tanrı səni namərdə möhtac etməsin!
Çaparkən ağa-boz atın büdrəməsin!
Vuruşanda iti polad qlıncın gödəlməsin!
Sancılkən uzun nizən əyilməsin!
Ağ saqqallı atan yeri cənnət olsun!
Ağ birçəkli anan yeri behişt olsun!
Son gündə təmiz imandan ayırmasın!
“Amin!” deyənlərin üzünü görsün!
Ağ alnımızı yerə qoyub, beş kəlmə dua qıldıq,
qəbul olunsun!
Allah verən ümidiñ üzülməsin!
Yığışdırıñ, saxlañın günahlarını
Adı gözəl Məhəmməd Mustafanın
üzü suyuna bağışlasın, xanım, hey!..

BAYBÖRƏNİN OĞLU BAMSI BEYRƏK BOYU

Qam Ğan oğlu Bayındır xan yerindən durmuşdu. Qara yerin üstündə hündür ağ evini tikdirmişdi. Uca alaçığı göy üzünə dirənmişdi. Min yerdə ipək xalça döşənmişdi. İç Oğuzun, Daş Oğuzun bəyləri Bayındır xanın söhbətinə toplaşmışdı. Baybörə və onun adamları da Bayındır xanın məclisinə gəlmışdı. Bayındır xanın qarşısında oğlu Qarabudaq bəy dayanıb durmuşdu. Sağ yanında Qazanın oğlu Uruz durmuşdu. Sol yanında Qazlıq qoca oğlu Yeynək bəy durmuşdu. Baybörə bunları gördükdə ah çəkdi. Ağlı başından çıxdı. Dəsmalını əlinə alıb, hönkürə-hönkürə ağladı.

Bunu görən Qalın Oğuzun arxası, Bayındır xanın kürəkəni Salur Qazan qaba dizi üstünə çökdü. Baybörə bəyin üzünə qiyqacı baxdı. Dedi: “Baybörə bəy, niyə ağlayıb zariyırsan?”. Baybörə bəy deyir: “Qazan xan, necə ağlamayım, necə zarımayım? Oğuldan dayağım yox, qardaşdan sayılmağım! Allah-taala məni qarğayıbdır... Bəylər, taxtum-tacım üçün ağlayıram. Bir gün ola, düşəm oləm, yerimdə-yurdumda kimsə qalmayacaq”.

Qazan deyir: “Arzun elə budurmu, Baybörə bəy?”. Deyir: “Bəli, budur. Mənim də oğlum olsun, Bayındır xanın xidmətində durub, qul- luq eləsin, mən də baxıb güvənim, sevinib-fərəhlənim...”

Belə dedikdə Qalın Oğuz bəyləri göyo üz tutdular. Əl qaldırıb dua elədilər. “Allah-taala sənə bir oğul versin!” – dedilər.

O zamanlar bəylərin alqışı alqış, qarğışı qarğış idi. Duaları yerini tuturdu. Baybican bəy də yerindən durdu, dedi: “Bəylər, mənimçin də bir dua eləyin. Allah-taala mənə də bir qız versin” – dedi. Qalın Oğuz bəyləri əl qaldırdılar, dua eylədilər: “Allah-taala sənə də bir qız versin” – dedilər.

Baybican bəy deyir: “Bəylər, siz şahid olun, Allah-taala mənə bir qız verərsə, Baybörə bəyin oğluna göbəkkəsmə adaxlı olsun!”.

Bunun üstündən bir müddət keçdi. Allah Baybörə bəyə bir oğul, Baybican bəyə bir qız verdi. Qalın Oğuz bəyləri bunu eşitdilər, şad olub sevindilər.

Baybörə bəy tacirlərini yanına çağırıb əmr etdi: “Ay tacirlər, Allah mənə bir oğul verdi. Oğluma görə Rum elinə gedin, oğlum böyüyünce

yaxşı hədiyyələr gətirin!” – dedi. Tacirlər gecə-gündüz yol getdilər. İstanbulla gəldilər. Danışq aparıb yaxşı hədiyyələr aldılar. Baybörənin oğlu üçün bir dəniz qulunu, boz ayğır aldılar. Dəstəyi ağ tozlu bir möhkəm yay aldılar, bir də altı pərli gürz aldılar. Qayıtmaq üçün yol hazırlığı gördülər.

Baybörənin oğlu beş yaşına girdi. Bir müddət sonra çaya baxanda öz əksinə şığıyan çal qaraquş ərdəmli, bir gözəl, yaxşı igid oldu.

O zamanlar bir oğlan baş kəsməsə, qan tökməsəydi, ona ad qoyulmazdı. Baybörə bəyin də oğlu atlandı, ova çıxdı. Ov ovlarkən atasının tövləsinə gəldi. Onu əmiraxurbaşı qarşılıdı, atdan endirdi, qonaq etdi. Yeyib-içib otururdular. Bu yandan da tacirlər gəlib, böyük Dərbənd sərhəddində dayanmışdır. Yarımaların Evnik qalasının kafirləri, onlardan casusluq etdilər. Tacirlər yatarkən qəflətən beş yüz kafir hücum edib, mallarını çaldılar çapdılar. Tacirbaşı tutuldu, tacirlərdən biri qaçaraq oğuz diyarına gəldi. Baxdı gördü ki, oğuz yurdunun ucqarında bir hündür alaçiq qurulmuş; bir yaraşıqlı, gözəl igid də sağında və solunda qırx igidlə oturmuşdur. Tacir fikirləşdi: “Oğuzun yaxşı igidlərindəndir, gedim kömək istəyim”. Tacir deyir: “İgid, igid, bəy igid! Sən mənim səsimi anla, sözümü dinlə! On altı ildir ki, oğulların içindən getmişdik. Danışq-razılıqla kafirin malını oğuz bəylərinə gətirirdik. Böyük Dərbəndin Pasnik qalası yanında yatmışdıq. Evnik qalasının beş yüz kafiri bizə hücum etdi. Qardaşım dustaq oldu. Malımızı, azuqəmizi çalıb-çapıb getdilər. Dərdli başımı götürüb, yanına gəldim. Başına dönüm, igid, mənə kömək et!”.

Bu dəfə oğlan içdiyi şərabı içmədi. Əlindəki qızıl qədəhi yerə çırpdı. Dedi: “Nə dediyimi yetirin, mənim geyimimi, şahbaz atımı gətirin! Hey! Məni sevən igidlər atlansınlar!”. Tacir də qabaqlarına düşdü, bələdçi oldu.

Kafirlər də bir yero çəkilib, pul bölüsdürməkdəydi. Bu vaxt igidlər meydanının aslanı, pəhləvanların qaplanı Boz oğlan özünü yetirdi. Nə bir dedi, nə iki, kafirləri qılıncladı. Baş qaldıranları öldürdü, cəzasına çatdırıldı. Tacirlərin malını xilas etdi.

Tacirlər dedilər: “Bəy igid, sən mərdlik göstərib bizi xilas etdin. İndi gəl, bəyəndiyin malı götür!”. İgidin gözü bir dəniz qulunu boz ayğırı tutdu, bir də altı pərli gürzlə dəstəyi ağ tozlu yayı. Bu üç şeyi bəyəndi. Dedi: “Ay tacirlər, bu ayğırı, bu yayı və bir də bu gürzü mənə verin!”. Belə dedikdə tacirlər pərt oldular.

İgid dedi: “Ay tacirlər, çoxmu istədim?!” Tacirlər dedilər: “Niyə çöxdür?”. Amma bizim bəyimizin bir oğlu vardır, bu üç şeyi gərək ona hədiyyə aparayıql!”.

Oğlan deyir: “Ədə, bəyinizin oğlu kimdir?”. Dedilər: “Baybörənin oğlu var, adına Bamsı deyirlər”. Baybörənin oğlu olduğunu bilmədilər.

İgid barmağını dışləyib fikirləşdi: “Burda minnətlə almaqdansa, orada atamın yanında minnətsiz almaq yaxşıdır”, – dedi. Atını qamçılıyib, yola düşdü. Tacirlər ardınca baxa-baxa qaldı. “Vallah, yaxşı igiddir, insaflı igiddir!” – dedilər.

Boz oğlan atasının evinə geldi. Atası tacirlərin gəlməsindən xəbər tutdu, sevindi. Çətirli çadır, uca alaçıq qurdurdu. Yerə ipək xalçalar saldırdı. Keçdi oturdu. Oğlunu sağ yanında əyləşdirdi. Oğlan tacirlər barədə bircə söz söylemədi. Kafirləri qırğıını demədi.

Gözlənilmədən tacirlər gəldilər. Baş endirib, salam verdilər. Gördülər ki, o baş kəsən, qan tökən igid Baybörə bəyin yanında oturur. Tacirlər yanaşış ığidin əlini öpdülər.

Bunlar belə etdikdə Baybörə bəyin acığını tutdu. Tacirlərə dedi: “Ədə, əbləh oğlu əbləhlər! Ata dura-dura oğulunmu əlini öpərlər?” Dedilər: “Xan, bu ığid sənin oğlundurmu?”. “Bəli, mənim oğlumdur!” – dedi. Dedilər: “İndilikdə əvvəlcə onun əlindən öpdüyümüzdən incimə, xan. Əgər sənin oğlun olmasaydı, bizim malımız Gürcüstanda getmişdi. Hamımız dustaqlı olmuşduq”.

Baybörə bəy deyir: “Ədə, mənim oğlum başımı kəsib, qanmı töküb?”. “Bəli, baş kəsdi, qan tökdü, atdan adam saldı!” – dedilər. “Aha, bu oğlan ad qoymaq həddinə çatıbmı?” – dedi. “Bəli, sultanım, ondan da artıqdır!” – dedilər.

Baybörə bəy Qalın Oğuz bəylərini çağırıldı, qonaq etdi. Dədəm Qorqud gəldi, oğlana ad qoydu. Dedi: “Sözümüz dinlə, Baybörə bəy! Allah-taala sənə bir oğul vermişdir, əlində qalsın! Ağır bayraq götürəndə müsəlmanlara arxa olsun! Qarşı yatan uca qarlı dağlardan aşarsa, Allah sənin oğluna keçid versin! Coşğun sulardan keçərsə, keçid versin! Kafir qoşununa baş vuranda Allah-taala sənin oğluna fürsət versin! Sən oğlunu “Bamsim” – deyə oxşayırsan; onun adı Boz ayğırı Bamsı Beyrək olsun! Adını mən dedim, yaşını Allah versin!”.

Qalın Oğuz bəyləri əl götürüb dua etdilər. “Bu ad bu ığid üçün uğurlu olsun!” – dedilər.

Bəylər hamı ov üçün atlandılar. Beyrək Boz ayğırını çəkdirib mindi. Böyük qoşun Ala dağa ova çıxdı. Birdən oğuz yurdunun üzərinə bir

sürü keyik gəldi. Bamsı Beyrək birini qovub getdi. Qova-qova bir yerə gəldi çıxdı. Nə görsə yaxşıdır?! Gördü ki, göy çəmənlikdə bir qırmızı çadır qurulmuşdur. “Görəsən, bu otaq kimin ola?!” – deyə fikirləşdi. Xəbəri yox idi ki, alacağı ala gözlü qızın otağıdır. Bu otağa sarı getməyə utandı. Sonra dedi: “Nə olursa-olsun, hər halda mən ovumu tutmalıyam!”. Gəlib çadırın önünə çatdı, keyiki qıcıqlandırdı. Baxdı gördü ki, bu otaq onun göbəkkəsmə nişanlısı-adaxlısı olan Baniçicəyin otağımış.

Baniçicək otaqdan baxırdı. Dedi: “Ay dayələr, bu əbləh oğlu əbləh bizə gücünü mü göstərir? Gedin ondan bir pay diləyin, görün nə deyir?” – Qısırca yengə deyilən bir qadın vardi. İrəli gedib pay istədi. “Hey, bəy igid, bizə də bu keyikdən pay ver!” – dedi. “Ay dayə, mən ovçu deyiləm, hamıñızın bəyinin oğluyam. Amma soruşmaq eyib olmasın, bu otaq kimindir?” – dedi. Qısırca yengə deyir: “İgid bəyim, bu otaq Baybican bəyin qızı Baniçicəyindir”.

Xanım, bunu eşidəndə Beyrəyin qanı qaynadı. Ədəblə yavaş-yavaş geri döndü. Qızlar keyiki götürdülər. Gözəllər şahı Baniçicəyin önünə götirdilər. Baniçicək baxdı gördü ki, bu bir sultana layiq, kök siğın-keyikdir. Baniçicək deyir: “Ay qızlar, bu igid necə igiddir?”. Qızlar: “Vallah, sultanım, bu igid üzü örtülü yaxşı igiddir. Bəy oğlu bəy imiş”, – dedilər. Baniçicək deyir: “Hey, hey, dayələr, atam həmişə mənə səni üzü niqablı Beyrəyə vermişəm, deyərdi. Olmaya, bu ola. Çağırın bir xəbərləşim”, – dedi.

Çağırıldılar, Beyrək gəldi. Baniçicək yaşmaqlandı, soruşdu: “İgid, hardan gəlirsən?” Beyrək deyir: “İç Oğuzdan”. “İç Oğuzda kimin nəyisən?”. “Baybörə bəy oğlu Bamsı Beyrək dedikləri mənəm”. Qız dedi: “Bəs nə məqsədlə gəlmisən, igid?”. Beyrək deyir: “Baybican bəyin bir qızı var, onu görməyə gəldim!”. Qız dedi: “O elə qız deyildir ki, sənə görünə! Amma mən Baniçicəyin dayəsiyəm. Gel indi səninlə ova çıxaq. Əgər sənin atın mənim atımı keçsə, onun atını da keçər. Həm də ox ataq. Məni keçsən, onu da keçərsən; həmçinin səninlə gülləşək. Məni bassan, onu da basmış olursan”.

Beyrək dedi: “Yaxşı, indi atlanın!”. İkişə də atlanıb meydana çıxdılar. At sürdülər. Beyrəyin atı qızın atını keçdi. Ox atdılar. Beyrəyin oxu qızın oxunu ötdü.

Qız deyir: “Ay igid, heç kimin atı mənim atımı, kimsənin oxu mənim oxumu keçməyib. İndi gəl səninlə qurşaq tutaq!”. Beyrək dər-

hal atdan endi. Güləşməyə başladılar; iki pəhləvan kimi bir-birinə sarlaşdılar. Gah Beyrək qızı, gah da qız Beyrəyi yerə vurmaq istəyir. Beyrək sarsıldı, fikirləşdi: “Bu qızə basılsam, Qalın Oğuz içində başıma qaxıncı, üzümə rişxənd olacaq”. Qeyrətə gəldi. Qarmalayıb qızın sinəbağını ələ keçirdi. Döşündən tutdu. Qız qurcandı. Bu dəfə Beyrək qızın incə belindən yapışdı, firladıb arxası üstə yerə vurdu. Qız dedi: “İgid, Baybicanın qızı Baniçiçək mənəm!”. Beyrək üç öpdü, bir dişlədi, “düyüñ qanlı olsun, xan qızı!” – deyə barmağından qızıl üzüyü çıxardı, qızın barmağına keçirdi. “Bu üzük aramızda nişan olsun, xan qızı!” – dedi.

Qız deyir: “Belə oldusa, indi irəli durmaq lazımdır, bəy oğlu!”. Beyrək də həmçinin: “Nə deyirəm, xanım, baş üstə!” – dedi.

Beyrək qızdan ayrılb, evlərinə gəldi. Ağ saqqallı atası qarşısına gəlib dedi: “Oğul, bu gün oğuz yurdunda nə gördün, nə eşitdin?”. Deyir: “Nə görəcəkdir, oğlu olan evləndirmiş, qızı olan köçürmüştür...” Atası deyir: “Oğul, yoxsa səni evləndirmək lazımdır?”. “Bəli, ağ saqqallı əziz ata, evləndirmək lazımdır” – dedi. Atası dedi: “Oğuzda kimin qızını alıb verim?”. Beyrək: “Ata, mənə bir qız alıb ver ki, mən yerimdən durmadan o durmuş olsun! Mən qaracığ atımı minmədən o minmiş olsun! Mən döyüşə getməmiş o mənə baş gətirsən! Ata, mənə belə bir qız alıb ver”, – dedi.

Atası Baybörə xan deyir: “Oğul, sən qız yox, özünə bir yoldaş-silahdaş istəyirsənmiş. Oğul, bəlkə istədiyin qız Baybican bəyin qızı Baniçiçəkdir?”. Beyrək: “Bəli, ağ saqqallı əziz ata, mənim istədiyim elə odur”, – dedi.

Atası dedi: “Ay oğul, Baniçiçəyin bir dəli qardaşı vardır, adına Dəli Qarcar deyərlər. Qız istəyəni öldürür”. Beyrək deyir: “Yaxşı, bəs nə edək?”. Baybörə bəy deyir: “Oğul, Qalın Oğuz bəylərini evimizə dəvət edək, necə məsləhət görərlərsə, ona uyğun da iş görək”. Bütün Qalın Oğuz bəylərini çağırıb, evlərinə yiğdilar. Zəngin qonaqlıq verdilər. Qalın Oğuz bəyləri dedilər: “Bu qızı istəməyə kim gedə bilər?”. Məsləhət gördülər ki, Dədə Qorqud getsin. Bu təklifə qarşı Dədə Qorqud deyir: “Dostlar, madam ki, məni göndərirsiniz, bilirsiz ki, Dəli Qarcar bacısını istəyəni öldürür; Barı Bayındır xanın tövləsindən iki şahanə yüyrek at gətirin. Bir Keçi başlı Keçər ayğırı, bir də Toğlu başlı Duru ayğırı. Birdən qaç-qov olarsa, birisini minim, o birini yedəkləyim”.

Dədə Qorqudun sözü ağıllarına batdı. Getdilər, Bayındır xanın tövləsindən o iki atı gətirdilər. Dədə Qorqud birini mindi, birini yedəklədi. “Dostlar, sizi Allaha tapşırdım!” – dedi, getdi.

Sultanım, bu vaxt Dəli Qarcar da öz uca evini, hündür otağını qara yer üstündə qurdurmuşdu. Yoldaşları ilə nişan qoyub atıldı. Dədəm Qorqud da o yandan gəldi. Baş endirib təzim etdi. Dil-ağız edib, hörmətlə salam verdi. Dəli Qarcar ağızını köpükləndirdi. Dədə Qorqudun üzünə baxdı. Dedi: “Əleykəssəlam! Ay əməli azmiş, yolundan dönmüş, qadir Allah ağ alnına qada yazmış! Ayaqlıların buraya gəldiyi, ağızlıların buradakı sudan içdiyi yox idi. Sənə nə oldu? Əməlinmi azdır? Ağlınmı azdır? Əcəlinmi gəldi? Bu aralarda neyləyirsən?”. Dədə Qorqud deyir:

Qarşı yatan uca dağını aşmağa gəlmışəm.
Coşub daşan təmiz suyunu keçməyə gəlmışəm.
Gen ətəyinə, dar qoltuğuna qıṣılmağa gəlmışəm.
Tanrıının əmriylə, peyğəmbərin rəyi ilə
Aydan ari, gündən duru bacın Baniçiçəyi
Bamsı Beyrəyə diləməyə gəlmışəm!

Dədə Qorqud belə dedikdə Dəli Qarcar deyir: “Əyə, nə dediyimi yetirin, Qara ayğırı yaraqlı gətirin!”. Qara ayğırı yaraqlı gətirdilər. Dəli Qarcar atlandı. Dədə Qorqud ümidiñi üzüb gözləmədi, qaçıdı. Dəli Qarcar ardında düşdü. Toğlu başlı Duru ayğır yoruldu. Dədə Qorqud Keçi başlı Keçərə sıçrayıb mindi.

Dədəni qova-qova Dəli Qarcar on ox məsafəsini keçdi, arxadan Dədə Qorquda çatdı. Dədənin yaddaşı canlandı, Allaha siğınib, ismi-əzəm oxudu.

Dəli Qarcar qılincını əlinə aldı. Qolunu yuxarı qaldırıb hücum etdi. Dəli bəy Dədəni bir anda vurmaq istədi. Dədə Qorqud dedi: “Vursan, əlin qurusun!».

Allahın əmri ilə Dəli Qarcarın əli yuxarıdan asılı qaldı. Dədə Qorqud vilayətin ruhani ağası olduğu üçün dileyi qəbul olundu. Dəli Qarcar deyir: “Amandır, kömək et! Tanrıının birliyinə şübhə yoxdur! Sən mənim əlimi sağalt; Tanrıının əmri ilə, peyğəmbərin rəyi ilə bacımı Beyrəyə verim”. Dediyi üç dəfə təsdiq elədi. Günahına tövbə etdi. Dədə Qorqud dua eylədi. Allahın əmri ilə dəlinin əli sap-sağlam

oldu. Döndü, dedi: “Dədə, bacımin yolunda mən nə istəsəm, verərsənmi?”. Dədə deyir: “Verərik, de, görək nə istəyirsən?”. Dəli Qarcar deyir: “Min buğra gətirin ki, maya görməmiş olsun. Min də ayğır gətirin ki, ilxiya girməmiş olsun. Min də qoyun üzü görməmiş qoç gətirin. Min də quyruqsuz-qulaqsız köpək gətirin. Min də birə gətirin mənə! Əgər bu dediyim şeyləri gətirərsinizsə, bacımı verdim. Amma gətirməsən, bu dəfə öldürmədim, o vaxt öldürərəm!”.

Dədə döndü, Baybörə bəyin evinə gəldi. Baybörə bəy deyir: “Dədə, oğlanmışan, qızmışan?”. Dədə “oğlanam!” – dedi. “Bəs Dəli Qarcarın əlindən necə xilas oldun?” – dedi. Dədə deyir: “Allahın köməyi, ərənlərin səyi ilə qızı aldım”.

Beyreyyə, anasına və bacılarına müjdəçi gəldi. Sevindilər, şad oldular. Baybörə bəy deyir: “Dəli nə qədər mal istədi?”. Dədə dedi: “Yarimasın Dəli Qarcarı, heç mümkün olmayan mal istədi!”. Baybörə bəy deyir: “Axı, nə dilədi?”. Dədə deyir: “Min ayğır istəyibdir ki, ilxiya girməmiş olsun. Min də buğra istədi ki, maya görməmiş olsun. Min də qoç diləyibdir ki, qoyun üzü görməmiş olsun. Min də quyruqsuz-qulaqsız köpək istəyib. Min də qaraca-qaraca birlər dilədi. “Bu şeyləri gətirsəniz, bacımı verərəm. Gətirməsən, gözümə görünməyəsən, yoxsa səni öldürərəm!” – dedi”. Baybörə bəy deyir: “Dədə, mən üçünü taparsam, ikisini sən taparsanmı?”. Dədə Qorqud “Bəli, xanım, tapacağam” – dedi. Baybörə bəy: “İndi, Dədə, köpəklə bireni sən tap”, – dedi. Özü də tövlə-tövlə atları üçün getdi. Min ayğır seçdi. Dəvələrinin arasından min buğra-nər seçdi. Qoyun sürülərindən min qoç seçdi.

Dədə Qorqud da min quyruqsuz-qulaqsız köpəklə min də bire tapdı. Bunları götürüb Dəli Qarcarın yanına getdi. Dəli Qarcar eşitdi, qarşısına gəldi. “Görüm, dediyimi gətirdilərmi?” – dedi. Ayğırları görəndə bəyəndi. Dəvələri də görüb bəyəndi. Qoçları bəyəndi. Köpəkləri görəndə qah-qah güldü, dedi: “Dədə, bəs mənim birlərim hanı?”. Dədə Qorqud: “Hey, oğul Qarcar, o itmilçəyi kimi adamı dəli eləyər. O bir acıqlı canlıdır. Ona görə də bir yerdə yiğib saxlamışam. Gəl gedək, kökünü gətir, arığını qoy qalsın”, – dedi.

Dədə Qorqud Dəli Qarcarı bira olan yera gətirdi. Dəli Qarcarı soyundurub ağıla saldı. Birələr Dəli Qarcarın bədəninə daraşdilar. Dəli Qarcar gördü birələrlə bacarmır, dedi: “Dədə, kömək! Allah eşqinə, insaf elə! Qapını aç, çıxım”. Dədə Qorqud: “Oğul, Qarcar, qarğayıb eləməyəsən, bu tapşırığın şeydir, götür! Nə oldu, belə özünü itirdin? Köklərini seç, arığını qoy!” – dedi.

Dəli Qarcar deyir: "Vay, Dədə sultan, Allah bunların kökünü də götürsün, arığını da! Bir məni qapıdan çölə çıxar, kömək elə". Dədə qapını açdı. Dəli Qarcar çıxdı. Dədə gördü ki, birelər Dəlinin canına keçmişdir; başı-bədəni birədən görünmür. Üz-gözü bəlli deyil. Dəli Qarcar Dədənin ayağına düşdü: "Allah eşqinə, məni xilas et!" dedi. Dədə Qorqud "Get, oğul, özünü suya vur!" – dedi.

Dəli Qarcar qaçaraq getdi, suya düşdü. Birədir də, suda axdı getdi. Gəldi paltarını geydi, evinə getdi. Böyük toy hazırlığını gördü.

Oğuz zamanında evlənən hər igid ox atardı. Oxu düşən yerdə də gəlin otağı qurardı. Beyrək xan da oxunu atdı, oxu sancılan yerdə otağını qurdurdu. Adaxlısından bir bəylilik qırmızı qaftan gəldi. Beyrək geydi. Bu iş yoldaşlarına xoş gəlmədi. Pərt oldular. Beyrək deyir: "Niyə pərt oldunuz?" Dedilər: "Necə pərt olmayaq? Sən qırmızı qaftan geyirsən, biz isə aq qaftan!". Beyrək: "Belə şeydən ötrü niyə halınız pozursunuz? Bu gün mən geymişəm, sabah naibim geysin. Qırx günədək sira ilə geyinək. Ondan sonra bir dərvişə verək!" – dedi. Qırx igidlə yeyib-içib oturmuşdular.

Yarimasın kafirin casusu, bunları görüb, getdi Bayburd hasarının bəyinə xəbər verdi. Deyir: "Nə oturursan, sultanım, Baybican bəy o sənə verəcəyi qızı Beyrəyə verdi. Bu gecə gəlin gedəcəkdir".

O mələn yeddi yüz kafirlə atlənib yürüşə çıxdı. Beyrək ap-alaca gəlin otağında yeyib-içib xəbərsiz oturmuşdu. Gecə yuxusu vaxtı kafirlər hücum etdi. Naib qılıncını siyirdi, əlinə aldı. "Mənim başım Beyrəyin başına qurban olsun!" – dedi. Naib yaralandı, həlak oldu.

Dərinlik gizlədər, çoxluq qorxudar.

At işləyər, ər öyünər...

Atsız kişinin ümidi olmaz.

Otuz doqquz igidlə Beyrək dustaq getdi. Dan yeri qızardı, günəş doğdu. Beyrəyin atası-anası baxıb gördü ki, gəlin otağı görünməz olmuşdur. Ah-vay etdilər, ağılları başlarından çıxdı. Gördülər ki, yurdda bir quzğun, bir tazı dolaşır. Otaq yerlə-yeksan, naib isə həlak olmuşdur. Beyrəyin atası böyük çalmasını götürüb yerə cırpdı. Dartdı, yaxasını yırtdı. "Oğul, oğul!" – deyib yüyürdü, zarıldadı. Ağ birçəkli anası ağladı, gildir-gildir göz yaşını tökdü, ağ üzünə acı dirnaq çaldı. Al yanağını dartdı, qarğı kimi qara saçını yoldu. Ağlayıb-sızlayıb evinə gəldi.

Baybörə bəyin qızıl tağlı hündür evinə şivən düşdü. Qız-gəlininin qəhqəhəli gülüşü kəsildi. Ağ əllərə qızıl xına yaxmadılar. Yeddi bacı

ağ çıxarıb, qara donlarını geydilər. “Vay, bəy qardaşımız! Muradına-arzusuna çatmayan yalqız qardaş!” – deyib hönkür-hönkür ağlaşdılar.

Beyrəyin nişanlısına xəbər çatdı. Banıçıçək qaralar geydi, ağ qaftanını çıxardı. Payız alması kimi al yanağını dardı, yırtdı. “Vay, al duvağımın yiyesi! Vay, alnimin-başının ümidi! Vay, şah igidim, şahzadə igidim. Doyunca üzünə baxmadığım, igid xanım! Hara getdin, məni yalqız qoyub igid xanım?! Göz açaraq gördüüm, könül verib sevdiyim, bir yaslıqda baş qoyacağım! Yolunda oldüyüm! Qurban olduğum! Vay, Qazan bəyin dostu! Vay, Qalın Oğuzun sevimliyi Beyrək!” – deyib zar-zar ağladı. Bunu eşidən Qıyan Səlcik oğlu Dəli Dondaz ağ çıxardı, qara geydi. Beyrəyin yar-yoldaşları ağ çıxarıb qara geydilər. Qalın Oğuz bəyləri Beyrək üçün böyük yas tutdular. Ümidlərini üzdülər.

Bu hadisədən on altı il keçdi. Beyrəyin ölü-dirisini bilmədilər. Bir gün qızın qardaşı Dəli Qarcar Bayındır xanın divanına gəldi. Diz çöküb dedi: “Ağıllı xanın ömrü uzun olsun! Beyrək diri olsayıdı, on altı ildən bəri gələrdi. Beyrəyin diri olduğu xəbərini gətirən bir igid olsa, qızılı tikişli, naxışlı çuxa, qızıl-gümüş verərəm. Ölüm xəbərini gətirənə bacımı verərəm”.

Belə dedikdə, muradı gözündə qalsın, Yalançı oğlu Yalancıq dedi: “Sultanım, mən gedim, ölüsü-dirisi xəbərini gətirim!”.

Sən demə, Beyrek Yalançı oğluna bir köynək bağışlayıbmış; geyməyib saxlayırmış. Getdi, həmin köynəyi qana-mana batırdı, gətirib Bayındır xanın öünü atdı. Bayındır xan deyir: “Ədə, bu nə köynəkdir?” Yalancıq: “Beyrəyi Dərbənddə öldürmüslər, bu da nişanıdır, sultanım!” -dedi.

Bəylər köynəyi görəndə hönkür-hönkür ağlaşdılar, zarıldadılar. Bayındır xan deyir: “Əyə, niyə ağlayırsınız, biz bunu tanımarıq. Adaxlısına aparın, görsün. O yaxşı bilər. Çünkü o tikibdir, yenə o tanıyar”.

Getdilər, köynəyi Banıçıçəyə apardılar. Gördü, tanıdı. “Odur!” dedi. Dartdı, yaxasını yırtdı. İti dirnaq ilə ağ üzünü aldı-cirdi. Payız alması kimi al yanağını yırtdı. “Vay, göz açıb gördüüm, könül verib sevdiyim! Vay, al duvağımın sahibi! Vay, alnimin-başının ümidi, Beyrək xan!” – deyə ağladı.

Beyrəyin ata-anasına xəbər çatdı. Baybörənin böyük düşərgəsinə şivən düşdü. Ağ çıxardılar, qara geydilər. Qalın Oğuz bəyləri Beyrəkdən bütün ümidlərini üzdülər.

Yalançı oğlu kiçik nişanını eylədi. Böyük toy günü üçün vaxt qoydu. Beyrəyin atası da tacirləri çağırıldı, yanına gətirib dedi: “Ay tacirlər, gedin iqlim-iqlim arayın, Beyrəyin xəbərini gətirib deyin, görüm, doğrudanmı ölmüşdür?”.

Tacirlər hazırlıq gördülər. Gecə-gündüz deməyib yol getdilər. Təsadüfən Parasarın Bayburd hasarına gəlib çatdılar. Kafirlərin şadlıq günləri idi. Hər biri yeməkdə-içməkdə idi. Beyrəyi də gətirib qopuz çaldırdılar. Beyrək uca çardağdan baxdı, tacirləri gördü. Bunları gördükdə xəbərləşdi. Görək, xanım, necə xəbərləşdi, nə dedi:

Hündür-alçaq yerlərdən gələn karvan!
Bəy atamın, xanım anamın sovqatı karvan!
Ayağı uzun şah atına minən sarvan!
Səsimi anla, sözümüz dirlə, sarvan.
Qalın Oğuz diyarında Ulaş oğlu Salur Qazanı
Mən soruşsam, sağımı, sarvan?
Qiyan Səlcik oğlu Dəli Dondazı
Mən soruşsam, sağımı, sarvan?
Ağ saqqallı atamı, ağ birçəkli anamı
Mən soruşsam, sağımı, sarvan?
Göz açaraq gördüyüüm, könüllüçə sevdiyim
Baybican qızı Baniçiçək evdəmi, sarvan,
yoxsa gordamı, sarvan?
De mənə,
Dərdli başım qurban olsun, sarvan, sənə!

Tacir dedi:

Sağ-salamatsanmı, canım Bamsı!
Qiyan Səlcik oğlu Dəli Dondazı soruşursan,
sağdır, Bamsı!
Qaragünə oğlu Budağı soruşursan,
sağdır, Bamsı!
O bəylər ağ çıxarıb qara geydi səninçin, Bamsı!
Ağ saqqallı atanı, ağ birçəkli ananı soruşursan,
sağdır, Bamsı!
Ağ çıxarıb qara geydilər səninçin, Bamsı!
Yeddi bacını yeddi yol ayrıcında
ağlar gördüm, Bamsı!

Payız almasıtək al yanaqlarını
yırtar gördüm, Bamsı!
“Gedib gəlməyən qardaş!” – deyə
inləyən gördüm, Bamsı!
Göz açaraq gördüyün, könül verib sevdiyin
Baybican qızı Baniçiçək
kiçik nişanını eylədi,
böyük toyu üçün vaxt qoydu.
Yalançı oğlu Yalancığa gedən gördüm,
xan Beyrək!
Parasarın Bayburd hasarından sıçrayıb aş,
Ap-alaca gəlin otağına yetiş, gəl!
Gəlməzsənsə, öz sevgilin Baniçiçəyi
Həmişəlik itirərsən, yəqin bil!

Beyrək qalxdı, ağlaya-ağlaya qırx ığid yoldaşının yanına gəldi. İri çalmasını götürüb yerə çirpdı. Dedi: “Hey, mənim qırx yoldaşım! Bilirsizmi nələr olub? Yalançı oğlu Yalancıq mənim ölüm xəbərimi aparmışdır. Atamın qızıl tağlı hündür evinə şivən düşüb. Qaza bənzər qızı-gəlini ağ çıxarıb qara geymişdir. Göz açaraq gördüyüm, könül verib sevdiyim Baniçiçək Yalançı oğlu Yalancığa getməli olmuşdur.

Bunu eşitdikdə qırx ığid böyük çalmalarını götürüb yerə vurdu, hıçqıra-hıçqıra ağlaşdı, inlədi.

Deyirlər ki, kafir bəyinin bir bakıro qızı vardı. Hər gün Beyrəyi görməyə gəlirdi. O gün yenə gəldi. Baxdı gördü Beyrək pərtdir. Qız dedi: “Niyə pərtsən, xan ığidim? Həmişə gələndə səni şən görürdüm. Gülərdin, oynardın. İndi nə oldu sənə?”. Beyrək dedi: “Necə pərt olmayım? On altı ildir ki, sənin atanın dustağıyam. Ata-anaya, qohum-qardaşa həsrətəm; bir də bir qara gözlü sevgilim vardı; Yalançı oğlu Yalancıq deyilən bir kişi var, gedib yalandan mənim öldüyümü demiş, sevdiyim qız da ona getməli olmuşdur”.

Qız Beyrəyə aşiq olmuşdu, ona görə də dedi: “Əger səni hasardan örkənlə aşağı sallasam, sağ-salamat ata-ananın yanına getsən, məni burda gəlib halallıqla alarsanmı? Beyrək and içdi: “Oğuz yurduna salamat çatsam, gəlib səni halallıqla almasam, qılincımla doğranım! Oxuma sancılım! Yer kimi çatlayım, torpaq kimi sovrulum!”. Qız da örkən gətirib, Beyrəyi hasardan aşağı sallandırdı. Beyrək aşağı baxdı. Özünü

yer üzündə gördü. Allaha şükür etdi. Yola düşdü. Gedəndə kafirin ilxisina gəldi. “Bir at tapa bilsəm, tutum minim!” – dedi. Baxdı gördü öz dəniz qulunu Boz ayğır burada otlamaqdadır. Boz ayğır da Beyrəyi görüb dayandı, şahə qalxıb iki ayağının üstündə durdu, kişnədi. Beyrək də atını öyüb-tərifləmiş, görək, xanım, necə öymüş, nə demişdir:

Açıq-açıq meydanlara bənzər sənin alnın.
İki gecə çırağıdır sənin gözlərin.
Yumşaq ipəyə bənzəyir sənin yalın.
Qoşa qardaşa bənzər sənin qulaqların.
Mərdi muradına çatdırır sənin belin.
Mən sənə at demərəm, qardaş deyərəm,
qardaşimdən artıq!
Başına iş gələndə yoldaş deyərəm,
yoldaşimdən artıq!

At başını yuxarı tutub bir qulağını qaldırdı, Beyrəyin qabağına gəldi. Beyrək atın köksünü qucaqladı. İki gözündən öpdü. Sıçrayıb mindi. Qala hasarının qapısına gəldi. Otuz doqquz yoldaşını tapşırdı, görək, xanım, necə tapşırdı:

Ey murdar dinli kafir!
Mənim ağızıma söyüb durdun, anlamadım,
Qara donuz ətindən xörək yedirtdin, dözə bilmədim.
Allah mənə yol verdi, gedəsi oldum, ay kafir!
Otuz doqquz igidim əmanət qalsın, ay kafir!
Birini əskik görsəm, yerinə onunu öldürərəm.
Onunu əskik görsəm, yerinə yüzünü öldürərəm, ay kafir!
Otuz doqquz igidim əmanət olsun, ay kafir! –
belə deyib dayanmadı, atını çapdı.

Qırx nəfər kafir atlandı, ardınca düşdü; qova-qova getdilər, çata bilməyib geri döndülər.

Beyrək oğuz diyarına gəldi. Gördü bir ozan gedir, dedi: “Ay ozan, hara gedirsən?”. Ozan deyir: “Bəy igid, toya gedirəm”. Beyrək dedi: “Kimin toyudur?”. “Yalançı oğlu Yalancığın”, – dedi. “Əyə, kimin qızını alır?”. Ozan deyir: “Xan Beyrəyin adaxlığını alır”. Beyrək deyir: “Ay ozan, qopuzunu mənə ver, atımı sənə verim; saxla, gəlim, dəyər-

ini-qiyimətini gətirim, alım”. Ozan deyir: “Avazım qısalmadan, səsim boğulmadan bir atdır əlimə keçib, aparıb saxlayım”. Ozan qopuzu Beyrəyə verdi. Beyrək qopuzu aldı, atasının düşərgəsinə yaxınlaşdı. Baxdı gördü ki, bir neçə çoban yol ayarında oturub ağlayırlar, həm də durmadan daş yığırlar. Beyrək deyir: “Ay çobanlar, bir adam yolda daş tapsa, çölə atar. Siz niyə bu daşı yola yığırsınız?”. Çobanlar deyir: “Eh, sənin ancaq özündən xəbərin var, bizim halımızdan xəbərin yoxdur”. “Halınıza nə olub ki?”. Çobanlar dedi: “Bəyimizin bir oğlu vardı, on altı ildir ki, ölüsu-dirisi xəbərini kimsə bilmir. Yalançı oğlu Yalancıq deyilən birisi onun ölüm xəbərini gətirdi. Adaxlısını ona verməli oldular: Qız gəlib buradan keçəcək. Daşlayacaqıq onu ki, Yalancığa getməsin, tayına-tuşuna getsin”. Beyrək deyir: “Əyə, üzünüz ağ olsun! Ağanızın çörəyi sizə halal olsun!”. Sonra atasının evinə gəldi. Evlərinin önündə bir böyük ağaç vardı, dibində də bir yaxşı bulaq. Beyrək baxdı gördü ki, kiçik bacısı bulaqdan su götürməyə gəlir, “Beyrək, qardaşım!” – deyə ağlayıb-inləyir. “Toy-düyünün qara oldu”, – deyə ağlayır.

Ayrılıq Beyrəyə yaman təsir elədi, dözmədi, göz yaşı gildir-gildir axdı. Burada çağırıb soylayıb, görək, xanım, nə soylayıb; deyir:

Ay qız, “ağa” deyib nə ağlayıb-inlərsən,
Yandı bağrim, göynədi içim.
Yoxsa ağaç yoxa çıxıb, ölübdür?
Ürəyinə qaynar yağlar tökübdür?
Qara bağın didilibdir,
“ağa” deyə nə ağlayıb-inlərsən?
Yandı bağrim; göynədi içim...
Qarşidakı uca dağı soruştarsam,
yayaqları kimindir?
Soyuq-soyuq sularını soruştarsam,
bulaqları kimindir?
Tövlə-tövlə atlarını soruştarsam,
kimin miniyidir?
Qatar-qatar dəvəsini soruştarsam,
kimin yüklüyidir?
Yaylaqlarda ağ qoyunu soruştarsam,
şülənliyi kimindir?

Qaralı-göylü çadırları soruşarsam,
kölgəliyi kimindir?
Öz dilində bir xəbər ver, ay qız mənə!
Dərdli başım qurban olsun bu gün sənə!

Qız deyir:

Çalma, ozan, danışma, ozan!
Nəyinə gərək qara geymiş bir qızın?!
Qarşı yatan uca dağı soruşursansa,
Ağam Beyrəyin yaylağıydı,
Ağam Beyrək gedəndən yaylaq bilmərəm.
Soyuq-soyuq suları soruşursansa,
Ağam Beyrəyin içdiyi sudandır.
Ağam Beyrək gedəndən o sulardan içmərəm.
Tövlə-tövlə atını soruşursansa,
Ağam Beyrəyin mindiyidir.
Ağam Beyrək gedəndən o atlara minmərəm.
Qatar-qatar dəvələri soruşursansa,
Ağam Beyrəyin yüklediyidir.
Ağam gedəndən o dəvələri yüklemərəm.
Yaylaqdakı ağ qoyunu soruşursansa,
Ağam Beyrəyin şülenidir.
Ağam gedəndən şülenlərdə şənlənmərəm.
Qaralı-göylü çadırları soruşursansa,
Ağam Beyrəyindir...
Ağam Beyrəksiz o çadırlara köçmərəm.

Qız yenə deyir:

Ay ozan! Qarşıda uca dağları
aşib gəldikdə, keçdikdə sən
Beyrək adlı bir igidlə rastlaşmadınmı?
Daşqın-daşqın suları
aşib gəldikdə, keçdikdə sən
Beyrək adlı bir igidə rast gəldinmi?
Böyük, adlı şəhərlərdən gəldikdə sən
Beyrək adlı bir igidlə rastlaşmadınmı?
Ay ozan, gördünsə, söyle mənə!
Dərdli başım qurban olsun, ozan, sənə!

Qız yenə deyir:

Qarşidakı uca dağım yixılıbdır,
Ozan, sənin xəbərin yox!
Bir kölgəli uca ağacım kəsilibdir,
Ozan, sənin xəbərin yox!
Bu dünyada bir qardaşım tutulubdur,
Ozan, sənin xəbərin yox!
Çalma, ozan, danışma, ozan,
Nəyinə gərək qara geymiş bir qızın?!
Irəlidə toy-düyüñ var,
Toya gedib, oxu-çal!

Beyrək kiçik bacısının yanından keçdi. Büyük bacılarının yanına gəldi. Baxdı-gördü bacıları göy-qara geyinib oturmuşlar. Beyrək çarırib soylayır, görək, xanım, nə soylayır; deyir:

Sübə tezdən öz yerindən duran qızlar!
Ağ otaqdan qara otağa girən qızlar!
Ağ çıxarıb, qara paltar geyən qızlar!
Ciyər rəngli sərnici də qatıq varmı?
Qara sac altında köməciniz varmı?
Tabağınızda çörəyiniz varmı?
Üç gündür yoldan gəlmışəm,
doyurun məni.
Üç gün keçməsin, Allah sevindirsin sizi!

Qızlar getdilər, yemək gətirdilər. Beyrəyin qarnını doydurdular. Beyrək dedi: “Qardaşınızın baş-gözünə sədəqə olsun, köhnə bir qaf-tanınız varsa, verin geyim, toya gedim. Toydə əlimə qaftan keçər, qaf-tanınızı qaytararam”.

Getdilər, bir qaftanı varmış, gətirib ona verdilər. Aldı, geydi. Boyu boyuna, beli belinə, qolu qoluna yaraşdı. Büyük bacısı onu Beyrəyə bənzətdi. Qara, qiyılmış gözləri qan-yaş doldu. Soyladı, görək, xanım, nə soylayıb dedi:

Qara qıyma gözlərin çökəməsəydi,
“Ağam Beyrək” deyərdim, ozan, sənə!

Üzünü qara saçın örtməsəydi,
“Ağam Beyrək” deyərdim, ozan, sənə!
Ətli-canlı biləklərin boşalmasaydı,
“Ağam Beyrək” deyərdim, ozan, sənə!
İti-iti yerişindən,
Aslan kimi duruşundan,
Qanrılaraq baxışından
Ağam Beyrəyə bənzədirəm, ozan, səni!
Sevindirdin, qəmləndirmə, ozan, məni!

Qız bir daha soylamış – demişdir:

Belə çalma-oxuma, ozan!
Beyrək gedəndən bəri bizə ozan gəlməmiş.
Əynimizdən paltarımızı almamış.
Başımızdan çadırımızı istəməmiş,
Buynuzu burma qoçumuzu almamış.

Beyrək fikirləşdi: “Gördünmü, qızlar bu qaftanda məni tanıdlar. Qalın Oğuz bəyləri də tanıyarlar. Görək Oğuz yurdunda mənim dostum, düşmənim kimdir?” – dedi. Qaftanı sıyırib, qızların üstünə atdı: “Nə sən qal, nə Beyrək qalsın! Bir köhnə qaftan verdiniz, mənim baş-beynimi apardınız”, – dedi. Bir köhnə dəvə cuvalı tapdı; dəldi, boy-nuna keçirdi. Özünü dəliliyə vurdu, toy yerinə gəldi. Gördü ki, burada kürəkən ox atır. Qaragünə oğlu Budaq, Qazan bəyin oğlu Uruz, bəy-lərbəyi Yeynək, Qəflət Qoca oğlu Şir Şəmsəddin, qızın qardaşı Dəli Qarcarla ox atırdılar.

Budaq ox atanda Beyrək “Əlin var olsun!” – dedi. Uruz atanda “Əlin var olsun!” – dedi. Yeynək də atanda “Əlin var olsun!” – dedi. Şir Şəmsəddin atdı, “Əlin var olsun!” – dedi. Elə ki, kürəkən atdı, “Əlin qurusun, barmaqların çürüsün, hey, donuz oğlu donuz, bu bəy-lərə qurban ol!” – dedi.

Yalançı oğlu Yalancığın acığı tutdu, dedi: “Ədə, əbləh oğlu əbləh, mənə belə sözlər deməyə sənin haqqın varmı? Gəl, əbləh oğlu, mənim yayımı çək, yoxsa indi boynunu vuraram!”.

Belə dedikdə, Beyrək yayı aldı, çəkdi. Yay dəstəyindən iki para oldu. Götürüb qabağına atdı. “Quru yerdə torağaya atmağa yaxşıdır”, – dedi. Yalançı oğlu Yalancıq yay sindiği üçün bərk qəzəbləndi. Dedi:

“Öyə, Beyrəyin yayı vardır, gətirin!”. Getdilər, gətirdilər. Beyrək yayı gördükdə yoldaşlarını xatırladı, ağladı. Dedi:

Necə-neçə döyüslərə girdiyim,
Hər yaraqlı toxarlıni⁴⁵ qovduğum,
Düşmən yordu qıl kişi yayım,
Ayğır cinsli ayğır verib aldığım
Dəstəyi ağ tozlu, möhkəm yayım...
Buğa verib aldığım boğan kirişim,
Dar yerdə qoyub-gəldim sırdaşımı, –
İki sarvan, otuz doqquz yoldaşımı!

Bundan sonra Beyrək dedi: “Bəylər, sizin eşqinizə bu yayı çəkib, oxu atiram”. Bu vaxt kürəkənin üzüyünü nişan alıb atıldılar. Beyrək oxla üzüyü vurdu, paraladı. Oğuz bəyləri bunu görəndə əl çaldılar, gülüşdülər.

Qazan bəy baxıb tamaşa edirdi. Adam göndərdi. Beyrəyi çağırdı. Dəli ozan gəldi; baş endirib təzim etdi, salam verdi. Beyrək deyir:

Sübh tezdən sərt yerdə qurulmuş hündür otaqlı,
Atlaslardan tikilmiş göy çardaqlı,
Tövlə-tövlə çəkilən şahanə atlı,
Çağıranda haya yetən yolu çavuşlu,
Yağ içinde yayxanan, bol nemətl!
İgidlərin arxası, yazıqların ümidi!
Bayındır xanın kürəkəni!
Tüklü quşun balası, Türküstanın dirəyi!
Amit soyunun aslanı, Qaracığın qaplanması!
Qonur atın iyəsi, Uruz xanın atası!
Ay Qazan xan, səsimi anla, sözümüz dinlə!
Sübh erkən durmuşsan, ağ ormana girmişsən.
Ağ qovağın budağından yırgalanıb keçmişsən.
Dirəkləri basdıraraq, oxçun nişan qoymuşsan.
Bəy-gəlinçin yaraşıqlı, adlı otaq qurmuşsan.
Sağ tərəfdə əyləşən hörmətli bəylər,
Sol tərəfdə əyləşən qeyrətli bəylər,
Eşikdəki yavrlər! Dibdə oturan dost bəylər,
Dövlətiniz güclü olsun, uğurlar sizə!

Bunu söylədikdə Qazan bəy dedi: “Ay dəli ozan, məndən nə istəyirsən? Arzun çətirli çadırdırmı? Qul-qaravaşmı istəyirsən? Qızıl-gümüşmü istəyirsən, verim?”.

Beyrək deyir: “Sultanım, məni qoysana toy süfrəsinin yanına gedim. Qarnım acdır, doydursana!”. Qazan dedi: “Dəli ozan, bəxtin gətirdi. Bəylər, bu günü bəyliyim bunun olsun. Qoyun haraya gedirsə-getsin, neyləyirsə, eyləsin”.

Beyrək toy süfrəsinin üstünə gəldi. Qarnını doyuzdurduqdan sonra qazanları vurdu-tökdü, çevirdi. Qovurmanın kiminin sağına, kiminin soluna atrdı. Sağdan gedəni sağdan, soldan gedəni soldan tutur, haqlıya toxunmur, haqsızı təhqir edib alçaldırdı...

Qazan bəyə xəbər çatdı: “Sultanım, bu dəli ozan bütün yeməyi tökdü, – dedilər – indi də qızların yanına getmək istəyir”. Qazan deyir: “Əyə, qoyunuz qızların yanına da getsin!”. Beyrək qalxdı, qızların yanına getdi. Zurnaçıları qovdu, nağaraçıları qovdu. Kimini döydü, kiminin başını yardı, qızlar oturan otağa gəldi; qapının ağızını kəsib oturdu.

Bunu görən Boyu uzun Burla xatun qəzəblənib dedi: “Ədə, əbləh oğlu, sənə layiqdirmi çəkinmədən mən olan yerə gələsən? Beyrək deyir: “Xanım, mənə Qazan bəy icadə verib. Mənə kimsə dəyib-dolaşır”. Burla xatun dedi: “Qazan bəy icazə veribsə, qoyun otursun!”. Yenə döndü Beyrəyə, dedi: “Ay dəli ozan, bəs mətləbin nədir?”. Dedi: “Xanım, mətləbim odur ki, ərə gedən qız qalxıb oynasın, mən qopuz çalıb”. Qısırca yengə deyilən bir qadınvardı, ona dedilər: “Ay Qısırca yengə, dəli ozan nə bilir, dur sən oyna!” Qısırca yengə durub deyir: “Ay dəli ozan, ərə gedən qız mənəm!”. Oynamaga başladı. Beyrək qopuz çaldı, soyladı, görək, xanım, nə soylayıb dedi:

“And içmişəm, qısır ata minmirəm.
Qısır atın belində döyüslərə getmirəm.
Evinizin arxasında sarvanlar,
Sənə baxar onlar.
Gildir-gildir göz yaşın axar,
Sən onların yanına get,
Muradını verənlər çoxdur!
Mənim səninlə işim yoxdur!

Ərə gedən qız qalxsın,
qol sallayıb oynasın,
mən də qopuz çalım.”

Qısırca yengə: “Buy, bu zavala gəlmış dəli məni görmüş kimi söyləyir”, – dedi. Gedib yerində oturdu.

Bundan sonra Boğazca Fatma deyilən bir qadınvardı “Qalx, sən oyna!” – dedilər. “Ey, bu dəli mən yazığa da birdən o cür sözlər söyləyər” – deyə qorxudan qızın qaftanını geydi, “Çal, ay dəli ozan, ərə gedən qız mənəm, oynayım!” – dedi. Dəli ozan deyir:

And içirəm, boğaz ata minmərəm,
Minsəm belə, döyüslərə getmərəm.
Evinizin ardı dərəlik deyildimi?
İtinizin adı Burax deyildimi?
Adın da Qırx oynasılı Boğazca Fatma deyildimi?
Daha da eybini açaram, yəqin bil!
Mənim sənlə nə oyunum,
Get bu qaftanı soyun,
Ərə gedən qız dursun,
Mən qopuz çalım ona,
Qol sallayıb oynasın!

Beyrək belə dedikdə Boğazca Fatma deyir: “Buy, dəli boğma çıxarmış nə qədər eybimiz varsa, açıb-tökdü. Dur, ay qız oynayırsan, oyna; oynamırsan, cəhənnəmə oyna! Beyrəkdən sonra başına belə iş gələcəyini bilirdin”.

Burla xatun dedi: “Qız, qalx oyna, daha əlindən nə gələr?”. Baniçiçək qırmızı qaftanını geydi. Görünməsin deyə əllərini içəriyə – qaftanının qoluna çəkdi, oyuna girib dedi: “Ay dəli ozan, di çal!”. Dəli ozan çalıb dedi:

Mən bu yerdən gedəli dəli olubsan, dəlim!..
Çoxlu ağca qarlar yağıb dizə çıxmışdır,
Xan qızının evində qul da yoxa çıxmışdır...
Səhəng alıb soyuqda, suya getmişdir, –

On barmağı soyuqdan donub itmişdir.
Qızıl-gümüş gətirib, dırnaq yonun gəlinə,
Eyibli ərə getmək eyibdir ər evinə.

Bunu eşitcək Banıcıçək qəzəbləndi: “Ədə, dəli ozan, mən eyibliyəm ki, mənə eyib qoşursan?” – dedi. Gümüş kimi ağ biləyini açdı, əlini çıxartdı. Beyrəyin keçirdiyi üzük göründü. Beyrək üzünü tanıdı. Burada soylamış, görək, xanım, nə soylamış, nə demişdir:

Beyrək gedəli Bam-bam təpəyə çıxmışam qız?!
Boylanıb heç dörd yanına baxmışam, qız?!
Qarğı kimi qara saçını yolmusanmı qız?!
Qara gözdən acı yaşalar tökmüsənmi qız?!
Alma kimi al yanağını yırtmışam qız!
Sən ərə gedirsən, qızıl üzük mənimdir,
qaytar mənə, qız!

Qız dedi:

Beyrək gedəli Bam-bam təpə başına çox çıxmışam,
Qarğı kimi qara saçımı çox yoluşam.
Alma kimi ağ yanağımı çox yırtmışam.
Geləndən-gedəndən çox soruşmuşam.
“Getdi, gəlməz bəy igidim, xan igidim
Beyrək” – deyə çox ağlamışam.
Sevişdiyim Bamsı Beyrək sən deyilsən.
Qızıl üzük də sənin deyildir.
Qızıl üzüyün çox nişanı var
Qızıl üzüyü isteyirsən, nişanını de!

Beyrək deyir:

Xan qızı, səhər tezdən yerimdən durmadımmi?
Boz ayğırın belində oturmadımmi?
Çadırının yanında bir keyik yıxmadiimmi?
Sən də məni yanına çağırmadınmı?
Biz sənilnlə meydanda at çapmadıqmı?
Güləşəndə mən səni yıxmadiimmi?
Üç öpüb-bir dişləyib, qızıl üzüyü

sənin barmağına taxmadımmi?
Sevişdiyin Bamsı Beyrək mən deyiləmmi?

Belə dedikdə qız tanıdı-bildi ki, Beyrəkdir. Cübbə çuxası əynində Beyrəyin ayağına düşdü. Dayelər Beyrəyə təzə qaftan geyindirdilər. Bu anda qız sıçrayıb ata mindi, çaparaq müştuluq üçün Beyrəyin ata-anasına xəbərə getdi. Qız deyir:

Sıra dağların yىxılmışdı, ucaldı axır!
Aşıl-daşan suların axmirdı, çäglədi axır!
Böyük ağacın qurumuşdu, göyərdi axır!
Gözəl atın qarımışdı, qulun verdi axır!
Dəvələrin qarımışdı, köşək verdi axır!
Qoyunların qarımışdı, quzu verdi axır!
On altı illik həsrətin – oğlun Beyrək geldi axır!
Qayınata, qayınana, nə müştuluq verərsiz mənə?

Beyrəyin ata-anası deyir:

Dilin üçün ölüm, gəlinciym!
Yolunda qurban olum, gəlinciym!
Yalansa bu sözlərin, gerçek olsun, gəlinciym!
Sağ-salamat gəlib çıxsa,
Qarşidakı dağlar yaylağın olsun!
Soyuq-soyuq sular bulağın olsun!
Qulum-qaravaşım sənin xidmətçin olsun!
Şaha layiq atlarım sənin miniyin olsun!
Qatar-qatar dəvələrim yüklüyün olsun!
Yaylaqdakı qoyunu sərf eylə şülənliyə,
Qızılımı-gümüşümü xərclə sən şənliyə!
Qızıl tağlı hündür evim olsun sənin kölgəliyin!
Bu bələlə başım sənə qurban olsun, gəlinciym!

Bu zaman bəylər Beyrəyi gətirdilər. Qazan bəy dedi: “Baybörə bəy, müştuluq! Oğlun gəldi!” Baybörə bəy dedi: “Oğlum olduğun ondan bilərəm ki, kiçik barmağını qanatsın, qanını dəsmala silsin, gözümə çəkim: gözüm açılsa, oğlum Beyrəkdir!”.

Baybörənin gözləri ağlamaqdan görmürdü. Dəsmalla gözünü silən kimi Allahın qüdrəti ilə gözü açıldı. Ata-anası güldü sevindi. Beyrəyin ayağına düşdülər. Dedi:

Oğul! Qızıl tağlı evimin dayağı oğul!
Qaza bənzər qız-gəlinimin çicəyi oğul!
Görən gözümün işığı oğul!
Belimin tutarı, qüvvəti oğul!
Qalın Oğuzun sevimlisi, canım oğul!

-deyib çox ağladı, Allahına şükür eylədi.

Yalancı oğlu Yalancıq bunu eşitdi. Beyrəyin qorxusundan qaçdı, özünü “Dana sazi” deyilən qamışlığa saldı. Beyrək onun ardınca düşdü. Qovub qamışlıqda yaxaladı. Dedi: “Ədə, od gətirin!” Gətirdilər, qamışlığa od vurdular.

Yalancı oğlu gördü ki, yanır, qamışlıqdan çıxdı. Beyrəyin ayağına yixıldı, qılınçının altından keçdi. Beyrək də günahından keçdi.

Qazan bəy deyir: “Gəl, muradına yetiş!” Beyrək deyir: “Yoldaşlarımı qurtarmayınca, Bayburd qalasını almayıncı muradıma çatmayım!”. Qazan bəy: “Məni sevən yetişsin!” -dedi. Qalın Oğuz bəyləri atlandılar. Çaparaq Bayburd hasarına çatdilar. Kafirlər də bunları qarşılıdalar.

Qalın Oğuz bəyləri təmiz suda yuyunub, ağ alınların yerə qoydular. İki rükət namaz qıldılar. Adı gözəl Məhəmmədi yada gətirdilər. Gumbur-gumbur nağaralar döyüldü. Bir qiyamət savaş oldu, meydan dolu baş oldu.

Şöklü Məlik Məlik Qazan bəy böyürdüb atdan saldı. Qara Təküri Dəli Dondaz qılınclayıb yerə saldı. Qara Arslan Məlik Məlik Qarabudaq yerə saldı. Dərələrdə kafirlərə qırğın düşdü. Yeddi kafir bəyi qılınçdan keçirildi.

Beyrək, Yeynək, Qazan bəy, Qarabudaq, Dəli Dondaz, Qazanın oğlu Uruz bəy hasara yürüş etdilər. Beyrək otuz doqquz igidin yanına gəldi. Onları sağ-salamat görüb, Allaha şükür eylədi.

Kafirin kilsəsini yıxdılar, yerində məscid tikdilər. Keşisi öldürdülər. Əziz Tanrı adına xütbə oxutdurub, azan verdildilər... Ov ovlayan quşların ən yaxşısını, qumaşın gözəlini, qızın göyçəyini, doqquzlama qızıl naxışlı çuxanı xanlar xanı Bayındır üçün hədiyyə ayırdılar.

Baybörə bəyin oğlu Beyrək Baybican bəyin qızını aldı, hündür evlərinə, ağ otağına qayıtdı. Toy şənliyinə başladı. Bu qırx igidin bir neçəsinə Qazan xan, bir neçəsinə Bayındır xan qız verdilər. Beyrək də yeddi bacısını yeddi igidə verdi. Qırx yerdə otaq tikdirdi. Otuz doqquz qız hərə bəxtinə-taleyiñə görə bir-bir ox atdı. Otuz doqquz igidin hər biri öz oxunun ardınca getdi. Qırx gün-qırx gecə toy-düyün etdilər.

Beyrək igidlərlə birlikdə öz muradına çatdı. Dədəm Qorqud gəldi, qopuz çaldı. Boy boyladı, soy soyladı. İgid ərlərin başına nə gəldiyini söylədi. “Bu oğuznamə Beyrəyin olsun!” dedi. Xeyir-dua verək, xanım:

Uca dağların yixılmasın!
Böyük kölgəlik ağacın kəsilməsin!
Ağ saqqallı atanın yeri cənnət olsun!
Ağ birçəkli ananın yeri cənnət olsun!
Oğuldan, qardaşdan ayırmasın!
Axır vaxtında təmiz imandan ayırmasın!
“Amin! Amin!” deyən üzlər görsün!
Yığışdırıb saxlaşın günahınızı
Adı gözəl Məhəmməd Mustafanın
Üzü suyuna bağışlasın, xanım, hey!..

QAZAN BƏYİN OĞLU URUZ BƏYİN DUSTAQ OLDUĞU BOY

Bir gün Ulaş oğlu Qazan bəy yerindən durmuşdu. Qara yer üzərində otaqlarını tikdirmişdi. Min yerdə ipək xalça döşətmişdi. Hündür alaçılq göy üzünə dırənmişdi. Doxsan dəstə gənc oğuz məclisinə toplaşmışdı. Ağzı böyük şərab küpləri ortalığa qoyulmuşdu. Doqquz yerdə kef məclisi qurulmuşdu, qızıl qədəhlər, sürahilər düzülmüşdü. Doqquz qara gözlü, hörmə saçlı, əlləri biləyindən xınalı, barmaqları naxışlı, boğazları bir qarış kafir qızları al şərabı qızıl qədəhlə Qalın Oğuz bəylərinə paylayırdılar. Ulaş oğlu Salur Qazan hər bir şərab küpündən içmişdi. Qızılı sapla tikilmiş çadır-otaqlar, qatar-qatar dəvələr bağışlayırdı. Oğlu Uruz, qarşısında yay kimi söykənib durmuşdu. Sağ yanında qardaşı Qaragünə oturmuşdu. Sol yanında dayısı Aruz oturmuşdu.

Qazan sağına baxdı, qah-qah güldü. Soluna baxdı, çox sevindi. Qarşısına baxdı, oğlu Uruzu gördü. Əlini əlinə çalıb ağladı. Oğlu Uruza bu iş xoş gəlmədi. İrəli gəldi, diz çökdü. Çağırıb atasına soylayır, görək, xanım, nə soylayıb deyir:

Sözümü anla mənim, sözümü dinlə, ağam Qazan
Sağına baxdın qah-qahla güldün.
Soluna baxdın, çox sevindin.
Qarşıya baxdın, məni görüb ağladın.
Səbəbi nədir, söyle mənə,
Qara başım qurban olsun, ata, sənə!
Deməzsənsə, qalxıb yerimdən duraram,
Qara gözlü igidlərimi öz dəstəmə qataram,
Qanlı Abxzəz elinə mən gedərəm,
Qızıl xaça mən əl basaram,
Pilon geyən keşisin əlini öpərəm,
Qara gözlü kafir qızını mən alaram,
Daha sənin üzünə mən gəlmərəm.
Ağlamağınə səbəb nədir? Söylə mənə!
Qara başım qurban olsun, ağam, sənə!

Qazan bəy qızardı. Oğlanın üzünə baxdı. Çağırib soylayır, xanım, görək, nə soylayır:

Bəri gəl, qulunum oğul!
Sağ tərəfə baxanda mən
Qardaşım Qaragünəni gördüm –
Baş kəsib – qan tökübdür,
haqqın alıb, ad qazanıbdır.
Sol tərəfə baxdıqda dayım Aruzu gördüm, –
Baş kəsib – qan tökübdür,
haqqın alıb, ad qazanıbdır.
Qarşıma baxanda səni gördüm.
On altı yaşın oldu
Bir gün ola, düşüb öləm, sən qalarsan, –
Yay çəkməmisən, ox atmayıbsan,
baş kəsməyibsən, qan tökməyibsən.
Qanlı Oğuz yurdunda bir mükafat almayıbsan.

Sabahkı gün vaxt gələr, mən ölüb sən qalandə taxt-tacımı birdən sənə verməzlər, – deyə sonumu andım, ağladım, oğul, – dedi.

Uruz burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:
Dəvəcə böyümüşsən, köşəkcə ağlin yox!
Təpəcə böyümüşsən, darica beynin yox!
Hünəri oğul atadanmı görər, öyrənər,
Yoxsa atalar oğuldanmı öyrənir?
Sən məni götürüb haçan kafir sərhədinə çıxardin,
qılinc əlib baş kəsдин?
Mən səndən nə gördüm, nə öyrənim? – dedi.

Qazan bəy əlini əlinə vurub qah-qah güldü. Dedi: “Ay bəylər, Uruz yaxşı deyir. Siz yeyiniz-içiniz, söhbətinizi eləyin. Mən bu oğlanı götürüb ova gedim. Yeddi günlük azuqə ilə çıxaq. Ox atdığım yerləri, qılinc əlib baş kəsdiyim yerləri göstərim. Kafir sərhədində Cızıqlara, Ağlağana, Göycə dağa götürüb aparım. Sonra oğlana gərək olar, a bəylər!” Qonur atını çəkdirdi, mindi. Donu qaş-daşla bəzənmiş üç yüz igidi seçdi, öz dəstəsinə qosdu. Uruz da qırx ala gözlü igidini özü ilə

apardı. Qazan oğlunu götürüb uca dağlar üzərinə ova çıxdı. Ov ovladı, quş vurdu. Sığın-keyik yıxdı. Hündür və gözəl göy çəmənlidə çadır qurdur. Bir neçə gün bəylər eləcə yeyib-içdi.

Sən demə, Başı açığın Dadiani qalasından, Aq-saqa qalasından kafirin casusu bunları görüb, təkura dedi: “Hey, nə oturursan, ay itini ulatmayan, pişiyini miyoldatmayan! Albanların başçısı Qazan öz oğlu ilə sərخos olub yatır”.

On altı min qara donlu kafir ata mindi. Qazanın üzərinə irəlilədi. Baxıb gördülər altı böyük toz endi. Kimi dedi: “Keyik tozudur”, kimisi dedi: “Düşmən gəlir”. Qazan dedi: “Keyik olsaydı, bir ya iki böyük olardı. Bilin ki, bu gələn düşməndir”. Toz yarıldı, gün kimi parıldadı, dəniz kimi yayxandı, meşə kimi qaraldı. On altı min ip üzəngili, keçə papaqlı, azğın dinli, quzğun dilli kafir gəlib çıxdı. Qazan Qonur atını çəkdirdi, mindi. Oğlu Uruz bədəvi atının cilovunu çəkib oynatdı, onun qarşısına gəldi, dedi:

Bəri gəl, ağam Qazan!
Dəniz kimi qaralıb gələn nədir?
Od kimi işarib, ulduz tək parlayıb
                                gələn nədir?
Öz dilinlə beş kəlmə xəbər ver mənə!
Qara başım qurban olsun, atam, sənə!

Qazan deyir:

Bəri gəl, aslanım oğul!
Böyük dəniz kimi yayxanıb gələn
                                kafirin qoşunudur.
Gün kimi parlayıb gələn
                                kafirin papağındakı işıqdır.
Ulduz kimi işarib gələn
                                kafirin nizəsidir.
Azğın dinli yağıdır, düşməndir, oğul!

Oğlan deyir: “Yağı” deyəndə nəyə deyirlər? Qazan dedi: “Oğul, ona görə yağı deyirlər ki, biz onlara yetsək, öldürərik; onlar bizə yetsə, öldürərlər”.

Uruz deyir: “Ata, onların içində bəy igidlərdən öldürülsə, qan haqqı tələb edərlərmi?”. Qazan deyir: “Oğul, min kafir öldürsən də, kimsə səndən qan iddiasında olmaz. Amma bunlar azğın dinli kafirdirlər, yaxşı yerdə rast gəldilər. Ancaq sən yaman yerdə mənə buxov ol-dun, oğul!”.

Uruz burada soylamışdır, görək, xanım, nə soylayıb demişdir:

Bəri gəl, ağaam Qazan!
Qalxıb yerimdən
bədəvi atımı saxlayırdım bu gün üçün.
Günü gəldi, hündür meydanda səyirdim mən sənin üçün!
Uzaq vuran sür nizəmi
saxlayırdım bu gün üçün.
Günü gəldi, qarılzlara-kökslərə sancım mən sənin üçün.
Böyük, iti polad qılıncımı saxlayırdım bu gün üçün,
Günü gəldi, murdar dinli kafir başın kəsdirim sənin üçün!
Əynimdə bərk dəmir donumu saxlayırdım bu gün üçün.
Günü gəldi, qolçaq-yaxa tikdirib-taxım sənin üçün!
Günü gəldi, qaba toppuz altında yoğurdum sənin üçün
Qırx igidimi saxlayırdım bu gün üçün.
Günü gəldi, kafir başını kəsdirim sənin üçün!
Aslan adımı saxlayırdım sənin üçün.
Kafirlə əlbəyaxa tutaşım mən sənin üçün!
Ağız-dildən bir neçə söz söyle mənə!
Qara başım qurban olsun, ağaam, sənə!

Qazan burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır, – deyir:

Oğul, oğul, ay oğul!
Səsimi anla, sözümü dinlə!
O kafirin oxçusu var,
atlığı üç oxdan biri boşça çıxmaz.
“Hı!” demədən başlar kəsən cəlladı var.
Adam ətindən qovurma edən aşbazı var.
Bu, sən deyən düşmən deyil,
Mən yerimdən qalxıb durum.
Qonur atın belinə qoy mən minim.
Düşmən mənimçin gəlir, qoy mən gedim.

Böyük, iti polad qılinci mən çalım.
Kafir azğın dinlidir, başların kəsim.
Dönə-dönə savaşım, dönə-dönə döyüşüm.
Qılinc çalıb baş kəsməyi gör, öyrən.
Başın bəlaya düşsə, gərəyin olar...

Uruz burada soylamış, görək, xanım, nə soylamış, nə demişdir:

A bəy ata, eşidirəm,
Ərafatda erkək quzu qurban kəsilər.
Ata oğul qazanar ad üçün.
Oğul da qılinc qurşanar ata qeyrəti üçün.
Mənim də başım qurban olsun səninçün.

Qazan burada soylamış, görək, xanım nə soylamış. Qazan dedi:

Oğul, oğul, ay oğul!
Düşmənən arasına girib baş kəsməyibsən,
Adam öldürüb qan tökməyibsən,
Ala gözlü qırx igidi götür özünlə,
Köksü gözəl dağ başına çıx.
Mənim necə savaşaraq döyüşdürümə,
Mənim necə qılinc çalıb çəkişdiyimə
Həm bax, öyrən, həm göz olub, pusquda dur sən!

Uruz atasının sözünü sindirdən, geri döndü. Yoldaşlarını da götürüb uca dağların başına çıxdı. O zamanlar oğul, ata sözünü iki elə-məzdi. İki eləsəydi, o cür oğulu qəbul etməzdilər. Uruz süngüsünü gen yaxasından keçirib, yerə sancdı, durdu.

Qazan bəy gördü ki, kafir yaxınlaşdı. Atından endi, təmiz suda yuyundu. Ağ alnını yerə qoydu, iki rükət namaz qıldı. Adı gözəl Məhəmmədi yada saldı. Kara dinli kafirin gözünə qaranlıq çökdürdü. Hayqırıb at sürdü, irəli gedib qılinc vurdu.

Gumbur-gumbur nağaralar çalındı,
Burması qızıl tunc borular çalındı.
O gün igid bəy ərənlər dönə-dönə savaşdı.
O gün iti polad qılınclar çalındı.
O gün qarğı dilli bərk oxlar atıldı.
Uzaq vuran sür nizələr sancıldı.

O gün naməndlər xəlvət yer gözlədi.
O gün Uruz baxa-baxa cuşə gəldi.
Dedi: “Bəri gəlin, qırx yoldaşım,
Qurban getsin yolunuzda mənim başım!”

Görürsünüz ki, ağam Qazan baş kəsdi, qan tökdü. Mənə də heç oğul-uşağın yeməyi qədər təsir etmir. Amma atam, elə bil, bəzi kafırları bağışlayır. Məni sevən igidlərim, nə durmusuz, düşmən qoşununun bir ucuna hücum edək!” Qaracığ atını oynatdı. Uruz kafırin sağ cinahına at sürdü. Sağlı-sollu düşməni yaxşıca dağıtdı. Sanki dar yolda dolu düşdü, ya qaz sürüsünə şahin girdi. Kafırin bir cinahi basıldı. Azğın dinli kafir əldən düşüb ox atmağa başladı. Qovulanlardan biri Uruzun bədəvi atını oxladı. At yixıldı. Kafırlar qayıdır Uruzun üstünə yiğişdilar. Uruzun qırx igidi atdan endi. Böyük qalxan bağını qısa düyünledilər. Qılinc siyirdilər. Uruzun üstündə çox vuruşdular. Lakin çoxluq qorxudur, dərinlik batırır. Piyada yolçunun ümidi olmaz. Uruza sağdan-soldan hücum etdilər, qırx yoldaşını həlak etdilər. Oğlanın üstünə düşüb tutdular. Qollarını bağladılar. Ağ boynuna qıl örökən taxdilar. Üzü üstə salıb sürüdülər. Ağ etindən qan çıxınca döydülər. “Ata” deyə ağlatdilar, “ana” deyə inlətdilər. Əli bağlı, boynu bağlı, üzü üstə salıb sürüyərək apardılar. Uruz dustaq oldu. Qazan xəbər tutmadı. Elə sandı ki, düşmən basılıb. Atın yuyənini döndərib geri qayıtdı. Gəldi, oğlannı qoyduğu yerdə tapa bilmədi. “A bəylər, oğlan hara getmiş ola?” – dedi. Bəylər dedilər: “Oğlan quş ürəkli olur. Qaçıb anası yanına getmişdir”. Qazan qaraldı döndü. Dedi: “Bəylər, Allah bizə bir fərasətsiz oğul vermişdir. Gedək, onu anası yanından alaq, qlinclə paralayaq, altı böyük edək, altı yoluñ ayriçina ataq. Bir daha kimsə çöllük yerdə yoldaş qoyub qaçmasın!”. Sonra Qonur atını dizləri ilə vurub yola düşdü. Evinə gəldi.

Xan qızı Boyu uzun Burla xatun Qazanın gəldiğini eşitdi. Atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç kəsdirdi. “Oğlancığımın ilk ovudur, ovu qanlı oğuz bəylərini sevindirib-şənləndirim!” – dedi. Xan qızı gördü ki, Qazan gəlir, özünü yiğisdərib yerində cəld durdu. Samur cübbəsini əyninə geydi. Qazanın qarşısına gəlib üz örtüyünü qaldırdı. Qazanın üzünə sarı baxdı. Sağ-soluna göz gəzdirdi. Oğlu Uruzu görmədi. Qara bağırı sarsıldı, ürəyi yerindən oynadı, qara qıymış gözləri qan-yaşla doldu. Qazana soylamış, görək, xanım, nə soylamış, demişdir:

Bəri gəl, Salur bəyi, Salur göyçəyi!
Başımın bəxti, evimin taxtı!
Xan atamın kürəkəni,
Xanım anamın seviləni,
Ata-anamın verdiyi,
Göz açaraq gördüyüüm,
Könül verib sevdiyim.
İgid bəyim Qazan!
Qalxıb yerindən sən durdun,
Oğlunla gözəl qara yallı Qazlıq atını mindin.
Boynu uzun vəhşi keyiki vurub-yıldızın,
Sən atını yüklətdin, geri döndün?
İki getdin, bir gəlirsən, balam hanı?
Qara dövranda tapdığım oğlum hanı?
Təkcə bəyim görünmür, bağrimon yanır.
Asılan uçurum qayalardan
Qazan, oğlumu uçurdunmu?
Talı sazin aslanına yedirtdinmi?
Ağ əllərimi qollarından sarıtdinmi?
Kafirlər öündə qaçırtdınmi?
Dörd yanına baxdırıldı?
Dil-damağını qurutdunmu?
Qara gözdən acı yaşlar axıtdınmı?
“Xanım ana, bəy ata!” – deyib ağlatdınmı?

Yenə soylayıb deyir:

Oğul, oğul, ay oğul! Evimin dirəyi oğul!
Qarşı yatan qara dağın yüksəyi, oğul!
Qaralica gözlərimin işığı, oğul!
Acı yellər əsmədən, Qazan, qulağıım cingildəyir.
Sarımsaq otunu yemədən, Qazan, içim göynəyir.
Sarı ilan sancmadan ağ bədənim qalxır-şışır.
Qurumuşça sinəmdə südüm oynayır.
Yalnız oğul görünmür, bağrimon yanır.
Yalnız oğul xəbərini, Qazan, söylə mənə!
Deməzsənsə, yana-yana qarğayaram, Qazan, sənə!

Anası bir soy daha soylayıb deyir:

Qarğı nizə oynadanlar getdi, gəldi.
Qızıl nizə oynadana, yarəb, nə oldu?
Qaracıq ata minənlər getdi, gəldi.
Bədəvi atlı bir oğula, yarəb, nə oldu?
Nökər gəldi, naib gəldi.
Yalnız bir oğula, yarəb, nə oldu?
Yalnız oğul xəbərini, Qazan, söylə mənə!
Deməzsənsə, yana-yana qarğayaram sənə!

Bir daha soylamışdır:

Quru-quru çaylara su buraxdım;
Qara donlu dərvişlərə nəzir verdim.
Yan-yörəmə baxdıqda qonşuma yaxşı baxdım.
Umub-küsənə, dilənciyə yemək verdim.
Ac görsəm, doyurdum; çılpaq görsəm, geyindirdim.
Dilək ilə bircə oğul güclə tapdım.
Yalnız oğul xəbərini, a Qazan, söylə mənə!
Deməzsənsə, yana-yana qarğayaram sənə!

Bir daha soylamışdır:

Qarşı yatan uca dağdan
Bir oğul uçurdunda, de mənə,
  külünglə yıldırıım!
Coşğun axan yüyrək sudan
Bir oğul uçurub-axıtdınsa, de mənə,
Mənbəyini-mənsəbini dağıdım!
Azığın dinli kafırlərə
Bir oğul tutdurdunsa, de mənə;
Xan atamın yanına gedim mən,
Böyük qoşun, bol xəzinə alım mən.
Yaralanıb Qazlıq atımdan enməyincə,
Ətəyimlə alca qanımı silməyincə,
Qol-bud olub yer üzünə düşməyincə,
Bircə oğlumun xəbərini almayıñca
Kafir yollarından dönəməyim mən! – dedi.
Yoxsa, a Qazan, ayaqdan başmağımı çıxarırm?

Ağ üzümə uzunca dırnaqlarımı çalım?
Payız alması kimi yanağımı yırtımmı?
Öz çadrama, donuma qanımı axıdımmı?
Sənin yurduna ağır bir şivən salmayımmı?
“Oğul, oğul!” deyərək hamını ağladımmı?
Qızıl dəvə sürüsüylə burdan keçdi;
Köşəkləri mələyərək ordan keçdi.
Balacığızı itirmişəm, mələyimmi?
Bir Qaracıq Qazlıq at da burdan keçdi,
Quluncuğu kişnəyerək ordan keçdi.
Quluncuğumu itirmişəm, kişnəyimmi?
Yaylaqdakı ağaç qoyun burdan keçdi,
Quzucuğu mələşərək ordan keçdi.
Quzu balamı itirmişəm mələyimmi?
“Oğul” deyə hıçqırımmı, inləyimmi?

Bir daha soylamışdır:

Qalxıb yerimdən durum, deyirdim.
Qara yallı Qazlıq atıma minim, deyirdim.
Qalın Oğuz içində gəzim-arayı, deyirdim, –
Oğluma bir ala gözlü gəlin alım, deyirdim.
Qara yerdə ağ otaqlı çadırlar qurdurum, deyirdim.
Oğlumu həvəslə bəy otağına keçirim, deyirdim.
Muradına, mətləbinə yetirim, deyirdim.
Muradıma, arzuma yetirmədin məni,
Dərdli başımın qarğışı tutsun, Qazan, səni!
Bir bəyim görünmür, bağrim yanır,
Neylədin, söylə mənə!
Deməzsənsə, yana-yana qarğaram, Qazan, sənə!

Oğlanın anası belə dedikdə Qazanın ağılı başından getdi. Qara bağrı sarsıldı, ürəyi yerindən oynadı. Qaranlıq çökmüş gözləri qan-yaşla doldu. Dedi: “Əzizim, oğul gəlsəydi, səndənmi soruşardım? Qorxma, fikir eləmə, ovdadır. Ovda qalan oğul üçün qəmlənmə! Mən Qazana yeddi gün möhlət ver! Yerdə isə oğlunu yerdən çıxarım; göydə isə, göydən endirim. Tapa bildim, tapdım; tapmasam, Tanrı verdi, Tanrı aldı, neyləyək? Səninlə birlikdə qara şivənə girək”.

Xan kızı deyir: “Qazan, oğlanın ovda olduğuna onda inanaram ki, yorğun atıyla, kütləşmiş nizənle ardına düşəsən”.

Qazan geri döndü. Gəldiyi yolu alıb çapdı. Gecəni gündüzə qatdı. Oğlanın anası duymadan əlaltı buyurdu: “Doxsan dəstə gənc oğuz ardımca gəlsin! Bəylər bilsin ki, Uruz dustaqdır”, – dedi.

...O yerə gəldi ki, düşmən basılmışdı. Gördü oğlanın ala gözlü qırx igidi qırılmışdır. Oğlanın bədəvi atı oxlanmış yatır. Meyitlər arasında oğlunu tapmadı. Qızıl dəstəkli qamçısını tapdı. Yəqin bildi ki, oğlu kafırlərə dustaqdır, ağladı:

Uca dağımın zirvəsi oğul!
Coşgun sularımın daşqını oğul!
Qocalığımıda itirdiyim yalnız oğul! – dedi,

hıçkırdı. Kafirin izinə düşdü. Kafir Dərbənddə sakın olmuşdu. Oğlana qara yapıcı geydirmişdilər. Eşikdə, qapı ağızında quru yerdə qoymuşdular; girən basır, çıxan basırdı. Fikirləşirdilər: “Bu qarı düşmən, yad oğlu əlimizə düşmüşkən əzabla öldürək!”. Uruzun belə quru yerdə atıldığı vaxtda Qazan xan yetişdi. Qonur atını oynatdı. Kafırlər Qazanın gəldiğini görüb təşvişə düşdülər. Kimi at minir, kimisi zirehli paltar geyir. Oğlan başını qaldırıb soruşdu: “Ədə, kafir, nə olub?” Kafir dedi: “Atan gəlib, tutmaq istəyirik.” Oğlan deyir: “Aman, ay kafir, aman! Tanrıının birliyinə şübhə yoxdur!”. Kafırlər oğlana aman verdilər, əlini-gözünü açdılar. Oğlan atasına qarşı gəldi, soyladı, görək, nə soyladı;

Uruz dedi:

Bəri gəl, a bəy ata!
Haradan bildin dustaqlığımı?
Ağ əllərimin bağlandığını?
Ağ boynuma qıl sicimin taxıldığını?
Qaragöz igidlərimin qırıldığını?
Sən gəlincə, ata, kafırlər danışdılar:
“Qonur atlı Qazanı tutun,
Ağ əllərini, qollarını bağlayın.
Səs-səmirsiz gözəl başını kəsin.
Alca qanını yer üzünə tökün.

Oğlu ilə özünü bir yerdə öldürün.
“Ocağını söndürün!” – deyə söylədilər.
Xan ata, qorxuram səyirdərkən
Qonur atını sürüşdürüsən,
Vuruşarkən özünü tutdurasan,
Xəbərsizcə gözəl başını kəsdirəsən.
Ağ birçəkli anamı “oğul” deyərkən
“Başım bəxti Qazan” – deyə ağladasan.
Qayıdaraq, ata, geriyə dön!
Sür atını, qızıl tağılı evinə get!
Qocalmış anamın ümidi ol!
Qara gözlü bacımı ağlatma!
Qarımış dərdli anamı sızlatma!
Ata ölsə oğlu üçün, eyibdir,
Yaradana and verirəm səni, ata,
Qayıdaraq geriyə dön, evinə get!
Qoca anam qarşılıyib soruşsa,
ata, doğru xəbər ver:
Sənin oğlunu dustaq gördüm, de!
Ağ əllərini qollarından bağlı gördüm, de!
Qıl sicimi ağ boynuna taxılı gördüm, de!
Qara donuz damında yatırdırlar, de!
Qıl yapıcı boynunu sürtmüdüür, de!
Ağır buxov topuğunu döyənək edib, de!
Yanmış arpa çörəyi, acı soğandır yeməyi, de!
Anam məni özü üçün dərd etməsin!
Bir ay yola baxsın, gəlməsəm, iki ay baxsın!
İki ayda gəlməsəm, üç ay baxsın!
Üç ayda gəlməsəm, o vaxt bilsin ölmüşəm.
Ayğır atımı kəsdirib, aşımı versin!
Yad qızıdır, arvadıma izn versin,
Mənim bəy otağıma ayrışı gırsin!
Mənim anam göy geyinib qara sarınsın!
Qalın Oğuz elində yasımı tutsun!
Mənim başım sənin yolunda qurban olsun!
Geri dön, ata!

Oğlan bir daha soylamışdır, görək, xanım, nə soylamışdır:

Qarşı yatan uca dağlar istəsə, el yaylar.
Aşqın-daşqın sellər-sular istəsə, axar-çağlar.
Qaracıq atlar sağlam olsa, qulun verər.
Qaytabanda qızıl dəvə sağlam olsa, doğar-törər.
Yaylaqdakı ağca qoyun sağlam olsa, quzulayar.
İgid bəylər sağlam olsa, oğlu doğular.
Sən sağ ol, anam sağ olsun,
Allah sizə məndən yaxşı oğul verər.
Anam mənə halal etsin ağ südünü,
Vuruşma, sən, qayıt, ata, qayıt geri!

Qazan xan burada soylamış, görək, xanım, nə soylayıb demişdir:

Oğul, oğul, ay oğul!
Qarşidakı uca dağımın zirvəsi oğul!
Güclü belimin qüvvəti, canım oğul!
Qaranlıq gözlərimin işığı oğul!
Dan söküldənə yerimdən səninçin durmuşam.
Qonur atı çaparaq səninçin yormuşam.
Kirə-toza sənə görə bulamışam ağ donumu.
Qurban verim qoy səninçin mən başımı, bu canımı.
Sən gedəli uca taxtım göydə ikən yerə endi.
Nağaralar, təbillər də gumbur-gumbur döyülmədi.
Əzəmətli divanımda bütün işlərim dayandı.
Tanıdığım bəyzadələr ağ çıxarıb qara geydi.
Qaza bənzər qız-gəlinim ağ çıxardı, qara geydi.
Qarımış anan qan-yaş tökdü.
Ağsaqqal atanın huşu başından getdi.
Oğul, burdan qayıdaraq evə getsəm,
Ağca üzlü anan gəlib “oğul” desə,
Deyimmi ki, qıl örökən də ağ boynuna taxılıdır?
Deyimmi ki, ağ əlləri arxasında bağlıdır?
Deyimmi ki, necə səni yüyüdürlər ayaqla?
Onda mənim bəs namusum hara getsin, de, bala?
Qıl yapıcı necə sürtmüş boyuncuğunu, deyimmi?
Ağır buxov necə döyüb topuğunu, deyimmi?
Arpa çörəyi, acı soğan naharıdır, deyimmi?

Qazan yenə deyir:

Qarşidakı uca dağlar.
Qurusa, otu bitməz, el yaylamaz.
Axıntılı gözəl sular
Qurusa, aşib-daşmaz.
Dəvələr qarisa, nəsil verməz.
Qaracıq atlar qarisa, qulun verməz.
İgid ərlər qocalsa, oğlu olmaz.
Atan qoca, anan qarı
Səndən yaxşı Allah bizə oğul verməz.
Versə belə, sənin yerini tuta bilməz.
Qara bulud olub göy asimanda,
Kafirin üstündə qoy gurlayım mən.
Ağ ıldırıım olub qoy çaxım mən.
Kafiri qamış kimi od olub yandırıım.
Bir nəfərin yerinə doqquzunu saydırıım.
Vuruş, döyüş səsiylə qoy aləmi doldurum.
Yaradan Allah köməyim olsun!

Qonur atından yerə endi, axıb gedən təmiz suda yuyundu. Ağ alını yerə qoydu. Namaz qıldı, ağladı. Qadir Allahdan güc istədi. Məhəmmədə salavat çəkdi. Dəvə kimi kükrədi. Aslan kimi nərə çəkib hayqırkı. Ata kafirlərə yalqız hücum etdi, at sürüb qılinc vurdu. Dönə-dönə yaxşıca vuruşdu, kafiri möğlub etmək istədi, bacarmadı. Bir saat ərzində atla üç dəfə hücum etdi. Birdən göz qapağına qılinc toxundu. Qara qanı şoruldayıb, gözünə töküldü. Özünü xəlvət yerlərə saldı. Görək, indi yaradan neyləyir.

Boyu uzun Burla xatun oğlunu andıqca qərarı qalmadı. Qırıq incə belli qız-oğlanla Qara ayğırını çəkdirib mindi. Büyük qılincına qurşındı. “Başımın tacı Qazan gəlmədi”, – deyə izinə düşüb getdi. Gəlib, gəlib Qazana yaxınlaşdı. Qazan öz arvadını tanıya bilmədi. Deyir:

Qara ayğırın cilovunu mənə ver, igid!
Ayaq saxla, üzümə bax bir, igid!
Altındakı qara ayğırı mənə ver, igid!
Əlindəki sür nizəni
Yanındakı göy polad silahı mənə ver, igid!

Bu günümdə kömək ol mənə!
Qala-ölkə verim sənə!

Burla xatun deyir:

Qarşımı alıb, igid, məni nə saxlayırsan?
Mənim keçmiş günümü nə yadına salırsan?
Qalxıb yerindən duran Qazan!
Qaragöz atın belinə yatan Qazan!
Apararaq uca dağımı yıxan Qazan!
Kölgəsi tək iri ağacımı kəsən Qazan!
Bıçaq alıb qanadlarımı qırı Qazan!
Yalnız oğlum Uruza qıyan Qazan!
At üstündə oturmayıb, ayaq üstə çapan Qazan!
Üzəngiyə yiğışmazdı dizin sənin
Xan qızını, – arvadını tanımayır gözün sənin!
Nə olmuşdur sənə belə, öz huşunu itirmisən?
Çal qılincını, yetdim, Qazan!

Bu zaman oğuz igidləri bir-bir yetişdi. Görək, xanım, kimlər yetişdi:

Qaradərə ağızında Allah verən, qara buğa dərisindən beşiyinin örtüyü olan, acığlı tutanda qara daşı kül eyləyən, qara bığını ənsəsində düyünləyən, Qazanın qardaşı Qaragünə çapar yetdi: “Çal qılincını, Qazan qardaş, çatdım!” – dedi.

Onun ardınca görək, xanım, kimlər yetişdi:

Dəmir qapı Dərbənddəki dəmir qapını alan, altmış tutamlıq böyük nizəsinin ucunda igidləri böyürdən, Qazan kimi pəhləvanı bir savaşda üç dəfə atından yıxan Qıyan Səlcik oğlu Dəli Dondaz çaparaq yetdi: “Çal qılincını, ağam Qazan, çatdım!” – dedi.

Onun ardınca, görək kimlər yetdi:

Gedib Bayındır xanın düşmənini icazəsiz basan, altmış min kafirə qan quşdurən Qəflət qoca oğlu Şir Şəmsəddin çaparaq yetdi: “Çal qılincını, ağam Qazan, çatdım!” – dedi.

Onun ardınca, görək, kimlər yetdi:

Parasarın Bayburd hasarından sıçrayıb aşan, atı böyük gəlin otağının qarşısına gələn, Qalın Oğuz sevimliyi, Qazan bəyin dostu – silahdaşı Boz ayğırlı Beyrək çaparaq yetişdi: “Çal qılincını, xanım Qazan, çatdım!” – dedi.

Onun ardından, görək, kimlər yetişdi:

Çaya baxsa, qılinc çalan, qaraquş ərdəmli, qurama qurşaqlı, qulağı qızıl küpəli, Qalın Oğuz bəylərini bir-bir atdan yıxan Qazılıq qoca oğlu Yeynək bəy çaparaq yetdi: “Çal qılincını, ağam Qazan, çatdım!” – dedi.

Onun ardından, görək, kimlər yetişdi:

İyirmi dörd boyunu tərif edib oxşayan Dəli Dondaz yetdi. Onun ardından min nəfərin başçısı Düyər yetdi. Onun ardından minbaşı Bügdüz Əmən yetdi. Onun ardından doqquz tayfanın başçısı Aruz yetdi. Saydıq-ca Oğuz bəyləri tükənən deyil.

Qazanın bütün bəyləri yetdi, ətrafına yiğildilər. Təmiz suda yuyundular. İki rükət namaz qıldılar. Adı gözəl Məhəmmədə salavat gətirdilər. Cəsarətlə kafirin üstünə at saldılar, qılinc çaldılar. O gün ciyərli, cəsur igidlər bəlli oldu. O gün naməndlər gizlənməyə yer axtardı. Bir qiyamət savaş oldu, meydan başla doldu. Bir qiyamət günü oldu, bəy nökərdən, nökər bəydən ayrıldı.

Oğuz bəyləri ilə Dəli Dondaz sağdan hücum etdi. Cəsur igidlərlə Qarabudaq soldan hücum etdi. Qazan özü düşmən qoşununun mərkəzinə hücum etdi. Təkur ilə Şöklü Məlikə çatdı. Böyürdüb atdan saldı. Al qanını yer üzərinə tökdü.

Sağ tərəfdə Dondaz Qara Tükənə qarşı gəldi. Qılınclayıb yerə saldı. Sol tərəfdə Buğacıq Məlikə qarşı Qarabudaq gəldi. Nizəsiylə sancıb yerə çaldı, bir anda basın kəsdi.

Boyu uzun Burla xatun kafirin qara bayrağını qılıncladı, yerə saldı. Təkur basıldı, qalan düşmənlər qaçıdı. Dərələrdə kafirlərə qırğın düşdü. On beş min kafirdən kimi qırıldı, kimisi tutuldu.

Qazan, oğlunun yanına gəldi. Atından düşüb, əllərini açdı. Ata ilə oğul qucaqlaşış görüsdülər. Oğuzlardan üç yüz igid həlak oldu. Qazan, öz oğlunu xilas edib geri döndü. Hami bir-birini təbrik etdi. Oğuz bəyləri sevindilər, böyük qənimət əldə etdilər.

Qazan Ağca qala Sürməliyə gəlib, qırx otaq tikdirdi. Yeddi gün, yeddi gecə yemək-içmək oldu. Qazan qırx evli qulla qırx xidmətçi qızı oğlunun başına çevirib azad eylədi. Qəhrəmanlıq göstərənlərə böyük ölkə verdi, cübbə-çuxa verdi.

Dədəm Qorqud gəlib qopuz çaldı, oxudu: bu Oğuznaməni düzdü qoşdu. Belə dedi:

İndi hanı o dediyim bəy ərənlər?
Dünya mənimdir deyənlər!
Əcəl aldı, yer gizlədi,
Fani dünya kimə qaldır?
Gəlimli-gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya!

Xeyir-dua verək, xanım:

Yerli uca dağın yixılmasın!
Kölgəli iri ağacın kəsilməsin!
Coşğun axan gözəl suyun qurumasın!
Qanadlarının ucu qırılməsin!
Allah səni namərdə möhtac etməsin!
Çaparkən ağa-boz atın büdrəməsin!
Vuruşanda iti polad qlıncın gödəlməsin!
Allah verən ümidiñ üzülməsin!
Axır gündə arı imandan ayırməsin!
Ağ alnimizi yere qoyub beş kəlmə dua etdik, qəbul olsun!
Ulu Tanrı yiğisdirsin, saxlaşın günahınızı,
Adı gözəl Məhəmmədə bağışlasın, xanım, hey!!!

DUXA QOCA OĞLU DƏLİ DOMRUL BOYU

Deyilənə görə, xanım, oğuzların arasında Duxa qoca oğlu Dəli Domrul deyilən bir igid vardı. Quru bir çayın üzərində bir körpü saldırmışdı. Körpübən keçəndən otuz üç axça, keçmək istəməyəndən qırx axça alırdı. Bunu niyə belə edirdi? Ona görə ki, “Məndən cəsur, məndən güclü bir igid varmı ki, çıxıb mənimlə savaşsin? – deyirdi; mənim cəsurluğumun pəhləvanlıq və igidlilikimin şöhrəti Ruma, Şama gedib çatmışdır”, – deyirdi.

Bir gün körpünün yanında obanın bir böyük camaati çadır qurmuşdu. Həmin obada bir gözəl igid xəstələnmışdı. Allahın əmri ilə o igid öldü. Kimi “oğul” – deyə, kimi “qardaş” – deyə ağladı. O igidin üstündə bərk qara şivən qopdu. Gözlənilmədən Dəli Domrul çaparaq yetişdi, dedi: “Ay əbləhlər, nə aqlayırsız? Mənim körpümün yanında bu hay-küy nədir, niyə şivən salmısız?”. “Xan, bir yaxşı igidimiz öldü, ona aqlayıraq”, – dedilər. Dəli Domrul deyir: “Aya, igidinizi kimi öldürdü?”. Dedilər: “Vallah, igid bəy, Allah-taaladan buyruq oldu. Al qanadlı Əzrayıl o igidin canını aldı”. Dəli Domrul deyir: “Eh, Əzrayıl dediyiniz nə kişidir ki, adamın canını alır? Ya qadir Allah, birliyin, varlığın xatırınə, Əzrayılı mənim gözümə göstər, vuruşum, güləşim, döyüşüm – yaxşı igidlərin canını qurtarım. Bir daha yaxşı igidlərin canını almasın”. Dəli Domrul qayıtdı, evinə gəldi.

Allah-taalaya Domrulun sözü xoş gəlmədi.

“Bax bir, dəli axmaq mənim birliyimi tanımır, köməyimə-kərəmimə şükür eləmir. Mənim böyük sarayımda gəzib məğrurluq eləyir?” – dedi. Əzrayila əmr etdi ki, ey Əzrayıl, get o dəli əbləhin də gözünə görün, bənizini saraltı, xırıldadıb canımı al!

Dəli Domrul qırx igidlə yeyib-içib oturarkən birdən Əzrayıl gəlib çıxdı. Əzrayılı nə qapıcı gördü, nə gözətçi. Dəli Domrulun görən gözü görmədi, tutan əllərində qüvvət qalmadı. Dünya-aləm Dəli Domrulun gözündə qaraldı. Dəli Domrul çağırıb soylayır, görək, xanım, nə soylayır, – deyir:

Vay, nə heybətli qocasan?
Qapıcılar səni görmədi.

Gözətçilər də duymadı.
Görən gözüm qaraldı,
Tutan əlim yoruldu.
Canıma titrətmə düşdü,
Qızıl qədəh əlimdən yerə düşdü.
Ağzım dondu buz kimi,
Sümüklərim ovuldu duz kimi,
Ay saqqallı ağ qoca,
Gözləri domba qoca,
Vay, nə qorxunc qocasan, de mənə!
Qadam-balam toxunar bu gün sənə!

Belə deyəndə Əzrayılın acığı tutdu. Deyir:

Ədə, dəli əbləh!
Gözümün dombalığını nə bəyənmirsən?
Göyçək gözlü qızların-gəlinlərin, canını çox almışam!
Saqqalımın ağılığını nə bəyənmirsən?
Ağsaqqal, qarasaqqal igidlərin canını çox almışam!
Saqqalımın ağardığının mənası budur!

Ay dəli axmaq, öyünüb deyirdin “al qanadlı Əzrayıl mənim əlimə düşəydi, öldürəydim; yaxşı igidin canını onun əlindən qurtaraydım”. İndi, ay dəli, gəlmisəm ki, sənin canını alım. Verirsənmi, yoxsa mənimlə döyüşürsən?

Dəli Domrul deyir: “Aya, al qanadlı Əzrayıl sənsənmi?”. “Bəli, mənəm! ” – dedi. “Bu yaxşı igidlərin canını sənmi alırsan?” – dedi. “Bəli, mən alıram”, – dedi. Dəli Domrul deyir: “Ədə, qapıcılar, qapını örtün! Ay Əzrayıl, mən səni gen yerdə axtarırdım, dar yerdə yaxşı əlimə keçmişən, deyəsən? Mən indi səni öldürüm, yaxşı igidlərin canını qurtarım!”. Böyük qılıncını siyirdi, əlinə aldı. Hükum etdi ki, Əzrayıl vursun. Əzrayıl bir göyərçin olub, pəncərədən uçdu-getdi.

İgid Dəli Domrul əlini əlinə çaldı, qah-qah güldü. Dedi: “İgidlərim, Əzrayılın gözünü elə qorxutdum ki, gen qapını qoydu, dar bacadan qaçıdı. Mənim əlimdən göyərçin kimi bir quş olub uçdu. Ay hay, mən onu qızılquşa aldırmayınca qoyarammı canını qurtarsın!” Durdu, atına mindi. Şahini əlinə alıb, ardınca düşdü. Bir-iki göyərçin öldürdü, döndü evinə gələrkən Əzrayıl onun atının gözünə göründü.

At ürkdü. Dəli Domrulu götürüb yerə vurdu. Qara başı firlandı, huşsuz qaldı. Əzrayıl ağ köksünün üstünə qondu. Dəli Domrula mırıldanırdı. Sonra onu boğmağa başladı.

Dəli Domrul deyir:

Ay Əzrayıl, aman!
Tanrıının birliyinə şübhə yox, inan!
Mən səni belə bilməz idim.
Oğru kimi can aldığıni duymaz idim.
Bizim böyük sahəli dağlarımız olur,
O dağlarımızda bağlarımız olur.
O bağların qara salxımlı üzümü olur.
O üzümü sıxırlar, al şərabı olur.
O şərabdan içən sərəbənşə olur.
Sərəbənşədüm, duymadım; nə dediyimi bilmədim.
Bəylilikdən usanmadım, igidlikdən doymadım.
Canımı alma, Əzrayıl, aman ver!

Əzrayıl deyir: “Ay dəli axmaq, mənə nə yalvarırsan, Allah-taalaya yalvar. Mənim əlimdə nə var? Mən buyruq quluyam”. Dəli Domrul deyir: “Bəs can verən, can alan da Allahdırımı?”. “Bəli, odur!” dedi. Əzrayıla dönüb dedi: “Bəs sən nə iş görürsən? Sən aradan çıx, mən Allah-taala ilə xəbərləşim”. Dəli Domrul burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Ucalardan ucasan,
Kimsə bilməz necəsən.
Gözəl Tanrı!
Neçə cahillər səni
Göydə arar, yerdə istər.
Sən möminlər könlündəsən.
Sən böyüksən, qüdrətlisən,
Əbədi sərr sahibisən.
Canımı alsan, özün al.
Qoyma, Əzrayıl alsın!

Dəli Domrulun sözü burada Allah-taalaya xoş geldi. Əzrayılı çağırıb dedi ki, bu dəli mənim birliyimi bildiyi, birliyimə şükür etdiyi üçün onun canı əvəzinə can tap; qoy Dəli Domrulun canı azad olsun!

Əzrayıl deyir: “Ay Dəli Domrul, Allahın əmri belə oldu ki, Dəli Domrul öz canı yerinə can tapsın, onun canı azad olsun!”. Dəli Domrul deyir: “Mən canı necə tapım? Bir qoca atam, bir qarı anam var, gəl gedək, ikisindən biri bəlkə canını verdi, al, mənim canım qalsın!”.

Dəli Domrul durub atasının yanına gəldi. Atasının əlini öpüb soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır; dedi:

Ağ saqqallı əziz, hörmətli, canım ata!
Bilirsənmi, nələr oldu?
Günah söz söylədim, –
Allaha xoş gəlmədi,
Göydə al qanadlı Əzrayıla
Əmr elədi, uçub gəldi.
Basıb qonmuş ağ köksümə,
Şirin canı alır məndən.
Ata, səndən can istərəm, verərsənmi?
Yoxsa “oğul, Domrul!” deyə ağlarsanmı?

Atası deyir:

Oğul, oğul, ay oğul!
Canımın bir parası oğul!
Doğulanda doqquz buğra öldürdüyüm aslan oğul!
Qızıl tağlı uca evimin dirəyi oğul!
Qaza bənzər qız-gəlinimin çiçəyi oğul!
Qarşı yatan uca dağım gərəksə,
Söylə, olsun Əzrayılın yaylağı!
Soyuq-soyuq bulaqlarım gərəksə,
Onlar olsun Əzrayılın bulağı!
Tövlə-tövlə şah atlarım gərəksə, onun miniyi olsun!
Qatar-qatar dəvələrim gərəksə, onun yüklüyü olsun!
Yaylaqdakı ağ qoyunum gərəksə,
Mətbəxlərdə olsun ona şülenlik!
Qızıl-gümüş pul gərəksə,
Xərcləsin, qursun böyük bir şənlik!
Dünya şirin, can əzizdir,
Canımı qıya bilmərəm!
Məndən əziz, məndən yaxın
Anan vardır, get yanına!

Dəli Domrul, atasından ümidi üzülüb, atını sürdürdü, anasının yanına gəldi. Deyir:

Ana, bilirsənmi nələr oldu?
Al qanadlı Əzrayıl göy üzündən uçub gəldi.
Mənim ağca köksümü basıb qondu,
Xırıldadıb canımı alrı indi.
Atamdan can istədim, amma vermədi.
Səndən can istəyirəm, ana, canını mənə verərsənmi,
yoxsa “Oğul, Domrul!” – deyə ağlarsan?
Ağ üzünə iti dırnaq çalarsan?
Qarğı kimi qara saçını yolarsan, ana?

Anası burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır. Anası dedi:

Oğul, oğul, ay oğul!
Doqquz ay dar qarnımda gəzdirdiyim oğul!
Bələyini beşiklərdə bələdiyim oğul!
On ay deyəndə yer üzünə gətirdiyim oğul!
Doyunca ağ südümü əmizdirdiyim oğul!
Ağca bürclü hasarlarda tutulsaydın, oğul!
İyrənc dinli kafir əlində dustaq olsaydın, oğul!
Qızıl-gümüş gücünə səni qurtarardım, oğul!
Yaman yerə gedibson; gedə bilmərəm,
Dünya şirin, can əzizdir,
Canımı qiya bilmərəm, yəqin bil!-dedi.

Anası da canını vermədi. Belə deyəndə Əzrayıl Dəli Domrulun canını almağa gəldi. Dəli Domrul deyir:

Ay Əzrayıl, aman!
Allahın birliyinə yox şübhə, inan.

Əzrayıl deyir: “Ay dəli axmaq! Daha nə aman istəyirsən? Ağ saqqallı atanın yanına getdin, canını vermədi. Ağ birçəkli ananın yanına getdin, can vermədi. Daha kim verəcəkdir? Dəli Domrul deyir: “Həsrətlim vardır, onunla görüşüm”. Əzrayıl deyir: “Ay dəli, həsrətin kimdir?” Deyir: “Yad qızı arvadım var, ondan iki oğlum var; əmanətim var, onlara tapşırıım, ondan sonra mənim canımı alarsan”. Atını sürüb arvadının yanına gəldi. Dedi:

Bilirsənmi nələr oldu?
Al qanadlı Əzrayıl göy üzündən uçub gəldi.
Mənim ağca köksümü basıb qondu.
Mənim şirin canımı alır indi.
Atama dedim, canını vermədi,
Anama dedim, canını vermədi,
“Dünya şirin, can şirin!” – dedilər.
İndi uca-uca dağlarım yaylağın olsun!
Soyuq-soyuq sularım bulağın olsun!
Tövlə-tövlə şahanə atlarım sənin miniyin olsun!
Qızıl tağlı uca evim sənin kölgəliyin olsun!
Qatar-qatar dəvələrim sənin yüklüyün olsun!
Yaylaqdakı ağ qoyunum sənin şülenliyin olsun!
Gözün kimi tutursa,
Könlün kimi sevirsə, ona ərə get!
İki oğlancığı yetim qoyma!

Arvad burada soylamışdır, görək, xanım, nə soylamışdır – demişdir:

Nə deyirsən, nə ötürsən,
Göz açaraq gördüyüüm!
Könül verib sevdiyim!
Qoç igidim, şah igidim,
Şirin damağ verib öpüşdüyüm,
Bir yaslıqda baş qoyduğum,
Qarşı yatan uca dağları
Səndən sonra mən neylərəm?
Yaylaysam, gorum olsun!
Soyuq-soyuq sularını mən içərsəm, mənim qanım olsun!
Qızılınlı-gümüşünü xərcləsəm, kəfənləyim olsun!
Tövlə-tövlə atlarını mən minsəm, mənim tabutum olsun!
Səndən sonra bir igidi sevib seçsəm,
ərə getsəm, birgə yatsam,
Bir əjdaha ilan olub, məni çalsın!
O müxənnət, etibarsız atan-anan
Can nədir ki, sənə qıya bilməmişlər?

Yerlər şahid olsun, göy şahid olsun,
Qüdrətli Allah şahid olsun, qurbanam sənə,
Mənim canım qurban olsun sənin canına!

Əzrayıl razılaşdı, qadının canını almağa gəldi. İgid Domrul ömür yoldaşına qıya bilmədi. Burada Allaha yalvarmış, görək, necə yalvarmışdır, deyir:

Ucalardan ucasan,
Kimsə bilməz necəsən!
Gözel Tanrı, çox cahillər
Səni göydə arar, yerdə arzular.
Sən möminlərin könlündəsən.
Sən əbədi hökmransan.
Böyük yollar üzərində
İmarətlər yapım-qurum səninçin.
Harda görsəm, ac doyurum səninçin.
Çılpaq görsəm, don geydirim səninçin.
Alırsansa, ikimizin canını birgə al!
Sağ qoyursan, ikimizdə də rəhm et!
Kərəmi çox, Qadir Allah!

Dəli Domrulun sözü Allaha xoş gəldi. Əzrayıla əmr etdi: “Dəli Domrulun ata-anasının canını al! Dəli Domrula və arvadına yüz qırx il ömür verdim”, – dedi. Əzrayıl da dərhal onun atasının-anasının canını aldı. Dəli Domrul ömür yoldaşı ilə yüz qırx il də yaşadı.

Dədə Qorqud gəlib boy boyladı, soy soyladı. “Bu dastan Dəli Domrulun olsun. Məndən sonra igid ozanlar söyləsinlər! Alnıaçıq, əliaçıq igid şəxslər dinləsinlər!” – dedi.

Xeyir-dua verək, xanım:

Köklü uca dağların yıxılmasın!
Kölgəli iri ağacın kəsilməsin!
Coşğun axan gözel suyun qurumasın!
Allah səni namərdə möhtac etməsin!
Ağ üzün qarşısında beş kəlmə dua qıldığ qəbul, olunsun!
Yığışdırıb saxlasın günahınızı,
Gözəl adlı Məhəmmədə bağışlasın, xanım, hey!!!

QANLI QOCA OĞLU QANTURALI BOYU

Oğuzların vaxtında Qanlı qoca deyilən bir müdrik kişi vardi. Bir yetişmiş igid oğlu vardi. Adına Qanturalı deyirdilər. Qanlı qoca deyir: “Dostlar, atam öldü, mən qaldım. Yerini-yurdunu tutdum. Sabahki gün mən olərəm, oğlum qalar. Bundan yaxşı nə ola bilər ki, oğul, nə qədər ki, sağam, gəl səni evləndirrim!”. Oğlan deyir: “Ata, məni evləndirmək isteyirsənsə, bilirsənmi mənə layiq qız necə olmalıdır?... Mən yerimdən durmadan o durmuş olsun! Mən Qaracığ atıma minmədən o minmiş olsun! Mən qanlı kafir elinə getməmiş o gedib mənə baş getirmiş olsun!”.

Qanlı qoca deyir: “Oğul, sən qız istəmirsənmiş, bir cəsur pəhləvan isteyirsənmiş, onun arxasında yeyəsən-içəsən, gününü xoş keçirəsən!”. Dedi: “Bəli, ata can, eləsini istəyirəm! Bəs gedəsən, bir cici-mici türkman qızını alasan, birdən sürüşüb üzərinə düşəm, qarnı yırtila?”. Qanlı qoca deyir: “Oğul, qız görmək səndən, mal-pul xərcləmək məndən!”.

Atası belə deyəndə igidlər igidi Qanturalı durdu. Qırx igidini özü ilə götürdü. İç Oğuzu gəzdi, qız tapa bilmədi, qayıtdı, geri döndü. Ev-lərinə gəldi. Atası deyir: “Oğul, qız tapdınız?”. Qanturalı deyir: “Yıxılsın Oğuz elləri, mənə yarayan qız tapa bilmədim, ata!”. Atası deyir: “Hey, oğul! Qız almaq üçün gedən belə getməz”. Qanturalı deyir: “Bəs necə gedər, ata?”. Qanlı Qoca deyir: “Oğul, səhər vaxtı gedib günorta gəlmək olmaz. Günorta gedib axşam gəlmək olmaz. Oğul, sən tələs, mal yiğ, mən sənə gedim qız axtarım!”.

Qanlı Qoca sevincək, fərəhlə ayağa durdu. Ağ saqqallı pirani qocaları da yanına saldı. İç Oğuzu axtardı, qız tapmadı. Dolandı, Daş Oğuza gəldi, tapa bilmədi. Dolandı, Trabzona gəldi. Sən demə, Trabzon təkərunun bir gözəl-göyçək, yarışaklı qızı varmış. Sağınasoluna iki qoşa yay çəkərdi. Atlığı ox yerə düşməzdı. O qızın “qalınlığı-qafthanlığı” üçün üç heyvan saxlanırdı. Atası vəd etmişdi ki, hər kim o üç heyvanı basıb qalib gəlsə, öldürsə, qızımı ona verəcəyəm. Basa bilməyənin başını kəsirdi. Beləliklə, otuz iki kafir bəyinin oğlanlarının başı kəsilib qala bürcündən asılmışdı. Həmin üç heyvanın biri quduz aslandı; biri qara buğa, biri də buğra idi. Bunların hər birisi bir ejdahaya bərabərdi. Başları asılan otuz iki nəfər, quduz aslanla qara buğanın üzünü görməmişdi, ancaq buğa buynuzunda həlak olmuşdu.

Qanlı qoca bu başları və heyvanları görəndə başındaki bit ayağına daraşdı. Dedi: “Gedim, oğluma düzünü deyim, hünəri varsa, gəlib alsın, yoxdursa, kimi alsaq, razı olsun”.

At ayağı iti, ozan dili çevik olur. Qanlı qoca qayıdır gəldi, oğuz yurduna çatdı. Qanturalıya xəbər verdilər, “atan gəldi” – dedilər. O, qırx igidlə atasının qarşısına gəldi. Əlini öpdü, dedi: “Ata can, mənə yarayan qız tapdınım?”. Dedi: “Oğul, hünərin varsa, tapdım”. Qanturalı deyir: “Qızıl-gümüşmü istəyir? Qatır, dəvəmi istəyir?”. Atası deyir: “Oğul, hünər lazımdır, hünər!”. Qanturalı deyir: “Ata, qarayallı Qazılıq atımı yəhərləyim, qanlı kafir elinə hücum edim, baş kəsim, qan töküm, kafirə qan quşdurum. Qul-qaravaş götərim, hünər göstərim”.

Qanlı qoca deyir: “Hay-hay, oğul can! Hünər dediyin o deyil. O qız üçün vəhşi heyvan saxlayıblar. Kim o üç heyvanı basıb öldürsə, o qızı ona verirlər. Öldürməsə, onun başını kəsib bürçdən asırlar”.

Qanturalı deyir: “Ata, bu sözü sən mənə deməməli idin. Bir halda ki, dedin, əlbəttə, getməliyəm. Başına qaxınc, üzümə rişxənd olmasın. Xanım ana, bəy ata, salamat qalın!”. Qanlı qoca fikirləşdi: “Gör-dünmü mən özümə nə etdim? Oğlana qorxunc xəbərlər verim, bəlkə getməsin, dönsün”, – dedi.

Qanlı qoca bu zaman soylamış, görək, xanım, nə soymayıb-demişdir:

Oğul, sənin gedəcəyin o yerin
Dolambac-dolambac yolları vardır.
Atlılar batlıqca çıxa bilməyən
Keçilməz palçıqlıq, çamurluqlardır.
Əjdaha ilanlar dələ bilməyən
Qalın meşələrdir, six ormanlardır.
Göylərə baş çəkən dik qalalardır.
Göz vurub könül alan gözəli varsa,
“Hay!” deməmiş baş kəsən cəlladı da var.
Yiyəsinin ciyində qalxan oynayar...
Yaman yerə gedirsən, qayıt, dön geri!
Qocalmış ananı ağlatma belə,
Atanı inlətmə, qayıt, dön bəri!

Qanturalı hirslenib dedi:

Nə söyləyir, nə deyirsən, ata can?
Bu şeylərdən qorxan adam igidmi olar?

İgid ərə qorxu vermək eyib sayilar.
O dolambac yolları Allah qoysa, gecə keçim.
Atlı batan palçığına qumlar töküm, döşəyim.
Əjdahanın sökmədiyi ormanına
çaxmaq çaxıb, od vurum.
Göylərə baş vuran qalalarını Allah qoysa, vurum-yixım.
Oğrun baxıb könül alan gözəlinin boynun öpüm.
Çiyində qalxan oynadan atasının başın kəsim.
İndi gedim, getməyim?
Gedərəm! Ya gələm, ya gəlməyəm;
Ya qara buğranın köksü altında qalam,
Ya buğanın buynuzuna sancılam,
Ya quduz aslanın caynağında didilim...
Gedim, getməyim? Gedim, ya gəlim, ya gəlməyim!...
Yenidən görüşüncə bəy ata, xanım ana, sağ-salamat qalın siz!

Gördülər ki, namus güc gəlir, əyilmir, dedilər: “Oğul, yolun açıq-
uğurlu olsun! Sağ-salamat gedib-gələsən!”.

Qanturalı ata-anasının əllərini öpdü. Qırx igidini yanına saldı.
Yeddi gün yeddi gecə at çapdılardı. Kafirin sərhədinə çatdılar. Çadır
qurdular. Qanturalı yüyrək atını çaparaq gürzünü göyə atır, yerə düş-
mədən qapıb tutur, deyirdi:

Hey, qırx dostum, yoldaşım!
Qaçan olsayıdı, yarışsaydım,
Güclü olsayıdı, qapışsaydım,
Allah kömək etsəydi,
O üç heyvani öldürsəydim,
Gözəllərin başı Sarı donlu
Selcan xanımı alsayıdım,
Evimizə qayıtsayıdım,
Dərdim olmaz, qırx yoldaşım!
Sizə qurban mənim başım!

Bunlar belə danışarkən təkura xəbər çatdı: “Oğuz yurdundan Qan-
turalı deyilən bir igid var, qızını istəməyə gəlmüşdür”, -dedilər.
Kafirlər yeddi ağac54 gəlib onları qarşıladılar, dedilər: “İgid, de görək

niyə gəlmisiz?”. “Alışmağa-verişməyə gəlmişik”, – dedilər. Hörmət-izzət elədilər. Ağ çadır qurdular, iri xalı döşədilər, ağ qoyunlar kəs-dilər, yeddiilikl al şərab içirdilər. Onları götürüb təkurun yanına gətir-dilər. Təkur taxt üzərində oturmuşdu. Yüz kafir altdan yaraqlanıb, üst-dən geyinmişdi. Qanturalı meydani yeddi dəfə dolanıb geldi.

Qız meydanda bir köşk düzəldirmişdi. Yanında olan bütün qızlar al geyinmiş, təkcə özü sarı rəngli don geymişdi. Yuxarıdan tamaşa edirdi. Qanturalı gəldi, böyük quldur dəstəli təkura salam verdi. Təkur salam aldı. İri xalı döşədilər, oturdu. Təkur deyir: “İgid, hardan gəlir-sən?”. Qanturalı yerindən durub gəldi. İrəli sıçrayıb, ağ alnını açdı. Ağ biləklərini sığallayıb dedi ki:

Qarşidakı uca dağını aşmağa gəlmişəm!
Aşqın-daşqın sularını keçməyə gəlmişəm!
Dar ətəyinə, gen qoltuğuna sığınib gəlmişəm!
Allahın əmri ilə, peyğəmbərin rəyi ilə
Qızın Selcan xanımı almağa gəlmişəm!

Təkur deyir: “Bu igidin sözü ötkəmdir, əgər əlində hünəri də varsa... Bu igidi anadangəlmə soyundurun!”. Soyundurdular. Qanturalı qızılı incə kətan bezini belinə sarıdı. Qanturalını çəkib meydana gətirdilər.

Qanturalı gözəl və ağıllı bir igid idi. Oğuzlarda dörd igid üzortüyü ilə gəzirdi. Biri Qanturalı, biri Qaraçəkir və oğlu Qırqxınıq, bir də Boz ayğırlı Beyrək idi. Qanturalı niqabını yana atdı. Qız köşkdən baxırdı. Belbağısı boşaldı, ehtirasdan övsəl olmuş dana kimi ağızının suyu axdı. Yanındakı qızlara dedi: “Kaş Allah-Təala atamin könlünə rəhm salsın, kəbin kəsdirib məni o igidə versin. Bunun kimi igid heykdir ki, o heyvanların əlində həlak ola!”.

Bu zaman dəmir zəncirli buğanı gətirdilər. Buğa diz üstə çökdü, buynuzu ilə bir mərmər daşı ovdu, pendir kimi diddi. Kafirlər deyir: “İndi igidi atib-yixacaq, yerə sərib pirdanağını çıxaracaq. Yixılsın Oğuz elləri! Bir qızdan ötrü qırx igidlə bir bəy oğlunun ölməsi nəyə lazımdır?”. Bunu eşidəndə qırx igid ağlaşdı. Qanturalı sağına baxdı, qırx igidini ağlar gördü. Soluna baxdı, yenə ağlayırdılar. Dedi: “Hey, qırx dostum, qırx yoldaşım, niyə ağlayırsınız? Köklənmiş qopuzumu götürün, tərifləyin, məni!”. Burada qırx igid Qanturalını öyüb-tərifləmiş, görək, xanım, necə tərifləmişdir:

Sultanımız Qanturalı, qalxıb yerindən durmadınmı?
Qarayallı Qazlıq atını minmədinmi?
Arqubeldə, Ala dağda quş ovlayıb,
Atanın ev-eşiyinə qayıdan baş
Qaravaşları inək sağanda görmədinmi?
“Buğa, buğa!” dedikləri qara inəyin buzovu deyildirmi?
İgid ərlər sənin döyüşündən qorxurdu...
Odur, Sarı donlu Selcan xanım köşkdən baxır,
Kimə baxsa, öz eşqiyə oda yaxır!

Qanturalı Sarı donlu qızın eşqi ilə bir “hu!” dedi. “Əyə, buğanızı buraxın gəlsin”, – dedi. Buğanın zəncirini açıb boş buraxdilar. Buynuzu almaz süngü kimi olan buğa, Qanturalının üstüne cumdu.

Qanturalı Məhəmmədin əziz adına salavat çəkdi. Buğanın alnına elə bir yumruq vurdı ki, dalı üstə çökdürdü. Yumruğunu alnına dayadı, sürüb meydanın başına çıxardı. Cox çalışdılar: nə buğa, nə də Qanturalı üstün gəlirdi. Buğa yavaş-yavaş yorulmağa başladı. Ağzı köpükləndi. Qanturalı deyir: “Bu dünyani igidlər ağilla tapmışlar. Bunun önungən sıçrayım, nə hünərim varsa, bundan sonra göstərim!”. Adı gözəl Məhəmmədə salavat çəkdi. Buğanın qabağından qaçıdı, buğa buynuzu üstündə qalxdı. Qanturalı buğanı quyrugündən tutub, üç dəfə yerə vurdu. Buğanın sümükleri sindi. Basıb boğazladı. Biçaq çıxarıb dərisini soydu. Ətini meydanda qoyub, dərisini təkurun qabağına gətirdi, dedi: “Sabah qızını mənə verirsən”. Təkur dedi: “Aya, qızı verin, şəhərdən qovun, çıxsın-getsin!”. Təkurun qardaşı oğlu vardi, dedi: “Heyvanların başı aslandır, onunla da oyun göstərsin, qızı ondan sonra verək!”.

Getdilər, aslanı çıxarıb meydana gətirdilər. Aslan hayqırdı, meydanda nə qədər at vardısa, qan qaşındı. İgidlər dedilər: “Buğadan qurtardı, aslandan necə qurtulacaq?”. Ağlaşdılar. Qanturalı igidlərini ağlar gördü, dedi: “Əyə, al qopuzumu ələ alib, məni tərifləyin! Sarı-donlu qızın eşqi ilə bir aslandan dönümmü?” Yoldaşları burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışlar:

Sultanımız Qanturalı,
Ağ qamışlıq içində
Sarı gönlü dayalar basan,
Şah damarını dəlib, qanın soran,

Böyük, iti polad qılincdan qayıtmayan,
Dəstəyi ağ tozlu bərk yaydan çəkinməyən,
Ağ lələkli kəskin oxdan qorxmayan
Heyvanların başçısı quduz aslanı qıran
İri köpək itinə özünü daladarmı?
İgid ərlər döyüş günü ölümündən qorxarmı?
Sarı donlu Selcan xanım köşkdən baxır,
Kimə baxsa, öz eşqiyələ oda yaxır!

Sarı donlu qızın eşqi ilə hay çekən Qanturalı dedi: “Ay kafir, aslanını burax gəlsin!”. Sonra fikirləşib: “Böyük polad iti qılincüm yoxdur ki, çarşışarkən iki biçəydim. Sənə sığınram, ulu Tanrı, kömək et!” – dedi.

Aslanı buraxdılar; cumdu gəldi. Qanturalı bir yapincını diz qapagına doladı, aslanın pəncəsinə verdi. Əziz adlı Məhəmmədə salavat gətirdi. Aslanın alnını gözləyib elə bir yumruq vurdu ki, yumruq heyvanın çənəsinə dəyib parçaladı. Boynundan tutub, belini üzdü. Ondan sonra götürüb yerə vurdu; aslanın sümükləri sindi. Qanturalı təkurun qabağına gəldi. Dedi: “Sabah qızını mənə ver!”. Təkur deyir: “Qızı gətirin verin, bu igidi gözüm gördü, könlüm sevdi. İstəyir dursun, istəmir, getsin!” Yenə qardaşı oğlu dedi: “Heyvanların başçısı dəvədir. Onunla da oyun göstərsin, ondan sonra qızı verək!”.

Allahın köməyi ilə bəylər, paşalar Qanturalıya xeyir-dua verdilər. Təkur dedi ki, dəvənin ağızını yeddi yerdən bağlayın. Lakin kafirlər paxılılıqdan bağlamadılar, yüyen qayışını açıb buraxdılar. Qanturalı fırlanıb dəvənin qoltuğundan girir-çıxırıldı. Başı qızışmış igid artıq iki heyvanla savaşmışdı. Sürüşüb yixıldı. Altı cəllad tez başının üstünü aldı. Yalın qılinc tutdular. Burada yoldaşları soylamış, görək, xanım, nə soylamışlar:

Qanturalı, yerindən qalxıb gəldin,
Qarayallı gözəl Qazlıq atını mindin.
Ala gözlü igidlərini gətirdin.
Arqubeli, Ala dağı gecə aşdın.
Aşqın-daşqın sulardan gecə keçdin.
Qanlı kafir elinə gecə girdin.
Qara buğa gələndə xurd-xəsil etdin.

Quduz aslan gələndə belini bükdün.
 Qara bugra gələndə nə yorulub-düşdün?
 Uca-uca dağlardan xəbər aşar,
 Qanlı, daşqın sulardan hənir keçər,
 Qalın Oğuz ellərinə xəbər gedər,
 Qanlı qoca oğlunun nə etdiyini deyərlər:
 Qara bugaya diz çökdürməmiş,
 Quduz aslan gələndə belini bükmiş,
 Qara bugra gələndə nə döyükmüş?!.
 Böyük-kiçik arasında söz-söhbət olar,
 Qarı-qoca qalmaz, – şayie yayılar.
 Ağ saqqallı atanın beli bükülər,
 Qarıcıq olmuş anan qan-yaş tökər.
 Ay xan, qalxıb yerindən durmasan,
 Cəllad qılincinin altındadır ənsən.
 Qəflətən gözəl başını kəsərlər.
 Aşağıdan yuxarıya baxmırsanmı?
 Qarşına iri qaz gəlib, şahini atmırсанmı?
 Selcan xanımın işarəsini görmürsənmi?
 “Dəvə burnunda əzilər” dedilər, – bilmirsənmi?
 Sarı donlu Selcan xanım köşkdən baxar,
 Kim ona baxsa, eşqiyələ oda yaxar!

Qanturalı Sarı donlu qız eşqinə bir “hu!” deyib ayağa durdu. Fikirləşdi: “Aya, mən bu dəvənin burnundan yapışsam, qızın sözü ilə yapışdı, – deyərlər. Sabahı Oğuz ellərinə xəbər gedər ki, dəvə əlində girinc olmuşdu, qız xilas elədi”. Sonra dedi: “Aya, qolca qopuzumu çalın, tərifləyin məni!. Yaradan Allaha siğindim. Bir buğradan dönümmü? Allah qoysa, bunun da başını kəsim!”.

İgidləri Qanturalını öyüb-tərifləmiş, görək, xanım, nə soylamışlar:

Sərt qayalar başında yuva quran,
 Ulu Tanrıya yaxın uşub qanad vuran,
 Mancanaq daşı tək qıjıldayıb yerə enən,
 Duru gölün ördəyini şığıyıb alan,
 Su dibinə girən quşu dartıb üzən,
 Qarnı acan zaman qalxıb süzən,
 Bütün quşların sultani çal qaraquş

Özünü heç sağsağana vurdurarmı?
İgid ərlər döyüş günü ölümündən qorxarmı?
Sarı donlu Selcan xanım köşkdən baxar,
Kimə baxsa, öz eşqiyılə oda yaxar!..

Sarı donlu qız eşqinə hayqırın Qanturalı adı gözəl Məhəmmədə salavat çekdi. Dəvəyə ciyni ilə bir zərbə vurdu, dəvə bağırdı. Bir də vurdu, dəvə ayaq üstə dura bilmədi, yixıldı. Qanturalı dəvəni basıb, iki yerdən keşdi, doğradı. Arxasından iki qayış çıxartdı, təkurun qabağına tulladı. Dedi: “Döyüşlərin oxqabısının bağı, üzəngisinin qayışı üzüləndə tikməyə gərək olar”.

Təkur deyir: “Vallah, bu igidi gözüm gördü, könlüm sevdı”. Qırx yerdə otaq qurdurdu. Qırx yerdə böyük, qırmızı bəy-gəlin otağı tikdir-di. Qanturalı ilə qızı gətirib otağa saldılar.

Ozan gəldi, gəlin havası çaldı. Oğuz igidinin sinəsi qabardı, qılincını çıxarıb yeri çalrı-çapdı. Dedi ki, yer kimi çatlayım, torpaq kimi sovrulum, qılincımla doğranım, oxuma sancılım, oğlum doğulmasın, doğularsa, on günlük olmasın, əgər bəy atamın və xanım anamın üzünü görməmiş bu otağa girib yatsam. Çadırının iplərini açdı. Dəvələrini nəıldətdi, atlarını kişnətdi. Gecəni gündüzə qatdı, köçdü...

Yeddi gün yeddi gecə gedib, oğuz yurdunun sərhədinə çıxdılar. Çadır qurdular. Qanturalı deyir:

Hey, qırx dostum, yoldaşım!
Qurban sizə mənim başım!
Allah-taala yol verdi, getdim.
O üç quduz heyvanı öldürdüm.
Sarı donlu Selcan xanımı alıb gəldim.
Xəbər verin, atam məni qarşasın!

Qanturalı baxdı gördü ki, bu dayandıqları yerdə ququ quşları, durnalar, turaclar, kəkliklər uçurlar. Soyuq-soyuq sular, çayırlar-çəmənlər... Selcan xanım bu yeri sevdı, bəyəndi. Düşdülər, kef məclisi qurdular. Yedilər, içdilər.

O zamanlar oğuz igidlərinə nə bəla gelirdisə, yuxudan – yatmaqdən gəlirdi. Qanturalının yuxusu gəldi, yatdı. O, yatarkən qız fikirləşdi: “Mənim aşıqlərim çoxdur. Birdən xəlvətcə gəlib, igidimi tutub öldürərlər! Ağ üzlü mən gəlini tutub yenə ata-anamın evinə apararlar!”. Ona görə də Qanturalının atını gizlicə yəhərlətdi. Özü də

altdan yaraqlanıb üstdən geyindi. Süngüsünü əlinə aldı, bir yüksək yerə çıxıb gözlədi.

Xanım, deyəsən, təkur peşman olmuşdu. “Elə üç heyvan öldürdüyü üçün təkcə-bircə qızçıqazımı aldı getdi”, - deyə fikirləşdi. Gizlincə qara donlu, göy dəmir qılınclı altı yüz kafir seçdi. Gecə-gündüz at sürdülər. Birdən gəlib Qanturalıgil düşən yerə çatdırılar. Qız hazır idi. Baxdı, lap irəli gəlmışdilər. Atını oynadıb, Qanturalının üstünə gəldi. Soyladı, görək, xanım, nə soylayıb dedi:

Qafil olma, qara başını qaldır, igid!
Ala-qıyma, gözəl gözünü aç, dur, igid!
Qolların və ağ əllərin bağlanmadan,
Ağ alnın qara yerlərə çırpılmadan,
Bircə anda gözəl başın kəsilmədən,
Qızıl qanın yer üzünə tökülmədən,
Düşmən çatdı, yaxındadır,
Nə yatırsan, ayağa qalx!
Sərt qayalar oynamadan yer ovuldu.
Qoca bəylər heç ölmədən el boşaldı.
Qoşularaq-qovuşaraq dağdan endi,
Bir sıradə düzülərək üzərinə düşmən gəldi.
Yatmağa yer-yurdumu tapdın, sənə nə oldu?

- deyə çağirdı. Qanturalı gərnəşib oyandı, durdu. Deyir: “Nə söylərsən, gözəlim!”. Selcan xanım: “İgidim, üstünə düşmən gəlib. Oyatmaq məndən, savaşib hünər göstərmək səndən!” dedi. Qanturalı gözünü açdı, göz qapaqlarını qaldırıb baxdı. Gördü gəlin at üzərindədir; geyinmiş, süngüsü də əlində. Yeri öpdü. Dedi: “Amənna və səddəqna! Allahın qapısında mətləbimiz yerinə yetdi”. Təmiz suda yuyundu. Ağ alnın yerə qoydu, iki rükət namaz qıldı, atına mindi. Adı gözəl Məhəmmədə salavat çəkdi. Qara donlu kafirin üstünə at sürdü, irəli getdi. Selcan xanım at oynatdı. Qanturalının önünə keçdi. Qanturalı deyir: “Gözəlim, hara gedirssən?”. Deyir: “İgid bəy, baş salamat olsa, papaq tapılmazmı? Bu gələn düşmən qatı düşməndir. Vuruşaq, döyüşək: ölənimiz ölsün, diri qalanımız evə gəlsin!”. Burada Selcan xanım at saldı, qırılanı qırdı, qaçanı qovmadı, “aman” deyəni öldürmədi. Elə sandı ki, düşmən basıldı. Qılıncının qəbzəsi qan çadırı gəldi. Qanturalını tapa bilmədi.

Elə bu zaman Qanturalının ata-anası gəlib çıxdı. Gördülər ki, bu “gəlin” deyilən adamın qılıncının qəbzəsi qanlıdır, oğulları görünmür. Xəbər bildilər, görək, necə xəbərləşdilər. Anası deyir:

Anam gəlin, qızım gəlin,
Sübə tezdən öz yerindən durub gəldin,
oğlumuzu tutdurdunmu?

Xəbərsizcə gözəl başını kəsdirdinmi?
“Xanım ana, bəy ata!” deyib inlətdinmi?
Sən gəlirsən, bir balam görünmür,
Bağrım yanır, öz dilinlə xəbər ver mənə!
Dərdli başım qurban olsun, gəlin, sənə!

Qız bildi ki, gələnlər qayınanası və qayınatasıdır. Qamçı ilə işarə elədi ki, otağa keçin, harada qarmaqarışılıq varsa, toz varsa, harada qarğıa-quzğun dolaşırsa, Qanturalını orada axtarım. Atını mahmizladı. Bir yüksək yerə çıxdı, gözlədi; gördü ki, bir dərənin içində toz gah yığılır, gah dağılır. Oraya gəldi; gördü ki, Qanturalının atını oxlamışlar. Gözünün qapağı siyrilmiş, üzünü qan bürümüştür. Axmaqda olan qanını silir. Kafirlər qılınc siyirib üstünə toplaşır, o isə onları qabağına qatıb qovur.

Selcan xanım bunu belə gördü, içində od düşdü. Bir bölük qaza şahin girən kimi kafirlərin üstünə at saldı. Kafirlərin bir ucundan qırıb o biri ucuna çıxdı. Qanturalı baxdı gördü ki, kim isə düşməni qabağına qatıb qovur. Selcan olduğunu bilmədi, qəzəbləndi. Bu vaxt soylamış, görək, xanım, nə soylayıb-demişdir:

Qalxıb yerindən duran igid, nə igidsən?
Qarayallı Qazlıq ata minən igid, nə igidsən?
Qəfildən başlar kəsən,
İzinsiz döyüşə girən igid, nə igidsən?
İzinsiz döyüşə girmək bizim eldə eyibdir.
Çix, get! Qızılqus olaraq uçummu?
Saqqalından, boğazından tutummu?
Qəfildən sənin başını kəsimmi?
Al qanını yer üzünə tökümmü?
Qara başını atının tərkindən asımmi?
Ay xatası çatmış igid, nə igidsən, qayıt, dön geri!

Selcan xanım burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Hey igidim, bəy igidim!
Nər dəvələr köşəyindən döñermi?
Heç Qaracıq, Qazlıq atlar qulununu əzərmi?
Yaylaqdakı ağı qoyunlar quzusundan bezərmi?
Ər igidlər, igid ərlər sevdiyinə qiyarmi?
İgidim, bəy igidim,
Bu düşmənin bir ucu mənim, bir ucu sənin!

Qanturalı bildi ki, bu düşməni basıb-dağdan Selcan xanımdır. Bir tərəfdən də özü qoşuna girib qılınc çəkdi. Kafirin başını kəsdi. Düşmən basılıb məğlub oldu.

Selcan xanım Qanturalını ata mindirib, yedəyinə aldı, geri qayıtdı. Gedərkən Qanturalı öz-özünə fikirləşdi:

Selcan xanım, yerindən qalxıb-durub,
Qarayallı Qazlıq atına minib,
Atamın ev-eşiyinə gələndə,
Oğuzun ala gözlü qız-gəlini biləndə,
etrafına yiğışaraq güləndə,
Hər kəs öz sözünü söyləyəndə
Sən də durub öyünəsən,
“Qanturalı yaralıydı,
at belinə aldım, çıxdım” deyəsən!
Gözüm doydular, könlüm döndü, öldürürəm səni! – dedi.

Selcan xanım işin nə yerdə olduğunu bilib, soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

İgid bəy, öyünərsə, ər öyünsün, – aslandır!
Lovğalanmaq arvad üçün nöqsandır.
Öyünmeklə arvaddan kişi olmaz...
İri yorğan altında qucaqlaşmadıq,
Şirin damaq tutaraq öpüşmədik,
Al duvağım altında danışmadıq.
Tez sevdin, tez də bezdin, əbləh oğlu, əbləh!
Bir Allah bilir ki, mən sənə sirdaşam, yaram, qiyma mənə!

Qanturalı deyir: “Yox, əlbəttə, öldürməliyəm!”. Qız hirslənib dedi: “Ay əbləh oğlu, əbləh! Mən aşağı qulpa yapışram, sən yuxarı qulpa yapışrsan. Ay əbləh oğlu, oxla ya qılıncla vuruşursan? Bəri gəl, danışaq!”. Atını sürüb bir yüksək yerə çıxdı. Oxqabından doxsan oxunu yerə tökdü. İki ox seçib, dəmir ucluqlarını çıxardı: birini gizlətdi, birini əlinə götürdü. Dəmir ucluqlu oxla atmağa ürəyi gəlmədi. Dedi: “İgid, oxunu at!” Qanturalı dedi: “Qızların yolu birincidir, əvvəlcə sən at!”. Qız bir oxu elə atdı ki, Qanturalının başındakı bit ayağına yiğildi. Qanturalı ox atmadı, irəli gəlib Selcan xanımı qucaqlayıb barışdı; öpüşdülər. Qanturalı soylamış, görək, nə soylamışdır:

Par-par yanın, parıldayan incə donlum!
Yeriyəndə yerə qədəm basmayan,
Qar üstünə qan dammış tək al yanaqlım!
Qoşa badam siğmayan dar ağızlim!
Qələm ilə rəssam çəkən qara qaşlım!
Hörükləri qırx tutamlıq qara saçlım!
Aslan nəсли, sultan qızı,
Heç mən səni öldürməyə qiyardımmi?
Öz canıma qiyardım, sənə qıymazdım;
Mən səni sınayırdım, -dedi.

Selcan xanım burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Qalxaraq yerimdən durardım,
Qarayallı Qazlıq atıma minərdim.
Atamın dik çadırından çıxardım.
Arqubeldə, Ala dağda ov ovlardım.
O yerlərdə sığın-keyik qovardım.
Yay dartanda bir oxla neyləyərdim?
Dəmir ucluqsuz oxla, igid, səni sinardım,
Mən səni öldürməyə, igidim, heç qiyardım?..

Onlar yaxına gəldilər. Qucaqlaşıb qol-boyun oldular, şirin-şirin öpüşdülər. Ağ-boz atlarını minib çapdılar, bəy atasının yanına çatdılar. Atası oğlunu gördü, Allaha şükürələr elədi. Qanlı qoca öz oğlu və gəlini ilə oğuz yurduna girdi. Böyük və gözəl cəmənlikdə çadır qurdurdu. Atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç kəsdirdi. Toy etdi. Qalın Oğuz bəylərini çağırıb əzizlədi...

Qanturalı qızıl tağlı günlüğünü qurdurub, gəlin otağına girdi,
muradına-arzusuna çatdı.

Dədəm Qorqud gəlib qopuz çaldı. Boy boyladı, soy soyladı. İgid-lərin başına gələnləri söylədi:

İndi hanı dediyim bəy ərənlər?
Dünya mənimdir deyənlər?
Əcəl aldı, yer gizlətdi,
Fani dünya kimə qaldı?
Gəlimli-gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya!
Əcəl gəldikdə təmiz imandan ayırmasın, –
Allah səni namərdə möhtac etməsin!
Allah verən ümidiñ üzülməsin!
Ağ alnın önünde beş kəlme dua etdik, qəbul olsun!
“Amin!” deyənlərin üzünü görəsən!
Yığışdırınsın, saxlasın Allah günahınızı,
adı gözəl Məhəmməd Mustafaya bağışlaşın, xanım, hey!!!

QAZILIQ QOCA OĞLU YEYNƏK BOYU

Qam Ğam oğlu Bayındır xan yerindən durmuşdu, qara yerin üzərində uca evini tikdirmişdi. Büyük alaçığı göy üzünə direnmişdi. Min yerdə ipək xalça döşənmişdi. İç Oğuz və Daş Oğuz bəyləri məclisə toplaşmışdı. Yemək-içmək idi.

Qazılıq qoca deyilən bir kişi var idi. Bayındır xanın vəziri idi. Şərabın təsiri başına vurdu. Qaba dizləri üstə çöküb, Bayındır xandan yürüş üçün izin istədi. Bayındır xan icazə verdi: "Haraya istəyirsən, get!" – dedi.

Qazılıq qoca dünyagörmüş, işə yarayan adam idi. Etibarlı qocaları yanına cəmlədi. Yataq-yarağı ilə yola düşdü. Çox dağlar, dərə-təpələr keçdi. Günlərin bir günü Düzmürd qalasına gəldi. Qara dəniz kənarında idi; oraya çatıb dayandılar.

O qalanın bir təkuru vardı. Adına Arşın oğlu Dirək təkur deyərdilər. O kafirin altmış arşın qaməti vardı. Altmış batmanlıq gürz atırdı. Ən möhkəm yayı da çəkərdi...

Qazılıq qoca oraya çatan kimi döyüşə başladı. Sonra o təkur qala-dan bayira çıxdı. Meydana girdi, özünə tay igid istədi. Qazılıq qoca onu görən kimi yel kimi yetişdi, yeləm kimi yapışdı. Kafirin ənsəsinə bir qılınc vurdu. Zərrə qədər kəsə bilmədi. Növbə kafirə çatdı. O altmış batmanlıq gürzlə Qazılıq qocanı vurdu. Boş dünya başına dar oldu. Qanı düdük kimi şoruldadi. Qazılıq qocanı qarmalayıb-tutub qala-yala saldılar. İgidləri durmayıb qaçdılar.

Qazılıq Qoca düz on altı il qalada dustaq oldu. Sonralar Əmən deyilən bir kişi altı dəfə getdi, həmin qalanı ala bilmədi.

Sən demə, Qazılıq qoca dustaq düşən vaxt bir yaşında bir oğlu varmış. On beş yaşına girdi, igid oldu. Atasını ölmüş bilirdi. Atasının dustaq olduğunu oğlandan gizlədirdilər. Həmin oğlanın adına Yeynək deyərdilər. Günlərin bir günü Yeynək oturub bəylərlə səhbət edərkən Qaragünə oğlu Budaqla sözü düz gəlmədi. Bir-birinə söz atdırılar. Budaq dedi: "Burada boş-boş danışib neyləyirsən? Dalaşmağa adam axtarırsansa, gedib atanı qurtarsana! Bəs niyə on altı ildir, dustaqdır?".

Yeynək bu xəbəri eşidəndə ürəyi oynadı, qara bağıri sarsıldı. Qalxdı, Bayındır xanın hüzuruna getdi. Üzünü yerə qoydu, dedi:

Səhər çağı sərt yerdə tikilən hündür evli!
Atlasdan yapılmış göy alaçıqlı!
Tövlə-tövlə çəkilən şahanə atlı!
Çağıranda hay verən, yolu çavuşlu!
Süfrəsindən yağı tökülən, bol nemətli!
Bütün igidlərin arxası, yoxsulların ümidi!
Türküstənən dirəyi! Tüklü quşun balası!
Amit soyunun aslanı! Qaracığın qaplanması!
Dövlətli xan, mənə kömək!
Qoşun ver, məni atamın dustaq olduğu qalaya göndər!

Bayındır xan əmr etdi: “İyirmi dörd vilayətin bəyləri gəlsin! Birincisi, Dəmir qapı Dərbənd bəyi, qarğı süngü ucunda ər böyürdən, döyüşə girəndə “kimsən” deyə soruşmayan Qiyan Səlcik oğlu Dəli Dondaz səninlə birlikdə getsin! Ayğırgözlüdə at üzdürən, əlli yeddi qalanın kilidini sindirən İlək Qoca oğlu Tülekvuran birlikdə getsin! Qoşa bürcdən qayın oxu dayanmayan Yağrıcı oğlu Elalmış səninlə birlikdə getsin! Üç dəfə düşmən görməsə, qan ağlayan Doğsun oğlu Rüstəm səninlə getsin! Əjdahalar ağızından adam alan Dəli Vuran birlikdə getsin! “Yerin bir ucundan o biri ucuna çatım!” – deyən Savğan Sarı səninlə getsin!...”

Sayılmışla oğuz igidləri tükənməz. Bayındır xan iyirmi dörd vilayətin pəhləvan əylərini Yeynəyə belə yoldaş etdi. Bəylər yiğisib, hazırlıq gördülər. Birdən o gecə Yeynək yuxu gördü. Yuxusunu yoldaşlarına soyladı, görək, xanım, nə dedi: “Bəylər, dərdli başım-gözüm yatmışkən yuxu gördü. Ala gözümü açanda dünyani gördüm. Ağ-boz atlar çapdırıran alpanları gördüm. Ağ işıqlı igidləri yanına saldım. Ağ saqqallı Dədə Qorquddan öyündən aldım. Qarşidakı uca dağları aşdım. İrəlidə uzanan Qara dənizi gördüm. Gəmi düzəltdim; köynəyimi çıxarıb, yelkən qurdum. Qabaqdakı dənizi üzüb keçdim. O tərəfdəki uca dağın bir yanında alnı-başı balqara bənzəyən bir kişi gördüm. Qalxıb yerimdən durdum. Qarğı dilli iti süngümü qapıb, o kişiyyə sari getdim. Qarşidan o kişiyyə sançmaq istədiyim zaman göz zucu ona baxdım; tanıdım, dayım Əmən imiş. Dönüb o kişiyyə salam verdim. “Oğuz ellərində kimlərdənsən?” – dedim. Göz qapaqlarını qaldırıb, üzümə baxdı. “Oğul, Yeynək, haraya gedirsən?” – dedi. Mən dedim: “Düzmürd qalasına gedirəm. Atam orada dustaq imiş”. Burada dayım mənə soyladı:

Yetdiyim yerə yel yetməzdi.
Yeddi dəstə igidlərim
Yeni Bayırın qurduna bənzərdi.
Yeddi kişlə qurulurdu mənim yayım!
Qayın budağından yonuldu oxum,
Lələkli, qızılı möhürlü oxum!
Yel əsdi, yağış yağdı, tufan qopdu,
Yeddi dəfə getdimsə də, qalanı ala bilməyib geri döndüm.
Məndən igid ola bilməzsən, Yeynəyim, dön! – dedi.

Yeynək də yuxusunda dayısına soylayıb, demişdir:

Qalxıb yerindən duranda
Ala gözülü igid bəyləri yanına salmadın.
Sən tanınmış bəylərlə getmədin,
Beş axçaya qulluq edən, ot-ələf yığan
adamları özünə yoldaş elədin.
O qalanı ona görə ala bilmədin!

Yeynək yenə deyir:

Qovurmani kəsə-kəsə yemək yaxşıdır.
Döyüş günü su içməyə çeşmə yaxşıdır.
Dövlət daim gəldiyi tək dursa yaxşıdır.
Bildiyini unutmasan, ağıl yaxşıdır.
Ölümündən qorxmasan, mərdlik yaxşıdır.

Yeynək bu yuxunu yoldaşlarına danışdı.

Sən demə, dayısı Əmən oraya yaxın imiş. Bütün bəylərlə yoldaş olub getdilər. Gedib Düzmürd qalasına çatdilar. Dairə şəklində dayandılar. Elə ki, kafirlər bunları gördü, Arşın oğlu Dirək təkura xəbər verdilər. O lənətə gəlmış də qaladan çıxbı, bunlara qarşı gəldi və özünə uyğun döyüşü istədi. Qıyan Səlcik oğlu Dəli Dondaz durub gəldi. Altmış tutamlıq sür nizəsini qoltuğuna qısbı, “o kafiri qabaq tərəfdən vurum”, – deyə fikirləşdi, vura bilmədi. Kafir təkur onu qar-malayıb, zərbə vurdu. Süngüsünü çəkib əlindən aldı: O, altmış batmanlıq gürz ilə Dondazı bərk vurdu. Gen dünya Dondazın başına daraldı, Qazlıq atını döndərdi, qayıdıb gəldi.

Bundan sonra Dönəbilməz Tüləkvuran at üstündə altı pərli çomağı ilə hücum edib, kafiri yuxarıdan aşağı möhkəm vurdu, yixa bilmədi.

Təkur onun da çomağını qarmalayıb aldı. Onu da gürzlə vurdu. O da Qazılıq atını döndərib qayıtdı. Xanım, iyirmi dörd vilayətin bəyi təkərun əlində məğlub oldu.

Sonra cavan, təzəcə igid olan Qazılıq Qoca oğlu Yeynək Allaha sıǵındı. Qüdrətli Allahi təriflədi:

Ucalardan ucasan,
Kimsə bilməz necəsən, əziz Allah!
Anadan doğulmadın, sən atadan olmadın.
Həc kimin malını yemədin,
Kimsəyə güc etmədin.
Hər yerdə əhədsən, Allahü səmədsən!
Adəmə sən tac qoydun,
Şeytana lənət etdin.
Bir günaha görə qapından qovdun.
Nəmrud göyə ox atdı.
Qarnı yarıq balığı qarşıya tutdun.
Böyüklükdə həddin yox,
Sənin boyun-qəddin yox,
ya bədənin, cəddin yox!
Vurdugunu ulatmayan ulu Tanrı!
Baslığıını bildirməyən bəlli Tanrı!
Aparğıını göyə yetirən əziz Tanrı!
Qəzəbləndiyini batırıb-boğan acıqlı Tanrı!
Birliyinə sıǵındım, qadir Tanrı!
Qara donlu kafirə qarşı at sürürəm,
İşimi sən başa vur, sən kömək et!

Həmin dəmdə atını irəli sürdü. Yel kimi yetişdi, yeləm kimi yapışdı. Kafirin çıynınə bir qılinc vurdu. Geyim-kecimini doğradı. Altı barmaq dərinliyində yara vurdu. Qara qanı şoruldayıb axdı. Qara inək gönündən tikilmiş çəkmələri qanla doldu. Qara başı dumanlandı, firlandı. Dərhal döndü, qalaya qaçıdı. Yeynək arxasından çatdı. Hasar qapısından girən yerdə böyük, iti polad qılincını ənsəsinə elə vurdu ki, başı top kimi yero düdü. Ondan sonra Yeynək atını döndərib, qoşunun içində gəldi.

Qazılıq qocanı dustaqlıqdan çıxartdılar. “Hey, bəy igidlər, kafiri kim öldürdü?” deyə soruşan Qazılıq qoca soylamış, görək, xanım, nə soylamış-demişdir:

Qaytabanın mayasını yüklü qoyub getmişəm,
Kaş biləydim, nərmi, mayamı doğdu?
Böyük aulda qoyunları yüklü qoyub gəlmışəm.
Kaş biləydim, erkək ya dişi doğdu?
Ala gözlü gözəlimi yüklü qoyub gəlmışəm.
Kaş biləydim, oğlu ya qızı oldu?
Ay igidlər, yaradanın eşqinə,
xəbər verin siz mənə!

Yeynək burada soylamış, görək, xanım, nə soylayınb-demişdir:

Qaytabanın mayasını yüklü qoydun, nər oldu!
Böyük aulda qoyunların yüklü qaldı, qoç doğdu!
Ala gözlü gözəlini yüklü qoydun, aslan bir oğlu oldu!

Yeynək atası ilə görüşdü. Ondan sonra qalan bəylər görüşdülər. Sonra bəylər bir anda hasara hücum etdilər, düşmən malını çalıb-çapdılardı.

Yeynək və atası bir-birinə həsrət qaldıqları üçün xeyli qucaqlaşıb öpüşdülər. Sahibsiz yerlərin qurdı kimi inildədilər. Allaha çox şükür etdilər. Qalanın kilsəsini yıxıb, yerində məscid tikdilər. Əziz Tanrı adına xütbə oxutdular. Şahinlərin ən yaxşısını, qumaşın gözəlini, qızların göyçeyini doqquz cərgə zər naxışlı çuxanı Bayındır xana hədiyyə ayırdılar. Qalan şeyləri döyüşü igidlərə bağışladılar. Dönüb evlərinə gəldilər.

Dədəm Qorqud gəlib boy boyladı, soy soyladı. “Bu oğuznamə Yeynəyin olsun!” dedi. Xeyir-dua verək xanım:

Yerli uca dağların yıxılmasın!
Kölgəlik iri ağacın kəsilməsin!
Ağ saqqallı atanın yeri cənnət olsun!
Ağ birçəkli ananın yeri cənnət olsun!
Axır gündə Allah sizi pak imandan ayırmasın!
Ağ alnın önündə beş kəlmə dua etdik, qəbul olunsun!
Günahınızı adı gözəl Məhəmməd Mustafa
üzü suyuna bağışlasın, xanım, hey!!!

BASATIN TƏPƏGÖZÜ ÖLDÜRDÜYÜ BOY

Xanım, bir gün oğuzlar xəbərsiz otururkən yurdlarına düşmən gəldi. Onlar gecəylə qorxub köcdü. Qaçış gedərkən Aruz qocanın körpə oğlu düşüb yolda qalır, bir şir tapıb götürür, bəsləyir...

Bir müddətdən sonra oğuz camaatı yenə öz yurduna qayıtdı. Oğuz xanın ilxiçisi gəlib xəbər gətirdi. Deyir: "Xanım, qamışlıqdan bir şir çıxır, sıçrayıb qaçmağı adam kimidir, atı vurub-basır, qanını sümürür".

Aruz deyir: "Xanım, bu bəlkə yerimizdən qaçanda düşüb itən körpə oğlumdur?". Bəylər atlandılar. Şirin yatağı üzərinə gəldilər. Şiri qaçırib, oğlanı tutdular. Aruz oğlanı evinə gətirdi. Şadlıq etdilər. Yemək-içmək oldu. Amma oğlanı nə qədər saxlayıb-ovundurdularsa, durmadı, şirin yataq yerinə qaçıdı. Yenidən tutub gətirdilər.

Dədəm Qorqud gəldi. Dedi: "Oğlum, sən insansan. Heyvanla həmsöhbət olma. Gəl, yaxşı atlar min, yaxşı ığidlərlə iş yürüt! Büyüyə qardaşının adı Qıyan Səlcikdir, sənin adın Basat olsun! Adını mən verdim, yaşını Allah versin!".

Oğuz camaatı bir gün yaylağa köcdü. Aruzun bir çobanı vardi. Qonur Qoca Sarı çoban deyərdilər adına. Oğuzların önündə bundan əvvəl kimsə köçməzdi. Uzun bulaq deyilən məşhur bir bulaq vardi. O bulağa pərilər qonmuşdu. Birdən qoyunlar ürkdü. Çoban qabaqdakı təkəyə hirsləndi, irəli getdi. Gördü ki, pəri qızlar qanad-qanada bağlayıb uçurlar. Çoban öz yapincısını üzərlərinə atdı. Pəri qızının birini tutdu. Tamah salıb, qucaqladı... Qoyun ürkməyə başladı. Çoban qoyunun qabağına qaçıdı. Pəri qızı qanad çalıb uçdu. Dedi: "Çoban, il tamam olanda məndəki əmanətini gəl, al!. Amma oğuzların başına bəla gətirdin!" Çobanın içində qorxu düşdü. Amma qızın ayrılığından bənizi saraldı.

Zaman gəldi, oğuzlar yenə yaylağa köcdülər. Çoban yenə bu bulağa gəldi. Yenə qoyun ürkdü. Çoban irəli gəldi. Gördü ki, bir ət toplusunu yatır, par-par parıldayır. Pəri qızı gəlib dedi: "Çoban, əmanətini budur, gəl götür! Amma Oğuzun başına bəla gətirdin!" – dedi. Çoban bu ət topasını görəndə təəccübləndi. Geri dönüb, sapand daşına tutdu. Vurduqca böyüdü; çoban həmin yiğnağı qoydu, qaçıdı; qoyunların ardınca düşdü.

Sən demə, o zaman Bayındır xan bəylərlə gəzməyə çıxmış. Bu bulağın üstünə gəldilər. Gördülər ki, bir təəccüblü şey yatır, başı-

ayağı bilinmir. Çevrəyə aldılar. Bir igid atdan düşüb onu tərpətdi-vurdu. Vurduqca böyüdü. Bir neçə igid də düşüb vurdu. Onlar vurduqca böyüdü. Aruz Qoca da enib vurdυ-silkələdi, birdən mahmızı həmin şeyə toxundu. Bu ət topasının pərdəsi yarıldı, içindən bir oğlan uşağı çıxdı. Gövdəsi adam gövdəsi, təpəsində bir gözü vardı. Aruz bu uşağı götürüb ətəyinə sarıldı. Dedi: "Xanım, bunu mənə verin, oğlum Basatla böyüdüm!".

Bayındır xan: "Sənin olsun!" – dedi.

Aruz Təpəgözü götürüb evinə getirdi. Buyurdu, bir dayə gəldi. Dayə əmcəyini ağızına verdi. Uşaq bir sordu, olan südünü içdi. İkinci dəfə sordu, qanını içdi; üçüncüdə canını aldı. Bir neçə dayə getirdilər. Təpəgöz onları həlak etdi. Gördülər olmur, "südlə bəsləyək" – dedilər. Gündə bir qazan süd çatmırdı. Bəslədilər, böyüdü, gəzməyə başladı. Oğlan uşaqları ilə oynayırdı. Uşaqların kiminin burnunu, kiminin qulağını yeməyə başladı. Xülasə, camaat bunun əlindən zara gəldi. Aciz qaldılar, Aruza şikayet edib ağlaşdırılar. Aruz Təpəgözü döydü-söyüdü, belə hərəkətləri qadağan etdi; Təpəgöz sözünə baxmadı. Axır ki, Aruz onu evindən qovdu.

Təpəgözün pəri anası gəlib oğlanın barmağına bir üzük keçirdi. "Oğul, sənə ox batmasın, bədənini qılinc kəsməsin!" – dedi.

Təpəgöz oğuzların arasından çıxdı, bir uca dağda məskən saldı. Yol kəsdi, adam oğurladı, böyük quldur oldu. Üzərinə bir neçə adam göndərdilər. Ox atdlar, batmadı. Qılinc vurdular, kəsmədi. Süngünü sancıdilar, yerimədi. Çoban-çoluq qalmadı, Təpəgöz hamını yedi. Oğuzların içində adam yeməyə başladı. Oğuzlar yiğisib onun üzərinə gəldilər. Təpəgöz görüb qəzəbləndi. Bir ağacı qoparıb yerindən atdı, əlli-almış adam həlak elədi. İgidlərin başçısı Qazana elə zərbə vurdu, dünya başına daraldı.

Qazanın qardaşı Qaragünə Təpəgözün əlində məğlub oldu. Dözən oğlu Alp Rüstəm həlak oldu.

Uşun qoca oğlu kimi pəhləvan onun əlində öldü; onun iki qardaşı da Təpəgözün əlində pak canını tapşırıdı.

Dəmir donlu Mamaq onun əlində məhv oldu. Bıgı qanlı Bükdüz Əmən də Təpəgöz tərəfindən məğlub edildi. Təpəgöz ağ saqqallı Aruz qocaya qan quşdurdu. Qiyan Səlcikin ödü yarıldı. Oğuzlar Təpəgözə heç nə edə bilmədilər, vahiməyə düşüb qaçdilar. Təpəgöz onların qarşısını aldı, geri qaytarıldı. Xülasə, oğuzlar yeddi dəfə qaçıdı,

Təpəgöz onların qarşısını alıb, yeddi dəfə geri oturdu. Oğuz yurdun Təpəgözün əlində əsir-yesir olub qaldı. Gedib Dədə Qorqudu çağırıldılar. Onunla danışdılar: “Gəlin, pay ayıraq, xərac verək!” – dedilər. Dədə Qorqudu Təpəgözün yanına göndərdilər. Gəldi, salam verdi. Deyir: “Oğul, Təpəgöz, oğuz yurdun əlində əsir olub, viran qaldı. Səninayağına məni göndəriblər. Sənə vaxtaşırı pay verək, deyirlər”. Təpəgöz dedi: “Gündə altmış adam yiğib verin yeməyə!”. Dədə Qorqud deyir: “Bu hesabla sən adam qoymaz, hamını qırarsan. Amma gündə iki adamla beş yüz qoyun verə bilərik!”.

Dədə Qorqud belə deyəndə Təpəgöz deyir: “Yaxşı, elə olsun! Lakin mənə həm də iki adam verin, yeməyimi bişirsin, mən yeyim!”.

Dədə Qorqud döndü, oğuz yurduna gəldi. Dedi: “Bunlu qoca ilə Yapaqlı qocanı Təpəgözə verin, xörəyini bişirsin! Bir də gündə iki adamlı beş yüz qoyun istəyir”. Camaat razılaşdı. Dörd oğlu olan birini verdi, üçü qaldı. Üç oğlu olan birini verdi, ikisi qaldı. İki oğlu olan birini verdi, biri qaldı.

Qapaqqan adlı bir kişivardı. İki oğlu vardı. Bir oğlunu vermiş, biri qalmışdı. İndi növbə dolanıb ona çatmışdı. Anası fəryad edib zar-zar ağladı. Sən demə, xanım, Aruz oğlu Basat harasa döyüşə gedibmiş; bu zaman gəlib çıxdı. Oğlanın anası dedi: “Basat indi çapqıncılıqdan gəlib. Gedim, bəlkə mənə bir əsir verdi, oğulcuğazımı qurtara bildim”.

Basat qızıl naxışlı günlüğünü qurub oturmuşdu ki, gördülər bir qadın gəlir. İçəri, Basatin yanına gəldi, salam verdi, ağladı. Dedi:

Ovuclarına siğmir lələkli oxun,
Yekə təkə buynuzundan bərk yayın var.
İç Oğuzda, Daş Oğuzda bəllidir adın,
Aruz oğlu, igid Basat, kömək et mənə!

Basat deyir: “Nə istəyirsən?”. Qadın deyir: “Vəfasız dünyada bir kişi meydana çıxıb. Oğuz elini yaylağa köçməyə qoymadı. Böyük iti polad qılıncılar bir tükünü kəsə bilmədi. Qarğı nizə oynadanlar dərisini dələ bilmədi. Qayın ağaçından düzəlmüş oxları atanlar ona kar etmədilər. İgidlərin başçısı Qazana bir zərbə vurdu. Qardaşı Qaragünə onun əlində əzildi. Biğι qanlı Bügdüz Əmən onun əlində döyüldü. Ağ saqqallı atan Aruza qan quşdurdu. Meydanda qardaşın Qıyan Səlcikin ödü yarıldı, can verdi. Qalın Oğuz bəylərinin də kimini şikəst etdi, ki-

mini həlak elədi. Yeddi dəfə Oğuz elini yerindən qovdu. Xərac istədi, aldı. İndi gündə iki adam, beş yüz qoyun istəyir. Bunlu qoca ilə Yapaqlı qocanı ona xidmətçi veriblər. Dörd oğlu olan birini verdi. Üç olan birini verdi, iki olan birini verdi. İki oğlum vardı, birini verdim, bir qaldı. Növbə firlanıb, mənə çatıb. Onu da isteyirlər. Xanım, mənə kömək et!”

Basatın qaranlıq çökmüş gözləri yaşıla doldu. Qardaşından ötrü soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Qayalıq yerdə tikilmiş otaqlarını
O zalım yixmişdir yəqin, qardaş!
İti qaçan atlarını tövlədən
O zalım seçmişdir yəqin, qardaş!
Təkhürküclü dəvələri qatarından
O zalım ayırmışdır yəqin, qardaş!
Şülənlərdə qırıldıqın qoyunları
O zalım qırılmışdır yəqin, qardaş!
Fərəhlənib gətirdiyin gəlinini
O zalım səndən ayırmışdır yəqin, qardaş!
Ağ saqqallı atamı “Oğul” deyə ağlatdın yəqin, qardaş!
Ağca üzlü anamı sizlatdın, yəqin qardaş!
Qarşidakı uca dağımın zirvəsi qardaş!
İti axan gözəl suyumun daşqını qardaş!
Güclü belimin qüvvəsi,
qaranlıq çökmüş gözlərimin işığı, qardaş!

“Qardaşımdan ayrıldım!” – deyə çox ağladı, zarıldadı. Basat həmin qadına bir əsir verdi. “Get, oğlunu xilas et!” dedi.

Qadın əsiri götürüb gəldi, oğlu yerinə verdi, həm də Aruzu “oğlun gəldi!” deyə müştuluqladı. Aruz sevindi. Qalın Oğuz bəyləri Basatı qarşılıdlar. Basat atasının əlini öpdü. Ağlaşdılar, hönkürdülər. Anasının evinə gəldi. Anası oğlunu qarşılıyıb qucaqladı. Basat atasının əlini öpdü. Görüşüb-aglaşdılar. Oğuz bəyləri toplaşdı. Yemək-içmək məc-lisləri oldu. Basat dedi: “Bəylər, qardaşımın qanını almaq üçün Təpə-gözlə qarşılaşmaq istəyirəm. Nə deyirsiz?”

Qazan bəy burada soylamış, görək, xanım, necə soylamışdır:

Böyük nəhəng oldu Təpəgöz,
Göydə çevirdim, yıxa bilmədim, Basat!

Böyük qaplan oldu Təpəgöz,
Uca dağlarda firlandıq, yıxa bilmədim, Basat!
Quduz aslana döndü Təpəgöz,
Qalın qamışlıqda yıxa bilmədim, Basat!
İgid olsan, yaxşıdır,
amma mən Qazandan artıq olmazsan, Basat!
Ağ saqqallı atanı ağlatma!
Ağ birçəkli ananı zarıldatma!

Basat deyir: “Mütləq gedəcəyəm!” Qazan deyir: “Özün bilərsən”. Atası ağlayıb deyir: “Oğul, ocağımı sahibsiz qoyma, rəhm elə, getməl!”. Basat deyir: “Yox, ağ saqqallı əziz ata, gedirəm”. Atasını eşitmədi, patarının qolundan bir tutam ox çıxardı, qurşağına keçirdi. Qılincını da qurşandı. Yayını qoluna saldı. Ətəklərini yiğisıldı. Atasının-anasının əlini öpdü, halallaşdı, “salamat qalın!” – dedi. Təpəgözün olduğu Salaxana qayasına gəldi. Gördü ki, Təpəgöz arxasını günə verib yatır. Öz belindən çekib bir ox çıxardı. Təpəgözün ciyinə bir ox vurdu. Ox keçmədi, parçalandı. Bir də atdı. O da para-para oldu. Təpəgöz qocalara dedi: “Bu yerin milçəyi bizi dilxor etdi!”. Basat bir də atdı. O da parçalandı, bir parçası Təpəgözün qabağına düşdü. Təpəgöz sıçradı, baxdı. Basati gördü, əlini əlinə çalıb qah-qahla güldü. Qocalara dedi: “Oğuzlardan bizə yenə bir yeməli-yetişmiş quzu gəlib”. Basati qabağına qatıb tutdu. Boğazından yapışıp yatağına gətirdi. Çəkməsinin boğazına soxdu. Dedi: “Ay qocalar, günorta üstü bunu mənimçin şışkabab eləyin, yeyim”. Yenə yuxuya getdi.

Basatin xəncərivardı. Çəkmənin boğazını yarib içindən çıxdı. Dedi: “Ay qocalar, bunun ölümü nədəndir?” Dedilər: “Bilmirik. Amma gözündən başqa ayrı yerde ət yoxdur”. Basat Təpəgözün başı ucuna gəldi. Göz qapağını qaldırdı. Baxdı gördü ki, gözü ətdəndir. Deyir: “Ay qocalar, süngünü ocağa qoyun, qızsın!”. Süngünü ocağa saldılar, qızardı.

Basat əlinə aldı. Adı gözəl Məhəmmədə salavat çəkdi. Süngünü Təpəgözün gözünə elə basdı ki, gözü məhv oldu. Təpəgöz elə nərə çəkdi ki, elə hayqırdı ki, dağ-daş titrədi. Basat sıçradı. Mağaraya qoyunların içində girdi. Təpəgöz bildi ki, Basat mağaradadır. Mağaranın qapısında durub bir ayağını qapının bir yanına, birini digər yanına qoydu. Dedi: “Ay qoyunların başçıları ərkəclər, bir-bir gəlin, keçin!”. Bir-bir gəlib keçdilər. Hər birinin başını siğalladı. “Toğlucuqlar, var-

dövlətim qaşqa qoç, gəlin, keçin!” - dedi. Bir qoç yerindən qalxdı, buynuzlayıb irəli cumdu. Basat bir anda qoçu basıb kəsdi, dərisini çıxardı, quyruğu ilə başını dəridən ayırmadı; dərinin içinə girdi. Basat Təpəgözün öünüə gəldi. Təpəgöz bildi ki, Basat dəri içindədir. Deyir: “Ay qaşqa qoç, mənim həlak olacağımı haradan bildin? Elə vurum səni mağara divarına ki, quyruğum mağaranı yağlasın!”. Basat qoçun başını Təpəgözün əlinə uzatdı. Təpəgöz qoçun buynuzundan bərk tutdu. Qaldıranda buynuzla dəri əlində qaldı. Basat Təpəgözün ayaqları arasından sıçrayıb çıxdı. Təpəgöz buynuzu götürüb yerə çirpdı. Dedi: “Oğlan, qurtuldunmu?” Basat deyir: “Tanrim qurtardı”. Təpəgöz deyir: “Ay oğlan, al bu barmağımdakı üzüyü barmağına tax, sənə ox və qılinc kar eyləməsin”.

Basat üzüyü alıb barmağına keçirdi. Təpəgöz deyir: “Oğlan, üzüyü alıb taxdinmi?”. Basat deyir: “Taxdim”. Təpəgöz Basatin üzərinə atılıb, xəncərlə vurub-kəsdi. Basat sıçrayıb kənarda durdu, gördü ki, üzük yenə Təpəgözün ayağı altına düşüb qalib.

Təpəgöz deyir: “Qurtuldunmu?” Basat deyir: “Tanrim qurtardı”. Təpəgöz deyir: “Oğlan, o günbəzi görürsənmi?”. Deyir: “Görürəm”. Təpəgöz deyir: “Mənim xəzinəm var. Get möhürlə, o qocalar götürməsinlər!”. Basat günbəzin içinə girdi. Gördü ki, qızıl-gümüş yiğilmişdir. Baxanda hər şeyi unutdu. Təpəgöz günbəzin qapısını tutdu. Dedi: “Günbəzə girdinmi?”. Basat deyir: “Girdim”. Təpəgöz deyir: “İndi elə vurum ki, günbəzlə bir yerdə darmadağın olasan”. Basat “lailahə illallah, Məhəmmədən-rəsulallah!” – dedi. Həmin anda günbəz yarıldı, yeddi yerdən qapı açıldı. Basat qapıların birindən çıxdı.

Təpəgöz əlini günbəzə soxdu. Elə vurdı ki, günbəz alt-üst oldu. Təpəgöz deyir: “Oğlan, qurtuldunmu?” Basat deyir: ”Tanrim qurtardı”. Təpəgöz deyir: “Sənə ölüm yoxmuş! O mağaranı görürsənmi? Basat deyir: “Görürəm!”. Deyir: “Orada iki qılinc var: biri qınlı, biri qınsız. Mənim başımı o qınsız qılinc kəsər. Get götür, mənim başımı kəs!”.

Basat mağara qapısına getdi. Gördü bir qınsız qılinc durmadan enir-qalxır. Basat fikirləşdi: “Bununla ehtiyatlı olmalıyam!”. Öz qılincini çıxardı, qarşısına tutdu. Qılinci iki para oldu. Getdi, bir ağac gətirdi, qılincın qabağına tutdu. Onu da iki para eylədi. Sonra yayını əlinə aldı. Oxla o qılinc asılan zənciri vurdu. Qılinc yerə düşüb kömüldü. Öz qılincini qınnıa qoydu. Həmin qılincın dəstəyindən bərk tutdu. Gəlib dedi: “Ay Tə-

pəgöz, necəsən?” Təpəgöz dedi: “Ay oğlan, yenə ölmədinmi?”. Basat deyir: “Tanım qurtardı”. Təpəgöz dedi: “sənə ölüm yoxmuş!”.

Təpəgöz çağırıb soylamış, görək, nə soylayıb demişdir:

Gözüm, gözüm, yalnız gözüm!
Sən yalnız gözlə mən oğuz yurdunu əsir etdim!
Ala gözündən ayırdın, igid, məni!
Şirin candan ayırsın Allah səni!
Belə ki mən çəkirəm göz dərdini,
Heç igidə verməsin Allah göz bu günü!

Təpəgöz yenə deyir:

Hardan gəldin sən igid, yerin nə yerdir?
Qaranlıq gecədə yol azsan, ümidiñ nəyədir?
Böyük bayraq götürən xanınız kimdir
döyüş günü öndə?
Ağ saqqallı atanın adı nədir?
İgid əger igid ərdən ad gizlətsə, eyibdir.
Adın nədir, igid, söylə mənə!

Basat Təpəgözə soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Olduğum yer, yurdum mənim Günortacdır!
Qaranlıq gecədə yol azsam, ümidim Allahadır.
Böyük bayraq götürən xanımız Bayındır xan,
Döyüş günü öndə gedən qəhrəmanımız Salur Qazan.
Anamın adını soruşsan, – Qaba ağacdır!
Atamın adını soruşsan, – xaqan aslandır!
Mənim adımı soruşursan, – Aruz oğlu Basatdır!

Təpəgöz deyir:

“Süd qardaşıyıq, qiyma mənə!”.

Basat deyir:

Ay əbləh, ağ saqqallı atamı ağladıbsan,
Ağ birçəkli qoca anamı inlədibsen.
Doğma qardaşım Qiyan Səlciki öldürmüssən.

Ağca üzlü gəlinimizi dul etmişsən.
Ala gözlü uşaqlarını yetim qoymuşsan.
Böyük, iti polad qılincımı çəkməyince,
Qafalı-papaqlı başını kəsməyince,
Al qanını yer üzünə tökməyince,
Qardaşım Qıyanın qanını almayıncı
qoyarammı sağ qalasan, -qoymaram!

Təpəgöz də burada soylayıb demişdir:

Deyirdim ki, qalxıb yerimdən durum,
Qalın Oğuz bəyləriylə əhdimi pozum,
Qollarında şahinləri öldürüm.
Bircə dəfə adam ətindən doyum.
Qalın Oğuz bəyləri üstümə gəlsə,
Deyirdim ki, qaçıb Salaxana qayasına girim.
Mancanaqla ağır daşlar atım, -deyirdim.
Göydən başıma düşən daşla ölüm, -deyirdim.
Ala gözdən məhrum etdin, igid, məni!
Şirin candan məhrum etsin Allah səni!

Təpəgöz bir daha soylayıb demişdir:

Ağ saqqallı qocaları çox ağlatmışam,
Ağ saqqalın qarğışımı tutdu ola, gözüm səni?
Ağ birçəkli qariları çox ağlatmışam,
Anaların göz yaşımı tutdu ola, gözüm, səni?
Bığ yeri tərləmiş cavanları çox yemişəm,
Cavanlıqlarımı tutdu ola, gözüm, səni?
Əlləri xinalı qızçığazları çox yemişəm,
Ovucları-qarışları tutdu ola, gözüm, səni?
Belə ki mən çəkirəm gözümün göynəmini,
Heç kimə verməsin Allah göz yükü, göz qəmini!
Gözüm, gözüm! Yalnız gözüm!

Basat hirsəndi, yerindən durub gəldi. Təpəgözü nər dəvə kimi
dizi üstünə çökdürdü. Təpəgözün öz qılinci ilə boynunu vurdu. Başını
yayın kirişinə taxdı, sürüyə-sürüyə mağara qapısına gəldi.

Basat Bunlu qoca ilə Yapaqlı qocanı oğuz elinə müştuluqçu göndərdi.
Onlar ağ-boz atlar minib çapdılar. Qalın Oğuz ellərinə xəbər çatdı.

At ağızlı Aruz qocanın evinə çapar gəldi. Ona Basatın sevinc xəbərini verdi: “Muştuluq! Oğlun Təpəgözü öldürdü!”.

Qalın Oğuz bəyləri yetişdilər. Salaxana qayasına gəldilər. Təpəgözün başını ortaya gətirdilər.

Dədəm Qorqud gəlib şadlıq havası çaldı. Mərd igidlərin başına nə gəldiyini dedi-danişdı. Eləcə də Basata xeyir-dua verdi:

Qara dağa yetəndə sən, keçid versin!

Aşqın-daşqın sular keçsən, keçid versin! İgidliklə qardaşının qanını aldın. Qalın oğuz bəylərini fəlakətdən qurtardın. Qadir Allah üzünü ağ etsin, Basat! -dedi.

Sizə də xeyir-dua verək, xanım:

Ölüm gəldikdə sizi pak imandan ayırmasın!

Günahınızı adı əziz Məhəmməd Mustafaya

bağışlasın, xanım, hey!

BƏKİL OĞLU İMRAN BOYU

Qam Šan oğlu Bayındır xan yerindən durmuşdu. Yüksək evini qara yer üzərində ucaltmışdı. Hündür alaçığı göy üzünə dirənmişdi. Min yerdə ipek xalçalar döşətdirmişdi. İç Oğuz və Daş Oğuz bəyləri toplaşmışdılar.

Doqquz təmənlik Gürcüstanın xəracı gəldi: bir at, bir qılinc və bir çomaq gətirdilər.

Bayındır xan bərk dilxor oldu. Dədəm Qorqud gəldi, şadlıq havası çaldı. “Xanım, niyə qanın qaralıb?” – dedi. Deyir: “Necə qaralmasın, hər il qızıl-gümüş gəlirdi, cavanlara-bəylərə verirdik, xatırları şad olurdu. İndi bunları kimə verək ki, onunçun xoş olsun?”.

Dədə Qorqud deyir: “Xanım, bunun üçünü də bir igidə verək, oğuz elinə qaravul çəksin!”. Bayındır xan “Kimə verək?” – dedi, sağına-soluna baxdı. Heç kim razı olmadı. Bəkil deyilən bir igid vardı. Ona baxdı, dedi: “Sən nə deyirsin?” Bəkil razı oldu. Qalxdı, yeri öpdü. Dədəm Qorqud gətirilən qılinci onun belinə bağladı. Çomağı çıynınınə saldı, yayı qoluna keçirdi.

Bəkil şahanə ayğırı çəkdirib mindi. Qohum-əqrəbasını ayırdı, evesiyini yiğisərdi, oğuz elindən köcdü. Bərdəyə, Gəncəyə gedib məskən saldı. Gedib doqquz təmənlik Gürcüstan sərhəddində çadır qurdı. Qaravulçuluq elədi. Buralara yad kafir gəlsə idi, başını oğuz elinə hədiyyə göndərərdi. İldə bir dəfə Bayındır xanın divanına gedirdi.

Bir dəfə yenə Bayındır xandan adam gəldi ki, tez gəl. Bəkil də gəldi. Hədiyyələrini yerə qoydu, Bayındır xanın əlini öpdü. Xan da Bəkili qonaq etdi. Yaxşı at, yaxşı qaftan, bolluca xərclik verdi. Üç gün tam əzizlədi, hörmət etdi. “Bəkili üç gün də ov əti ilə qonaq eləyək, bəylər!” – dedi.

Ova hazırlıq üçün car çəkildi. Elə ki, ov hazırlığı tamam oldu, kimi atını, kimi qılincını, kimisi də yay çəkib ox atmağını təriflədi. Salur Qazan nə özünü, nə atını təriflədi. Amma bəylərin hünerində danışdı.

Üç yüz altmış altı igid ova atlansa, keyik üzərinə yürüş olsa, Bəkil yay qurmaz, ox atmazdı. Elə yayı bileyindən çıxarıb, buğanın-sığının boynuna atardı, çəkib durğuzardı. Ariq olsa, qulağını dələrdi ki, ovda bəlli olsun. Amma kök olsa, boğazlayıb kəsərdi.

Bəylər, qulağı deşik keyik ovlayanada “bu, Bəkiliň nişan etdiyidir”, – deyə ona göndərirdilər.

Qazan bəy dedi: “Bu hünər atındır, ya igidindir?”. Dedilər: “Xanım, igidindir!”. Xan dedi: “Yox, at işləməsə, ər öyünməz. Hünər atındır”. Bu söz Bəkile xoş gəlmədi. Dedi: “İgidlər içində bizi bədnam edib, quşqunumuzadək palçığa batırdın”. Bayındır xanın hədiyyəsini önüne qoydu; xandan küsdü, divandan çıxdı. Atını gətirdilər. Ala gözlü igidlərini də götürüb evinə gəldi. Oğlanları qarşısına gəldi, onları oxşamadı. Ağ üzülxanımı ilə danışmadı. Qadın burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Qızıl taxtının yiyəsi, igid bəyim!
Göz açaraq gördüğüm,
Könül verib sevdiyim,
Qalxaraq yerindən durub gəldin.
Ala gözlü igidlərini yanına saldın.
Arqubeldən, Ala dağdan gecə aşdın.
Coşğun axan gözəl sudan gecə keçdin.
Ağ alınlı Bayındır xanın divanına
gecə getdin, bəylər ilə yedin-içdin.
Hərə öz qohum-qardaşı ilə deyib-güldümü?
Qəriblikdə təklənmək xətrinə dəydimi?
Hamı, xanım, altında yaxşı atın yoxdur!
Alnıni örtən qızıl işıqlı zirehin yoxdur!
Ala gözlü bəylərini oxşamırsan,
Ağca üzülx sevgilinlə danışmırısan,
halın niyə belədir?

Bəkil soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Qalxaraq yerimdən durub getdim,
Qarayallı gözəl Qazlıq atı mindim.
Arqubeldən, Ala dağdan gecə keçdim.
Coşğun axan gözəl sudan ötüb-keçdim.
Ağ alınlı Bayındırın divanına çapar yetdim.
Ala gözlü bəylərlə yedim-içdim.
Hər kəsi öz qohum-qardaşıyla mehriban gördüm.
Bizdən tamam üz döndəribdir xan, gördüm.
Elimi-günümü köçürüb gəlin,
Doqquz tümenlik Gürcüstana gedək,
Oğuz elindən üz döndərdim, qəti bilin!

Arvadı deyir: “İgidim, bəy igidim! Padşahlar Allahın kölgəsidir. Padşahına ağ olanın işi düz getirməz. Təmiz ürəkdə pas olsa, şərab açar. Sən gedəli, xanım, çılpaq qalan uca dağların ovlanmayıbdır. Ova atlan çıx, könlün açılsın!”

Bəkil gördü ki, arvadın ağılı-başı yaxşıdır. Qazlıq atını çəkdirib mindi. Ova getdi.

Ov ovlayıb gəzərkən qabağına bir yaralı keyik çıxdı. Bəkil onun üstünə at saldı. Buğanın arxasından yetişdi. Yay kirişini boynuna atdı. Buğa acıqlanmışdı. Özünü uca bir yerdən atdı. Bəkil atın cilovunu saxlaya bilməyib, keyiklə bərabər uçundu. Sağ oyluğu qayaya toxunub sindi. Bəkil ayağa durub ağladı. Dedi: “Böyük oğlum, böyük qardaşım da yoxdur!..” Sonra paltarının qolundan bez çıxarıb, atının tərkindəki qayışları dartıb qırdı. Qaftanının altından ayağını ata bərk sarıldı. Var qüvvəsi ilə atının yalına sərildi. Ovçularдан ayrı düşmüş Bəkilin sinəbağısı sürüşüb boğazına keçdi. Yaşadığı sahəyə yaxınlaşdı. Oğlu İmrən pəhləvan atasının qarşısına gəldi. Gördü bənizi saralmışdır, sinəbağı boğazına keçmişdir. Oğlan burada Bəkilin yoldaşlarını soruşub soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Qalxaraq yerindən durub gəldin,
Qara yallı gözəl Qazlıq atını mindin.
Yalçın uca dağlar etəyinə ova getdin.
Qara donlu kafırlrlə rastlaştınmı?
Ala gözlü igidlərini qirdirdinmı?
Öz dilinlə bir neçə söz söylə mənə!
Qara başım qurban olsun, ağam, sənə!

Bəkil oğluna soylamış, görək, xanım, nə soylamış, demişdir:

Oğul, ay oğul!
Qalxıb yerimdən durdum, gəldim.
Uca dağların döşünə ova çıxdım.
Qara donlu kafırlərə uğramadım.
Ala gözlü igidlərimi qirdirmadım.
Sağ-salamatdır, igidlərim, qəmlənmə!
Üç gündür ki, əhvalım yox, xəstəyəm!
Oğul, at üzərindən götür məni, yatağa sal! dedi.

Aslan balası yenə aslandır. Atasını atın üstündən qamarlayıb tutdu, yatağına gətirdi; cübbəsini üzərinə atdı. Qapını örtdü.

Bu yandan igid bəylər gördülər ki, ov pozulmuşdur; hər biri öz evinə gəldi.

Bəkil beş gün öz divanına çıxmadı. Ayağının sindığını kimsəyə demədi. Bir gecə döşək üstündə bərk-bərk inlədi, ah-vay etdi. Arvadı dedi: “İgid bəyim, sürü ilə düşmən gəlsəydi qorxmazdın. Atına iti ox dəysəydi, əyilməzdin. Adam öz qucağında yatan arvadına da sirlini deməzmi? Sənə nə olub? Bəkil dedi: “Gözəlim, atdan düşdüm, ayağım sindi”.

Arvad əlini əlinə vurub qaravaşa xəbər verdi. Qaravaş da çıxıb qapiçiya söylədi. Otuz iki dişdən çıxan söz bütün camaat arasında yayıldı: “Bəkil atdan yixıllıb, ayağı sinibdir...”

Deyilənə görə, kafirin casusuvardı. Bu xəbəri eşidib getdi, təkurə xəbər verdi. Təkur deyir: “Qalxıb yerinizdən durun, yatan yerdə Bəkil bəyi tutun! Ağ əllərini qollarından bağlayın. Gecikmədən gözəl başını kəsin. Al qanını yer üzünə töküñ. Elini-yurdunu çapıb talayın. Qız-gəlinini əsir edin!”.

Bəkilin də orada casusuvardı. Bəkilə xəbər göndərdi. Dedi: “Başınıza çarə eyləyin, üstünüzə düşmən gəlir”. Bəkil yuxarı baxdı; “Göy uzaq, yer də bərk!” deyə düşündü. Oğlunu yanına çağırıb soylamış, görək, xanım, nə soylayıb, demişdir:

Oğul, oğul, ay oğul!
Qaranlıq çökmüş gözümün işığı oğul!
Güclü belimin qüvvəsi oğul!
Gör axırda nələr oldu,
Mənim başıma nələr gəldi.
Oğul, qalxaraq yerimdən durub getdim,
Boynu sınsın, o gözəl Al ayğırı mindim,
Ov ovlayıb quş vurarkən yoruldu,
sürüşərək məni yerə vurdu.
Sağ oyluğum sindi.
Gör, bələli başıma nələr gəldi.
Uca dağlardan xəbər aşmışdır,
Aşqın-daşqın sulardan xəbər keçmişdir.
Dəmir Qapı Dərbənddən xəbər getmişdir.

Alca atlı Şöklü Məlik bərk pusqu qurmuşdur.
Pusduğu vaxtdan uca dağlara duman düşmüsdür.
“Yatdığı yerdə Bəkil bəyi tutun!” – demişdir,
“Ağ əllərini qollarından bağlayın!” – demişdir.
“Qan töküb yerini-yurdunu çapın!” – demişdir.
“Ağ üzlü qız-gəlinin əsir tutun!” – demişdir.
Oğul, qalxaraq yerindən dur gəl!
Qarayallı gözəl Qazlıq atını min!
Yalçın qayalı Ala dağı gecəylə aşib,
Ağ alılı Bayındır xanın divanına get!
Ədəb-ərkanla Bayındır xana salam ver!
Bəylər bəyi olan Qazanın əlin öp!
“Ağ saqqallı atam xəstədir”, söylə,
Qazan bəy mütləq mənə yetişsin, söylə!
Gəlməsən, yurdumuz talandı, söylə!
Qız-gəlinim əsir getdi özgə elə!

Bu yerdə oğlan atasına soylamış, görək, xanım, nə soylamış-demişdir:

Ata, nə söyləyir, nə danışırsan?
Ürəyimi, bağrimi nə dağlayırsan?
Qalxaraq öz yerimdən çox durmuşam,
Qarayallı Qazlıq atıma çox minmişəm.
Arqubeli, Ala dağı ov xətrinə aşmamışam.
Ağ alılı Bayındırın divanına getməmişəm.
Qazan kimdir? Mən onun əlini öpməmişəm.
Altındakı Al ayğırını mənə ver,
Elə çapım, bassın onu qoy qan-tər!
Əynindəki dəmir donunu mənə ver,
Qolçaq, yaxa tikdirim mən səninçin!
Böyük, iti polad qılınçı mənə ver,
Bircə anda başlar kəsim səninçin!
Qarğı budağından olan süngünü ver mənə,
Sancım onu mən səninçin düşmən köksünə!
Ağ lələkli iti oxunu ver mənə,
Atıb sancım istədiyin düşmənə!
Ala gözülü üç yüz iğid qos mənə,
Bu döyüşü həsr eləyim Məhəmmədin dininə!

Bəkil deyir: “Ölüm ağzın üçün, oğul! Bəlkə də mənim keçmiş günlərimi xatırlatmayacaqsan...Aya, geyimimi gətirin, oğlum geysin! Al ayğırimı gətirin, oğlum minsin! El vahiməyə düşməmiş oğlum gedib döyüş meydanına girsin!”.

Oğlanı geyindirib-kecindirdilər. Gəlib ata-anası ilə görüşdü. Əllərini öpdü. Üç yüz igidi yanına salıb, döyüş meydanına getdi.

Al ayğır düşmən qoxusu hiss edəndə ayağını yerə döyərdi, tozu göyə çıxardı.

Kafirlər dedi: “Bu at Bəkilindir, biz qaçıraq”. Təkur dedi: “Ədə, yaxşı baxın. Bu gələn Bəkilsə, sizdən əvvəl mən qaçıram”.

Gözətçi gözlədi. Gördü ki, at Bəkilindir, ancaq Bəkil üzərində deyil. Atın belindəki quş kimi bir oğlandır. Gəlib təkura xəbər verdi. Deyir: “At, yaraq və işıqlı zireh Bəkilindir, Bəkil içində deyil!”. Təkur deyir: “Yüz adam seçin, gurultu qoparib hay-küy salın, oğlanı qorxudun. Oğlan quş ürəkli olar, meydanı qoyub qaçacaq”.

Yüz kafir seçilib oğlanın üzərinə gəldi. Kafir oğlana soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Oğlan, oğlan, ay oğlan,
haramzada oğlan!
Altında Al ayğırı arıq oğlan.
Böyük, iti polad qılınçı gödək oğlan!
Əlindəki süngüsü sıniq oğlan!
Dəstəyi ağ tozlu yayı nazik oğlan!
Biləyində doxsan oxu seyrək oğlan!
Yanındakı yoldaşları çılpaq oğlan!
Qaranlıq çökmiş gözləri çökük oğlan!
Şöklü Məlik səni möhkəm pusmuş,
Meydandakı o oğlani tutun, demiş,
Əllərinini-qollarını bağlayın, demiş,
Bircə anda gözəl başın kəsin, demiş.
Al qanını üzünə axıdın, demiş...
Ağ saqqallı atan varsa, ağlatma!
Ağ birçəkli anan varsa, inlətmə!
Yalqız igid alp olmaz,
Yovşan dibi bərk olmaz.
Əcəli çatmış əbləh oğlu əbləh,
Qayıdır, dön burdan geri!

Oğlan da burada soylamış, görək, nə soylayıb, demişdir:

Ey itim kafir, hərzə-hərzə danışma!
Altımda Al ayğırımı nə bəyənmirsən?
səni görüb oynayır.
Əynimdəki dəmir donum çiynim qısır.
Böyük iti polad qılincım qınımı doğrayır.
Qarğı budağından süngümü nə bəyənmirsən?
Köksünü dələrək göyə fırladar.
Dəstəyi ağ tozlu bərk yayım zar-zar inləyir,
Oxlarım öz qabının kişini dəlir.
Yanında igidlərim döyüş istəyir.
İgid adama hədə-qorxu gəlmək eyibdir.
Ay kafir, bəri gəl, döyüşək!

Kafir deyir: "Oğuzun arsızı türkmanın dəlisinə bənzəyir, buna bax a!..." Təkur deyir: "Gedin soruşun, oğlan Bəkilin nəyidir?". Kafir gəlib oğlana soylamış, görək, necə soylamışdır:

Bilirik ki, altındakı Al ayğır Bəkilindir,
Bəkil hanı?
Böyük, iti polad qılincın Bəkilindir,
Bəkil hanı?
Əynindəki dəmir donun Bəkilindir,
Bəkil hanı?
Yanındaki igidlərin Bəkilindir,
Bəkil hanı?
Əgər Bəkil burdadırsa,
gecəyədək biz vuruşaq,
Dəstəyi ağ tozlu olan
bərk yaylar darterdəraq.
Ağ lələkli kəskin, iti
oxlarla biz atışaq.
Sən Bəkilin, de, nəyisən,
tez ol, söylə bizə, oğlan!

Bəkilin oğlu burada soylamış, görək, xanım, nə soylamış, demişdir: "Ay kafir, sən məni tanımırısanmı? Ağ alınlı Bayındır xanın bəy-

lərbəyisi Salur Qazan, onun qardaşı Qaragünə çaparaq yetişdi. Dönə-bilməz Tülək Vuran, Dözən oğlu Alp Rüstəm, Boz atlı Beyrək bəy Bəkilin evində yeyib-içirdilər; casus səndən xəbər gətirdi. Altındakı Al ayğıra Bəkil məni mindirdi. Böyük iti polad qılincını qüvvət üçün verdi: qarğı budağından olan süngüsünü qeyrət üçün verdi; üç yüz ığidini mənə yoldaş kimi qoşdu. Mən Bəkilin oğluyam, ay kafir! Bəri gəl, döyüşək!”.

Kafir təkur deyir: “Hələ bir döz, əbləh oğlu, mən sənə gəlim çatım!” Altı pərli gürzünü ələ alıb, atını oğlanın üzərinə sürdü. Oğlan qalxanını gürzün qabağına tutdu. Kafir yuxarıdan aşağıya doğru oğlanı bərk vurdı: qalxanını ovdu, dəbilqəsini əzdi, üz-gözünü siyirdi, ancaq oğlanı məğlub edə bilmədi. Gürzlə döyüsdülər, iti polad qılıncla vu-ruşdular, atla-atla meydanda qılınlaşdırılar; ciyinləri doğrandı, qılinc-ları ovulub töküldü, bir-birinə üstün gələ bilmədilər. Qarğı budağından olan süngülərlə çarpışdırılar, meydanda buynuzlarını bir-birinə sancmaq istəyən bugalar kimi döş-döşə geldilər; süngüləri sindi, bir-birini təslim edə bilmədilər. At üzərindən bir-birilə qapışır-dartışdılar. Kafirin gücü çox idi, oğlan əldən düşdü. Allah taalaya yalvarıb soylamış, görək, necə soylamışdır:

Ucalardan ucasan, uca Tanrı!
Kimsə bilməz necəsən, gözəl Tanrı!
Sən Adəmə tac verdin,
Şeytana lənət etdin.
Bir günahdan ötrü qapından qovdun.
İbrahimî tutdurdun.
Xam genə büründün.
Götürüb oda atdırın.
Odu gülşənə döndərdin
Birliyinə sığındım, əziz Allah,
mənə kömək et!

Kafir dedi: “Oğlan, məğlub olanda Allahınamı yalvarırsan? Sənin bir allahın varsa, mənim yetmiş iki bütxanəm var!” Oğlan deyir: “Ey lənətə gəlmış azğın, sən bütlərinə yalvarırsan, mən varlıqları yoxdan var edən Allahımı sığınram”.

Allah taala Cəbrayıla əmr etdi ki: ”Ey Cəbrayıl, get, o quluma qırx kişi qüvvəsi verdim”.

Oğlan kafiri götürüb yerə vurdu. Burnundan qanı düdük kimi şorladı. İmran sıçrayıb kafirin boğazını şahin kimi ələ keçirdi.

Kafir deyir: “İgid, aman ver, sizin dininiz hansıdır? Qəbul edirəm”. Barmaq qaldırıb şəhadətini söylədi, müsəlman oldu. Qalan kafirlər bunu bildilər, meydani qoyub qaçıdlar.

İmranın yoldaşları kafirin yurd-yuvasını dağıtdılar, qızını-gəlinini əsir etdilər.

Oğlan öz atasına müştuluqçu göndərdi ki, döyüşdə qalib çıxdım. Ağ saqqallı atası onu qarşayıb, boynunu qucaqladı. Dönüb evlərinə gəldilər. Atası uca dağda oğlan üçün yaylaq ayırdı. İti gedən Qaracıq atlar üçün tövlə ayırdı. Ağ üzlü oğluna şülənlik üçün ağca qoyunlar ayırdı. Ala gözlü oğluna al örtüklü gəlin aldı. Ağ alınlı Bayındır xan üçün pay ayırdı; oğlunu götürüb, onun divanına getdi. Əlini öpdü.

Padşah Qazan oğlu Uruzun sağ yanında ona yer göstərdi. Gözəl naxışlı cübbə-çuxa geyindirdi.

Dədəm Qorqud gəlib şadlıq havası çaldı. Bu oğuznaməni düzdü-qoşdu. “Bəkil oğlu İmranın olsun!” – dedi. İgidlərin başına nə gəldiyini söylədi. Xeyir-dua verək, xanım!

Yerli uca dağların yıxılmasın!
Kölgəlik iri ağacın kəsilməsin!
Allah verən ümidin üzülməsin!
Günahınızı adı gözəl Məhəmmədə
bağışlasın Allah, xanım, hey!

UŞUN QOCA OĞLU SƏYRƏK BOYU

Oğuzların zamanında Uşun qoca deyilən bir kişi vardı. Övladdan iki oğlu vardı. Böyük oğlunun adı Əyrək idi. Pəhləvan, cəsur yaxşı bir igid idi. Haçan istəsə, Bayındır xanın divanına gedib-gəlirdi. Bəylərbəyi olan Qazanın divanında onun üçün qapı-baca yox idi. Bəyləri aşağı başda qoyub, Qazanın lap öündə otururdu. Heç kimə qaynayıb-qarışmırı.

Xanım, yenə bir gün Əyrək bəyləri qoyub yuxarı başa keçəndə Tərsuzamış deyilən bir oğuz igidi dedi: “Ay Uşun qocanın oğlu, bu oturan bəylər hər biri oturduğu yeri qılınçı ilə, çörəyi ilə alıbdır. Əyə, sən başmı kəsdin, qanmı tökdün, acmı doyuzdurdun, yalnız adammı geyindirdin?”.

Əyrək deyir: “Ay Tərsuzamış, baş kəsib-qan tökmək hünərdirmi?”. Dedi: “Bəli, əlbəttə, hünərdir!”. Tərsuzamışın sözü Əyrəyə təsir elədi. Durdu Qazan bəydən yürüş üçün icazə istədi. İzn verildi. Çağırdılar, döyüşçülər yiğildi. Üç yüz nizəli seçmə igid Əyrəyin yanında cəmləşdi. Meyxanada beş gün yemək-içmək oldu. Ondan sonra Şirokuz kənarından Göycə dənizədək sahəni çalıb-taladılar. Böyük qənimət əldə etdilər. Əyrəyin yolu Əlincə qalasına düşdü. Qara təkur orada bir qoruq düzəltmişdi. Quşlardan bu daireyə qaz, toyuq; heyvanlardan keyik, dovşan doldurub, buranı oğuz igidləri üçün tələ etmişdi.

Uşun qoca oğlunun da yolu bu qoruğa düşdü. Qoruğun qapısını sindirdilər. Sığın-keyik, qaz-toyuq qırıldılar; yedilər-içdilər. Atlarının yəhərlərini götürdülər, öz geyimlərini çıxardılar.

Qara təkurun casusu vardı, bunları gördü. Gəlib deyir: “Aya, oğuzlardan bir böyük atlı geldi. Qoruğun qapısını sindirdilər, atlarının yəhərini götürüb, geyimlərini çıxartdılar. Ədə, nə durursuz?”

Altı yüz qara donlu kafir bunların üzərinə hücum etdi. İgidləri qırıldılar, Əyrəyi tutdular. Əlincə qalasında zindana saldılar.

Uca-uca dağlardan, aşqın-daşqın sulardan xəbər keçdi. Qalın Oğuz ellərinə xəbər çatdı. Uşun qocanın hündür evi öündə şivən qopdu. Qaza bənzər qızı-gəlini ağ çıxarıb qara geydi. Uşun qoca Əyrəyin ağca üzü anası ilə “Oğul, oğul!” – deyə hönkürtü ilə aqlaşdılar.

Yiyəsi olan böyükür, qabırğalı boy atır. Deyilənə görə, xanım, Uşun qocanın kiçik oğlu Səyrək yaxşı, pəhləvan cüssəli cəsur bir igid

oldu. Bir gün yolu bir yığıncağa düştü, oturdular. Yeyib-içdilər. Səyrək sərxoş oldu. Bayıra – ayaq yoluna çıxdı. Gördü ki, yetim bir oğlan bir qızla dalaşır. “Əyə, sizə nə olub?” – deyə bir şillə birinə, bir şillə də o birinə vurdu. Köhnə donun biti, yetim oğlanın dili acı olar. Yetim dedi: “Ə, bizim yetimliyimiz bəs deyil? Bizi niyə vurursan? Hü-nərin varsa, qardaşın Əlincə qalasında əsirdir, get onu xilas elə!”.

Səyrək dedi: “Ədə, qardaşımın adı nədir?”. Dedi: “Əyrəkdir”. Səyrək öz-özünə dedi: “Əyrəyə Səyrək yaraşır; qardaşım sağmış, daha fikir eləmərəm. Qardaşsız oğuz elində durmaram. Qaranlıq çök-müş gözlerimin işığı qardaş!” – deyib ağladı. İçəriyə – məclisə gəldi. Oturanlardan icazə istədi. “Bəylər, salamat qalın!” – dedi. Atını gətir-dilər, mindi; çapılı atasının evinə gəldi. Atından düştü. Anasının dilini arayıb, bir söz eşitmək istədi. Səyrək burada görək nə soylamış, nə soylayıb demişdir:

Qalxaraq, ay ana, yerimdən durub
Qarayallı gözəl Qazlıq atımı mindim.
Çarpaz yatan Ala dağın
ətəyinə getdim.
Qalın Oğuz elində bir məclis varmış,
ora düştüm.
Yemək-içmək vaxtı ağ-boz atlı
bir çapar gəldi.
Dedi, “Əyrək” adlı bir ığid çıxdan əsir idi,
Allahın köməyilə dustaqlıqdan çıxıb gəlib.
Böyük-kicik qalmayıb;
hamı getdi o ığidin qarşısına.
Ana, mən də gedimmi, nə deyirsən?

Anası burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Ağzin üçün ölüm, oğul!
Dilin üçün ölüm, oğul!
Qarşidakı uca dağın yixılmışdı,
ucaldı axır!
Coşğun axan güzel suyun qurumuşdu,
çağladı axır!
İri ağaçda qol-budağın qurumuşdu,
cucərib göyərdi axır!

Qalın Oğuz bəyləri ilə sən də get, oğul!
O igidə çatan kimi ağ atından en, oğul!
Əllə görüş, o igidə salam ver,
Əlini öpüb, boynunu da qucaqla!
Uca dağıımın başısan, söylə!
Nə durmusan, oğul, atını çap, get!

Oğlan anasına soylamış, görək, nə soylayıb demişdir:

Ana, ağzin qurusun!
Ana, dilin çürüsün!
Mənim öz qardaşım varmış,
yolumdan qayitmaram!
Oğuz elində qardaşsız durmaram!
Ana haqqı Tanrı haqqı olmasayıd,
Böyük iti polad qılincımı götürərdim,
Bircə anda gözəl başını kəsərdim,
Ağ qanını yer üzünə tökərdim,
ana, zalim ana!

Atası deyir: “Yanlış xəbərdir, oğul. Qaçış gələn sənin böyük qardaşın deyil, ayrisıdır. Mənim kimi ağ saqqallı atanı ağlatma! Qocalmış ananı inlətmə!” Oğlan burada soylayıb demişdir:

Üç yüz altmış altı igid ova çıxsa,
Keyik sürüsü üstündə hay-küy qalxsa,
Qardaşlı igidlər inamlı qalxıb vurur.
Qardaşızın ənsəsinə yumruq vursalar,
Ağladıqca dörd yanına baxıb durur,
Gözlərindən dayanmadan acı yaşlar axıdır.
Ala gözlü oğlunuzla görüşənədək
Bəy baba, xanım ana, salamat qalın!

Ata-ana “yanlış xəbərdir, getmə, oğul!” – dedilər. Oğlan: “Məni yolumdan eləməyin. Qardaşım tutulan qalaya getməyincə, onun ölü yə diri olduğunu bilməyincə, ölübsə, qanını almayıncə Qalın Oğuz elinə qayitmaram!” – dedi.

Ata-ana ağlaşış Qazan üçün adam saldılar. “Oğlan qardaşını yada salıb gedir. Bizə nə məsləhət verirsən?” – dedilər. Qazan deyir: “Aya-ğına ət tuşağı vurun!”.

Nişanlısı vardı, tez yır-yığış edib, Səyrəyi evləndirdilər. Atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç kəsdirdilər. Oğlanı gəlin otağına saldılar. Qızla yorğan-döşəyə girəndə oğlan qılincını çıxardı, qızla özü arasında qoydu. Qız dedi: "Qılincını qımına qoy, igid, murad ver, murad al, bir-birimizə sarılaq!". Oğlan dedi: "Ay yaramaz qızı, qardaşımın üzünü görmeyince, ölmüşsə, qanımı almayıncı muradıma çatsam, qoy qılincımla doğranım, oxuma sancılım, oğlum doğulmasın, doğularsa on yaşına çatmasın!". Dedi və ayağa durdu, tövlədən bir şahanə at çıxardı, yəhərlədi, döyük paltarını geyindi. Dizlərinə, qollarına zireh qapqlar bağladı. Dedi: "Qız, sən mənim üçün bir il yola bax! Bir ildə gəlməsəm, iki il bax! İki ildə gəlməsəm, üç il bax! Gəlməsəm, o vaxt bil ki, ölmüşəm. Ayğır atımı kəsdirib, ehsanımı ver! Gözün kimi tutarsa, könlük kimi sevərsə, ona get!". Qız burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

İgidim, mən səni bir il gözlərəm,
Bir ilə gəlməsən, iki il gözlərəm.
İki ilə gəlməsən, üç-dörd il gözlərəm.
Dörd il yox, beş-altı il gözlərəm.
Altı yolun ayricında çadır quraram,
Gedəndən-gələndən xəbər soruşaram.
Xeyir xəbər gətirənə at, don verərəm,
qaftanlar geydirərəm.
Şər xəbər gətirənin başını kəsərəm.
Erkək bir milçək də sinəmə qondurmaram.
Murad verib, murad al, sonra get, igidim!

Oğlan deyir: "Ay yaramaz qızı, qardaşımın başına and içmişəm, dediyimdən dönmərəm!".

Qız öz-özünü deyir: "Mənə qədəmi ugursuz gəlin deyincə, utanmaz-arsız gəlin desinlər. Qaynatama, qayınanama xəbər verim gərək". Soylamış, görək nə demişdir:

Atamdan yaxşı qayınata!
Anamdan yaxşı qayınana!
Qaytabanın buğrası ürküb gedir,
Sarvan öünü aldı, döndərə bilmir,
Qaracıq ayğırın ürküb gedir,

İlxıcı öünü alı, döndərə bilmir.
Yaylağın qoçları ürküb gedir,
Çoban öünü alı, döndərə bilmir.
Ala gözlü oğlun qardaşını anıb gedir,
Ağca üzlü gəlinin döndərə bilmir,
sizə məlum olsun!

Ata-ana ah etdilər, yerlərindən qalxdılar. “Oğul, getmə!” – dedilər. Gördülər, çarə olmadı. Oğlan “Qardaşım tutulan o qalaya getməyə bilmərəm!” – dedi. Ata-anası: “Get, oğul. Yolun uğurlu olsun! Gedib-qayıtmaq qismətində varsa, sağ salamat gedib gələsən!” -dedilər.

Öyrək ata-anasının əlini öpdü. Sıçrayıb Qaracığ atına mindi. Gecəni gündüzə qatıb atını çapdı. Üç gün gecəli-gündüzlü at çapdı. Dərəşəm sərhədindən keçib, o qardaşının tutulduğu qoruğa gəldi. Gördü ki, ilxıcı kafirlər day güdürlər. Qılinc çəkib altı kafiri yerə sordı. Atla fırlanıb dayları ürküdü; qovub həmin qoruğa saldı. Üç gün gecə-gündüz at çapmış yorğun igidin gözlərini yuxu basdı. Səyrək atının yüyənini biləyinə bağlı, yatıb yuxuya getdi.

Kafirin casusuvardı. Gəlib təkura dedi: “Oğuzdan bir dəli igid gəldi. İlxiçılırı öldürdü, dayları ürküdü-qovdu, gətirib qoruğa saldı”.

Təkur deyir: “Altmış yaraqlı adam seçin; getsinlər, tutub gətirsinlər”.

Altmış yaraqlı adam seçib getdilər. Gözlənilmədən altmış dəmir donlu kafir oğlanın üzərinə gəldi. Səyrəyin mindiyi ayğır yaxşı atlardandı; at qulağı tez eşidər. Atların kişnərtisini, geyim-kecimlərin qıçılıtısını eşidən ayğır çəkib oğlanı oyatdı. Oğlan gördü ki, bir alay atlı gəlir, yerindən sıçradı. Adı gözəl Məhəmmədə salavat çəkdi. Atına mindi. Qaradonlu kafirləri qılınclayıb, qalaya saldı. Yenə yuxusundan əl çəkə bilməyib yerinə getdi, yatdı. Yenə atının yüyənini biləyinə keçirdi.

Kafirlərin sağ qalanları qaçaraq təkurun yanına gəldilər. Təkur deyir: “Tfu, üzünüzə! Altmış adam bir oğlanı tutə bilmədiniz!”. Bu dəfə oğlanın üzərinə yüz kafir gəldi. Ayğır yenə oğlanı oyatdı. Səyrək gördü ki, bir alay atlı gəlir. Durdu, atına mindi. Adı gözəl Məhəmmədə salavat çəkdi. Kafirləri qılıncdan keçirib qalaya basdı; atını döndərib, yenə öz yerinə gəldi. Yuxusu gəldi, yenə yatdı. Atının yüyənini yenə biləyinə keçirdi. Bu dəfə at oğlanın qolundan açılıb qaçıdı...

Kafırlar yenə təkurun yanına gəldilər. Təkur deyir: “Bu dəfə üç yüz adamla gedin!”.

Kafırlar dedi: “Getmirik, kökümüzü kəsib, hamımızı qırar!”. Təkur deyir: “Bəs necə eləyək? Gedin o dustaq igidi çıxarıb götərin. “Təpəyənin köpünü süsəyən yatırar”. At verin, geyindirin!”.

Gəldilər, Əyrəyə dedilər: “İgid, təkur sənin gücünə-qeyrətinə sığındı. Burada bir dəli igid yolçunun-dilənçininin, çoban-çolوغun çörəyini əlindən alır. Tut o igidi öldür, səni azad eləyək, çıx get!”. Əyrək “Yaxşı, olsun!” – dedi.

Əyrəyi zindandan çıxardılar. Saç-saqqalını ülgüclədilər. Bir at, bir qılınc verdilər. Üç yüz kafiri də ona yoldaş kimi qoşular. Səyrəyin üzərinə gəldilər. Üç yüz kafir kənarda durdu.

Əyrək deyir: “Hani o dəli igid?”. Uzaqdan göstərdilər. Əyrək deyir: “Gəlin gedək, tutaq!”. Kafırlar deyir: “Təkur sənə əmr eləyib, sən get!”. Əyrək deyir: “Odur, yatır, gəlin gedək!”. Kafırlar deyir: “Hay-hay, nə yatmaq, qoltuğunun altından baxır. Qalxar, gen dünyani başımıza daraldar”. Əyrək dedi: “İndi mən gedim, əl-ayağını bağlayım, ondan sonra siz gələrsiz”. Sıçrayıb kafırların arasından çıxdı. Atını sürüb, Səyrəyin üzərinə gəldi. Atından düşüb, yüyəni bir budaga ilişirdi. Baxdı gördü ki, bu cavan on dörd gecəlik aya bənzəyir. Bu gözəl, ala gözlü gənc igid puçur-puçur tərləyib yatır. Gələndən-ge-dəndən xəbəri yoxdur. Əyrək dolanıb, cavanın başı ucuna gəldi. Gördü ki, belində qopuzu var. Çıxarıb əlinə aldı. Soylamış, görək, xanım, nə soylamış-demişdir:

Qalxaraq yerindən duran igid,
Qarayallı gözəl Qazlıq atı minən,
Arqubeli, Ala dağı gecə aşan,
Coşqun axan gözəl suyu üzüb keçən,
Qəribliyə gələn belə yatarmı?
Mənim kimi qollarını, əllərini
bağladaraq donuz damında yatarmı?
Ağ saqqallı atasını, ağ birçəkli anasını
inlədərmə, ağladarmı?
Niyə yatırsan, igid?
Qafil olma, gözəl başını qaldır, igid!
Ala gözlərini aç, igid!

Allah verən şirin canını yuxu almış,
İgid, əllərini qollarından bağlatma!
Ağ saqqallı atanı, qarı ananı ağlatma!
Qalın Oğuzdan gələn igid, necə igidsən?
Səni yaranan haqqı üçün durub gəl!
Dörd yanını kafir tutubdur bil!

Oğlan gərnəşib ayağa durdu. Qılincının dəstəyindən yapışdı ki, onu vura, gördü ki, onun əlində qopuz vardır. Dedi: “Ay kafir, Dədəm Qorqudun qopuzuna hörmət edib vurmadım. Əgər əlində qopuz olmasayıdı, qardaşımın başına and olsun, səni iki para edərdim. Səyrək burada çəkib qopuzu onun əlindən aldı, soyladı, görək, xanım, nə soyladı:

Sübh tezdən yerimdən durmağım qardaş üçündür,
Ağ-boz atları yormağım qardaş üçündür.
Qalanızda dustaq varmı, kafir, de mənə?!
Dərdli başım qurban olsun, kafir sənə!

Böyük qardaşı Əyrək burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Ağzin üçün ölüm, qardaş!
Dilin üçün ölüm, qardaş!
Yerini-yurdunu soruşsam, nə yerdir?
Qaranlıqda azıb, yol arasan,
ümidiñ nəyədir?
Böyük bayraq götürən xanınız kimdir?
Döyüş günü öndə duran igidiniz kimdir?
İgid, sənin atan kimdir?
İgid adamın igiddən ad gizlətməsi eyibdir,
igid, söylə, adın nədir?

Bir daha soylayıb demişdir:

Qaytabanımı güdən sarvanımsanmı?
Qaracıq atımı güdən ilxiçımsanmı?
Yaylağımı güdən çobanımsanmı?
Qulluğumda dayanan naibimsənmi?
Beşikdə qoyub getdiyim qardaşımsanmı?
İgid, söylə mənə!
Dərdli başım qurban olsun bu gün sənə!

Səyrək burada böyük qardaşına soylayıb dedi:

Qara dövranda yol azsam, ümidim Allahdır,
Böyük bayraq götürən xanımız Bayındır xandır!
Döyüş günü öndə duran igidimiz Salur Qazandır!
Atamın adını soruşursan, Uşun qocadır!
Mənim adımı bilmək istəsən, Səyrəkdir!
Qardaşım varmış, deyirlər, adı Əyrəkdir!

Bir daha soylayıb demişdir:

Qaytabanını güdən sarvanınam,
Qaracıq atını güdən ilxıçınam.
Beşikdə qoyub gəldiyin qardaşınam.

Böyük qardaş Əyrək burada soylamış, görək, xanım, necə soylayıb demişdir:

Ağzın üçün ölüm, qardaş!
Dilin üçün ölüm, qardaş!
Ərmi, igidmi oldun, qardaş!
Qəribliyə qardaşın üçün sənmi gəldin, qardaş?

İki qardaş qalxıb qucaqlaşıb görüşdülər. Əyrək kiçik qardaşının boyunu öpdü. Səyrək isə böyük qardaşının əlini öpdü.

Qabaq tərəfdən kafırlər baxışıb deyirlər: “Deyəsən, güləşdilər? Kaş ki, bizimki bassın!”. Gördülər ki, qucaqlaşıb görüşdülər, Qazlıq atlarını mindilər.

İki qardaş qara donlu kafırlərin üstünə at sürüb qılınc çaldı; onları qırıb çatdılar, qovub qalaya saldılar. Sonra gəlib həmin qoruğa girdilər. Atları bayırı çıxardılar. Hərlədib-fırladıb atları qabaqlarına qatdılar. Dərəşəm suyunu üzüb keçdilər. Gecəni gündüzə qatıb, Oğuz yurdunun sərhədinə yetişdilər.

Səyrək qanlı kafırlərin əlindən qardaşını xilas etdi. Ağ saqqallı atasına müştuluqçu göndərdi. “Atam qabağıma gəlsin!” – dedi.

Uşun qocanın qapısına çapar gəldi: “Muştuluq! Gözün aydın! Oğullarının ikisi də birlikdə sağ-salamat gəldi”, – dedilər.

Qoca eşidib şad oldu. Gumbur-gumbur təbillər çalındı. Qızıl-tunc borular göye ucaldıldı. O gün böyük, geniş otaqlar tikildi. Atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç kəsdirildi.

Qoca bəy oğullarının qarşısına gəldi. Atından endi, oğlanları ilə qucaqlaşış görüşdü: “Sağ-salamatsızmı, yaxsızızmı, oğullar?” – dedi. Günlüyü qızıl tağlı evlərinə gəldilər. Şadlıq, yemək-içmək oldu.

Uşun qoca böyük oğlu üçün də gözəl gəlin gətirdi. İki qardaş bir-birinə sağıdış oldu; atlarını çapıb gəlin otaqlarına getdilər. Öz murad-larına yetişdilər.

Dədəm Qorqud gəlib boy boyladı, soy soyladı:

Əvvəl-axır uzun ömrün sonu ölümdür!
Ölüm geldikdə Allah sizi təmiz imandan ayırmasın!
Günahınızı Məhəmmədin üzü suyuna bağışlasın!
“Amin” deyənlərin üzünü görəsən,
xanım, hey!

SALUR QAZANIN DUSTAQ OLDUĞU VƏ OĞLU URUZUN ONU XİLAS ETDİYİ BOY

Deyilənə görə, xanım, Trabzon təkuru bəylər bəyi olan Qazan xana bir şahin göndərmişdi. Bir gecə yeyib-içib oturarkən şahinçibاشıya deyir: “Əyə, sabah şahinləri götür, xəlvətcə ova çıxaq!”

Səhər erkən atlara minib, ov yerinə getdilər. Bir sürü qaz gördülər. Qazan şahini buraxdı, qazları ovlaya bilmədi. Şahin uçub göyə qalxdı. Gözlədilər, şahin Tumanın qalasına endi. Qazan çox pərt oldu. Şahinin ardınca düşdü, dərə-təpə aşdı. Kafir elinə gəldi. Gedərkən Qazanın gözünü yuxu tutdu. Bəylər dedilər: “Ay xan, qayıdaq!”. Qazan dedi: “Bir az da irəli gedek!”. Baxdı, bir qala gördü. Dedi: “Bəylər, gəlin yataql!”.

Qazanı “kiçik ölüm” tutdu, uyudu. Oğuz bəyləri yeddi gün yatardı, ona görə də yuxuya “kiçik ölüm” deyirdilər.

Sən demə, o gün Tumanın qalasının təkuru ova çıxıbmış. Casus gəlib deyir: “Bir böyük atlı gəldi, bəyləri yatdı, yuxuya getdi”. Təkur adam göndərdi ki, kim olduğunu bilin!

Gələnlər bildi ki, bunlar oğuzlardandır. Gəlib təkurə xəbər verdilər. Təkur da dərhal qoşunu yiğdi, bunların üzərinə gəldi. Qazanın bəyləri baxıb gördülər ki, düşmən gəlir, dedilər: “Qazanı qoyub getsək, evində bizi qırarlar. Yaxşısı budur ki, burada qırılaq!”. Kafiri qarşılıdlar, döyüsdülər. Qazanın iyirmi beş bəyini həlak etdilər. Qazanın üstünə düşdülər. Yatdığı yerdə tutdular. Əl-ayağını bərk bağladılar, bir arabaya qoyub, örkcənle möhkəm sarıldılar. Arabanı çəkib, yola düşdülər.

Gedərkən araba qıçırtsından Qazan oyandı, gərnəşdi, qollarındaki örkcəni tamam qırdı. Arabanın üstündə oturdu. Əlini əlinə çalıb, qah-qahla güldü. Kafirlər dedilər: “Nə gülürsən?” Qazan dedi: “Ay kafirlər, bu arabanı beşiyim sandım. Sizi yamrı-yumru dayəm sandım”.

Qazanı bu cür götirdilər. Tumanın qalasında bir quyuya atdılar. Quyunun ağızına bir dəyirman daşı qoydular. Yemək-içməyini dəyirman daşının deşiyindən verirdilər.

Bir gün təkuron arvadı deyir: “Gedim, Qazanı görüm, necə kişidir ki, bu qədər adamlara zərbə vururmuş?”. Arvad gəlib zindançıya qapını açdırdı. Çağırıb deyir: “Qazan bəy, halin necədir? Güzəranın yer altında xoşdur, yoxsa yer üzündə? İndi nə yeyirsən, nə içirsən və nə-yə minirsən?”. Qazan deyir: “Ölülərinə xörək verdiyin vaxt əllə-

rindən alıram. Həm də ölülərinizin yorğasını minirəm, tənbəllərini yedəkləyirəm”.

Təkərun arvadı deyir: “Qazan bəy, səni dininə and verirəm, yeddi yaşında bir qızçıqazım ölmüşdür, rəhm eylə, ona minmə!”.

Qazan deyir: “Ölülərinizin arasında ondan yorğası yoxdur, elə ona minirəm!”. Arvad deyir: “Vay, sənin əlindən nə yer üzündə dirimiz, nə də yer altında ölməz xilas olurmuş!”. Gəldi, təkərə dedi: “Rəhm eylə, o yad oğlunu quyudan çıxar. Yer altında qızçıqazımı minirmiş; qızçıqazın belini üzər. Qalan ölülərimizi bir yerə yiğib, onlar üçün verdiyimiz xörəyi-yeməyi əllərindən çəkib alır, yeyirmiş. Onun əlindən nə ölməz, nə dirimiz xilas olurmuş! Dinin eşqinə, o kişini quyudan çıxar”.

Təkur bəylərini topladı. Deyir: “Gəlin Qazanı quyudan çıxarıñ, bizi tərifləsin, oğuz elini pislösün. Bundan sonra şərt qoysun ki, bizim elimizə düşmənciliyə gəlməyəcək”.

Getdilər, Qazanı quyudan çıxarıb gətirdilər. Dedilər: “And iç ki, bizim elimizə düşmənciliyə gəlməyəcəksən. Həm də bizi təriflə, oğuz elini xəcil elə, ucuz tut; səni buraxaq, çıx get!”. Qazan deyir: “Vallah, billah, doğru yolu görürkən əyri yoldan gəlmərəm!”. Dedilər: “Vallah, Qazan yaxşı and içdi”. “İndi, Qazan bəy, di, bizi təriflə!” – dedilər. Qazan deyir: “Mən yer üstündə adam tərifləmərəm. Bir adam gətirin, minim, sizi tərifləyim”. Getdilər, kafirlərdən bir kişini gətirdilər. “Bir yəhər, bir yüyən”, – dedi, gətirdilər. Qazan, kafirin belinə yəhər saldı, ağızına yüyən vurdu. “Qolanını” çəkdi, sıçrayıb belinə mindi. Dizlərini onun dizlərinə vurdu. Qabırğasını qarnına yapışdırıldı. Yüyənini çəkdi, ağızını ayırdı, kafiri öldürdü. Əyilib üzərində oturdu. Deyir: “Ay kafirlər, qopuzumu gətirin, sizi tərifləyim!”.

Getdilər, qopuzu gətirdilər. Qazan qopuzu əlinə alıb burada soylamış, görək, xanım, nə soylayıb demişdir:

On min düşmən gördümsə, “oyunum” dedim.
İyirmi min düşmən gördümsə, qaçmadım.
Otuz min düşmən gördümsə, ot saydım.
Qırx min düşmən gördümsə, qıya baxdım.
Əlli min düşmən gördümsə, el vermədim.
Altmış min düşmən gördümsə, dindirmədim.
Səksən min düşmən gördümsə, səksənmədim.
Doxsan min düşmən gördümsə, silahlanmadım.

Yüz min düşmən gördümsə, üz döndərmədim.
Üzü dönməz, kütləşməyən qılincımı ələ aldım.
Məhəmmədin dini eşqinə qılinc çaldı.
Hündür yerdə yumru başı top tək kəsdim.
Onda belə “ərəm, bəyəm” deyə öyünmədim.
Çox öyünən kişilərdə bir kişilik görmədim!
Əlinə düşmüş ikən ey kafir, öldür məni,
Böyük qılincını sal boynuma, kəs başımı,
qılincından qorxan deyiləm!
Öz əslimə, öz kökümə xain çıxan deyiləm!

Bir soy da soylayıb demişdir:

Yüksək-yüksək böyük dağdan daş yuvarlansa,
Öz dizini – oyluğunu qarşısına tutan mənəm.
Fironun sütunu tək yerdə yüksək qalansa,
O tayları dizi ilə tutub duran Qazan mənəm.
Böyük-böyük bəylərin oğlanları dalaşanda
Qamçı altına salıb döyən-vuran Qazan mənəm.
Uca dağda dolu yağısa, qara-qatı duman dursa,
Qaracığ atın qulaqları çovğunluqda görünməsə,
Bələdçisiz qorxu çəkən igidlər də yol yanılısa,
Bələdçisiz yol tanıyan, yol bacaran Qazan mənəm.
Yeddi başlı əjdahaya rast gəlib yetişdim.
Heybətindən, qorxusundan bu sol gözüm yaşardı.
“Hey gözüm? Bir ilanda nə var belə, qorxdun!” – dedim.
Mən onda da “ərəm, bəyəm” deyə öyünmədim,
Çox öyünən kişilərdə bir kişilik görmədim.
Əlinə düşmüş ikən, ay kafir, öldür məni,
Çək qılinci, kos başımı, mən ki qorxan deyiləm!
Öz əslimə, öz kökümə xain çıxan deyiləm!
Oğuzun igidləri dura-dura mən sənin
Şərəfinə, səninə tərif yaxan deyiləm!

Qazan burada bir daha soylamışdır:

Qayalıqda salınmışdır kafirin bir şəhəri,
Əmmanın sularında yuyunur sahilləri.
Sağa-sola çırpınib baş vurur üzgülər,

Su dibində firlanıb dönürdü dənizçilər.
“Tanrı mənəm!” deyirlər su dibində azğınlar.
Düzü qoyub, tərsini söyləyir qız-gəlinlər.
Qızıl aşiq oynadır Sancıdanın bəyləri;
Altı dəfə oğuzlar getdi, ala bilmədi.
Altı nəfər igidlə ora mən Qazan getdim.
Altı gündə qalanı mən aldım, məğlub etdim.
Kilsəsini yixaraq, yerində məscid tikdim,
dua-namaz oxutdum.
Qızını-gəlinini ağ köksündə oynatdım,
bəylərini qul etdim.
Mən onda da “ərəm, bəyəm” deyə öyünmədim!
Çox öyünən kişilərdə bir kişilik görmədim!
Əlinə keçmiş ikən, ey kafir, öldür məni,
Çal qılınçı, kəs başımı, mən ki, qorxan deyiləm!
Öz əslimə, öz kökümə xain çıxan deyiləm!

Qazan yenə soylayıb demişdir:

Dağda-daşda qabağımdan çox qaçıbdır,
ey kafir, atan sənin.
Oynatmışam qabağımda, çox firlanıb
qız-gəlinin...
Ağca qala Sürməlidə at oynatdım.
Atla Harun elinə çapdım, çatdım.
Ağ hasarın qalasının bürcünü yixdim.
Ağ gümüş götirdilər, “heçdir, puçdur” söylədim.
Qızıl-altun götirdilər, adice “misdir” dedim.
Ala gözlü qız-gəlini götirdilər, aldanmadım.
Kilsəsini yixib orda məscid tikdim,
Qızılınlı-gümüşünü talan etdim.
Onda da mən “ərəm, bəyəm” deyə öyünmədim.
Çox öyünən kişilərdə bir kişilik görmədim!
Əlinə düşmüş ikən, ey kafir, öldür məni,
Öz əslimə, kökümə xain çıxan deyiləm!
Şərəfinə, səninə terif yaxan deyiləm!

Qazan bəy burada bir daha soylayıb demişdir:

Ağ qayanın qaplanının erkəyində bir köküm var,
Ortac qırda sizin keyik sürüünüzü rahat qoymaz.

Ağ sazin aslanından bir köküm var,
Ala qaz tək otlamağa düzlərində bir at qoymaz.
Qorxu bilməz qurd balası erkəyindən bir köküm var.
Qorxusundan çobanların qoyunları otarammaz.
Ağ sunqur quşunun erkəyi tek bir köküm var,
Qorxusundan ala ördək, qara qazın suya qonmaz.
Uruz adlı oğul verdim Qalın Oğuz elinə,
Bir qardaşım var ki mənim, adı igid Qaragünə,
Xəbər tutub, qolundakı şahinini sağ qoymazlar!
Əlinə düşmüş ikən, ey kafir, öldür məni!
Mən ki, sənin qılincindən qorxan deyiləm!
Öz əslimə, öz kökümə xain çıxan deyiləm!

Bir daha soylayıb demişdir:

İt kimi mırıldayan
Çerkəz donuzlusən sən.
Kiçik donuz şülenin,
Torba saman döşeyin,
Yarım kərpic yasdığın,
Yonma ağac tanrındır,
Mənim köpəyim kafir!
Oğuzlar dura-dura,
Səni tərifləmərəm!
Sonra öldürəcəksən,
İndicə öldür məni.
Onsuz da mən ölümən,
qandan qorxan deyiləm!
Allah qoysa, sağ qalsam,
Mən səni öldürərəm!

Kafırlər dedi: "Bu bizi tərifləmədi. Gəlin, bunu öldürək!". Kafir bəyləri yiğişib gəldilər. Yenə dedilər: "Bunun oğlu var, qardaşı var, bunu öldürmək olmaz". Gətirib donuz damına saldılar.

At ayağı iti, ozan dili çevik olur. Qazanın öldürünü-qaldığını heç kim bilmədi...

Sən demə, xanım, Qazanın kiçik bir oğlu varmış; böyüyüb bir igid oldu. Bir gün ata minib divana gəlirkən bir kişi deyir: "Məgər sən

Qazan xanın oğlu deyilsən?”. Uruz hirslənib deyir: “Ay yaramaz, mənim atam Bayındır xan deyildirmi?”. Deyir: “Yox, o, ananın atasıdır, sənin babandır”. Uruz: “Öyə, bəs mənim atam ölüdür, ya diri?” – deyə soruşur. Deyir: “Diridir, Tumanın qalasında dustaqdır”. Belə deyəndə oğlan utanmış halda atını qaytarıb geri döndü, anasının yanına gəldi. Burada anasına soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Ay ana, mən xan oğlu deyiləmmiş,
Qazan xanın oğluyammış...
Bunu mənə niyə əvvəl demirdin?
Ana haqqı – Tanrı haqqı olmasayıd,
Qara polad iti qılınçı çəkərdim,
Qəfilcədən gözəl başını kəsərdim,
Al qanını yer üzünə tökərdim!

Anası ağlayıb deyir: “Oğul, atan sağdır, amma söyləməyə qorxurdum, kafir elinə gedəsən, özünü vurdurub həlak olasan. Canım oğul, ona görə sənə demirdim;ancaq əmin üçün adam sal, gəlsin, görək, nə deyir”.

Adam göndərdi, əmisini çağırtdırdı; o da gəldi. Uruz deyir: “Mən atamın dustaq olduğu qalaya gedirəm”. Birlikdə danışdilar. Bütün bəylərə xəbər çatdı: “Uruz atası üçün gedir, yaraqlanıb gəlin!”.

Qoşun toplanıb gəldi. İgid Uruz qurduğu çadırları açdırdı, silah yüklerini hazırlatdırdı. Qaragünə qoşunun başçısı oldu. Boruları göyə ucaldıb köçdülər. Yola düşdülər.

Yol üzərində kafirin Aya Sofya adlı kilsəsi vardı. Keşişlər qoruyur, nezarət edirdilər. Cox keçilməz-alınmaz kilsə idi. Atdan düşüb tacir donu geyindilər. Tacir qiyafəsində qatır-dəvələrini çəkib gəldilər.

Kafirlər gördülər ki, gələnlər tacirə bənzəmir, qaçıb qalaya girtilər, qapılarını bağladılar. Bürcə çıxb “kimlərsiz?” – dedilər. Bunlar: “Tacirlərik” – dedilər. Kafirlər “Yalan söyleyirsiz” – deyə daşa tutdular. Uruz atdan düşüb deyir: “Atamın qızıl qədəhindən şərab içən, məni sevən kimdir, atdan düşsün! Bunların qapısına bir-bir gürz vurraq!”. On altı igid sıçrayıb atdan düşdü. Qalxan tutdular. Gürzlərini ciyinlərinə saldılar. Qapıya gəldilər, bir-bir gürz vurub qapını sindirdilər, içəri girdilər. Kafirlərin hamisini qırıldılar, bir nəfəri sağ qoymadılar ki, gedib özünükürlərə xəbər versin. Malını talan etdilər. Öz qoşunlarının üzərinə qayıtdılar.

Kafırların bir malotaramı vardı. Gördü ki, qalanı aldılar. Qaçış təkərun yanına getdi, Aya Soyfanın alındığını xəbər verdi: “Nə oturursuz, üzərinizə düşmən gəlib, başınıza çarə eləyin!” -dedi.

Təkur, bəyləri bir yerə yiğdi. “Bunlarla neyləyək?” - dedi. Bəylər dedilər: “Bunun yolu odur ki, Qazanı onların qabağına çıxaraq”. Bu fikri bəyəndilər. Gedib Qazanı çıxartdilar, təkərun qabağına gətirdilər. Təkur dedi: “Qazan bəy, üstümüzə düşmən gəlib. Bizi bu düşməndən qorusan, səni buraxarıq. Həm də xərac verməyə razı olarıq. Ancaq sən də and iç ki, bizim bu elimizə düşmənciliklə gəlməyəcəksən”. Qazan deyir: “Vallah, billah doğru yolu görə-görə əyri yolla gəlmərəm!”. Kafırlar “Qazan yaxşı and içdi”, - deyə sevindilər. Təkur qoşunun seçmə dəstələrini yiğib meydana gəldi. Çadır qurdurdu. Kafirin qoşunu Qazanın ətrafına yiğildi. Qazana geyim-keci gətirdilər; qılınc, süngü və sair döyüş silahları ilə onu yaraqlandırdılar.

Bu zaman oğuz igidləri alay-alay gəldi, gumbur-gumbur təbillər, nağaralar çalındı.

Qazan gördü ki, bir ağ-boz atlı, ağ bayraqlı, dəmir donlu bəy oğuz qoşununun önündə gəldi. Çadırını qurdurdu. Alay bağlayıb durdu. Onun ardınca Qaragünə gəldi, o da öz dəstəsini düzüb durdu. Elə bu zaman Qazan atını meydana sürüb, özünə tay döyüşü istədi.

Boz atlı Beyrək at çapıb meydana girdi. Qazan burada soylamış, görək, xanım, nə soylayıb, demişdir:

Yerindən qalxaraq duran igid, nə igidsən?
Əyninə bəy dəmir donu geyən igid, nə igidsən?
Adın nədir, igid, söylə mənə!

Beyrək burada soylayıb demişdir:

Aya, kafir, sən məni tanımirsanmı?
Parasarın Bayburd hasarından sıçrayıb uçan,
Adaxlısını ayrışı alırkən tutub alan
Baybörə xan oğlu Bamsı Beyrək deyirlər mənə,
Bəri gəl, ay kafir, döyüşək!

Qazan burada bir daha soylayıb deyir:

İgid, qoşunun önündə ağ bayraqlı alay durdu,
Başçı düzüb dəstəsini, çadırını öndə qurdu.

Ağ-boz ata minən igid nə igiddir, kimlərdəndir?
And verirəm öz başına, igid bunu söylə mənə!

Beyrək deyir: “Ay kafir, kimlərdən olacaq, bəyimiz Qazanın oğludur!”. Qazan ürəyində dedi: “Allaha şükür, mənim oğlancığım böyük igid olub”.

Beyrek: “Ay kafir, nə onu-bunu soruşursan məndən?” - dedi. Qazanın üzərinə at sürdü. Qanadlı gürzünü qaldırıb Qazanı vurdu. Qazan özünü tanıtdırmadı, qarmalayıb Beyrəyin biləyindən tutdu, dartıb də-yənəyini əlindən aldı. Beyrəyin ənsəsinə bir dəyənək zərbəsi vurdu. Beyrək atın boynunu qucaqlayıb, geri qayıtdı. Qazan dedi: “Ey Beyrək, get, bəyinə de gəlsin!”.

Bunu gördü, İlək qoca oğlu Dönəbilməz Tüləkvuran meydana girdi. Qazan burada soylayıb deyir:

Sübh tezdən öz yerindən duran igid, nə igidsən?
Bədəvi atını oynadaraq gələn igid, nə igidsən?
İgidin igiddən ad gizlətməsi eyibdir,
Adın nədir, igid, söylə mənə!

Tüləkvuran deyir:

Ay kafir, mənim adımı bilmirsənmi?
Öz adına xor baxıb eldən çıxan,
Əlli yeddi qalanın kiliđini alan
İlək qoca oğlu Dönəbilməz Tüləkvuran
mənə deyirlər!

O, süngüsünü əlinə alıb, atını irəli sürdü. “Qazana sancım”, – deyə fikirləşdi,ancaq sanca bilmədi, yan keçdi. Qazan atla irəli cumdu. Süngüsünü çəkib əlindən aldı, təpəsinə vurdu. Süngü para-para olub ovuldu. Dedi: “Əyə, əbləh oğlu, bəyinə de gəlsin!”. O da qayıtdı. Qazan yenə igid istədi. Dözən oğlu Alp Rüstəm at sürüb meydana girdi. Qazan burada yenə dedi:

Qalxaraq yerindən durub gələn,
Gözəl Qazlıq atını minən,
Nə igidsən, adın nədir, de mənə!

Alp Rüstəm deyir:
Qalxıb yerindən duran-gələn,
İki qardaş uşağını
öldürüb zəlil gəzən,
Dözən oğlu Alp Rüstəm mənə deyərlər!

O da Qazana hücum etdi. “Məğlub edim” dedi, edə bilmədi. Qazan bəy buna da bir zərbə vurdu. Dedi: “Ay yaramaz, get, bəyinə de, gəlsin!”.

O da döndü. Qazan yenidən igid istədi. Uruzun atının yüyənini əmisi Qaragünə tutmuşdu. Uruz yüyəni çəkib bir anda əlindən aldı, qılinc çəkib, atasının üzərinə at saldı. Durmayıb çıynınə qılinc endirdi. Qılinc Qazanın geyimini kəsib, çıynınə dörd barmağadək yara vurdu. Al qani şoruldayıb qoynuna axdı.

Uruz yenə döndü ki, bir də vursun, Qazan burada çağırıb oğluna soyladı, görək, xanım, nə soyladı:

Uca dağımın zirvəsi, qüruru oğul!
Qaranlıq çökmüş gözlərimin
ışığı, nuru oğul!
İgidim Uruz, aslanım Uruz,
Ağ saqqallı atana qiyma, oğul!

Uruzun damarlarındakı qan şəfqətlə qaynadı. Qara qiyma gözləri qan-yaşla doldu. Atdan yerə düşüb, atasının əlini öpdü. Qazan atdan endirildi. O, oğlunun boynunu öpdü. Bəylər Qazanla oğlunun yanına at sürüb, onları çevrəyə aldılar. Hamı atdan düşüb, Qazanın əlini öpdü. Hükum edib kafirlərin üstünə at saldılar, qılinc çaldılar. Dərələrdə-təpələrdə kafırlərə qırğın düşdü. Qalanı aldılar. Kilsəni yixib, məscid tikdilər. Uruz qanlı kafir əlindən atasını xilas etdi.

Qalın Oğuz elinə gəlib çıxdılar. Uruz ağaç üzlü anasına müstəluqcu göndərdi. Qaza bənzər qız-gəlin Qazanın qarşısına gəlib, əlini öpdülər, ayağına düşdülər.

Qazan gözəl cəmənlilikdə çadırlar-otaqlar qurdurdu. Yeddi gün yeddi gecə toy-düyün etdilər, yemək-içmək oldu.

Dədəm Qorqud geldi, qopuz çaldı. İgid döyüşülərin başına nə gəldiyini söylədi:

Hanı o tərifli bəy igidlər,
Dünya mənimdir deyənlər?
Əcəl gəldi, yer gizlətdi,
Fani dünya kimə qaldır?
Gəlimli-gedimli dünya!
Son ucu ölümlü dünya!
Ölüm gəldikdə səni təmiz imandan ayırmasın!
Allah səni namərdə möhtac etməsin!
Beş kəlmə dua etdik, qəbul olunsun!
“Amin! Amin!” deyənlərin üzünü görəsən!
Günahınızı adı gözəl Məhəmməd Müstafaya
bağışlasın, xanım, hey!

İÇ OĞUZA DAŞ OĞUZUN DÖNÜK ÇIXMASI VƏ BEYRƏYİN ÖLDÜYÜ BOY

Üç ox və Boz ox tayfaları bir yerə toplaşanda Qazan adət üzrə evini talan elətdirər, şey-şüyünü bölüşdürürdi. Amma bu dəfə Qazanın şeyləri talan edildikdə Daş Oğuz orada deyildi. Talanda ancaq İç Oğuz iştirak etdi.

Qazan öz şeylərini talan elətdirərkən arvadının əlindən tutub kənara çıxar, ondan sonra ev-eşiyini oğuz əhlinin ixtiyarına verərdi.

Daş Oğuz bəylərindən Aruz, Əmən və qalan bəylər bunu eşidib dedilər: “Bax, bax! İndiyədək Qazanın evini birlikdə talan edərdik. İndi nə üçün birlikdə olmayaq?” Daş Oğuz bəyləri müttəfiq olub, Qazanın yanına gəlmədilər, ədavət saxladılar.

Qılbaş deyilən bir kişi vardı. Qazan dedi: “Ay Qılbaş, bu Daş Oğuz bəyləri həmişə birlikdə gəlirdilər. İndi nə üçün gəlmədilər?” Qılbaş deyir: “Bilmirsənmi niyə gəlmədilər? Evini talan etdirdiyin vaxt Daş Oğuz burada yox idi, səbəbi budur”. Qazan deyir: “Hə, deməli, ədavət saxlayırlar?”. Qılbaş deyir: “Xanım, mən gedim, onların dostluğunundüşmənliliyini bilim”. Qazan deyir: “Sən yaxşı bilirsən, get!”.

Qılbaş bir neçə adamla atlanıb, Qazanın dayısı evinə gəldi. Aruz da qızılı günlüğünü qurdurub oğlanları ilə oturmuşdu.

Qılbaş gəlib Aruza salam verdi, dedi: “Qazanın başı bəlalıdır. Dedi ki, mütləq dayım Aruz yanımı gəlsin, üstümə düşmən gəlib; dəvələrimi nərildətdilər, qaracığ Qazlıq atlarını kişnətdilər. Qaza bənzər qızımız-gəlinimiz dərdə düşdü. Mənim dərdli başıma gör nələr gəldi. Dayım Aruz gəlsin, – dedi”.

Aruz deyir: “Ay Qılbaş, Qazan öz evini həmişə Üç ox və Boz ox tayfaları bir yerə yığılanda talan elətdirordi. Bizim günahımız nə idi ki, bu işdə iştirak etmədik? Qazanın başına qoy həmişə bəla gəlsin. Dayısı Aruz daim ona qarşı olacaq. Biz Qazanın düşməniyik, qəti bilsin!”. Qılbaş burada soylamış, görək, xanım, nə soylayıb demişdir:

Ay əbləh,
Qazan xan yerindən durub gəldi,
Ala dağda çadırı-otağı dikəldi.
Üç yüz altmış altı igid

söhbətinə yiğildi.

Yemək-içmək arasında bəylər səni andı.

Üstümüzə heç bir düşmən-zad gəlmədi.

Mən sənin dostluğunu-düşmənliliyini
sınamaq üçün gəldim.

Qazana düşmən olduğunu bildim!

Qılbaş qalxıb “Salamat qalın!” – deyib getdi.

Aruzun qanı çox qaraldı. Daş Oğuz bəyləri üçün adam saldı:
“Əmən gəlsin, Alp Rüstəm gəlsin, Dönəbilməz Tüləkvuran gəl-
sin...Qalan bəylər də hamı gəlsin!”.

Daş Oğuzun bütün bəyləri yiğildi. Aruz böyük və geniş otaqlarını düzəd tikdirdi. Atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç kəsdirdi. Daş Oğuz bəylərini əzizləyib qonaq etdi. Dedi: “Bəylər, bilirsizmi, mən sizi niyə çağırtdırdım?”. Dedilər: “Bilmirik”. Aruz deyir: “Qazan bizə Qılbaşı göndərib, elim-günüm çapıldı, başıma bəla gəldi, dayım Aruz yanına gəlsin, demişdir. Qılbaşa dedim ki, Qazan həmişə malını Daş oğuz bəylərinin iştirakı ilə talan elətdirərdi. Bəylər gələr, Qazanı salamlayıb gedərdi”.

Əmən dedi: “Bəs sən axır ona nə cavab verdin?” Aruz: “Ay əbləh, biz Qazana düşmənik”, dedim. Əmən deyir: “Yaxşı demisən”. Aruz deyir: “Bəylər, bəs siz nə deyirsiz?”. Bəylər dedi: “Nə deyəcəyik? Sən Qazana düşmən oldunsa, biz də düşmənik”, – dedilər. Aruz araya müqəddəs kitabı götürdü. Bütün bəylər əl basıb and içdilər, “Sənin dostuna dost, düşməninə düşmənik!” – dedilər. Aruz bütün bəylərə xələt verdi, dönüb dedi: “Bəylər, Beyrək bizdən qız almışdır, yeznə-mizdir, amma Qazanın da dostudur. Gəlsin, bizi Qazanla barışdırınsın. Çağırtdıraq, götürdək; bizə tabe olarsa, çox yaxşı! Olmazsa, mən saqqalını tutum, siz qılınc çəkib vurun! Beyrəyi aradan götürək. Ondan sonra Qazanla işimiz yaxşı olar!”.

Beyrəyə kağız göndərdilər. Beyrək öz otağında igidlərlə yeyib-icirdi. Aruzdan adam gəldi, salam verdi. Beyrək də salam verdi. Gələn adam dedi: “Aruz xan sizə salam göndərir. Deyir, Beyrək gəlsin, lütf edib, bizi Qazanla barışdırınsın!”.

Beyrək: “Yaxşı, olsun!” – dedi. Atını çəkdilər, mindi. Qırx igidlə Aruzun evinə gəldi. Daş Oğuz bəyləri otururkən girib salam verdi. Aruz Beyrəyə dedi: “Bilirsənmi, səni niyə çağırmışıq?”. Beyrək dedi:

“Niyə çağırmısız?”. Aruz dedi: “Biz, bütün bu oturan bəylər Qazandan
üz döndəmişik, and içmişik”. Kitab gətirdilər ki, sən də and iç! Beyrək
“Mən Qazana dönük çıxmaram!” – deyə and içdi. Soylayıb deyir:

Mən Qazanın nemətini çox yemişəm,
bilməzsəm, gözümü tutsun!
Qaracıqda Qazlıq atına çox minmişəm,
bilməzsəm, tabutum olsun!
Yaxşı qaftanlarını çox geymişəm,
bilməzsəm, kəfənim olsun!
Böyük, geniş otağına çox girmişəm,
bilməzsəm, zindanım olsun!
Mən Qazana dönük çıxmaram, qəti bilin!

Aruz Beyrəyin saqqalından tutdu. Bəylər Beyrəyə qıya bilmədilər.
Beyrək burada bildi ki, Aruz çox qəzəblənmişdir. Soylayıb dedi:

Aruz, mən bilsəydim bu niyyətini,
Qaracıqda Qazlıq ata minərdim!
Əynimə bərk dəmir donu geyərdim!
Böyük iti polad qılınc bağlardım!
Öz alnıma parlaq zireh vurardım!
Altmış tutam süngümü götürərdim!
Alagözlü bəyləri gətirərdim!
Ay yaramaz, mən bu işi duysaydım,
Sənin görüşünə belə gələrdim?!
İgidi aldatmaq arvad işidir,
Bu işi arvaddan öyrəndinmi sən?

Aruz deyir: “Ədə, hərzə-hərzə danışma. Qanına susama, gəl and
iç!”. Beyrək deyir: “Vallah, mən Qazanın və İç Oğuzun yolunda başı-
mı qoymuşam. İstəyirsiz, yüz para eləyin, mən Qazana xain çıxmara-
ram!”. Aruz yenidən hırslandı, Beyrəyin saqqalından bərk tutub, bəy-
lərə baxdı. Gördü kimsə gəlmir, qara polad iti qılınçı çəkib, Beyrəyin
sağ oyluğunu çapdı. Beyrək qara qanına boyandı, başı dumanlandı.
Bütün bəylər dağınışdı. Hər kəs öz atına mindi. Beyrəyi də mindirdilər.
Bir nəfər tərkinə minib, onu qucaqladı. Beyrəyi gətirənlər atlarını çä-

paraq, onu öz evinə çatdırıldılar. Cübbəsini üzərinə örtdülər. Beyrək burada soylayıb dedi:

İgidlərim, yerinizdən qalxın, durun!
Boz atımın quyruğunu tutun, kəsin!
Ala dağdan Arqubeli gecə aşın.
İti axan gözəl suyu üzüb keçin.
Qazan xanın divanına çapıb gedin.
Siz hamınız ağ çıxarıb, qara geyin.
“Qazan, tək sən sağ ol, Beyrək öldü!” deyin...

Danışın ki, namərd Aruz dayın adam göndərib, Beyrəyi istəmişdir, o da getmişdir. Daş Oğuzun bütün bəyləri bir yerə yiğilibmiş. Bilmədik, yemək-içmək arasında müqəddəs kitab gətirdilər, Beyrəyə “Biz and içib, Qazandan üz döndərmışik. Gəl, sən də and iç!” – dedilər. And içmədi. “Mən Qazandan dönəmərəm!” – dedi. Namərd dayın qəzəblənib, Beyrəyi qılınladı. Beyrək huşunu itirib, qara qanına boyandı. Sonra dedi ki, mənim qanımı Qazan Aruzda qoyarsa, sabah qiyamət günlündə əlim onun yaxasında olacaqdır!

Beyrək bir daha soylayıb demişdir:

İgidlərim, Aruz oğlu Basat gəlmədən,
Elim-günüm çapılmadan,
Qaytabanda dəvələrimi bağırtmadan,
Qaracıqda Qazlıq atımı kişnətmədən,
Ağca qoyunlarım mələşmədən,
Ağca üzlü qız-gəlinə sataşmadan,
Ağca üzlü sevgilimi Basat gəlib almadan,
Elimi-günümüz çapmadan, Qazan mənə yetişsin,
Mənim qanımı Aruzda qoymaşın,
Ağ bənizli sevgilimi oğluna alib versin,
Axırətin haqqını mənə halal etsin,
Bilsin ki, bəy oğlu bəyzadə Beyrək
Ömrünü bağışlayıb, Allahına qovuşdu!

Beyrəyin ata-anasına xəbər çatdı. Uca ev-eşiklərində şivən qopdu. Qaza bənzər qız-gəlin ağ çıxarıb, qara geydi. Ağ-boz atının quyruğunu kəsdilər. Qırx-əlli igid qara geyib göy sarındı. Qazan bəyin yanına

gəlib, çalmalarını yerə vurdular. “Beyrək!” deyə çox ağlaşdırılar. Qazanın əlini öpdülər. “Sən sağ ol, Beyrək öldü!” dedilər. Dedilər ki, namərd dayın hiylə işlətdi. Çağırtdırıb bizi aldatdılar. Getdik; bilmədik ki, Daş Oğuz bəyləri sizdən üz döndəriblər. Müqəddəs kitab gətirdilər. “Biz Qazana düşmənik, sən də biz deyənə boyun əy!” dedilər. And içdilər. Beyrək sənin çörəyini basmadı. Onlara boyun əymədi. Dayın namərd Aruz qəzəblənib, Beyrəyi oturduğu yerdə qılıncıladı, bir oyluğunu saldı. Sən sağ ol, xanım, Beyrək Allaha qovuşdu; dedi ki, mənim qanımı Aruzda qoymasın.

Qazan bu xəbəri eşitdi, dəsmalını əlinə alıb, hönkür-hönkür ağladı. Divanda oturub zarıldadı. Orada olan bütün bəylər ağlaşdırılar!

Qazan getdi, öz evinə girdi. Yeddi gün divana çıxmadı, oturub ağladı.

Bəylər yığışıb, divana gəldilər. Qazanın qardaşı Qaragünə deyir: “Qılbaş, get de, ağaam Qazan gəlib çıxsın. De ki, sənin ucundan bir ığid aramızdan əksildi. Həm də vəsiyyət eləyib ki, qanını düşməndə qoymayıb alasan. Di, gedək, düşməni haqlayaq!”. Qılbaş deyir: “Sən qaradaşsan, sən get!”.

Nəhayət, ikisi birlikdə getdilər. Qazanın evinə girdilər. Salam verib dedilər: “Sən sağ ol, ay xan, bir ığid aramızdan əksildi, sənin yolunda baş verdi. Deyirəm, qanını alaq; həm də sizə tapşırılmışdır ki, qanını alasız. Ağlamaqla bir şəymi olur? Dur gəl yuxarı”.

Qazan deyir: “Doğru məsləhətdir. Tez silahları hazırlasınlar. Büttün bəylər atlansınlar!”.

Bəylərin hamısı atlara mindi. Qazanın Qonur atını çəkib gətirdilər, mindi. Boru çalındı, nağaralar döyüldü. Gecə-gündüz bilmədən atlarını çapdilar.

Aruza və Daş Oğuzun bəylərinə xəbər çatdı. “Budur, Qazan gəldi!” – dedilər. Onlar da qoşun yığıb, boru ucaldan Qazana qarşı gəldilər.

Üç ox və Boz oxun qoşunları qarşılaştı. Aruz deyir: “İç Oğuzda mənim döyüşçü rəqibim Qazan olsun!”. Əmən deyir: “Mənim rəqibim Tərsuzamış olsun!”. Alp Rüstəm deyir: “Mənim rəqibim Ənsə qoca oğlu Oxçu olsun!”. Hər kəs öz rəqibini gözlədi. Alaylar bağlandı, qoşunlar düzüldü. Borular çalındı. Təbillər döyüldü. Aruz qoca öz atını meydana sürdü. Qazanı çağırıb dedi: “Ey yaramaz, sən mənim rəqibim sən, sən bəri gəl!”. Qazan qalxanını çəkdi, süngüsünü əlinə alıb başı üzərində fırlatdı. Dedi: “Ay əbləh, namərdiliklə ığid öldürməyin nə demək olduğunu indi mən sənə göstərərəm!”. Aruz Qazanın üzə-

rinə at sürüb, onu qılıncıladı; zərbəsi zərrə qədər də Qazanı kəsmədi, yan keçdi. Növbə Qazana yetişdi. Altmış tutamlıq iri nizəsini qoltuğuna qısan Qazan, Aruza bir nizə vurdu. Nizə alov tək Aruzun köksündən o tərəfə keçdi, onu at üstündən yerə saldı. Qazan öz qardaşı Qaragünəyə işarə etdi: “Başını kəs!”. Qaragünə atdan düşüb Aruzun başını kəsdi.

Daş Oğuz bəyləri bunu görüb, hamı atdan düşdü. Qazanın ayağına yıxıldılar, günahlarından keçməyi xahiş etdilər, əlini öpdülər. Qazan onların günahını bağışladı. Beyrəyin qanını dayısından aldı. Sonra Aruzun evini çalıb-çapdırdı. Elini-gününü talan elətdirdi. İgid bəylər böyük qənimət qazandılar.

Qazan hündür göy çəmənlərdə çadırlar qurdurdu.

Dədəm Qorqud gəlib şadlıq mahnisı çaldı. İgid döyüşçülərin başına nə gəldiyini danışdı. Dedi:

Hanı dediyim bəy ərənlər,
Dünya mənimdir deyənlər?
Əcəl gəldi, yer gizlətdi,
Fani dünya kime qaldı?
Gəlimli-gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya!
Ən nəhayət, uzun yaşın
Sonu ölüm, axırı ayrılıq.

Xeyir-dua verək, xanım:

Ölüm geldikdə səni
Pak imandan ayırmasın!
Ağ saqqallı atan yeri,
Ağ birçəkli anan yeri
cənnət olsun!
Allah səni namərdə möhtac etməsin!
Ağ alnın önündə beş kəlmə dua etdik
qəbul olunsun!
“Amin! Amin!” deyənlərin üzünü görəsən!
Yığışdırınsın, saxlasın Allah günahınızı,
Məhəmməd Mustafaya bağışlasın, xanım, hey!

LÜĞƏT VƏ İNDEKS

Tərtib edəni: Tofiq Hacıyev

A

- Abdəst (f.)** - Dəstəmaz.
- Açı** - Açı; duzlu; turs.
- Açıq** - Açıq; acıqli; kədər, güc; acı, hiddət, övkəli; hirs, qeyz, qəzəb; Açığı tutmaq – acıqlanmaq, hirslənmək.
- Açıqlamaq** - Acıqlamaq.
- Acıqlamaq** - Acıqlanmaq; hirslənmək.
- Açmaq** - Açıqlanmaq.
- Adaxlu** - Adaxlı; nişanlı.
- Adəm (ə.)** - İlk insan; peyğəmbər.
- Adəm** - İnsan; Adəmilər evrəni-cəsur insan.
- Ağ I** - Tələ; tor.
- Ağ II** - Hündür yer.
- Ağşa** - Ağşa; ata; böyük qardaş.
- Ağac** - Ağac (bitki); uzunluq ölçüsü (8 km ətrafında).
- Ağca** - Təmiz, ağappaq; Ağca bürclü-bürcü ağ olan; Ağca saz-ağappaq çöllər; Ağ yunlu – ağ yunlu; Ağca yüzlü – ağ üzlü.
- Ağ sunqur** - Şahin cinsindən ov quşu.
- Ağayıl // ağıl** - Ağıl, qoyun sürüsünün yığışdıığı və ya salındığı üstü açıq, ətrafi bağlı yer.
- Ağca saz** - Ağca saz (y.a.).
- Ağılmaq** - Asıqlamaq; ucalmaq.
- Ağır** - Ağır; dəyərli; əziz.
- Ağırlamaq** - Əzizləmək; hörmət göstərmək.
- Ağırmaq** - Ucaltmaq; yüksəltmək; qaldırmaq.
- Ağız** - Ağız. Uc, kənar, başlanğıc.
- Ağmaq** - Bax: Ağırmaq.
- Ağrılməq** - ucalmaq.
- Axır (ə.)** - Axur (malqaraya ot tökülən qurum).
- Axitrilmaq** - Enmək, sürüşüb düşmək.
- Axirət (ə.)** - Axirət; o dünya; Axirət haqqı – o dünyada sorulacaq haqq.
- Axtarmaq** - Devirmək, alt-üst etmək, yero yıxmaq, başı aşağı çevirəmək.

Aqar	- Axar su, çeşmə, çay və s.
Aqça	- Axça.
Aqçaluq	- Axçaya dəyər əmtəə.
Aq hasar	- Ağ hasar (y.a.) – Ağ hasar qələsi.
Aqın	- Basqın, hücum.
Aqınçı	- Talançı; basqınçı.
Aqındılı	- Axar, çoşğun axan.
Aqmaq	- 1. Axmaq; 2. basqın etmək.
Aqsaqa	- Ağsaka (y.a.) – etnotoponim: ağsaklar – ağ hunlar – eftalitlər.
Al I	- al, qırmızı.
Al II	- Hiylə, yalan; Al eyləmək – hiylə qurmaq, aldatmaq.
Al III	- Ön tərəf (əl sözündən).
Ala I	- ala, başqa rənglə ağıñ qarışışı.
Ala II	- Tərəf, doğru; Yanım ala; Qarşım ala.
Alaca I	- Ala-bula. Rəngbərəng, əlvən, qarışiq rəngli, naxışlı.
Alaca II	- Keçi qəzilindən toxunmuş kilim.
Alalmaq	- Qızarmaq, rəngdən rəngə girmək.
Alan	- Düzənlik, meydan.
Alar	- Aydınlıq; Alar sabah – sübh çağı; Alar tanıla – dan yeri ağararkən.
Alat (ə.)	- Alətlər, vasitələr; Alati-döyüş vasitələri, silahlar.
Alay	- Alay, ordu hissəsi.
Alca	- Qırmızıca, al rəngdə olan; Alca atlı; Alca qopuz.
Alçaq	- Alçaq, rəzil, ləyaqətsiz; vadı; münasib.
Alçaqdan	- Aşağıdan, düz yerdən.
Aldamaq	- Aldatmaq, yalan söyləmək.
Aldırmaq	- Əlindən vermək; itirmək, döyüsdə itirmək, əsir vermək.
Alın	- Alın; Bir dağın ön tərəfi; Öndə olan, ön, qabaq, qarşı, müqabil tərəf. Alın-başa gün işığı urmaq; Alına qada yazmaq; Alına şorabın istisi çıqmaq; Alını yerə qoymaq; Alnim-başım umudu.
Alınmaq	- Alınmaq, zəbt edilmək, tutulmaq; Tutulmaq, yaxalanmaq, əsir edilmək; Ali vermək – başqası üçün bir şey almaq; Ali qoymaq-tutmaq, saxlamaq.
Alim (ə.)	- Bilici, oxumuş; Alımlər sərvəri.
Alqar	- Yürüş; Alqar varmaq – yürüş etmək.

Alqış	- Alqış; xeyir-dua.
Alınmaq	- Gücdən düşmək.
Alışmaq	- Alıb-vermək.
“Allahu səməd”	- Qurandan İxlas surəsindən – Allahü səmədsən; “Hər yerdə əbədi var olan tek Allahsan”.
Almaq	- Almaq, zəbt etmək.
Alp	- İgid, cəsur.
Alpan	- Alban.
Altun	- Qızıl; Altunlu; Altunluca; Altun başlı – qızıl başlı.
Aman (ə.)	- 1. Daxili rahatlıq, əmin olma, 2. sığınma, yardım diləmə, yalvarma; Aman diləmək; Aman demək.
Amənna (ə.)	- İnandıq, Allahın dediklərinə inandıq, iman götirdik.
Amin (ə.)	- amin. “Tanrıım, qəbul et!”
Anarу	- O biri, o tərəf, eks tərəf.
Ancılayın	- elə, onun kimi.
And	- And, əhd-peyman, söz vermə; And içmək.
Anda	- Orada, o yanda.
Andan	- 1. Sonra, ondan sonra, 2. onun üçün, o səbəbdən.
Anı I	- Heyrət, şəşqinliq: “anı uçdu”, yəni bihuş olub qaldı, ağlı başından getdi.
Anı II	- Onu.
Anıtmaq	- Bir vəqəə, bir mənzərə qarşısında çəşib qalmaq; Sen. anımaq, anıtmaq; Tutulub qalmaq, çəşib qalmaq.
Anramaq	- Kükrəmək, hayqırmaq; kükrəmək, (aslın kimi heyvanlar) gurultulu, qorxunc səslər çıxarmaq; (kiçik, bala heyvanlar) inləmək, mızıldamaq.
Ansuzun	- Dərhal.
Apul-apul	- Ləngər vura-vura.
Aramaq	- Aramaq, axtarmaq.
Arğab	- Həlqə.
Arğış	- Karvan, qəriblikdə olanın yanına göndərilən şəxs, xəbər aparan.
Arğun	- Sığan-sığovul qəbilindən heyvan.
Arxa	- 1. Arxa, ard, dal, 2. kömək, köməkçi.
Arı	- Təmiz, saf.
Arqa	- Bax: arxa.
Arqıç	- Arxac; yazda sürüünün dincəldiyi yer; ətəyi; Arqıç qır.

Arqu	- İnad, sözə qulaq asmayan; iki divar və ya iki dirək arasına qoyulan ağaç.
Arquru	- Köndələn, çarpaz.
Arlanmaq	- Arlanmaq, utanmaq, həya etmək.
Arslan	- Aslan.
Arşun	- Arşın, uzunluq ölçüsü.
Art	- Ard, arxa, bel.
Artuq	- Artıq, ziyadət, çox, lazım olmayan.
Artırmaq	- Artırmaq. Geriyə buraxmaq, sağ buraxmaq.
Aru	- Bax: arı.
Aruq	- Arıq.
Asılan	- Asılan sildirrim.
Asi (ə.)	- Asi; Asi olmaq – buyruq eşitməmək, itaətdən çıxmaq.
Asmaq	- 1. Asmaq, sallatmaq, yüksək bir yerdən aşağı sallatmaq, 2. dar ağacına çəkmək, asaraq öldürmək.
Asuman (f.)	- Asiman, səma, göy.
Asumanlı	- Tavanlı; Asmanlı gög, tavanı olan.
Aş	- Yemək.
Aşağı	- 1. Ayaq tərəf, alçaq tərəf, aşağı, alt, 2. adı, alçaq, bayağı, dəyərsiz.
Aşanmaq	- Qalxmaq, ucalmaq, dirənmək; Göy yüzinə aşanmaq.
Aşıqlamaq	- Aşıq olmaq, sevmək, vurulmaq.
Aşit	- Gədik, keçid.
Aşpaz (t.f.aşpəz)	- Yemək bişirən, aşpaz.
Aşuq	- Aşıq; diz qapaqlarından çıxan oynaq sümüyü, diz qapağı.
Aşut	- Bax: aşit. Aşut vermək – yol vermək.
Atış	- Atışma.
Atışmaq	- Atışmaq, deyişmək.
Atlas (ə.)	- Atlas; Parlaq ipək parça; üzü ipək, astarı pambıq parça.
Av	- Ov.
Avanmaq	- Dirənmək, göy üzünə dirənmək, ucalmaq.
Avaz (f.)	- Uca səs.
Aylanmaq	- Ovlanaq.
Avlayu	- Ovlayaraq, ovlanaraq.
Avsal	- Dabaq xəstəliyi.

Avuc	- Ovuc; Əlin iç tərəfi, əl dolusu.
Aya	- İç, əlin ayası – əlin içi; sapanın ayası – içi.
Ayaq I	- Ayaq; Ayağına at tuşagini vurmaq – evləndirmək, başını bağlamaq.
Ayaq II	- Qədəh, kasa, fincan.
Ayaqlu	- Ayağı olan, ayaqlı.
Ayaqlular	- İnsanlar, adamlar.
Aydına	- Söz-sözbət, şayiə.
Aynıb (ə.)	- Nəyinsə dəyerini azaldan şey, eyib, qüsür.
Ayıblu	- Qüsurlu, eyibli.
Ayıbluca	- Bax: ayıblu; çox ayıblı.
Ayırd	- Ayric, yolun ayrıcı.
Aytmaq	- Demək.
Ayqır	- Ayqır. Döl üçün seçilmiş erkək at.
Ayqırlı	- Ayqırı olan.
Ayna	- Cümə günü.
Ayran	- Ayran, içki; Qatıqdan hazırlanmış ağartı.
Ayriq	- Ayrisı, özgəsi.
Ayru	- Ayrı.
Ayruq	- Ayri; başqa; bir başqası.
Ayişmaq	- Deyişmək, höcətləşmək.
Azğun	- Azğın; Azqın dinlü-dini doğru olmayan, kafir, haqqın dinindən ayrı dinə qulluq edən.
Azim (ə.)	- 1. Büyük, ulu, uca; 2. çox.
Azmaq	- Amaq. 1. Haqq yolundan çıxmaq, dindən çıxmaq, yolumu azmaq, 2. qudurmaq, həyasızlaşmaq; Azin gəlmək – yolumu itirib gəlmək.
Aznavur	- Heybətli adam; əsilzadə.
Azuğ	- Gündəlik yemək, yeyiləcək şeylər, qida, yol yeməyi.

B

Baba	- Ata, dədə.
Babacuq	- Atacıq.
Baca	- Baca. Yeraltı qazmalarda, yaxud daxmalarda tüstünün çıxmazı, havanın dəyişməsi və işıq düşməsi üçün qoyulan deşik.

Bacuq	- Bədənin beldən topuğa qədər hissəsi.
Badya	- Badya; mis vedrə, misdən süd və su qabı.
Bağdama	- Badalaq.
Bağdamaq	- Badalaq vurmaq; qucaqlamaq, sarılmaq, firlatmaq.
Bağır	- Bağır, ciyər, köks.
Bağlu	- Bağlı.
Başsurmaq	- Razılaşmaq.
Bahadur	- Bahadır, qəhrəman.
Bahadurluq	- Cəsurluq, igidlik, qəhrəmanlıq, cəsarət.
Baqır	- Mis.
Baqı (ə.)	- Ölümüsüz, əbədi qalan, ölməyən, daimi.
Baqısı	- Qalan.
Baqmaq	- 1. Baxmaq, 2. gözləmək, 3. bir şeyə maraq etmək.
Balçaq	- Qəbzə; qılınçın dəstəsi, tutacağı qəbzəsindəki əli qoruyan dəmir.
Balçıq	- Palçıq, ayağa yapışan palçıq, gil, gilli torpaq; Balçıq - baturmaq – ləyaqətini alçaltmaq.
Balkır	- Yaralı.
Balqımaq	- Parlamaq.
Bam	- Dik, təpə; bam-bam təpə.
Bam-bam	- Dik-dik.
Ban I	- Əzan; Ban banlatmaq – əzan vermək.
Ban II	- Çadırın qurulması üçün işi görən hündür ağaç; arabanın təkərdən yuxarı hissəsi, qutusu, arabanın qabağına qoşmaq üçün uzun ağaç, arabanın oxu.
Banlamaq	- Banlamaq; əzan vermək.
Banu	- Xanım.
Baraq	- İt adı.
Bargah	- Ev, otaq.
Barı (f.)	- Barı, hasar.
Başarmaq	- Başarmaq, bacarmaq.
Başlı	- Başçı; qüdrət sahibi olan, ağıllı.
Başmaq	- Başmaq, ayaqqabı.
Batman	- Batman; çəki, ölçü vahidi.
Bayağı	- Bayağı, xoşa gəlməyən.
Bayaq	- Bayaq, bir az bundan əvvəl.
Baymaq	- Varlanmaq.

Bayır	- Bayır, eşik.
Bazırgan (f.)	- Tacır, tacir dəstəsi.
Bazlamac (bozlamac)	- Bazlamac, yağlı çörək.
Becid	- Tez, cəld.
Behişt (f.)	- Cənnət.
Belinleyü	- Çaşaraq, qorxub sıçrayaraq.
Belinləmək	- Qəflətən qorxmaq, qorxub sıçramaq, qorxaraq oyanmaq.
Beşikkərtmə	- Göbəkkəsmə, nişanlı.
Bezə (f)	- Miskin, fağır.
Bəbək	- Bala, övlad.
Bədəvi	- Bədöy.
Bəg	- Bəy.
Bəgənmək	- Bəyənmək, yaxşı və gözəl görmək, xoşa gəlmək.
Bəglilik	- Bəylilik.
Bəgzadə	- Bəyzadə.
Bəha (f.)	- Dəyər, qiymət, ekvivalent; bəhasını gətirmək – öz dəyərində bir əvəz gətirmək.
Bəhri	- Su quşu.
Bək	- Bərk.
Bəkil	- Gözətçi.
Bəkləmək	- 1. Qorumaq, 2. gözləmək.
Bəqa (ə.)	- Əbədilik, ölümsüzlük, davam etmə.
Bələmək	- Bələmək, uşağı bürümək, sarımaq.
Bəlkı (f.)	- Bəlkə.
Bəllü	- Bəlli məlum.
Bəlürmək	- Bəlli olmaq.
Bəlürsüz	- Məlum olmayan.
Bən	- Mən (I şəxsin teki).
Bərü	- Bəri.
Bəsərək	- Tüklü dəvə cinsi, gənc və qüvvətli dəvə, iki hürgüclü dəvə və ərəb dəvəsindən olan nər dəvə.
Bəyan (ə.)	- Anlatma, bildirmə; Bəyan etmək – bildirmək.
Bığ	- Bığ.
Bığçağ	- Bığ yeri.
Bildir-bıldır	- Bildir-bıldır, gildir-gildir.

Bıraqmaq	- Buraxmaq, əldən boşlamak, burakmak, atmaq, vaz keçmək.
Biyiq	- Biğ; Biyacığı kararmaq – biğ yeri tərləmək.
Bici	- Cici-bici, zəif, çəlimsiz.
Bidət (ə.)	- bidət. 1. Dində olmadığı halda sonradan daxil olan, dinin əslində olmayan artım və ya əskiklik; Dindən kənara çıxma.
Bixəbər (f)	- Xəbərsiz.
Bilə	- Birlikdə, ilə.
Biləsi	- Özü.
Bınar	- Bulaq.
Binət	- Minik.
Binmək	- Minmək.
Birçək	- Birçək.
Birçəkli	- Birçəyi olan.
Birə	- Birə, bit cinsindən sıçrayan parazit.
Birər	- Bir-bir.
Birlik	- Təklik, tək olma; Birlik, vəhdət, Allah birlüyü, yalnızlıq.
Bismillah (ə)	- Allahın adı ilə.
Bit	- Bit (parazit, həşərat).
Bitəkəllüf (ə)	- 1. Salamsız-kəlamsız, 2. dərhal, hazırlanmadan, olduğu kimi.
Bitərli	- 1. Bitən şeylər, bitkilər, bitənlər, 2. bollu, münbit, verimli.
Bitmək	- Olmaq, doğulmaq.
Bizə	- Bax: Bezə.
Bizəval (f.ə.)	- Ölümüsüz, sonu olmayan, zavalsız, əbədi.
Boğaz	- Hamilə, ikicanlı.
Boğazca	- Hamilə (Bax: boğaz).
Boğazlamaq	- Boğazlamaq. Boğazını (başını) kəsmək, öldürmək; Dalaşarkən boğazdan yapışmaq, boğmaq.
Bolay ki	- Olsun ki.
Boru	- Boru – musiqi aləti.
Bostan (f.)	- Güllük, gül bağçası, xoş qoxulu meyvə bağçası, bağça.
Boşanmaq	- Açılməq.
Boy I	- Soy, kök; tayfa, qəbilə.
Boy II	- Dastan, hekayət.

Boylamaq	- Dastan söylemək, hekayət danışmaq.
Boyuncuq	- Boyundan asılan bəzək, muncuq.
Bozac	- Bozumtul, boz rəngə çalan.
Bozlamaq	- Yanıqli ağlamaq, dəvənin balasını axtarıb böyürməsi.
Bozmaq	- Pozmaq. Dağıtmak.
Bögələk	- Həşərat adı.
Bögür	- Böyük, yan tərəf.
Bögürmək	- Böyük. Böyürmək.
Börk	- Papaq, dəri papaq; sərpuş; başlıq; uzun keçə sərpuşun bir növü.
Böylə	- Belə, bunun kimi, buna bənzər, bu şəkildə.
Bucuq	- Yarı, para.
Bud	- Bud, bədən üzvü.
Buğa	- Buğa, toxumluq iri buynuzlu heyvan.
Buğra	- Erkek dəvə.
Buğur	- (Bax: Buğra).
Buqağı	- Cilov.
Bulmaq	- Tapmaq.
Buluşmaq	- 1. Qarşılaşmaq, təsadüf etmək, rastlaşmaq, 2. görüşmək, üz-üzə gelmək.
Bun	- Sıxıntı, əzab.
Bunalmaq	- Halı pis olmaq.
Buncılayın	- Belə, bunun kimi, buna bənzər.
Bunda	- Burada.
Bunlu	- Qəmli, kədərli.
Burçuq	- Puçur-puçur.
Burma	- Burma (saç).
Bustan	- Gülsən.
Buta	- Buta; nişanə; hədəf.
Buyruq	- Əmr, hökm, fərman, iradə, buyurma.
Buyurmaq	- 1. Əmr etmək, söylemək, demək, 2. bir yerə gəlib orəni şərəfləndirmək, təşrif götirmək.
Buzağı	- Buzov.
Bükmək	- 1. Burub qoparmaq, 2. həlak etmək.
Bürç (ə.)	- Qalalarındakı qüllə, qala, hasar.
Bürçək	- Birçək, başın ortasını qırxdırıb yanlarında saxlanan tükər; uzun saçlı qadınların qulaqlarının üstündə buraxdıqları kəsik tükər.

Bürə	- Bire (parazit, həşarat).
Büsərək	- Bax: Bəsərək. Qızmış dəvə, tox, azğın dəvə.
Bütün	- 1. Bütün, bütöv; 2. cəld, sıçrayışla.

C

Cahil (ə.)	- Biliksiz, bir şey bilmeyən, qəflətdə olan.
Camal	- Gözəllik, üz, sifət, sima.
Canvər	- Canavar, qurd, yırtıcı, yadquzaq, vəhşi heyvan; Canavarlar sərhəngi (yırtıcı heyvanların başı); Canavarlar sərvəri (heyvanların şahı).
Cariyə (ə.)	- Gənc qadın xidmətçi, qaravaş, kəniz.
Casus (ə.)	- Gizli şeyləri arayıb axtaran, casus, xəfiyyə.
Casuslamaq	- Kəşfiyyat aparmaq. Gizli şeyləri araşdırmaq, soruşmaq, gizlidən arayıb soruşmaq, casusluq etmək.
Cəbbar (ə.)	- Allahın adlarından biri, qüdret sahibi.
Cəbbəxana	- 1. Silah anbarı, döyüş vasitələrinin olduğu yer, 2. döyüş vasitəleri, döyüş üçün lazımlı şeylər.
Cəbrayıl	- Dörd böyük mələkdən biri, Allahla peyğəmbərləri arasında elçilik etməyə, Allahın buyruq və vəhylərini bildirməyə xidmət edir.
Cədd (ə.)	- 1. Ata, 2. dədə, 3. baba, əcdad.
Cəhənnəm	- Axirətdə əzab yerinin adı, tamu.
Cəllad (ə.)	- Cəllad; ölüm hökmünü icra edən adam; Qaniçən, qəddar, mərhəmətsiz adam.
Cəm (ə.)	- Cəm, yığın; Cəm etmək – toplamaq.
Cəmi	- Bütün, hamısı.
Cəmisi	- Hamısı.
Cəng (f.)	- Vuruş, döyüş, savaş; Cəng aləti – silah; Cəng etmək, döyüşmək; Cəng və savaş etmək – müharibə etmək.
Cənnət (ə.)	- Axirətdə nemətlər yurdu, yaxşılar və Allahdan qorxanalar üçün axirətdə hazırlanmış olan şənlik və istirahət yerinin adı, behişt.
Cəza (ə.)	- 1. Əziyyət, işgənəcə, 2. bir günahın əvəzi.
Cığır	- 1. Gedış-gelişdən əmələ gələn ensiz, dar yol – cığır. 2. nişan, iz, xətt.
Cılıasun	- İgid, qəhrəman.

Cılasunluq	- Qəhrəmanlıq, igidlik, bahadırılıq.
Cılbir	- Yüyən.
Cici	- Kiçik, zəif, cici-bacı.
Cici-bici	- Xoş, gözəl, incə, gövdəli.
Cida	- Mızraq; nizə, süngü.
Cidalu	- Mizraqlı, nizəli, süngülü.
Cilavı	- Cilov.
Cima (ə.)	- Cinsi əlaqədə olma, cütləşmə.
Cisim (ə.)	- Cisim; Eni, uzunu və hündürlüyü olan şey.
Comərd	- Əliaçıq; Comərd ərənlər; Comərdlər comərdi.
Cövşən (f.)	- Zireh.
Cuş (f.)	- Coşgunluq, qanı qaynama.
Cübbə	- 1. Qolsuz və ətəkləri qısa geyim, minik atına geydirilən dar fəracə, bürünçək.
Cümlə (ə.)	- Bütün, hamı.

Ç

Çadır	- Çadır. Mərasim və tədbir üçün kecədən qurulmuş geniş alaçıq, otaq.
Çağ	- Çağ, vaxt.
Çağırmaq	- Çağırmaq. Dəvət etmək.
Çağlamaq	- Çağlamaq (su haqqında); şiril-şiril axmaq, şirıldamaq.
Çağnam-	- Çağlayaraq.
çağnam	
Çak (f.)	- Yırtıq; Çak etmək – yırtmaq.
Çaqmaq I	- Çaxmaq.
Çaqmaq II	- Çaxmaq daşı.
Çaqmaqlu	- Çaxmaqlı.
Çal I	- Boz, ağılı-qaralı rəng.
Çal II	- Xoruz.
Çalımlu	- Lovğa.
Çalış	- Zərbə, vuruş, döyüş.
Çalışmaq	- Zərbə vurmaq; silahla döyüşmək, silahla çarışmaq, çarışmaq, savaşmaq.
Çalqara	- Ala-bula; Ab. çal; ağılı-qaralı saqqal, iki rəngli mənasında.

Çalmaq	- Vurmaq.
Çap-çap	- Şap-şap.
Çapar	- Qasid, çapa çaparaq, tez, cəld; poçt sürücüsü, mənzil, poçt yeri, qonaq yeri; Qonşu, çapar, poçtalyon; (çapar ulak) xəbəri tez yetişdirmək üzrə hər mənzildə atı və minicisi dəyişən poçt, çapar; poçt çaparı; Çapar gəlmək; Çapar getmək – tez, sürətlə getmək; Çapar varmaq – tez çatmaq.
Çapdırmaq I	- Atı çapmaq.
Çapdırmaq II	- Talan etmək.
Çapılma	- Vurulma, 2. çarpılma, 3. vurulub yaralanma.
Çapqun	- Dördnala çapma.
Çapmaq I	- Parçalamaq; baş keşmək.
Çapmaq II	- Atda sürətlə getmək.
Çapmaq III	- Qarət etmək.
Çardaq (f.)	- Bir otaq içinde ayrılmış yüksək yer; gözətçi hücrəsi; dörd dirək üstündə üstü açıq və yüksək yer.
Çarə (f.)	- Kömək, dərman, tədbir.
Çarqağı	- Qaroval; qabaqcıl əsgər.
Çarşıdırmaq	- Çarşıdırmaq, bir-birinə qarışdırmaq, aranı vuruşdurmaq.
Çarpmaq	- Qəsb etmək, talan etmək, qarət etmək.
Çat-çat	- Səs təqlidi – çat-çat çatlamaq.
Çatlaquç	- Çatlamış; yarıq, çatlaq.
Çatlatmaq	- Ayırmaq, partlatmaq, yarıq açmaq.
Çavlanmaq	- Şöhrətlənmək, ad çıxarmaq.
Çavuş	- Gözətçi, nəzarət məmuru, saray mühafizə komandanı.
Çavuşlu	- Başçısı olan.
Cay	- Vəhşi xoruz.
Çaya	- Dönərək; süretli, çevik, mütəhərrik.
Çayır	- Çayır (bitki), çəmən.
Çevirmək	- Dövrələmək, sarmaq, alt-üst etmək, devirmək, döndərmək.
Çevrə	- Dörd yan, etraf, dairə; Çevrə almaq – dövrəyə almaq.
Çekişmək	- Döyüşmək, savaşmaq.
Çələb	- Allah. Tanrı.
Çənbər	- Dairəvi, qurşaq.

Çəngəl	- Qarmaq, bir neçə dişi olan qarmaq, yabaşəkilli alət.
Çəri	- Əsgər; Çəri dərmək – əsgər toplamaq; Çəri başı – komandan, baş komandan.
Çerkəz	- Çerkəz; mahir döyüşçü.
Çətir	- Cədir.
Çətirlü	- Cədirlə. Çətirlə.
Çətük	- Pişik.
Çığrtmaq	- Bağırtmaq.
Çığnam-çığnam	- Şırıl-şırıl, çağlaya-çağlaya.
Çıqa	- Çıxaraq.
Çıqarmaq	- Çıxarmaq.
Çıqmaq	- Çıxmaq.
Çilbir	- Yüyən.
Çığrı	- Cədirin qumas dəliyinin ağac halqası.
Çınlamaq	- Səslənmək, cingildəmək.
Çiplaq	- 1. Çılpaq, soyunmuş, üryan, 2. (məc.) fağır, möhtac, yoxsul.
Çırçıplaq	- Soyunmuş, lüt, çılpaq.
Çırğab	- Qızılla bəzənmiş paltar və başqa şeylər.
Çırpındı	- Çırıntı.
Çigin	- Ciyan.
Çilbər	- Yüyən.
Çoxmaq	- Çoxalmaq.
Çoqramaq	- Qaynamaq, fişqırmaq.
Çoq	- Çox.
Çoluq	- Çoluq – çoban-çoluq. cocuq, evdəkilər, ailə (ev adamları); Övlad və arvad, evdəkilər; uşaq, uşaqlar.
Çomaq	- Çomaq, iri kötək və dəyənək; toppuz, toxmaq, əsa, dəyənək; ağacdən başı toppuz kimi yuvarlaq olan dəyənək; (vurmaq üçün) ucunda bir yumrusu olan uzun bir dəyənək; Ucu gürz kimi yuvarlaq olan; ucu yumru kötək, ucu toppuzlu kötək.
Çovuxmaq	- Düşmək, üstünə düşmək.
Çökmək	- Çökmək, çömbəlmək.
Çöldi	- Hədiyyə; elə ənəma deyərlər ki, bir dilavər cəngdə bahadırlıq edə və ya vəzifəsində mahir bir adam nadir bir şey işləyə, müqabilində verilər; Qəbul edilmiş şey,

Çöngə	bəxşis və mükafat olaraq aldığı qənimət, yaxşı bir iş, göstərilən bir cəsarət əvəzində verilən bir mükafat, bir hədiyyə; bəxşis, ərməğan, hədiyyə.
Çöngəlmək	- Zəif, tavanasız.
Çovqan	- Zəifləmək, çevrilmək.
Çovqan	- Çovkan. Başı əyri mizraq, meydanda onunla top oynayırlar.
Çözmək	- Açımaq, izah etmək.
Cuxa	- Yundan hazırlanmış üst geyimi.
Cuqa	- Bax: Cuxa.
Culğamaq	- Bürümək, əhatə etmək, sarmaq, culğamaq.
Çuval	- Çuval; Un, dən yiğmaq üçün toxunmuş kisə.
Çün	- 1. Bir halda ki, 2. madam ki, 3. çünki.
Cürümək	- Cürümək.

D

Dad (f.)	- 1. ədalət, 2. imdad, imdad deyə çağırma, yardım istəmə.
Dadı	- Dayə.
Dağ və taş	- Hər yer, bütün çevre, hər tərəf.
Dağarcıq	- Dağarcıq.
Daxı	- Dəxi, daha.
Daqınmaq	- Taxmaq, geyinmək.
Dal	- Budaq, pöhrə, ağacın kolun düz çıxmış qanadları.
Dalamaq //	- Qudurmuş itin dişləməsi.
talamaq	
Dalusı	- İki kürəyin arası, arxası.
Dam (f.)	- Tələ.
Dan	- Qəribə, təəccüblü; sövdələşmə.
(dan-dansux)	
Danış	- Tövsiyə, öyünd, məsləhət, müzakirə.
Danışiq	- Öyünd, məşvərət, müşavirə, müzakirə, məsləhət.
Danışmaq	- Məşvərət etmək, öyünd almaq, müşavirə etmək.
Dansux	- Bax: Dan; müstəsna, son dərəcə gözəl bir şey; hədiyyə, ərməğan.
Dardağan	- Dağınıq.

Darı	- Dənli bitki (arpa, buğda cinsindən).
Darımaq	- Talan etmək.
Dartmaq	- Dartmaq; Çəkmək, söymək; "...ağ birçəklü qarının südin dartdı".
Daşqun-daşqun	- Daşqın-daşqın.
Davul	- Davul. Hər iki tərəfi dəri ilə tutulmuş musiqi aləti (nağaranın böyük forması).
Davul urmaq	- Davul calmaq, davul döymək.
Davulbaz	- Bax: Davul.
Dayaq	- Dayaq, dəstək ola biləcək ağaç, dayanacaq şey, dayaq, dəstək; dayaq, dirək, ağaç, kömək, arxa, himayə, özül.
Dayamaq	- Dayaq olmaq; dəstək qoymaqtır, dirək vurmaq.
Dayanmaq	- 1. Dayanmaq, ehtiyat etmək, 3. yüklenmək, ağırlığını vermək.
Dayə (f)	- Dayə; əmizdirmədən uşağa baxan dayə.
Daz	- Daz, keçəl.
Degəc	- Dedikdə.
Degil	- Deyil.
Devlət	- Sərvət.
Deyindi	- Haydır.
Dədə I	- 1. Baba, ananın və ya atanın atası, 2. ata, 3. dərvişlərin piri, 4. ixtiyar yaşılı; hörmət mənasında ixtiyar kişilərə müraciət.
Dədə II	- Ləqəb – Dədə Qorqud (k.a.).
Dəgin	- -dək, qədər.
Dəfi (ə.)	- Dərhal, birdən.
Dəgəndə	- Gəldiyi zaman, işiq vurduğu zaman, əks etdiyi vaxt.
Dəgənək	- Dəyənək, iri el ağacı.
Dəgirman	- Dəyirman.
Dəgmək	- Çatmaq, yetişmək, vasil olmaq.
Dəklü	- Qədər, kimi.
Dəli	- Qəhrəman, qorxusuz.
Dəlim	- Çoxlu.
Dəlmək	- 1. Dəlik açmaq, 2. göz-göz etmək.
Dəlü	- (Bax: dəli).
Dəlük	- Dəlik-deşik.

Dəlülük	- Dəlilik.
Dəm (f.)	- An. vaxt, zaman.
Dəmrən	- Oxun dəmir ucluğu.
Dəmrənsüz	- Ucluqsuz. Dəmir olmayan, ucuna dəmir taxılmamış olan.
Dəmür	- Dəmir, dəmirdən; Dəmür don – zireh; dəmür donlu – zirehli, zirehlənmiş; Dəmürlü – zirehli.
Dənəmək	- Sınamaq, təcrübə etmək.
Dənlü	- Qədər.
Dəpə	- 1. Təpə, kiçik dağ, 2. uc, zirvə.
Dəpəcük	- Təpəcik.
Dəpəgən	- Təpəyən, cuman.
Dəpələmək	- Təpələmək.
Dəpər	- Baltaya bənzər döyüş silahı.
Dəpilmək	- Təpik altında qalmaq.
Dəpmə	- Təpik atma, təpik, qoşa; Dəpmə urmaq – şillaq atmaq, təpikləmək.
Dəpmək	- Şillaqlamaq, ayaqla vurmaq, heyvanın arxa ayaqla geri vurması.
Dəprənmək	- Tərpənmək; silkələnmək, silkələnib qalxmaq; Dəpdiklərinçə – ayaqlarını vurdurqca.
Dəprətmək	- Tərpətmək.
Dərəcik	- Kiçik dərə.
Dərgah (f.)	- 1. Astana, kandar, qapı önü; saray, iqamətgah, 2. Allahın mərhəməti, şəfqəti, köməyi, inayəti mənasında.
Dəri	- Dəri; Heyvanın tüklə örtülü dərisi; Gön.
Dərib durmaq	- Toplamaq.
Dərilmək	- Toplanmaq.
Dərləmək	- Tərləmək, qan-tər içində olmaq.
Dərmək	- Toplamaq.
Dərnək	- Məclis, qanunvericilik yeri.
Dərnəksiz	- Qanun-qaydasız, başı pozuq.
Dərsinmək	- Çəkilməyen, çetin dartılan (ox-yay).
Dərvənd (f.)	- Dağ keşidi.
Dərviş (f.)	- Dərviş; Qapı-qapı gəzərək, yaxud meydançalarda adamları başına yiğaraq peyğəmbərə, imamlara və

	Kərbəla hadisələrinə həsr olunmuş qəsidələri avazla oxuyan sufi.
Dəstur (ə.)	- Müsaidə, izin, icazə.
Dəstursızca	- İcazəsiz, izinsiz.
Dəviləmək	- Dava etmək, haqqı aramaq, hesab soruşmaq.
Didar //dizar (f.)	- 1. Üz, çöhrə, 2. camal, Allahın camalı, üzü.
Dikilmək	- Tikilmək, qurulmaq.
Dikmək	- Tikmək.
Dil	- Dil, ağızda olan dil; əsir, dustaq, düşmən haqqında xəbər almaq, düşmənin vəziyyətini söylətmək üçün alınan əsir.
Dilbənd	- Çalma.
Dilək	- İstək, arzu, xahiş, tələb, təmənna.
Diləmək	- İstəmək, arzu etmək, rica etmək.
Dilmək	- Dilimləmək; uzun-uzun yarmaq, uzun və ensiz dilimlərə bölmək, yasti kəsmək, yarmaq, kəsmək, kəsik-kəsik etmək.
Dilkü	- Tülükü.
Din	- Qeybət. Arxadan pisləmə, birini arxasında qınama, dedi-qodu etmək; Din dinləmək – iki adamın danışığına gizlicə qulaq asmaq.
Dinləmək	- 1. Qulaq vermək, 2. saymaq, 3. öyünd almaq, itaət etmək.
Dinli	- Dinə qulluq edən.
Diraz (f.)	- Uzun; Diraz etmək – uzatmaq.
Dirək	- Dirək, dayaq, paya; dirək urmaq – dayaq vurmaq; (Bir şeyi saxlamaq üçün altına vurulan tir, sütun, dayaq).
Dirgürmək	- 1. Diriltmək, 2. sağ buraxmaq.
Dirim	- Dirilik, həyat.
Dirlük	- Bax: Dirim.
Dişi	- Dişi; Dişi əqli – qadın, qadın cinsi.
Ditmək	- Didmək, xirdalamaq.
Ditrəmək	- Titrəmək.
Divan (ə.)	- Məclis, böyüklerin toplandığı yer, hökumət məclisi.
Divşirmək	- Yığmaq, dərmək, döşürmək.
Dizar	- Bax: didar.
Doğan	- Möhkəm əyri dimdikli, uzun, iti qanadlı, iti caynaqlı yırtıcı ov quşu.

Doğmaq	- Dünyaya gəlmək, doğulmaq.
Doxarlı	- Toxarlar (xalq adı).
Dola	- Bələk.
Dolab	- Çox, bol; Dolab-dolab ağı süd – bol süd, məmədən gələn gur süd.
Dolama	- Geyim adı.
Dolamac	- Dolambac.
Doqunmaq	- Toxunmaq, dəymək, ilişmək, rast gəlmək.
Doquzlama	- Qədim türk adətlərindən birinin ifadəsidir. Qədim türklər birinə hədiyyə verərkən yaxud bir günahkarı cəzalandırarkən doqquz dənə qiyəmtli əşya verərlər və ya alardılar.
Don	- Geiym.
Donanma	- Geyinmə.
Donatma	- Geyindirmə.
Donlu	- Donlu, geyimli.
Dop	- Mərkəz, orta; Dopa dəpmək – mərkəzə cummaq.
Dopa	- Topa.
Doru	- At cinsi.
Doymaq	- Dözmək, səbr etmək.
Doyum	- Qənimət.
Dögmək	- Döymək, çalmaq; Davullar dögmək.
Dögüşmək	- Savaşmaq, mübahisə etmək, döyüş etmək, müharibə etmək.
Dökdürmək	- Tökdürmək, axıtmaq.
Dökmək	- Tökmək.
Döl	- Döl; törəmə; nəsil.
Dölbənd	- Çox incə və sıx toxunmuş pambıqlı qumaş, nazik batist, ağı incə bez çalma.
Dölək	- Gözəl cins.
Dölüm	- Döl yeri.
Dövlət (ə.)	- Ağıl. Bəxt, iqbal, uğur, xeyir, səadət.
Dövlətlü	- 1. Bəxtli, xeyirli, 2. uca, ulu, 3. ağıllı.
Dövlətsüz	- Uğursuz, xeyirsiz.
Dövşürmək	// döşürmək - Yiğmaq, toplamaq, dərmək, dərib getirmək.
Durğurma	- Durquzma, qaldırma.

Duri	- Duru, aydın, bulanıq olmayan, şəffaf.
Duru gəlmək	- Ayağa qalxmaq, dikəlmək, qiyam etmək.
Duruş	- Duruş.
Duruşdurmaq	- Üz-üzə qoymaq, haqq-hesab çəkmək (məhşərdə).
Duş I	- Yuxu, röya.
Duş II	- Tuş, rast gəlmə.
Duşaq	- Tuşaq, cidar. Ayaq bağı, ata vurulan ayaq bağı, atların qabaq ayağına vurulan zəncir.
Dutsaq	- Dustaq.
Duvaxlu	- Duvaqlı.
Duvaq	- Duvaq, üz örtüyü.
Duymaq	- 1. Eşitmək, 2. hiss etmək, 3. sezmək, 4. anlamayaq.
Dügmə	- Düymə, ilgək.
Dügmək	- Düymək, bağlamaq.
Düğün	- Toy, şənlik, düyün.
Dükənmək	- Tükənmək, bitmək, qurtarmaq.
Düldül	- Həzrəti Əlinin atının adı.
Düm	- Bütün.
Dün I	- Dünən.
Dün II	- Gecə. Dün bucağı – axşam üstü.
Dünlük	- Pəncərə, baca.
Dünlə	- Gecəikən, gecə vaxtı.
Dünün	- Gecə ikən.
Dürişmək	- Çalışmaq, cəhd etmək, vuruşmaq.
Dürlü	- Növ, tip, fərqləndirici əlamət, cürbəcür, coxlu, növbənöv, qəribə.
Dürsinmək	- Qorxmaq.
Dürtüşmək	- Vuruşmaq, bir-birin itələmək.

E

Edicək	- Edincə.
Edigəc	- Edincə, etcək, edən kimi.
El	- Ölkə; el; dövlət.
Emdi	- İndi.
Emrənmək	- Sevmək, istəmək.
Erişmək	- Birləşmək, yetişmək, çatmaq.

Erkək	- 1. Mərd, kişi, 2. igid, cəsur, bahadır.
Erkən	- Tezdən, ertədən.
Ermək	- Çatmaq, birləşmək, yetişmək.
Erüşdürmək	- Meydana gətirmək, (yara) açmaq.
Esləmək	- Dirləmək, itaət etmək.
Eş	- Dost, yoldaş.
Eşək	- Eşşək, ulaq.
Eşik	- Eşik; qapı; çöl.
Eşmək	- Çapmaq, yortmaq (ati).
Ev	- Otaq, yaşayış yeri, olacaq.
Evərmək	- Evləndirmək.
Evlü	- Evli, ailəli; Evlü evinə gəlmək – hər kəsin yerinə qayıtması.
Eyilik	- Nəciblik, lütf, xeyir, yaxşılıq.
Eylə	- Elə (işarə əvəzliyi).
Eylənmək	- Yola düzəlmək.
Eyü	- Yaxşı; Eyi olmaq – yaxşı olmaq.

Ə

Əbrişim (f.)	- İpək, ipək parça.
Ədəblənmək	- Utanmaq, çəkinmək, ədəbə zidd olmamaq.
Ədük	- Ayaqqabı, çəkmə, məst.
Əgin	- Əyin, bədən.
Əglənmək	- Əylənmək.
Əgmək	- Əymək, bir yana yatırmaq, meyl etdirmək.
Əgri	- Əyri.
Əhd (ə.)	- Söz vermə, and, vəd; Əhdini bozmaq – vədini pozmaq.
Əhəd (ə.)	- Bir tek; Allahın adlarından biri.
Əhl	- Ailədə olanlar; ər, arvad, uşaqlar; Ailə.
Əhval (ə.)	- Hallar, başa gələnlər; Ruhi vəziyyət.
Əjdərha (f.)	- Əjdaha; böyük ilan, insan yeyən ilan.
Əksig	- Əksik, kəm.
Əksilmək	- Ayrılmaq, qeyb olmaq, ölüb ayrılmaq, sayı azalmaq.
Əksüglüg	- Qüsür, əksiklik, nöqsan, eyib.
Əkşəşmək	- Sataşmaq, əylənmək, oynasmaq.
Əlaqibət	- Sonunda, nəhayətində.

Əlaman (ə.)	- 1. Mərhəmət, 2. sənə sığındım, 3. bağışla məni, 4. amandır.
Əlbəttə	- Mütləq, hər halda, şübhəsiz, doğru, qətiyyən, tərəddüdsüz, labüb.
Əleyhissəlam (ə.)	- Peyğəmbərlərin adı çəkilən zaman “ona salam olsun” mənasında bir dua.
Ələm (ə.)	- Bayraq (dini məzmunda, qara rəngli parçadan, yas əlaməti bildirir).
Əlhasil (ə.)	- Xülasə.
Əlhəmdülillah (ə.)	- Mövlaya şükür, Allaha şukr olsun.
Əlüfəçi	- Süvari; Ata minmiş, atlı.
Əlük	- Dağ keçisi, əlik.
Əlüklü	- Əlikli.
Əmanət	- Zərərsiz olan bir kimsəyə tapşırılan şey, sonradan almaq üzrə saxlanmaq və qorunmaq üçün bir kimsəyə tapşırılan cisim.
Əməkdar	- Əmək sərf edən qul və ya məmur, ixtiyar və sədaqətli xidmətçi.
Əmiraxur	- Sultanın və ya bəyin heyvanlarına, sürüsünə, başqa işlərinə baxan şəxs, axura baxan bəy; əmiraxur başı – əmir-axurların böyüyü.
Əmmə (ə.)	- Nəyi? Quranda 30-cu cüzün başındaki Nəbə surəsinin ilk ayəsi olan “əmmə yetəsa-əlun”un (onlar bir-birindən nəyi soruşurlar?) ilk kəlməsidir. Ona görə bu cüz “Əmmə cüzü” adlandırılmışdır.
Əmmi	- (Ərəbcə “əmm” sözünün təhrifi); Atanın qardaşı, omi.
Əmr (ə.)	- Buyruq; Əmr eyləmək – buyurmaq.
Əmzirmək	- Əmizdirmək; Döşdən süd vermək.
Ənik	- Vəhşi heyvan balası; köpək.
Ənsə	- Boyun.
Ənmişmək	- Bərabər işləmək, birlikdə işləmək.
Ənük	- Bax: ənik.
Ər	- 1. kişi, 2. həddi buluğa çatmış kişi, 3. ər, igid, 4. mərd, qəhrəman.
Ərcəl	- Bədxasiyyət, pozğun.
Ərdəm	- Fəzilət, mərifət.

- Ərdəmli** - Fəzilətli, mərifətli, hünərli.
- Ərdəmlü** - Bax: ərdəmli.
- Ərdil** - Ürəkli, cəsur.
- Ərəbə** - Araba.
- Ərəbi (ə.)** - Ərəblərə məxsus; Ərəbi atlar – ərəb atları, cins atlar.
- Ərəfat** - Ərəfat (y.a.) – Məkkə yaxınlığında dağ.
- Ərən** - İgid, cəsur, mərd, yaxşı yetişmiş kamil, müqəddəs, pir.
- Ərənlər** - Ulular, ulu qəhrəmanlar.
- Ərgənlik** - Qadının kişiyyə hədiyyəsi.
- Ərkəc** - Erkəc; keçinin iki yaşından sonrakı erkək balası.
- Ərlik** - Kişilik.
- Ərməğan** - Ərməğan, hədiyyə, peşkəş, sovqat, yadigar.
- Ərş** - Yer-göy, göyün yeddinci qatı, asiman.
- Ərzani (f.)** - Lütf, yaxşılıq; Ərzani qılmaq – lütf etmək, yaxşılıq etmək.
- Əsa (ə.)** - Dəyənək, zopa, çomaq.
- Əsbab (ə.)** - Gərəkli şeylər.
- Əsən** - Sağ, salamat.
- Əsil** - Əsil-nəsil, törəmə.
- Əsirgəmək** - Bir şeyin yoxluğuna heyfsilənmək.
- Əski** - 1. Qədimdən qalmış, köhnə, köhnəlmış, 2. qədim, köhnə.
- Əsmədin** - Əsmədən, əsmədiyi halda.
- Əsrük** - Sərxoş.
- Əsrükmək** - Sərxoş etmək, sərsəmlətmək.
- Ətmək** - Çörək.
- Əvət** - Bəli.
- Əvrən** - Aləm.
- Əvvəl-axır** - Əvvəl-axır, aqibət.
- Əyal (ə.)** - Övlad. Arvad; ailə.
- Əyər** - Yəhər.
- Əyərləmək** - Atın belinə yəhər qoymaq.
- Əyyamla** - Bir neçə gün sonra, bir vaxt sonra, bir müddət sonra.
- Əzəl (ə.)** - 1. Əvvəli olmamaq, əvvəli olmayan zaman, 2. insanların ruhlarının yaradıldığı zaman; Əzəldən yazılımaq – insan taleyinin ilk yaradıldığı zaman təyin edilmiş olmaq.

Əzim (ə.)	- Böyük, ulu, uca.
Əziz (ə.)	- Şərəfli, ulu, uca, əziz, qüdrətli; Vəzifə – mənsəb sahibi.
Əzrayıl	- Əzrayıl (mələk adı).

F

Faidə	- fayda, qazanc, münasib, münasiblik.
Fani (ə.)	- Fani. Ölümlü, sonu olan, daimi olmayan, keçici.
Fel (ə.)	- Hərəkət, iş, davranış; Feli dönmək – nə etdiyini bilməmək, tərs iş görmək.
Fəqih (ə.)	- Din elmini, şəriət elmlərini bilən, oxumuş, müəllim.
Fəraq (ə.)	- Ayrılıq, ayrılıq acısı; Fəraq gəlmək – ayrılıq acısının gəlməsi.
Fəryad (f.)	- Ağlayıb sizlama, ah-vay etmə, bağırma, hayqırma, inilti.
Fırlamaq	- Atılmaq, atılıb şiddetlə tullanmaq.
Fışıl-fışıl	- Piçılıtlı ilə, yavaş səslə, yavaş-yavaş.
Fürsət (ə.)	- Fürsət, əlverişlilik, uyğunluq,

G

Gah... Gah	- Bəzi-bəzi, bir... bir, zaman-zaman, hərdən-hərdən.
Gah (f.)	- Bəzən.
Gavur	- Kafir.
Gecəlik	- Örpək, ləçək.
Gecim	- Geyim-kecim.
Gedə	- Qısa, küt.
Gedərmək	- Kənar etmək, dəf etmək.
Gedicək	- Gedincə, ortadan qalxınca.
Gedimlü	- Getməli olan, ölümlü, sonu olan.
Gen	- Geniş.
Genə	- Bir daha, yenə, tekrar.
Genəz	- Asan.
Gerü	- Geri.
Geyəsi	- Geyəcək, paltar.

Geyim	- (Geyim) paltar, libas, paltar, ev paltarı.
Geyürmək	- 1. Geydirmək, bəzətmək, 2. zirehləmək, zireh geydirmək; Geyər olmaq – geymək.
Geymək	- Geymək, geyinmək, paltar geymək.
Gələci	- (məc.) ağrı-başı (ağrı gələcisi – ağrı gələcisi).
Gəlincük	- Gəlin (əzizləmə) – gəlinciyim! Kiçik gəlin, sevgili gəlin.
Gəliş	- Gəlmə, gəliş.
Gəlişmək	- Qarşılıqlı gedib-gəlmək.
Gənəşmək	- Gənəşmək. Məsləhətləşmək, soruşmaq, müşahidə etmək.
Gərdək	- Gərdək, zifaf evi, toy evi.
Gərdəkxana	- Təzə evlənənlər üçün ev.
Gərdun	- Dövran; qara gərdun – ana bətni.
Gərəkmək	- Gərək olmaq; vacib, zəruri görünmək; lazımla olmaq.
Gərinmək	- Gərilmək, tarım çəkilmək.
Gərmək	- Gərmək.
Gətürmək	- 1. Gətirmək, 2. qaldırmaq.
Gəvəzləmək	- Kobud yemək. Yanmış kömürdə bişirmək, odda bişirmək.
Gəz I	- Dəfə, kərə.
Gəz II	- Gəz (kiçik yarıq); oxun yarığı; yay gəzi.
Gəzləmək	- Nişan almaq, oxu gəzinə qoymaq, oxu kərtiyində yerləşdirmək.
Gizlü	- Gizli.
Gor (f.)	- Qəbir, məzar, gor.
Gödə	- Gövdə.
Gödək	- Gödək, qısa.
Gödəlmək	- Qışalmaq, gödəlmək.
Gög I	- Gök, səma.
Gög II	- Gök, mavi.
Gögeə	- Gömgöy.
Gögeə tağ	- Gömgöy dağ.
Gögərçin	- Götürçin.
Gökcək	- Qeyri-adi gözəl, yeganə gözəl.
Gölgəlüə	- Köləqli olan, kölgəsi olan.
Gömülmək	- Yerə batmaq, yerdə qeyb olmaq, torpaqla örtülmək.

Gön	- Gön; inək, öküz və kəl dərisindən palid qozası ilə işlənən ağ dəri.
Göndər	- Mızraq, qarğı, nizə.
Görk	- Gözəllik.
Görkli	- Gözel, yaraşıqlı.
Göstək	- Çidar; müxtəlif bağ, bənd və zəncir; heyvanların ayağına vurulan gödək bağ; Göstəgi üzmək – ayağa vurulmuş ipi qırmaq.
Göygi // göygü	- Kürəkən.
Göynəmək	- Dərdlənmək, dərd çəkmək, üzülmək, yanmaq.
Gözcigəz	- 1. Kiçik göz, 2. qəşəng göz.
Gözçi	- Kəşfiyyatçı, casus, xəfiyyə.
Gözətmək	- Gözləmək.
Gözükəmək	- Görünmək.
Gumbur-gumbur	- Gumbultulu; uğuldayan və gurlayan səs; Gumbur-gumbur davullar çalınmaq.
Günbəd (f.)	- Gümbəz, konusvari formada tavanı olan yuvarlaq bina, qübbəli hər hansı bir bina, qübbə.
Günlük	- Çətir; kölgə salmaq üçün yarıyan pərdə.
Günü	- Günü (qadın). Qısqanma, qısqanlıq.
Gürbüz (f.)	- Zirək, çevik, güclü.
Gürəş	- Güləş. Tutaşmaq, güləş; Gürəş tutmaq – güləşmək.
Gürəşmək	- Güləşmək, bir-biri ilə güc sınamaq, pəhləvanların güləşməsi.
Gürləmək	- Guruldamaq. Gurultu salmaq, nərə çəkmək.
Gürz (f.)	- Gürz. Qədim silah növü; Dəmirdən çomaq; toppuz, şeşpər.
Güvənc	- Güvənc, sevinc, öyünmə; dayaq, söykəniləcək şey; fərəh; Sevinc duyumu, daxili açılma; etimad, ümid, güvənilən şey; sevincli, dayanacaq, güvənmək, öyünmək; Arzu, əməl, güvənmə, lovğalanma, öyünmə, qürur, vüqar, əzəmət.
Güvənmək	- Güvənmək, arxalanmaq.
Güyəgü	- Bax: göygi.
Güz	- Payız; Güz alması – payız alması.
Güzin	- Payızda.

G

- Čafil (ə.)** - Bir şeyin fərqiñə varmayan, diqqətsiz, xəbərsiz; Qafil olmaq.
- Čafillə** - Xəbəri olmadan, xəbərsizcə, fərqiñə varmadan.
- Čafillüçə** - Məlumatı olmayan, xəbərsiz.
- Čaib (ə.)** - Məlum olmayan, görünməyən, meydanda olmayan.
- Gayat(ə.)** - Cox; nəticədə.
- Čazi (ə.)** - Qazi. Din uğrunda savaşan; düşmənə həmlə edən, İslam düşməni ilə döyüşən müsəlman.
- Čəza (ə.)** - Din yolunda vuruşma.
- Čeyrət (ə.)** - Qeyrət.
- Čeyri (ə.)** - Qeyri, başqa.
- Čəni (ə.)** - Allahın adlarından biri, bir kimsəyə və ya bir şeyə möhtac olmayan, zəngin; Čəni Tanrı.
- Čərim (ə.)** - Rəqib, qarşılıq.
- Čızıldamaq** - Qızıldamaq, viyıldamaq.
- Čırım (ə.)** - Rəqib; Čırım qoymaq – meydan oxutmaq üçün döyüşçü seçmək; Čırıma yetmək – düşmənlə qarşılaşmaq.

H

- Hacət (ə.)** - 1. Gərək, ehtiyac, 2. yerinə yetirilməsi müqəddəs bir qüvvətdən istənilən dilək.
- Hacı (ə.)** - Məkkəni ziyarət etmiş müsəlmanlara verilən ad.
- Haqq (ə.)** - Allah.
- Haqlamaq** - Öhdəsindən gəlmək; cəzasını vermək.
- Halal I** - Həyat yoldaşı – ər və arvad.
- Halal II (ə.)** - İslam dininin ehkamlarına görə yeyilməsinə, zişlədilməsinə və ya özünə mal edilməsinə icazə verilən; Kəbinli, nikahlı; Qanuni.
- Haman (f.)** - 1. Göz önündə olmayan və ya uzaqda olan bir şeyi və ya şəxsi göstərmək üçün işlədilən əvəzlik – o, özü. 2. Dərhal.
- Hampa (f.)** - Yoldaş, sirdaş, silahdaş.

Haramzadə	- (Ər. həram və f. zadə) firıldaqçı, kələkbaz, hiyləbaz, bic, yaramaz.
Hecasınlayın	- Heca, höccələmək.
Heybət (ə.)	- Heybət, qorxu.
Heybətlü	- Qorxunc, heybətli, əcaib görünüşlü.
Həlal (ə.)	- Halal; haramın ziddi.
Həllallaşmaq	- Haqsızlıqlarını bir-birinə bağışlamaq.
Həmail (ə.)	- Boyunbağı, ciyindən asılan bağ; qılinc asqısı; Həmail quşanmaq – qılincin bağıni ciyindən ataraq – çarpaz taxmaq.
Həmən	- Dərhal, həmin.
Hə mi	- Beləmi? Deyilmi? Belə deyilmə?
Həmlə (ə.)	- Hücum, döyüşdə düşmən üstünə tullanmaq.
Həmta (f.)	- Sirdaş, yoldaş, yaxın dost, yaşıd, tay.
Hənir	- Yavaş səs, qulağa dəyən anlaşılmaz səs.
Həp	- Tamam, bütün.
Hərami (ə.)	- 1. Haram yeyən, 2. quldur, soyğunçu, xırsız, yolkəsən.
Hərif (ə.)	- yoldaş; əsnaf, işə yaramaz adam, utanmaz, təkəbbürlü, özünü bəyənmış, kobud; ortaq, yaxın yoldaş, düşmən, müxalif, rəqib (həqarət və nifrət etmə mənası ilə) adam.
Hərzə (f.)	- Boşboğazlıq, əbəs, nahaq.
Həsəd (ə.)	- Paxılılıq; Həsəd etmək – qibtə etmək.
Həsud (ə.)	- Qibtə edən, paxıl; Həsud kafir – xəbis kafir.
Həvala (ə.)	- Yönəlmə.
Həzrət (ə.)	- Cənab.
Hiç	- 1. Əsla, qətiyyən, kəskin olaraq, 2. məgər?
Himmət	- Səy, cəhd, kömək, qeyrət.
Hindu	- Hindli, qulluqcu, kölə, qara rəngli adam.
Hisar (ə.)	- Hasar, bir yeri qorumaq üçün çəkilən divar, barı, sədd.
Holə	- Bir cismin çevrəsi; ov yeri, qoruq.
Hotaz // xotaz	- Qotaz.
Hu (ə.)	- Allaha (O) işaret edən kəlmə.

X

Xaç	- Xristianların, həzrəti İsanın asılmış şəklini təmsil etdiyinə inandıqları əlamət, büt.
Xalıcı (xalıca)	- kiçik xalı, kiçik türk xalısı, məbəd xalısı.
Xanlıq	- Xanlıq. Hakimiyyət, dövlət.
Xanum	- Xanım (xitab: ey xanım, ey mənim xanım).
Xarac (ə.)	- (Bax: xərac).
Xas (ə.)	- Adlı-sanlı, seçilmiş, seçilmiş və adı bəlli adam; Xas bəglər – adlı-sanlı bəylər.
Xatir (ə.)	- Könül, qəlb; Xatiri xoş olmaq – sevinmək.
Xatun	- Qadın, həyat yoldaşı, arvad, xanım, Xanın və ya hökmədarın qadını.
Xəbərləşmək	- Xəbərləşmək. 1. Sözləşmək, 2. xəbər almaq, 3. xəbər alıb vermək, 4. xitab etmək, danışmaq, söyləmək.
Xələyiq (ə.)	- Xəlq olummuşlar, xidmətçi qadın; cariye, kölə qadın.
Xələtləmək	- Hədiyyə vermək, xələt vermək; Xələt geydirmək, hökmədarın könlünü xoş etmək.
Xəlvətcə	- Diz-dizə, baş-başa, yalnızca.
Xərac (ə.)	- 1. Müselman olmayanlardan alınan vergi, 2. güc ilə alınan pul.
Xəsm	- Qarşı tərəf, düşmən.
Xıra	- Kiçik, zəif.
Xırancə	- Bax: xira.
Xırlamaq	- Üzə qabarmaq, xorlamaq, donquldamaq, mırıldanmaq.
Xırsız	- Fırıldaqçı, quldur.
Xırşlı	- Tamahkar, xəsis; donuzu olan.
Xizmətkar (ə. f.)	- Xidmətçi.
Xoca (f. Xacə)	- Ağsaqqal, yolgöstərən, əfəndi.
Xorlamaq	- Xor baxmaq, təhqir etmək.
Xoyrad	- Qaba, tərbiyəsiz, bədxasiyyət.
Xub (f.)	- Yaxşı.
Xud (f.)	- Özü.
Xuda (f.)	- Tanrı.
Xurd (f.)	- Xırda, kiçik.
Xümrə (f.)	- Kiçik küp.
Xürrəm	- Şad. Fərəhələnmə, sevinmə, şən olma.
Xüsus (ə.)	- Haqqında, barəsində.

I

Ildirim	- İldirim.
Ilduz	- Ulduz.
Irmaq	- Axar su, dənizə tökülən axar su, çay.
Isırmaq	- Dişləmək.
Ismarlamaq	- Əmanət vermək, tapşırmaq.
Işıq // aşıq	- Dəmir başlıq.

İ

İbrət (ə.)	- 1. Örnək sayılacaq şey, 2. ehtiyat ediləcək şey, 3. əcayib, qəribə şey.
İbrişim (f. Əbrişim)	- Burulmuş ipək tel, incə ipək bükəməsi.
İcazət (ə.)	- İcazə vermə, izin, rüsxət.
İçərü	- İçəri.
İçət	- İçəcək şey, içiləcək şey, su.
İçin	- İçin-için (ağlamaq).
İcmə	- İçki, içmə.
İçrə	- 1. Arasında, 2. İçəri, 3. içində.
İçün	- Üçün.
İçürmək	- İçirmək, sərxoş etmək.
İdügi	- Olduğu.
İxtiyar (ə.)	- 1. Bəyənmə, seçmə, üstünlük. 2. qoca, yaşılı, pirani.
İkindi	- Günün yarısı, günün ikinci yarısı, günün yarısından sonrası.
İqrar (ə.)	- Açıqca söyləmə, inkar etməmə; Etiraf, qəbul.
İldən	- Eldən öndə (çadırını eldən öndə tikdi).
İldirmək	- Sancımaq, dəlib keçirmək.
İləm	- Bax: ilən.
İlən	- 1. ilə, bərabər birlikdə, 2. vasitəsi ilə, 3. də, 4. habelə.
İləri	- İrəli.
İlətmək	- Yetirmək, çatdırmaq.
İləyü	- Ön, qarşı.
İlgər	- Basqın, hücum.
İlgımaq	- Atla çapa-çapa hücum etmə.

- İlxı // ılxı**
  - İlxı.
- İlxıcı // ılxıcı**
  - İlxıcı, ata baxan, at otaran.
- İlləllah**
  - “Nədir bu çəkdiyim”, “yandım əlindən” mənasında işlədirilir.
- İlmək**
  - İlmək – ipdən halqa düzeltmək.
- İltifat (ə.)**
  - Gülər üz göstərmək, birinin könlünü xoş etmək, incə və zerif davranışmaq.
- İmarət (ə.)**
  - Xeyirli iş, yoxsullara kömək üçün qurulmuş yer, kasiblara yemək verilən yer, yoxsullar yeməkxanası; İmarətlər yapmaq – səadət evləri tikmək.
- İmdi**
  - İndi. Artıq.
- İmək**
  - Köməkçi fel.
- İmirzə**
  - Bəy oğlu, bəy uşağı, bəyzadə.
- İmrənci**
  - Arzu olunan şəxs və ya əşya, qıbtə edilən kimsə və ya əşya.
- İmrənmək**
  - Ağzının suyu axmaq, ağız sulanmaq, arzu etmək, arzulamaq, şiddetlə arzu etmək.
- İnaq**
  - Ən yaxın adam.
- İnayət (ə.)**
  - 1. Bir kimsəyə Allahın iltifat etdiyi lütf, kərəm, yardım, 2. Kərəm, yaxşılıq, iltifat, yardım.
- İncinmək**
  - Könüldən yaralanmaq, könlü sindirilməq.
- İnramaq**
  - İnramaq; böyürmək, içini çökmək.
- İnrəmək**
  - İnramaq; böyürmək, içini çökmək.
- İnşallah**
  - 1. Allah dilərsə, Allah istərsə, 2. qismət olsa.
- İraq // iraq**
  - Uzaq.
- İrişmək // irmək**
  - Çatmaq, yetişmək.
- İrgürmək**
  - Yetirmək, çatdırmaq.
- İrz (ə.)**
  - İnsanın namusu və hörməti, şərəfi.
- İs**
  - Yiyə, sahib.
- İsmi-əzəm**
  - Haqqın bütün adlarını özündə toplayan ad, Allah.
- İsnamaq**
  - Həşərat.
- İssüz**
  - Boş, sahibsiz.
- İstihsan (ə.)**
  - Bəyənmə, xoşa gəlmə, yaxşı, yaxud gözəl olduğunu söyləmə.
- İşdə**
  - Daha, artıq, budur (ədat).
- İşrət (ə.)**
  - Yeyib içmə, sərxoşluq verən hər hansı bir içki.
- İttifaq (ə.)**
  - Birlik, anlaşma, qarşılıqlı anlaşma, uyuşma.

İyə	- Yiyə, sahib.
İyəgü	- Qabırğa.
İzzət (ə.)	- 1. Dəyərli olma, 2. az və nadir olma, 3. qüdrətli olma, 4. şan və şərəf, 5. əzəmət, qüdrət.
İzzətlü	- Etibarlı; Hörmətə layiq, çox dəyərli, çox bəyənilmiş.

K

Kafir (ə.)	- 1. Allahın varlığına inanmayan, imansız.
Kağıt (f.)	- Kağız.
Kahil (ə.)	- Tənbəl.
Keçə	- Keçə, təpilmüş yun, keçə.
Kedi	- Pişik.
Keyik	- Ceyran, keyik.
Kəbin	- İzdivac, nikah; Evlənmənin qanuni şəklə salınması.
Kəlbüçügəz (ə.)	- İt, ov iti.
Kəlicə	- Laqqırtı, söz, söhbət, müsahibə, mükalimə.
Kəlid	- Qıfil, kilid.
Kəlisa	- Kilsə.
Kəndirik	- Dəri süfrə. 1. qadınlar təndir çörəyi yaparkən xəmir taxtasının altına sərdikləri dəridən düzəldilən yayqı, xəmir açarkən yerə sərilən bez və ya dəridən düzəlmış yayqı, üzərinə un ələmək üçün gün dəri, 2. yerə sərilən və masa yerinə işlədilən dəri, 3. dəridən süfrə.
Kəndi // kəndü	- Şəxsi, özü.
Kəndözü	- Özü.
Kəpənək	- Yapıcı; çobanların qışda geydikləri döymə yundan keçə, keçədən tikilən qolsuz çoban plası, çoban yapıcısı.
Kərəm (ə.)	- Kərəm, insaf.
Kərrə (ə.)	- Dəfə, kərə, səfər, yol.
Kərtmə	- Çərtmə, kəsmə.
Kərtmək	- Kəsmək.
Kəsim	- Qərarlaşma.
Kibi	- Kimi, tək.

Kiçi	- Kiçik.
Kimsənə	- Bir kəs.
Kir	- Çirk, murdarlıq, pislik, pis, kir.
Kiriş	- Kiriş, qırılanmış ip.
Kış	- Dəridən ox qabı.
Kişi	- Adam.
Koma	- Toyuqların qaldığı yer, toyuq hini.
Kos	- Zərb aləti; Nağaranın bir növü; İri təbil.
Köb	- Köp, çox.
Köçürmək	- Evləndirmək.
Kök	- 1. Soyun əсли, əsil, təməl.
Köməc	- Kökə, kömbə.
Kömlək	- Köynək.
Könlək	- Bax: kömlək.
Köpri	- Körpü.
Köpür-köpür	- Gumbur-gumbur.
Köşək	- Köşək; altı aylıq dəvənin balası.
Köşk	- Köşk, qəsr.
Köymək	- Göynəmək.
Kuma	- Ərləri ortaq olan qadınlar.
Kübə // küpə	- Sırğa.
Küçükük	- Kiçikcə, balaca.
Küfr (ə.)	- 1. İmanın əksi, dinsizlik.
Külah (f.)	- Başa qoyulan qalpaq, baş geyimi, konusvari formada başlıq, tatar başlığı.
Külük	- Tez, çevik, cəld.
Külüng	- Külüng, düşər; iki ucu sıvri və kəskin, daş yonmaq üçün alət.
Küpəli	- Sırğalı, küpəsi olan.
Kür	- Dəcəl, narahat adam.
Kürsi (ə.)	- 1. Göyün səkkizinci qatı, 2. ərş, 3. Allahın səltənəti, qüdrəti.
Kürüm	- Nəsil, törəmə.
Küt-küt	- Yavaş-yavaş, keyləşərək.
Küvlək	- Su qabı.

Q

Qaba	- Böyük, kobud.
Qabaq	- Örtük.
Qabırğalu	- Qabırğalı, iməci bədəni bərkimiş.
Qaç	- Nə qədər, neçə, neçə dəfə.
Qaçan	- Haçan, nə vaxt.
Qada	- Qada, bəla.
Qadir (ə.)	- 1. Allahın adlarından biri, 2. güclü, qüdrətli; Qadir verən.
Qadun	- Qadın.
Qaftan	- Geyim, qaftan.
Qaftanlıq	- Qaftanlıq parça, gəlinlik parça.
Qağan	- Kükrəmiş, qəzəblənmiş.
Qağırmaq	- Çığırmaq.
Qaqmaq	- Qızmaq, qəzəblənmək, vurmaq.
Qaxınc	- 1. Danlaq, qınama, başa qaxma, 2. zərbə.
Qaxışdırın	- Danqılıt, gurultu.
Qaim I	- Allahın adlarından biri.
Qaim II	- Qüvvətli, sağlam, möhkəm, uzunömürlü.
Qaqınc	- Qaxınc, üzə vurma, tənə etmə.
Qaqmaq	- Vurmaq; Göz vurmaq.
Qaquban	- Qaxaraq; qaxib.
Qalaba	- Qələbəlik, çoxluq.
Qalabalıq	- Çoxluq, qarmaqarışlıq hər hansı bir kütlə.
Qalaq	- Toy gecəsi gəlinlərin başına geydirilən bir növ taxtadan olan tac, gəlin tacı.
Qalanısı	- Qalanı. Digərleri, özgələr, geri qalanlar.
Qaldırıcıq	- Qaldırınca.
Qalqan	- Qalxan.
Qalqmaq	- Qalxmaq, ayağa qalxmaq.
Qalı	- Xalı, gəbə, xalça.
Qalicaq	- Qalınca.
Qalın	- Qalın, böyük; toyun başlandığı gün oğlan tərəfindən qız tərəfinə göndərilən hədiyyələr.
Qalınlıq	- Toyda verilən başlıq.
Qalmış	- Sınıq düşmüş. aciz, düşgün.

Qama	- Qəmə, iki ağızlı bıçaq, kiçik xəncər.
Qamu	- Hamı, bütün, hər kəs.
Qan // ğan	- Xan.
Qancaru	- Hara, necə.
Qanda	- Harada.
Qanı	- Hanı.
Qan qaşınmaq	- Sidiyə qan getmək.
Qanğı	- Hansı.
Qanlu	- Qanlı.
Qap	- Qaya.
Qapaq	- Qapaq; qapaq qaldurmaq – gözünü açmaq.
Qaparmaq	- Qabarmaq.
Qaplan	- İslî ölkələrdə olan dərisi xallı yırtıcı heyvan, qaplan, pələng.
Qapu	- Qapı, qala və şəhər darvazası.
Qapuçı	- Qapı gözətçisi, qapıda keşik çəkən, qoruyucu.
Qapurğा	- Qabırğşa.
Qapurğalı	- Qabırğalı, güclü.
Qara	- Büyük.
Qaraquca	- Ağsaqqal, hörmət sahibi yaşlı kişi, ata; baba.
Qaralıq	- Eyib, ləkə, şərəfsizlik.
Qaralu	- Talesiz, yasda olan.
Qaraluca	- Bax: qaralu.
Qaranqu	- Qaranlıq.
Qararmaq	- Qaralmaq, kədərlənmək.
Qaravaş	- Qaravaş, qul, xidmətçi.
Qaravul	- Qaravul, gözətçi, keşikçi.
Qardaş	- “Qarındaş” sözünün fonetik dəyişməyə uğramış formasıdır.
Qardaşlu	- Qardaşı olan, qardaşı yanında olan.
Qarğamaq	- Qarğamaq, lənətlənmək.
Qarğışa	- Qarğışa, çətinlik.
Qarı	- Qarı, yaşlı, qoca qadın.
Qarıcıq	- Qarıcıq (əzizləmə).
Qarımaq	- Qocalmaq, qarımaq.
Qarındadaş	- Bax: Qardaş.
Qarğı	- Qarğı, qarğı-qamış.

Qarmalamaq	- Qarmalamaq, əllə bərk-bərk tutmaq.
Qarma-bügəc	- Burma, axta – axtalanmış qoç.
Qarşu	- Qarşı, üz-üzə.
Qaru	- Qolun bazu sümüyü.
Qaruciq	- Qolbaq, bazubənd.
Qarvamaq	- Yaxalamaq.
Qarvaşmaq	- Tutaşmaq.
Qas-qas	- Qəhqəhə ilə – qas-qas gülmək.
Qaşanmaq	- Qorxudan sidik buraxmaq.
Qaşqa	- Qaşqa – atın alnında ağ xal.
Qat	- Yan – Qatında: yanında, qarşısında.
Qatı	- Sərt, möhkəm.
Qatrı	- Eşsəyin madyandan olan balası, qatır.
Qatla	- Dəfə.
Qatlanmaq	- Dözmək.
Qaurma	- Qovurma.
Qavat	- Oğraş, pozğun.
(ə. Kavvad)	
Qavğa (f.)	- Dalaşma, bağırtı, döyüş.
Qavğa basılmaq	- Sona çatan döyüş, bitən gurultu.
Qavramaq	- Qucaqlamaq.
Qavşurmaq	- Birləşdirmək, qovuşdurmaq.
Qavum	- Qohum-əqrəba; qövm.
Qavum-qardaş	- Qohum-qardaş.
Qavun	- Qovun.
Qayət (ə.)	- Cox, lap, lap çox, son dərəcə, nəticədə.
Qayğulu	- Qəmli, narahat, qayğılı.
Qayıqmaq	- Yana çəkilmək.
Qayırı	- Qeyri.
Qayib	- Qeyb, qeyb olma, yoxa çıxma, gələcək.
Qaymaq	- Sapmaq, çəkinmək.
Qaytaban	- Dəvə sürüşü, dəvə qatarı; dəvə saxlanan yer.
Qayurmaq	- Qayğılanmaq. 1. əsirgəmək, gözləmək, himayə etmək, qorumaq; 2. içində dərd salmaq, buradan narahat olmaq, qəm yemək, qayğılanmaq, fikir etmək, qəm çəkmək, 3. maraqlanmaq, müğayat olmaq, məna vermək.

Qaz	- Su quşlarının bir növü, qaz.
Qazlıq at	- Qazlıq dağında yetişen cins at, qaçağan, güclü cins at.
Qəbzə (ə.)	- Qəbzə, sap; bir bıçağın və ya qılincin tutacaq yeri, dəstək, sap, qulp.
Qədəm (ə.)	- Ayaq, addım, xoşbəxtlik, uğur; Qədəmi qutsuz – ayağı uğursuz, gəldiyi yerə uğursuzluq gətirən.
Qədər I	- 1. Say, 2. dərəcə, 3. ölçü.
Qədər II (ə.)	- Qəza və hökm yazılışı, bəxt, tale.
Qədim	- Xədim, xidmətçi.
Qəhhar (ə.)	- Qəhr edən.
Qələmçi	- Katib, yazan, rəssam.
Qənarə	- Heyvan kəsilən yer; heyvan asılan qarmaq.
Qərayib	- Əcayib, qəribəlik.
Qəza i (ə.)	- Cihad.
Qəza ii (ə.)	- Qəza-qədər.
Qəzab (ə.)	- Qəzəb.
Qəzavat	- Bax: qəza II.
Qəziyə	- Hadisə, qəziyyə.
(ə. Kəziyyə)	
Qıçırdı	- Qıçırtı. Qıçır-qıçır etmə, qıcıqlayan səs.
Qıl	- Tük.
Qılağuz	- Bələdçi, yol göstərən, irəlidə gedən.
Qılıc	- Qılınc.
Qılmaq	- Etmək.
Qırmız	- At südündən içki.
Qın	- Qin, qılinc, bıçaq və başqa kəsici alətlərin qilafı, silah qabı.
Qına	- Həna.
Qinalı	- Hənalı.
Qınlı	- Qınlı.
Qınsuz	- Qını olmayan.
Qır	- Çöl, tarla.
Qırın	- Böyük epidemiyə.
Qırğun	- Qırğın, ölüm, çox sayıda ölüm.
Qırım	- Müqabil.
Qırış	- Müharibə, müharibədə bir-birini öldürmə, vuruşma; qırış günü – savaş günü.

Qırq	- Qırx sayı, qırx.
Qırnaq	- Xidmətçi, nökər.
Qısır	- Qısır, doğmayan, bətnində bala olmayan.
Qısmaq	- Çəkib daraltmaq, daraltmaq, gərmək, qısaltmaq, qısmaq, sıxışdırmaq, sıxıb tutmaq.
Qısrəq	- Qısır, doğmayan dişi at.
Qıvanmaq	- Güvənmək, fəxr etmək.
Qıvırmaq	- Burmaq, qıvrım etmək.
Qıya	- Çəpəki.
Qıyi	- Kənar, sahil.
Qıyma	- Çəkik, qiyılmış.
Qıynaq	- Caynaq.
Qızan	- Qızmaq felindən, gənc, dəliqanlı, oğlan uşağı; uşaq, qız uşağı.
Qızğun	- Odla qızmış, qızğın.
Qızıl	- Qırmızı.
Qızılıçıq	- Zoğal ağa.
Qızlamaq	- Xəlvəti hərəket etmək.
Qızmaq	- İslənmək, qəzəblənmək, coşmaq.
Qıssə (ə.)	- Hekayə, vaqiə.
Qiyamət (ə.)	- Dünyanın, həyatın sonu, ölülərin qalxması, ölülərin qalxacağı zaman.
Qoç	- 1. Axtalanmamış erkək qoyun. 2. igid adam, cəsur; Qoç yigit – cəsur.
Qolan	- Atın yəhərini bərkidən qayış.
Qolca	- Qolça; (qolça qopuz).
Qomaq	- 1. Qoymaq, 2. buraxmaq, tərk etmək.
Qonaqlamaq	- 1. Qonaq etmək, hörmət göstərmək, 2. qonaq qəbul etmək, ziyafət vermək.
Qondurmaq	- Məskun etmək.
Qonmaq	- 1. Bir yerə, bir şeyin üzərinə enmək, yerləşmək, 2. bir yerə enib oturmaq, gecələmək, 3. bir yerdə qonaq qalmaq, 4. qonaq olmaq, 5. ordu qurmaq.
Qonuq	- 1. Mehman, müsəfir, qonaq. 2. qonağa verilən hədiyyə və yeməklər, 3. məskən, yer.
Qonur	- Qonur; qəhvə rəngi.
Qopmaq	- Ayağa qalxmaq; meydana çıxmaq, zühur etmək.

Qopuz	- Ud kimi, fəqət yayla çalınan üç telli qədim saz; Leh. ud növündən yumru saz.
Qorı	- Qoruq (meşə və s.).
Qoşlıq	- Xoşluq, xoş əhval.
Qoşmaq	- Getmək.
Qoymaq	- 1. Buraxmaq, gətirmək, qoymaq, 2. icazə vermək, 3. soxmaq, 4. yanına vermək, Qoyu vermək – qoymaq, buraxmaq.
Qoyulmaq	- Basqın etmək.
Qövl (ə.)	- Söz.
Qövm (ə. Kavm)	- Camaat, xalq, qohum-əqraba.
Qucanmaq	- Tərpənmək, qurcalanmaq.
Qudbə (2)	- Xütbə; Xəbibin minbərdən camaata xitabən söylədiyi nəsihətamız sözlər.
Quduz	- Quduz; 1. qudurmuş köpək, azğın köpək, 2. qudurmuş canavar, yalquzaq.
Quğı	- Uzun boyunlu gözəl su quşu, qu quşu.
Qul	- Kölə, qul, itaət edən.
Qulağız	- Bələdçi.
Qulan	- Vəhşi at və vəhşi eşşək.
Qul-qaravaş	- Xidmətçi və cariyə.
Qulun	- Qulun; atın balası.
Quluncıq	- Kiçik dayça, bala dayça.
Quma	- Koma.
Qumas (ə.)	- İpək, kətan, pambıq və yun toxuma.
Qun I	- Balaca sərt dənələr şəklində olan daş qırıntısı, qum.
Qun II	- Qan kəlməsilə birlikdə “qanqun” şəklində işlənmişdir, bugünkü dildəki qarşılığı qan-mandır.
Qunc	- Künc. Heybənin, xurcunun, torbanın, çəkmənin boğazı.
Qunt	- Sağlam, qüvvətli.
Qunt-qunt	- Düyün-düyün.
Qur	- Qurşaq, kəmər.
Qurmuşmaq	- Uğraşmaq, qoşulmaq, qovuşmaq.
Qurımaq	- Qurumaq.
Qurqurma	- Başda saçın yuxarı toplanması; bəzəkli.
Qurma	- Hörük.

Qurt	- Yırtıcı, vəhşi canavar, qurd, yalquzaq.
Qurtlar-quşlar	- Bütün yırtıcı heyvanlar, yerdəki və göydəki yırtıcılar.
Qurulu	- Qurulmuş, gərilmiş.
Qurumsı	- Qurum; Qurum, bacada hasil olan qalın his.
Quşaq	- Quşaq.
Quşaqlu	- Quşaq bağlamış, qurşağı olan.
Quşanmaq	- 1. Geyinmək, geyinib qurşanmaq, 2. qilinc və sairə taxmaq.
Quşqun	- Yəhər və palanın arxasında olan və quyruq altından keçirilən qayış.
Quşlamaq	- Quş ovlamaq.
Quşluq	- Səhər erkən.
Qutlu (ə.)	- Mübarək, müqəddəs.
Qutsuz	- Uğuruz.
Quv	- Şayiə, qeybət, iftira, arxasında danışma.
Quvlamaq // quvalamamaq	- Söz gəzdirmək. Şeytanlıq etmək.
Quymaq (quymaz)	- Qorxmaq.
Qüdrət (ə.)	- Güc, qüvvət, iqtidar, taqət.
Qütbə	- Bax: xütbə.

L

Laf (f.)	- Çiy söz, mənasız iddia, lovğalıq, öyünmə; Laf urmaq – öyünmək, lovğalanmaq.
Leş (f. Laşə)	- Pis və qoxulu cəsəd, düşmən və heyvan ölüsü, leş.
Ləhzə (ə.)	- Zaman, vaxt, dəm, an.
Lənət (ə.)	- Qovma, rədd etmə, tərk etmə; Lənət qılmaq – qovmaq.
Ləşkər (f.)	- 1. Əsgər, ordu, 2. düşərgə, qərargah.
Lütf (ə.)	- Yaxşı davranış, yumşaq davranış; lütf etmək.

M

Mahmuz	- Mahmız; Atı mahmızlamaq üçün çəkmənin dabanına taxılan işi dişli kiçicik dəmir çarx.
Mahmuzı	- Zərif ipək parça.

Mahmuzlamaq	- Atı sürmək üçün qarnına vurmaq, ata mahmız vurmaq.
Mancilaq	- Mancanaq (daş atmaq üçün qurğu).
Maya	- Dişi dəvə.
Mavlamaq	- Miyoldamaq, həsrətini çəkmək.
Məbud (ə.)	- Sitayış edilən, varlıq, Allah, Tanrı.
Mədəd (ə.)	- Yardım, imdad.
Məgər	- 1. Amma, fəqət, lakin, 2. bəlkə, 3.ancaq, yalnız, 4. bundan başqa, 5. olmaya, bəs, yoxsa.
Məğmun	- Aldanmış, zərər çəkmmiş, uduzmuş.
Məhbub (ə.)	- Gözəl, sevimli, yaraşıqlı, istəkli.
Məhəl (ə.)	- 1. Əsr, 2. ara, 3. sıra, 4. zaman, 5. fürsət, 6. diqqət.
Məqbul (ə.)	- Bəyənilən, xoş, mötəbər; Məqbul gəlmək – xoşa gəlmək.
Məqsud (ə.)	- 1. Məqsəd, 2. arzu, dilək, 3. məqsəd, niyyət, murad.
Məlhəm (ə.)	- Məlhəm, yara üzərinə yaxılacaq yumşaq dəvədərman.
Məlik (ə.)	- Hökmdar, kral, şah, şahzadə.
Məlül	- Qəmli.
Məni (ə.)	- Məna, məfhum, anlayış; Məzmun, mahiyyət.
Mənal (ə.)	- Əldə edilən, yaxud malik olunan her hansı bir şey, 2. mal, mülk, sərvət.
Mənləmək	- Ağlayıb inləmək, sizləmək; (munlamaq) məhzun olmaq.
Mənlik	- Ləyaqət, mənlik, qürur.
Mənrətmək	- Bağırtmaq, böyürtmək.
Mərdan (f.)	- Kişilər, mərdlər, igidlər.
Mərə	- Hey!
Mərzə	- Hərzə-mərzə.
Məst (f.)	- sərxoş, kefli.
Məşrab (ə.)	- İçki qabı.
Mirlamaq	- Mirildənmaq.
Miskin (ə.)	- Heç bir şeyə malik olmayan, 2. qəhrə uğramış, 3. zəif.
Mil	- Dağın beli.
Miz	- Biz (I şəxs əvəzliyinin cəm forması).
Molatmaq (mavlamaq)	- Miyoldamaq, pişiklərin çıxardığı səs; Miyovultu.
Möhüb (ə.)	- Sevən, aşiq, vurulmuş.
Möhürləmək	- Kilidləmək, möhür vurmaq, bağlamaq.

Mu	- Bu (işarə əvəzliyi).
Mudbaq (ə.)	- Mətbəx, yemək evi, yemək bişirilən yer.
Munis (ə.)	- Ünsiyyətli, istiqanlı, mehriban.
Muştçı (f-t)	- Müjdəçi.
Muştulamaq	- Müştuluqlamaq.
Muştulayu	- Muştuluqlayaraq, müjdələyərək.
Muştuluq	- Yaxşı xəbər gətirdiyinə görə verilən hədiyyə, qarşılıq, bəxşış; müjdə, şad xəbər.
Mübarek (ə.)	- Mübarek. 1. Əziz, bərəkətli, 2. xoşbəxt, 3. müqəddəs, 4. uğurlu.
Müdara (ə.)	- Davranış. Yola getmə.
Müxənnət (ə.)	- Xainlik edən, aldadan, namərd.
Müqabil (ə.)	- Qarşı, qarşı tərəf.
Mürəvvət (ə.)	- Mürvət. Adamlıq, kişilik, mərdlik, yaxşılıq.
Mürəssə (ə.)	- Bəzekli, bəzənmış, qiymətli daşlarla bəzədilmiş.
Mürüvvətlü	- Mürvətli. Yaxşılıq edən, mərd, insaniyyətli.
Müsahib (ə.)	- Həmdəm, həmsöhbət, yoldaş, dost.
Müşhəf (ə.)	- Səhifələnmiş. Səhifələrdən meydana gələn şəridlənmiş kitab, 2. Müshəfi-Şərif, Quran.
Müstəcab (ə.)	- Qəbul olunmuş; Diləyi, istəyi yerinə yetirilmiş.
Müskil (ə.)	- Müskül. Çətin, əngəlli, zor, əngəl.
Müti (ə.)	- Baş əyən, itaətli, söz dinləyən, tabe.

N

Nagah (f.)	- Qəflətən, birdən-birə.
Nagahi (f.)	- Qəflətən, gözlənilmədən, birdən-birə.
Nağaraçu	- Nağaraçı.
Naib (ə.)	- Birinin yerini tutan, qəza başçısı, vəkil; Canişin.
Nakəs (f.)	- Alçaq, dəyərsiz, çox simic, xəsis, rəzil, şərəfsiz, yaramaz.
Nayib (ə.)	- Bax: naib.
Necədəyin	- Necə edək?
Neçün	- Nə üçün, niyə.
Nerə	- Hara?
Nəñ	- Nəyinə?

Nə hallu	- Necə? nə cür?
Nə idügin	- Necə olduğunu, nə olduğunu.
Nəqaraçu	- Nağaraçı, nağara çalan.
Nəmləmək	- Hədəfə vurmaq.
Nə	- Nəyinə.
Nər (f.)	- Nər, erkək dəvə.
Nərə (ə.)	- Haykırış, haykırmaya, gurlama; Nərə urmaq – haykırmayaq.
Nəsib (ə.)	- Hissə, qismən, pay.
Nəsnə	- Hər hansı bir şey, filan, birisi.
Nəstəin (ə.)	- Yardım dilerik, yardımına güvənərik.
Nəvalə (ə.)	- Bağıtlama, bəhrə, nəsib; nəvə.
Nida (ə.)	- Avaz, səs, çağırış; nida eyləmək – səslənmək.
Nigah (f.)	- Baxış.
Nigar (f.)	- Əllərə və ayaqlara xına ilə vurulmuş şəkillər, bəzəklər, xına.
Nigarlı	- Xinalı, xına yaxılmış.
Nikah (ə.)	- Kəbin.
Niqab (ə.)	- Rübənd, örtü, üz örtüsü; Niqabını sərpəmək – üzünü açmaq.
Niqablu	- Rübəndlə, örtülü.
Niza (ə.)	- Çəkişmə, laqqırtı mübahisəsi, ağız mübahisəsi.
Nola	- Nə olur? nə var? nə çıxar?
Nolmaq	- Nə olmaq.
Nolur	- Nəyə yarayar? nə üçün?
Nökər (f.)	- Nökər, qul; Ev xidmətçisi.

O

Obrılmaq	- Oyulmaq; çökmək.
Oda	- Otaq.
Oğlancuq	- Kiçik oğlan.
Oğlan-uşaq	- Çoluq-cocuq qələbəliyi, tünlüyü.
Oğramaq	- Atın yavaş kışnəməsi.
Oğrı	- Oğru.
Oğurlayın	- Gizlice, yavaşca.

Oğuznamə	- Oğuz dastanı.
Oq	- Ox.
Oqçı	- Oxçu.
Oqçuğaz	- Kiçik ox, gözəl ox.
Oqımaq	- Oxumaq, dua etmək, dua oxumaq.
Oxşamaq	- Öymək, vəsf etmək.
Oxumaq	- Çağırmaq.
Ol	- O (şəxs əvəzliyi).
Olanca	- Bütün, hər şey, hamısı.
Omuz	- Çiyin.
Onarmaq	- İslə aşırməq, düzəltmək, yaxşılaşdırmaq, yoluna qoymaq.
Onat	- Doğru, sağlam.
Onmaq	- Yaxşılaşmaq.
Ordu	- Camaat, qərargah, yurd.
Orqan	- Qalın ip; kəndir, örökən.
Orman	- Meşə, sıx ağaçlıq.
Ortac	- Atanın yerini tutacaq olan, varis; (irtaş) şərīk, ortaq, bərabər, birlikdə.
Ortalıq	- Yer üzü, meydan, açıqlıq.
Otaq (otağ, otax)	- Otaq, böyük çadır.
Ovatmaq	- Bölük-bölük etmək, parçalamaq, qırmaq.
Oyarmaq	- Oyatmaq, yuxudan oyatmaq, oyandırmaq.
Oyluq	- Bud çuxuru.
Oyun	- 1. Oyun, rəqs, 2. hiylə, 3. məharət; Oyununu oynamaq – döyüşmək, hünər göstərmək.
Ozan	- Qopuz çalan və şeir söyləyən adam, aşiq.

Ö

Ög	- Ön, doğma.
Ögəc	- Üçyaşar erkək qoyun.
Ögmək	- Öymək, mədh etmək, tərif etmək.
Öğünmək	- Öyünmək, özünü öymək, özünü tərifləmək; Lovğalanmaq.
Ögüt	- Öyüt.

Ökcə	- Diz.
Oksüz	- Yetim, anasız.
Öksüzlük	- Yetimlik, anasızlıq.
Ökür-ökür	- Hönkür-höñkür, bağıra-bağıra.
Ölümlü	- İçində ölüm olan, fani, keçici; Ölümlü dünya – fani dünya.
Öncə	- Topuq, topuq arxası.
Önçələmək	- Yorǵalamaq, yorǵa getmək; məhmizləmək.
Önəlmək	- Yaxsılaşmaq, şəfa tapmaq.
Öpmək	- Busə almaq, öpmək.
Örmə	- Hörük, hörülmüş; Örmə saçlı – hörülmüş uzun saçlı.
Ötə	- O tərəf.
Ötəgi	- Övvəlki, başqa, qeyriisi.
Ötkün	- Güclü təsiri olan, sərt.
Ötri	- Örtü (qoşma).
Övrət	- Arvad, zövcə, həyat yoldaşı, qadın.
Öykə (öykən)	- Öfkə, ağciyər.
Öylə	- 1. O cür, elə, 2. günorta.
Öynəcik	- Yemək, aşağı normada, kasib yemək.
Öyüն	- Yemək norması.

P

Panbuq	- Pambıq.
Parmaq	- Barmaq; imana gəlmək.
Pas (f.)	- Pas; kin, küdürüt.
Paşa	- Paşa. Rəsmi yüksək titul; Hərbi rütbə.
Payəndə (f.)	- Daimi, həmişəlik.
Penir (f.)	- Pendir.
Pəhlü (f.)	- Yan, böyür.
Pəncəyek	- Beşdə bir.
Pər (f.)	- Pər, taxtadan, dəmirdən dilim, qanad.
Pərçin (f.)	- Barı, hasar.
Pəri (f.)	- Pəri, cinlərin çox gözəl və cazibəli qadın şəklində təsəvvür olunan qismi.
Pərlü	- Dilimli, pərli, qanadlı.
Pəs (f.)	- Bəs; bundan başqa.

Pıçaq	- Bıçaq.
Pırlamaq	- Fırlamaq, uçmaq.
Pışkeş (f.)	- Peşkəş, hədiyyə.
Pilon	- Keşiş cübbəsi, keşişlərin geydikləri qara cübbə.
Pir (f.)	- Qoca, yaşılı; Pir-qocalar – yaşılı böyükler ixtiyar qocalar.
Pişürmək	- Bişirmək.
Pul	- Misdən kəsilmiş sikkə.
Pusarıq	- Duman, sis. Tutqun hava.
Pusu	- Pusqu; Pusu olmaq – busquda durmaq.
Put (f. Büt)	- Bütpərəstlərin öz əlləri ilə düzəldib özlərinə Tanrı etdikləri şəkil, heykəl.
Puta (f. Butə)	- Hədəf, nişangah.
Putxana // bütxana	- Bütlərə ibadət olunan ev, bütpərəstlərin ibadətxanası.

R

Raslamaq	- Nişan almaq, hədəfə götürmək.
Rəb (ə. Rəbb)	- Varlığı, aləmləri yaradan, bəsləyib böyüdən, maddi və mənəvi kamilliyə aparan Allah.
Rəhim (ə.)	- Dünyada iman edən və etməyən hər kəsi, hər məxluqu himayə edən, onlara şəfqət və mərhəmət göstərən demək olub, Allahın adalarındandır.
Rəhman (ə.)	- Allahın adlarından olub, axırətdə yalnız iman edənləri qoruyan deməkdir.
Rəhmət (ə.)	- Qorumaq, şəfqət eləmək.
Rəsul (ə.)	- Elçi, peyğəmbər; Xəbər gətirən, Tanrı elçisi (mətnədə Məhəmmədi bildirir).
Rəvan (f.)	- Axıcı, axan, gedən.
Rikət (ə.)	- Namazın rükünlərindən biri.
Rizq (ə.)	- Pay, yeyəcək.

S

Sadaq	- Ox qabı, ox çantası, tirkeş.
Sağdic	- Sağdıç; Vəfadər dost.

Sağınc	- Düşüncə, ümid.
Sağış	- Hesab; məhşər.
Sağraq	- Badə.
Sağrı	- Sağrı, paşa.
Saq	- Sağ (salamat), sağ tərəf.
Saqac	- Üzərində çörək bışırılan yuvarlaq sac.
Saqal	- 1. Saqqal, 2. keçinin çənəsi altında bitən tüklər.
Saqar	- Qaşqa.
Saqın	- Aman! diqqət! gözlə! bax! etmə! Saqınmaq.
Saqlamaq	- Saxlamaq.
Saqsağan	- Saqsağan; Qarğalar fəsiləsindən quş; Qəcələ.
Salam (ə.)	- Salam. Salamat, sağlamlıq.
Salavat (ə.)	- Məhəmməd peyğəmbər və imamların şəninə oxunan dua.
Salxım	- Salxım, asqı.
Salındırməq	- Bir şeyi sallamaq, sallatmaq, asmaq; buraxmaq, endirmek.
Salınmaq	- Dağılmaq, düzülmək, yerləşdirmək.
Sali vermək	- Nişan vermək.
Salqum-salqum	- Sərin-sərin.
Samur	- Dərisindən qiymətli kürklər hazırlanan xəzli heyvan.
Sancaq	- Bayraq, sancaq, tuğ.
Sapa	- Sapmaq felinin kökü; Saparaq, sapıb.
Sapan	- Sapand.
Sara-sara	- Sarıya-sarıya, dolaya-dolaya.
Sararmaq	- Saralmaq, sari olmaq.
Sarmaq	- Sarımaq, ip ilə dövrələmə dolamaq.
Sarp // sarb	- Sərt, dik.
Saru	- Sarı; Saru yalan (müq. et.: ağ yalan).
Sarvan (f.)	- Dəvəçi, dəvə otaran.
Sası	- İyrənc.
Savaş	- Döyüş, cəng, hərb, müharibə.
Savaşmaq	- Döyüşmək, vuruşmaq.
Savmaq	- Sovmaq, ötüşmək, kənar etmək.
Savrılmaq	- Sovulmaq, dağılmaq.
Savulmaq	- Sovulmaq, aradan çıxməq.
Say	- Düz., düzgün, cilali.

Saymaq	- Saymaq, hesablamaq.
Sayramaq	- Ötmək, oxumaq (quş), (sıramaq).
Sayru	- Xəstə.
Sayvan	- Kölğəlik.
(f. Sayeban)	
Saz	- Qamışlıq.
Seçiləcəkləyin	- Ayrılacaq kimi, seçiləcək kimi.
Seyran (ə.)	- Zövq almaq üçün at və ya araba ilə gəzinti, seyrə çıxma.
Səddəqna (ə.)	- Qurandan: “Düz olduğunu bildik, düz olduğuna inandıq”.
Səgirdiş	- Səyirtmə (at üçün).
Səgirdmək	- Səyirtmək.
Səgirmək	- Sıçramaq.
Səhabə (ə.)	- 1. Yoldaş, 2. Peyğəmbərimizin yoldaşları, yaxın ətrafi.
Səhih (ə.)	- Doğru, tam düzgün, səhvsız.
Səxt (f.)	- Pərtlik, sərt.
Səlvı (f. Sərv)	- Sərv; Həmişə yaşıl, hündür boylu ağaç; Səlvı boylu – boyu sərv kimi olan, uzunboylu gözəl.
Səmüz	- Kök.
Sərib	- Sərib-pırtmaq – yerləşdirib əzmək.
Sərhəd	- Sərhəd boyu, qonşuluqda olan yer.
Sərhəng (f.)	- Sərdar, komandan.
Sərmərmək	- Yuxudan birdən-birə sıçrayaraq oyanmaq, saygılayaraq oyanmaq.
Sərmüzə (f.)	- Çekmə (ayaqqabı), qaloş tipli yapı.
Sərpə-sərpə	- Səpə-səpə.
Sərpəmk	- Sıyrımaq; səpmək.
Sərvər (f.)	- Rəis, hökmədar, şah, başçı, yüksək ali şəxs.
Səttar (ə.)	- Allahın adlarından biri; İnsanların qusurlarını, eyiblərini örtüb gizləyən, onları bağışlayan deməkdir; Səttar Tanrı – eyibləri örtən, bağışlayan Allah.
Sığamaq	- Sığamaq, sıxmaq.
Sığın	- Sığır, dağ keçisi.
Sığını	- Sığınaraq, sığınıb.
Sığır	- Sığır, buğa, öküz və inək növündən olan yetişmiş mal-qara.

Sığırı	- Mal-qara gönündən tikilmiş uzunboğaz çəkmə.
Sığırtmac	- Sığır otaran, çoban.
Sığmaq	- Yerləşmək, uyuşmaq.
Sıqlamaq	- Sıqtamaq.
Sıqmaq	- 1. Sıxmaq, təzyiq etmək, 2. suyunu çıxarmaq.
Sımaq	- Sindirmaq, qırmaq, parçalamaq; məğlub etmək, məhv olmaq, qırılmaq, məğlub olmaq.
Sınamaq	- Sınamaq, (sinəmək); təcrübə etmək; Sınayu gəlmək – sınağğa gəlmək, sınayaraq gəlmək.
Sındırmaq	- Bir kövrək şeyi sindirmaq, qırmaq, alçaltmaq, yenmək, yox etmək.
Sınırlı	- Kırışlı. Köşə sarılmış, köşə ilə bərkidilmiş, möhkəm.
Sımaq	- Sımmaq, qırılmaq.
Sınırlamaq	- Kırışləmək.
Sırvardı	- Sıra ilə, növbələşərək; bir cərgədə, bir sıradə, bir-birinin ardınca.
Sırça	- Şüşə.
Sırılmaq	- Sıyrılmaq.
Sırt	- Kürək.
Sicim	- Sicim, bir neçə qat, qəzildən (keçi, at tükündən) toxunmuş uzun ip.
Sidq (ə.)	- Gerçək, gerçəklilik, sədaqət, səmimiyyət; Sidqi bitün – tam səmimiyyətli, möhkəm inamlı.
Siddiq	- Doğruçu; Siddiq – birinci xəlifə Əbübəkrin ləqəbi.
Silcək	- Silincə, silən kimi.
Sin-sin	- İtlərin ağlayırmış kimi çıxardıqları səsin təqlidi, zingildəmə; Sin-sin sinləmə – itin yanğılı zingildəməsi.
Sinək	- Milçək.
Sinləmək	- Sızıldamaq; zingildəmək.
Sipara (f. Siparə)	- Quranın bölündüyü 30 cüzdən hər biri.
Sivri	- Kəskin uclu, sivri, şış.
Soğuk	- Soyuq.
Soğultmaq i	- Sorulmaq, qurumaq.
Soğultmaq ii	- Südün çəkilməsi; quruması.
Soqmaq	- Sancmaq, çalmaq.

Soqman	- Çəkmə – ayaqqabı, yalın ayağa geyilən, dəri və ya tumacdan qıسابəz çəkmə; bir növ uzunboğaz çəkmə.
Sop	- Nəsil mənsubiyəti, soy, sülalə, bir adamın əсли-nəсли.
Sovgılmaq	- Qurumaq, kəsilmək (suya aiddir), sovulmaq.
Sovulmaq (solmaq)	- Gücünü itirmək, sovuşmaq, qurtarmaq, keçmək.
Soy	- Soy, nəsil.
Soylama	- Söyləmə, demə.
Soylamaq	- Söyləmək, demək (dastan, hekayət).
Sögmək	- Pis söz söyləmək, söymək.
Söyləşmək	- 1. Döyüşmək, qarşılaşmaq, 2. danışmaq, müzakirə etmək.
Suç	- Günah, xəta, qəbahət.
Suçu	- Su yolunun təmirçisi.
Sulb (ə.)	- Bel, kürək.
Sultan (ə.)	- Sultan; Xaqqan, xan, bəy.
Sultanım	- Kişi cinsindən olan hörmətli adama xitab kimi işlənir.
Sum	- Dolu, tamam, içi dolu, bütün, külçə; Sum altın – içi və xarici qızıl, külçə qızıl.
Sunqur	- Yırtıcı quşdur (Bax: ağ sunqur).
Sunmaq	- Vermək, təqdim etmək.
Surnaçı	- Zurnaçı.
Susanmaq	- Susamaq.
Subhanəhü (ə.)	- Ona (Allaha) eşq olsun.
Sügililik	- Şiş; süngü.
Sügsün	- Ənsə.
Sünici	- Nişanlanmış, damğalı.
Sünmək	- Nişanlamaq. Uzanmaq.
Sünü	- Süngü, (süqü); (süqü və sünü); Süngü, mizraq, qarğı.
Sünucük	- Kiçik süngü.
Sünük	- Sünük, kəmik.
Sür	- Sür cida; Çoxillik qamışın yoğun gövdəsindən hazırlanan nizə.
Sürdürmək	- Saqılık etdirmək, şərab gəzdirmək.
Süri	- Süri, heyvan dəstəsi, toplusu.
Sürimək	- Sürümək.

Sürmək	- 1. Çıxarmaq, qovmaq.
Sürücmək	- Sürüşmək.
Sürülmək	- Davam etmək, sürüüb getmək.
Sürülə-sürülə	- Yerin üstü ilə bir şeyi çəkə-çəkə aparmaq, sürüyə-sürüye.
Süsəgən	- Buynuzlu. 1. buynuzu ilə vuran, buynuzlayan, 2. azğın siğır.
Süsəlmək	- Batırılmaq, dürtülmək, saplanmaq.
Süsəşmək	- Buynuzlaşmaq.
Süsilmək	- Sancılmaq.
Süsmək	- Buynuzlamaq.
Süvar (f.)	- Süvari, at minən, atlı, süvari.

\\$

Şadman (f.)	- Şən, sevincli, məmənun.
Şahbaz (f.)	- Şahin, məc. qoçaq.
Şahin	- Şahin. Qaraguz cinsindən ov quşu, əksərən onunla durna ovlayırlar.
Şahi-mərdan	- Məndlərin şahı – əсли: Həzrət Əliyə işarədir.
Şahınçıbaşı	- Ov quşlarına baxan xidmətçilərin başçısı.
Şah yığıt	- Böyük bahadır, böyük qəhrəman.
Şaqımaq	- Çaxmaq (şimşək).
Şaqır	- Şığıyan.
Şamata	- Hürmək.
Şami	- Şam şəhərinə aid.
Şami günlük	- Şamda (Suriyada) tikilən çadır növü. Bu gün Pakistanda işlənməkdədir, al və qara rənglidir.
Şasmaq	- Çəşmaq.
Şayəd (f.)	- Ola bilər ki, bəlkə, ehtimal ki.
Şapqa	- Papaq, şapqa.
Şeşmək	- Açımaq.
Şəbçiraq	- Qaranlıqda parıltı verən daş. Bur. gecə çıraq kimi yanan gövhər.
Şəfi (ə.)	- Şəfaət sahibi, köməkçi.
Şəfqət (ə.)	- Şəfqət.

Şəqaq	- Gicgah; gözlə qulaq arasında üzərində saç olan yer, yanaq.
Sən-sadman	- Gülə-gülə, nəşeli, sevincli.
Şərablu	- Sərxoş, kefli.
Şılamaq	- İşildamaq.
Şırşımaq	- Şıqqıldamaq.
Şikar (f.)	- Ov.
Şimdi	- İndi, bu anda.
Şiri-mərdan	- İgidlərin aslanı, qəhrəman və bahadırların başçısı (həzret Əlinin ləqəbi).
Şol	- O (işarə əvəzliyi).
Şorlamaq	- Şir-şir axmaq.
Şorlatmaq	- Şiril-şiril axitmaq.
Şöylə	- Elə, onun kimi.
Şu	- Bu.
Şunda	- Burada.

T

Taala	- Allah-Taala. Leh., St. alp olsun, uca olsun, ulu olsun. Çox zaman Allahın adı ilə yanaşı sıfət vəzifəsində işlədir. “Allah-təala” kəlməsində “Allah iki uca olsun”, yəni “ulu Tanrı” deməkdir.
Taqılmaq	- Taxılmaq, asılmaq, ilişmək.
Taqlulu	- Taxılmış.
Taqınmaq	- Barmağına keçirmək.
Taqmaq	- Taxmaq.
Talbənmaq	- Çırpinmaq.
Tal	- Budaq.
Tammaq	- Dammaq.
Tan	- Dan.
Tanıq olmaq	- Bax: tanıq olmaq.
Tanıq	- Şahid.
Tanıq olmaq	- Şahid olmaq.
Tanla	- Sabah, səhərisi.
Tanrı	- Allah (tenri); Leh., Rad., Şs. (tinri); Allah, Çələb, Rəbb, Yaradan; Tanrı-təala – ulu Tanrı; Tanrı elmi –

	Quran; Tanrı haqqı – Allahın haqqı; Tanrı evi – Məkkədə Kəbə; Tanrı dostu – Peyğəmbərə verilən adlardan.
Taraqa (ə.)	- Partlama, çatlama, gurultu, partlayış səsi.
Taraqlıq	- Bel, qurşaq əsəbləri.
Tartmaq	- Dartmaq.
Taş	- Daş.
Taşqun	- Daşqın.
Taşmaq	- Daşmaq.
Taşra	- Çöl, bayır, dış.
Tat əri	- Özgə dindən olan.
Tatlu	- Dadlı.
Tavla	- Tövlə.
Tavşan	- Dovşan.
Tavuq	- Toyuq.
Tay	- Day.
Tayaq	- Dayaq.
Tayınmaq	- Büdrəmək, sürüşmək.
Tazə	- Təzə.
Tazi	- Ov iti.
Təbər	- Xəbər.
Təbərrük	- Üğur, bərəkət.
Təbsirmək	- Ürəyi atlanmaq.
Təcri	- Çirkab içən.
Təfərrüç (ə.)	- Ürəyi açılmaq; təfərrüç etmək – seyr etmək.
Təhsin (ə.)	- Ohsən, afərin.
Təhsinləmək	- Alqışlamaq, bəyənmək, öymək.
Təkbir (ə.)	- Təzim etmək; “Allahu əkbər” söyləmək.
Təkə	- Erkək keçi.
Təkəllüf (ə.)	- Zəhmətə qatlaşma.
Təkür	- Kafirin başçısı.
Təkyə	- Söykənmə.
Tən (f.)	- Bədən, cisim, gövdə, vücud.
Tənəf (ə. Tinab, tunub) -	Çadır ipi; pambıq ip.
Tənmək	- At sırmək.
Təpəl	- Təpəl.
Tərki	- Yəhərin torba qoyulmaq üçün olan arxa hissəsi, yəhərin arxası.

Tıqamaq	- Tıxanmaq.
Tırnaq	- Dirnaq.
Tindürmək	- Təşkinlik vermək, əmin etmək.
Tir (f.)	- Ox.
Tirkəş (f.)	- Ox qabı, sadaq.
Toğan	- Şahin, qızıl quş.
Toxinc	- Qaxinc, danlaq.
Toqlı	- Toğlu (altı aylıq qoyun balası).
Toqunmaq	- Toxunmaq.
Tolamac	- Dolanbac.
Tolar // tol-tolar	- Qovhaqov, sıkılıq.
Ton	- Don.
Tonuz	- Donuz.
Topca	- Top kimi.
Topraq	- Torpaq.
Topucaq	- Kiçicik topuq.
Torum	- Dəvə balası.
Torumçıq	- Kiçicik, dəvə balası.
Toyam	- Qənimət, təmin olunmaus, şad.
Töylamaq	- Yedirib-içirmək, ziyafət vermək.
Toz	- Toz, yayların üzərinə yapışdırılan şey, yaya sarılan ağac qabığı.
Tozlu	- Dəstəyinə qayın ağacının qabığı sarılmış olan.
Tuc	- Tunc.
Tuğ	- Bayraq.
Tuğulğa	- Dəbilqə.
Tul ı	- Dul.
Tul ıı	- Qarşı tərəf (Osman Sərtqaya).
Tumar	- Qamçı.
Turğac	- Duranda.
Turi	- Qəhvəyi, səmənd rəng.
Turğay	- Torağay, kəkilli kiçik quş.
Turğurma	- Dayandırma.
Turna	- Durna.
Tuş	- Rast, tuş.
Tuşaq	- Tuşaq, ayaq bağı, buxovu, atların qabaq ayaqlarına vurulan buxov.

Tut	- Zərbə.
Tutam	- Tutam, bir tutum, bir sıxma.
Tutsaq	- Dustaq.
Tü	- Tük.
Tülü	- Tülü quş.
Tümən	- On min; qeyri-müəyyən çoxluq.
Türfəndə	- Qəribə, nadir.
Tüy	- Tük, qıl.

U

Uçar	- Quşlar, uçan heyvanlar.
Uçmağ	- Uçmaq.
Uçmaq	- Cənnət.
Udlu	- Utancaq, həyalı.
Udsuz	- Həyasız, utanmaz.
Ufanmaq	- Parçalanmaq, ovulmaq.
Uğramaq	- Getmək, rast gəlmək.
Uğraşmaq	- Rastlaşmaq.
Üğur	- Üğur, yol.
Ulalmaq	- Ulu olmaq, böyümək.
Ulaşmaq	- Çatmaq, qovuşmaq.
Ulı	- Ulu, böyük.
Uman	- Gözləyən, uman.
Umar	- Ümid edilən, umulan.
Umar // umur	- Ümid edilən, umulan.
Umız	- Çiyin.
Umu	- Ümid.
U mud	- Ümid.
Urğun	- Talan, qarət.
Urmaq	- Vurmaq.
Uru	- Yuxarı, ayağa (durmaq).
Uruq	- Nəsil.
Urulmaq	- Çalınmaq, vurulmaq.
Uruşmaq	- Döyüşmək, vuruşmaq.
Us	- Ağıl.

Usanmaq	- Bezmək, usanmaq.
Usmaq	- Sanmaq, ummaq.
Uş	- Bu (işarə əvəzliyi).
Uşaq	- Nökər.
Uvanmaq	- Bax: Ufanmaq.
Uyan	- Yüyən.
Uyxu	- Yuxu.
Uymaq	- Uymaq, müvafiq olmaq.
Uyumaq	- Yatmaq.
Uyunmaq	- Uyumaq, südün uyunması.
Uz	- Uzun, uzaq, uyğun.
Uzamaq	- Uzun olmaq, böyümək, uzanmaq.

Ü

Üçüncüdə	- Üçüncü dəfədə.
Ügitmək	- Üyütmək.
Üləma (ə.)	- Alimlər, bilənlər.
Ülüşmək	- Paylaşmaq, payı bölüşdürmək.
Ümmət (ə.)	- Peyğəmbərin Dininə mənsub insanlar.
Ün	- Səs.
Ürkmək	- Hürkmək.
Ürmək	- Hürmək.
Üşəndürmək	- Əndişəyə salmaq.
Üşmək	- Toplanmaq, yığışmaq.
Üştə	- Bax: İştə.
Üyişmək	- Siyirmək.

V

Vafir (ə.)	- Bol, çox, lap çox, bir çox.
Vaf-vaf	- İt hürməsi, ham-ham; Vaf-vaf ürmək.
Vaqeə (ə.)	- Vaqiyə, hadisə, yuxu, röya; Vaqeə görmək.
Vaqtin	- Vaxtında, zamanında.
Varmaq	- Getmək.
Vasil (ə.)	- Qovuşan, çatan.

Verək	- Dayaq, arxa.
Vəchilə	- Belə, şəkildə, surətdə.
Vəlhasıl (ə.)	- Xülasə. Leh. xülasə, əlqissə, nəhayət.
Vəli (f.)	- Amma, bununla bərabər, fəqət, lakin.
Vəzir (ə.)	- Vəzir.
Vilayət (ə.)	- 1.Bölgə. 2. şahlıq, hakimiyyət.

Y

Ya	- Ey, əlbəttə, o halda ki.
Ya pəs	- Deməli, demək, bu halda, belə isə, indi.
Yaban	- Yabanı, vəhşi.
Yab-yab	- Asta, yavaş-yavaş.
Yadıq	- Yaraq, ləvazimat.
Yağı	- Yağı, düşmən.
Yağlıq	- Düşmənlik.
Yağma	- Talan, qarət, soyğun, talan; Yağma etmək – talan etmək.
Yaqmaq // yaxmaq	- Yandırmaq.
Yağmalamaq	- Talan etmək.
Yaxnı	- Ət qovurması.
Yağrm	- Arxa, kürək.
Yaqa	- Yaxa.
Yaqın	- Yaxın.
Yaqışmaq	- Yaraşmaq.
Yaqlanmaq	- Yaxınlaşmaq.
Yalab-yalab	- Par-par (parlamaq).
Yalabdaq	- Alov kimi.
Yalabımaq	- Parıldamaq.
Yalaq	- Yalaq, itlərə yem verilmək üçün yerdə qazılmış çala.
Yalman	- Atın yali.
Yamrı	- Yumru.
Yanal	- Yan, ətraf.
Yanqulanmaq	- Oks-səda vermək.
Yapa-yapa	- Yapa-yapa-yalnız. Lopa-lopa; Yapa-yapa qarlar yağımaq.

Yapağlu	- Sıx, gur yunlu.
Yapdırmaq	- İnşa etdirmək, tikdirmək, düzəldirmək.
Yapılmaq	- Emal edilmək, inşa edilmək, hazırlanmaq, edilmək.
Yapınmaq	- Sipərlənmək.
Yapmaq	- Etmək, qurmaq.
Yapuq	- Yəhər, gül.
Yaradan	- Allah, Tanrı, Xalıq.
Yaraq	- Silah.
Yaralu	- Yaralı.
Yaran	- Dostlar.
Yarçımaq	- Xoşbəxt olmaq. Bərəkət tapmaq, sağalmaq.
Yarın	- Gələcəkdə, sabah.
Yasaq	- Qadağa.
Yasanmaq	- Qərar vermək, hazırlanmaq.
Yasin	- Quranın 36-cı surəsinin adı; Əsasən ölü üçün oxunur.
Yaşarmaq I	- Yaşllanmaq, yarpaqlanmaq.
Yaşarmaq II	- Yaşarmaq, göz.
Yaşlamaq	- Ömür sürmək, yaşamaq.
Yaşmaq	- Yaşmaq, örtük.
Yaşmaqlanmaq	- Yaşmaqlanmaq, yaşmaq örtmək, örtünmək.
Yaşurmaq	- Gizləmək.
Yatduğı	- Yatdığı, yatmağı adət etdiyi.
Yatlu	- Pis, yaramaz, fəna, adı.
Yavrı	- Quş və heyvan balası.
Yavuqlu	- Nişanlı, deyikli.
Yavuz	- Pis, xoşa gəlməyən.
Yavuzlamaq	- Pisləmək.
Yaya	- Piyada.
Yayaq	- Bax: Yaya.
Yayan	- Piyada, ayaqla.
Yayqanmaq	- Yaxalanmaq, çalxalanmaq.
Yayla	- Yaylaq.
Yaylamaq	- Yaylağa çıxməq.
Yaylar	- Yaylaqlanan, yaylayacaq, yaylayacaq olan.
Yaylım	- Heyvan otlayan yer, otlaq, genişlik, düzəngah.
Yazı	- Çöl.
Yazix	- Günah və suç.

Yazılıb-dizilmək	- Meydana getirilmək, tərtib edilmək.
Yazın	- Yazda.
Yazu	- Bax: yazı.
Yedmək	- Yedəyə almaq.
Yeg	- Yaxşı.
Yegil	- Ye (təkidlə).
Yegrək	- Çox yaxşı, daha üstün.
Yekə	- Böyük, iri.
Yelək	- Lələk, oxun tükləri.
Yeləklü	- Yeləyi olan.
Yeləm	- Yapıshan ot.
Yelətmə	- Qızışdırmaq (odu, çıraqı), coşqun oyun havası.
Yeli	- Yalı, leləyi.
Yeltənmək	- Qurşanmaq (kəmər, qılinc), həvəslənmək, meyl etmek.
Yemis	- Məhsul, yeməli şeylər.
Yen	- Paltarın qolu.
Yenəməmək	- Qalib gələ bilməmək, zəbt edə bilməmək.
Yengə	- Böyük qardaşın arvadı.
Yenmək	- Qələbə çıalməq, üstün gəlmək.
Yerindirmək	- Uzaqlaşdırmaq, qovmaq.
Yerlü	- Münasib, yerində.
Yesir	- Əsir.
Yeşil	- Yaşıl.
Yetdüğində	- Yetdiyi zaman, çatdıqda.
Yetman	- Yetişmiş, kamala yetmiş.
Yetürmək	- Götürmək, çatdırmaq, böyüdüb meydana çıxarmaq, yetiştirmək.
Yeyni	- Yüngül.
Yəlicik	- Gözəl yal.
Yığanaq	- Toplantı yeri, yiğin, kütlə, topa.
Yığışdurmaq	- Yığışdırmaq; haqq-hesab etmək (məhsərdə).
Yığnaq	- Toplu.
Yıqanmaq	- Yuyunmaq, yaxanmaq.
Yıqıcı	- Yıxan, atdan aşağı salan.
Yıqılmaq	- Yerə sərilmək, xarab olmaq, yerə batmaq.
Yıqmaq	- Yıxmaq.

Yılan	- İlân.
Yıldırım	- İldırırm, şimşək.
Yıldırmaq	- Parıldamaq.
Yıldır-yıldır	- Par-par.
Yıldız	- Ulduz, bəxt, tale.
Yılğamaq	- Çapmaq, at çapmaq.
Yılıq	- Üstündən... il keçmiş.
Yırğamaq	- Yırğalanmaq; yırğalınib keçmək.
Yigit	- Yigid.
Yigirmi	- İyirmi.
Yigetcik	- Gözəl dəliqanlı, yaraşıqlı gənc.
Yigitlik	- İgidlik.
Yıl	- İl.
Yiləmək	- Qaçmaq.
Yimək	- 1. Yemək, 2. qida, 3. azuqə.
Yitmək	- İtmək, görünməz olmaq, qeyb olmaq, yox olmaq.
Yoğ	- Yox.
Yoğur	- Qatıq, yoğurt.
Yoğurmaq // yoğramaq	- Əzib bükmək, xəmir kimi yoğurmaq, əzmək.
Yoq	- Yox.
Yoliqçi	- Yolçu.
Yoluna	- 1. Uğrunda, 2. üçün.
Yorğa	- Yorğa, iti sürətli və rəvan yeriş.
Yortma	- Bax: Yorğa.
Yortmaq	- Atın sürətlə getməsi.
Yortuşmaq	- Atların bərabər yortması.
Yuca	- Uca.
Yucalmaq	- Ucalmaq.
Yudmaq	- Udmaq.
Yuqaru	- Yuxarı, baş tərəf, üst.
Yum	- Xeyir-dua, son söz.
Yumrı	- Yumru.
Yumuş	- Mələk, buyruqçu, xəbərçi.
Yund	- At.
Yundai	- Yaxantı.
Yurd	- Yurd, çadır, oba, ev, məskən.

Yügrək	- Yüyрək, çaparaq.
Yügürmək	- Yüyürmək.
Yügürtmək	- Yüyürtmək, çapdırmaq, səyirtmək.
Yüklət	- Yük heyvanı, yük daşıyan heyvan.
Yüklü	- Hamilə, ikicanlı.
Yülər	- Cilov, heyvanın başına, boğazına keçirilən ipdən başlıq, yüyen; Yülərini sıyrımaq.
Yülmək	- Qırxmaq, saç və tükləri yolmaq, təraş etmək.
Yürək	- Ürək, qəlb.
Yürəklü	- Ürəkli.
Yürir	- Quşlardan başqa ov heyvanı, yerdə yeriyən, uçmayan.
Yüriş	- Yüyürüş.
Yürümək	- Getmək.
Yürütmək	- Ucalmaq, irəliyə, gələcəyə aparmaq, şərəfləndirmək.
Yüz I	- Üz, sifət.
Yüz II	- Say (100).
Yüzmək	- 1. Soymaq, dərisini çıxarmaq, 2. üzmək.
Yüzük	- Üzük. Barmaq halqası.

Z

Zahir (ə.)	- Aşkar, görünən.
Zarılıq	- Fəryad, fəğan, ağlayıb-inləmə.
Zarı-zarı	- Ağlayıb inləyərək, ah-vay edərək.
Zaval (ə.)	- Ziyan, zərər, təbii felakət, afət.
Zəbun (f.)	- Biçarə, natəvan və nalan, məhkum, zəif.
Zəxm (f)	- Yara.
Zira (f.)	- Çünki, ona görə ki, madam ki.
Zirü-zəbər (f.)	- Alt-üst, baş aşağı.
Zindançı	- Zindan gözətçisi, həbsxana baxıcısı.
Ziyadə (ə.)	- Cox, artıq.
Zühur (ə.)	- Meydana çıxma, bəlli olma, görünmə, çıxma.
Zülfüqar (ə.)	- Zülfüqar – ucu haça qılinc. Həzrət Əliyə məxsus olmuşdur.

İNDEKS

Coğrafi adlar – yer, ölkə, dövlət adları

Abqaz eli
Ağcaqala
Ağcaqala Sürməli
Ağca saz
Ağ Hasar (qala)
Ağ Qaya
Ağlağan
Ağsaqa
Aqhasar qalası
Ala tağ
Amit qalası
Arqıç qır (çay)
Arqubel
Aslan yatağı
Aya Sofya
Ayqırgözlü
Bam-bam təpə
Barasar
Başıaçıq Tatyān qalası
Bayburd Hasarı (qalası)
Cızıxlар
Dəmirqapı Dərbənd
Dərbənd
Dərəşam
Diş Oğuz
Düzmürd qalası
Evnik qalası
Əlincə qalası
Əmman dənizi
Gəncə
Gögcə dəniz
Günortac
İç Oğuz
İstanbul
Kan Abxaz eli
Kərbəla
Qalın Oğuz

Qapılar Dərbəndi
Qara dəniz
Qaraquc
Qara dərə
Qara Dərvənd
Qara tağ
Qarun eli
Qazılıq dağı
Qıpçaqlar (toponim)
Mədinə
Məkkə
Mərdin qalası
Oğuz eli
Parasarin Bayburt hasarı
Pasinik
Rum eli
Sallaxana
Sancıdan
Sürməli
Tali
Tana sazı
Tatyan qalası
Taş Oğuz
Trabuzon
Tuman qalası
Türkistan
Şam
Şirokuz

Tayfalar, nəsillər, damğalar

Aqsaga (ağ saka > axisqa)
Bayat boyu
Bozoqlar
Eləklər (iləklər)
Qanqlılar (Qanlı Qoca)
Qayılar
Qıpçaqlar
Oğuzlar
Salurlar
Səlcük'lər

Tatarlar
Təkurlar
Türkmənlər
Uşunlar
Üçoqlar

At adları

Al ayğır (Bəkilin atı)
Alca at (Şöklü Məlikin atı)
Boz ayğır (Bamsı Beyrəyin atı)
Keçi başlı Keçər at (Bayandırın atı)
Qaragöz at (Qazanın atı)
Qaraquc (Uruzun//Səgrəyin atı)
Qazlıq at (Burlanın atı)
Qonur at (Qazanın atı)
Toğlu başlı Turi ayğır (Bayandırın atı)
Yelisi qara Qazlıq at (Qanturalının atı)

Gerçək və mifoloji şəxs adları

Ağ Məlik Çeşmə
Alp Ərən
Alp Rüstəm (Dözen oğlu Alp Rüstəm)
Alp Uran (İlək Qoca oğlu Alp Uran)
Arşın oğlu Dirək
Aruz (Aruz Qoca, Atağızlı Aruz Qoca)
Ayişə
Ayna Mələk
Bamsı (Baybörə oğlu Bamsı Beyrək)
Baniçiçək (Baybican qızı Baniçiçək)
Basat (Aruz Qoca oğlu Basat)
Baybican
Baybörə
Bayındır xan (Qam Ğan oğlu xan Bayındır)
Beyrək (Boz ayğırı Beyrək)
Bəkil
Boğazca Fatma
Buğac (Dirsə xan oğlu Buğac)
Buğacıq Məlik
Bunlu Qoca

Burla Xatun (Boyu Uzun Burla xarun)
Bügdüz Əmən (Biği qanlı Bügdüz Əmən)
Cəbrayıl
Dəde Qorqud
Dəli Domrul (Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul)
Dəli Dondar (Qıyan Səlcük oğlu Dəli Dondar)
Dəli Qarcar (Baybicən oğlu Dəli Qarcar)
Dəli Uran
Dəmir Donlu Mamaq
Dirsə xan
Dőzən
Duxa Qoca
Dügər
Dülək Uran (İlək Qoca oğlu Dönəbilməz Dülək Uran)
Düyər
Əgrək
Əli (Şahi-mərdan)
Əmən (Bügdüz)
Əmran (Bəkil oğlu Əmran)
Ənsə Qoca
Əzrail
Fatimə
Həsən
Hüseyn
Xızır
Xızır İlyas
İlalmış (Yağrıcı oğlu İlalmiş)
İlək Qoca
Qaba Ağac (mifoloji ana)
Qağan Aslan (mifoloji ata)
Qanlı Qoca
Qanturalı (Qanlı Qoca oğlu Qanturalı)
Qapaqqan
Qara Arslan Məlik
Qarabudaq (Qaragünə oğlu Qarabudaq)
Qaracuq Çoban
Qaraçəkür
Qaragünə
Qara Təkür
Qara Tükən Məlik
Qazan xan (Ulaş oğlu Salur Qazan//Salur bəgi xan Qazan)

Qazılıq Qoca
Qəflət Qoca
Qılbaş
Qırçıq Məlik
Qırqqınıq (Qaraçəkür oğlu Qırqqınıq)
Qısrıga Yengə
Qiyan Səlcük (Arız oğlu Qiyan Səlcük)
Qorqud Ata
Qutlu Mələk
Məhəmməd Mustafa
Nuh (peyğəmbər)
Oqçı (Ənsə Qoca oğlu Oqçı)
Osman
Osman Üffət oğlu
Paşa
Rəsul əleyhüssəlam
Rüstəm (Toğsun oğlu Rüstəm)
Sarı Çoban
Savqan Sarı
Selcən xatun (Sarı donlu Selcən xatun)
Segrək (Uşun Qoca oğlu Səgrək)
Sufi Sandal Məlik
Şir Şəmsəddin (Qəflət Qoca oğlu Şirşəmsəddin)
Şöklü Məlik
Təpəgöz
Tərs Uzamış
Toğsun
Trabizon Təkuru
Ulaş (oğlu Qazan)
Uruz (xan Uruz//Qazan oğlu Uruz bəg)
Uşun Qoca oğlu
Üriyedə
Yağrıcı
Yalançı
Yalançuq (Yalançı oğlu Yalancuq)
Yapaqlı Qoca
Yegnək (Qazılıq Qoca oğlu bəg Yegnək)
Yetər
Zəlixə
Zübeydə

MÜNDƏRİCAT

KİTABI-DƏDƏ QORQUD (əsil mətn)

“Dədə Qorqud kitabı” ilk yazılı yaddaşımızdır	4
Bismillah ir-rəhman ir-rəhim və bihi nəstəin	19
Dirsə xan oğlu Buğac xan boyını bəyan edər, xanım, hey!	24
Salur Qazanın evi yağmalandığı boyı bəyan edər	37
Qam Börəniñ oğlu Bamsı Beyrək boyını bəyan edər, xanım, hey....	52
Qazan bəg oğlu Uruz bəgiñ tutsaq olduğu boyı bəyan edər, xanım, hey!	78
Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul boyını bəyan edər, xanım, hey!	95
Qaňlı Qoca oğlu Qanturalı boyını bəyan edər, xanım, hey-hey!	104
Qazılıq Qoca oğlu Yegnək boyını bəyan edər, xanım, hey!	119
Basat Dəpəgözi öldürdüğü boyı bəyan edər, xanım, hey!	125
Bəkil oğlu Əmranıñ boyını bəyan edər	135
Uşun Qoca oğlu Səgrək boyını bəyan edər	145
Salur Qazan tutsaq olub oğlu Uruz çıqardığı boyı bəyan edər	154
İç oğuza daş oğuz ası olub Beyrək öldürkü boyı bəyan edər	164

KİTABI-DƏDƏ QORQUD (sadələşdirilmiş mətn)

Müqəddimə	172
Dirsə xan oğlu Buğac xan boyu	176
Salur Qazanın evinin yağmalandığı boy	188
Baybörenin oğlu Bamsı Beyrək boyu	202
Qazan bəin oğlu Uruz bəyin dustaq olduğu boy	225
Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul boyu	241
Qanlı Qoca oğlu Qanturalı boyu	248
Qazılıq Qoca oğlu Yeynək boyu	261
Basatin Təpəgözü öldürdüyü boy	266
Bəkil oğlu İmran boyu	275
Uşun Qoca oğlu Səyrək boyu	284
Salur Qazanın dustaq olduğu və oğlu Uruzun onu xilas etdiyi boy	293
İç oğuza Daş oğuzun dönük çıxması və Beyrəyin öldüryü boy	303

Lügət və indeks

Lügət	310
İndeks	370

Buraxılışa məsul: *Əziz Güllalıyev*
Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*
Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*
Kompyuter səhifələyicisi: *Rəvan Mürsəlov*
Korrektor: *Pərinaz Səmədova*

Yığılmağa verilmişdir 26.08.2004. Çapa imzalanmışdır 19.11.2004.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 23,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 154.

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.